

SOU
1964:31 A

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1964:31

Justitiedepartementet

SKADESTÅND

II

ARBETSGIVARES OCH ARBETSTAGARES

SKADESTÅNDSANSVAR M. M.

FÖRSLAG AV

SKADESTÅNDSKOMMITTÉN

Stockholm 1964

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1964

Kronologisk förteckning

1. Indexlån. Del I. Kihlström. 96 s. Fl.
2. Indexlån. Del II. Kihlström. 526 s. Fl.
3. Konsumtionsmönster på bostadsmarknaden. Esselte. 212 s. I.
4. Effektivare konsumentupplysning. Esselte. 111 s. H.
5. Bättre åldringsvård. Esselte. 121 s. S.
6. Alkoholreklamen. Norstedt & Söner. 278 s. Fl.
7. Statens skogar och skogsindustrier. Svenska Reproduktions AB. 144 s. Fl.
8. Kapitalutvecklingen i det svenska lantbruket. Esselte. 81 s. Jo.
9. Arbetstidsförkortningens verkningar. Esselte. 216 s. S.
10. Företagsinteckning. Tiden-Barnängen Tryckerier AB. 149 s. Ju.
11. Älgrågan. Norstedt & Söner. 188 s. Jo.
12. Veterinärmedicinsk forskning och undervisning. Del II. Esselte. 302 s. Jo.
13. Religionsfrihet. AB Wilhelmssons Boktryckeri. XXVIII + 594 s. E.
14. Svensk namnbok 1964. AB E G Johanssons Boktryckeri. Karlshamn. 227 s. Ju.
15. Utlåtande av Juristkommissionen i Wennerströmmaffären. Norstedt & Söner. 117 s. Ju.
16. Historisk översikt. Kyrkobegrepp. Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala. 324 s. E.
17. Rapport av parlamentariska nämnden i Wennerströmmaffären. Norstedt & Söner. 46 s. Ju.
18. Översättning av fördrag angående upprättandet av Europeiska atomenergigemenskapen (Euratom) och tillhörande dokument. Marcus. 187 s. H.
19. Kommunal skatteutjämning. Kihlström. 419 s. Fl.
20. Krigsmaktens förbandssjukvård. Esselte. 222 s. Fö.
21. Bilskrotning. Esselte. 75 s. K.
22. Förbud mot utförsel av kulturföremål. Kihlström. 67 s. E.
23. Kronhjärtreservat m. m. Berlingska Boktryckeriet, Lund. 109 s. Jo.
24. Behandlingsforskning vid ungdomsvårdsskolorna. Esselte. 279 s. S.
25. Nytt skattesystem. Esselte. 527 s. Fl.
26. Offentliga byggnader 3. Ekonomiskt byggande. Esselte. 103 s. K.
27. Lag om förvaltningsförfarandet. Esselte. 719 s. Ju.
28. Beräkning av pensionsreserv i pensionsstiftelse. Holmqvist skrivbyrå & kontorstryckeri. 39 s. Ju.
29. Koncernbidrag m. m. Esselte. 160 s. Fl.
30. Kristendomsundervisningen. Esselte. 182 s. E.
31. Skadestånd II. Esselte. 170 + 62 s. Ju.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1964:31

Justitiedepartementet

SKADESTÅND

II

ARBETSGIVARES OCH ARBETSTAGARES

SKADESTÅNDSANSVAR M. M.

FÖRSLAG AV

SKADESTÅNDSKOMMITTÉN

STATION OFFICE, 100 N. 10TH ST., ST. PAUL, MINN.

Volume 1, Part 1

MINNESOTA

II

DEPARTMENT OF COMMERCE

AND BUREAU OF COMMERCE

ST. PAUL, MINN.

1917

Till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Justitiedepartementet

Enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 13 november 1959 har undertecknade, numera ordföranden i lagberedningen, f. d. justitierådet Gösta Walin, professorn Jan Hellner och advokaten Per-Axel Weslien, tillkallats för att i nordiskt samarbete utreda vissa skadeståndsrättsliga frågor, nämligen dels frågan om barns och föräldrars skadeståndsansvar, dels frågor rörande principalansvaret och anställds skadeståndsskyldighet. Utredningen har antagit namnet skadeståndskommittén.

Till experter att biträda kommittén vid fullgörande av uppdraget har utsetts förbundsjuristen i Sveriges arbetsledareförbund C. G. Ekman, direktören i Svenska arbetsgivareföreningen E. L. W. Forstadius, ombudsmannen i Svenska fabriksarbetareförbundet E. A. Sandberg och verkställande direktören i Landsbygdens försäkringsbolags förening F. M. Åkerman, tillika ordförande i Målsmännens riksförbund. Sedan Ekman avlidit den 13 oktober 1963, har i Ekmans ställe till expert utsetts ombudsmannen i arbetsledareförbundet O. Sundström. Sekreterare åt kommittén har varit hovrättsassessorn Ulf Nordenson.

Kommittén har tidigare avlämnat betänkande med förslag till lag med allmänna bestämmelser om skadestånd (SOU 1963:33), som bl. a. upptog nya bestämmelser om barns och föräldrars skadeståndsansvar. Härefter har kommittén fortsatt och avslutat sitt uppdrag rörande arbetsgivares och arbetstagares skadeståndsansvar. Den danska kommittén framlägger samtidigt betänkande med förslag till lagstiftning om arbetsgivares och arbetstagares skadeståndsansvar samt om barns och föräldrars skadeståndsskyldighet. De finska och norska kommittéerna torde under innevarande år komma att avlämna motsvarande betänkan.

Skadeståndskommittén får härmed vördsamt överlämna betänkande med förslag till

- 1) lag med vissa bestämmelser om arbetsgivares och arbetstagares skadeståndsansvar m. m.; och
- 2) lag om ändrad lydelse av 3 § lagen den 30 juni 1916 (nr 312) angående ansvarighet för skada i följd av automobiltrafik.

Kommittén har anmodats att vid uppdragets fullgörande även uttala sig om förhållandet mellan kommitténs nu förevarande förslag och ett år 1958 framlagt förslag av kommittén angående det allmännas skadeståndsansvar (SOU 1958: 43). Kommittén har i särskild skrivelse denna dag till chefen för justitiedepartementet uttalat sig därom. Innehållet i skrivelsen finns dessutom återgivet i betänkandet.

En sammanställning av de nordiska lagförslagen är fogad som bilaga till betänkandet.

Stockholm den 15 juni 1964.

GÖSTA WALIN

JAN HELLNER

P. A. WESLIEN

/ Ulf K. Nordenson

Innehåll

<i>Förkortningar</i>	7
<i>Lagförslag</i>	9
Lag med vissa bestämmelser om arbetsgivares och arbetstagares skadestånds- ansvar m. m.	9
Lag om ändrad lydelse av 3 § bilansvarighetslagen	11
<i>Motiv</i>	13
<i>Inledning</i>	13
Det nordiska programmet för skadeståndslagstiftning	13
Kommitténs uppdrag och dettas avgränsning.	17
<i>Förslaget till lag med vissa bestämmelser om arbetsgivares och arbetstagares skadeståndsansvar m. m.</i>	19
I. <i>Principalansvaret</i>	19
Gällande nordisk rätt	20
Gällande rätt i vissa länder utanför Norden	24
Rådande försäkringsförhållanden	26
Skadeståndskommittén	32
Arbetsgivares principalansvar mot utomstående tredje man	34
Arbetsgivares principalansvar mot egna arbetstagare	38
Analogisk tillämpning beträffande vållande av andra än arbetstagare	43
Begränsning till person- och sakskada	44
Ansvar i vissa fall för självständiga medhjälpare	46
Jämkning av skadeståndsansvaret	49
Förhållandet till speciallagstiftning	51
Förhållandet till inomobligatoriskt skadeståndsansvar	52
Tillämpning på stat och kommun samt vissa andra särskilda rättssubjekt med offentligrättsliga uppgifter.	54
II. <i>Arbetstagares skadeståndsansvar</i>	58
Gällande nordisk rätt	58
Gällande rätt i vissa länder utanför Norden	61
Skadeståndskommittén	62
Tillämpning på olika skadefall	65
Självständiga medhjälparens skadeståndsansvar	66
Förhållandet till speciallagstiftning; analogisk tillämpning	66
Tillämpning på stats- och kommunanställda m. fl.	67

III. <i>Specialmotivering</i>	68
1 §	68
Arbetsstagare för vilka arbetsgivaren skall svara s. 68. Den skadevällande handlingen s. 76. Den skadelidande s. 79. Begränsning till person- och sakskada s. 79. Arbetsgivares ansvar för egen culpa s. 81. Arbetsgivares regressansvar mot försäkringsgivare s. 81.	
2 §	82
3 §	86
4 §	89
Arbetsgivares regressanspråk mot arbetsstagare s. 89. Arbetsstagares ansvar mot tredje man s. 91. Arbetsstagares återkravs rätt mot arbetsgivaren s. 92. Arbetsstagares direkta skadeståndsansvar mot arbetsgivaren s. 92. Analogisk tillämpning beträffande andra än arbetsstagare s. 94. Tillämpning beträffande direkt åsamkad allmän förmögenhetsskada s. 94. Förhållandet till speciella jämkningsregler s. 95.	
5 §	95
Förhållandet mellan förslaget och speciella regler om principalansvar s. 95. Förhållandet mellan förslagets jämkningsregler för arbetsstagare samt vissa regress- och fördelningsregler s. 99	
<i>Övriga lagförslag</i>	100
Jämkningsreglerna inom associationsrätten	101
Fördelningsreglen i 3 § bilansvarighetslagen	104
<i>Slutstadganden</i>	106
<i>Förhållandet till skadeståndsansvaret för stat och kommun</i>	107
<i>Sammanfattning</i>	111
<i>Bilagor:</i>	
1. Undersökning rörande olycksfall i arbete som vållats av arbetskamrat och militärolycksfall som vållats av värnpliktig.	
2. Sammanställning av de nordiska lagförslagen.	
3. Översikter av nordisk rätt beträffande principalansvaret.	
4. Översikter av gällande rätt beträffande principalansvaret och arbetsstagares skadeståndsansvar i vissa utomnordiska rättssystem.	

Förkortningar

Litteratur

Andersen	Andersen, Kristen, Erstatningsrett, 1959.
Gomard	Gomard, Bernhard, Husbondansvar, Juristen 1960 s. 537 ff.
Karlgren	Karlgren, Hjalmar, Skadeståndsrätt, 2 uppl. 1958.
Ussing	Ussing, Henry, Erstatningsret, 1947.

Övriga förkortningar¹

AD	Arbetsdomstolen
ADD	Arbetsdomstolens domar.
AÖA	Arbetsgivarnes ömsesidiga ansvarsförsäkringsbolag.
AÖO	Arbetsgivarnes ömsesidiga olycksfallsförsäkringsbolag.
DL	Christian V:s Danske lov 1683.
FAL	Lagen den 8/4 1927 om försäkringsavtal.
FFR	Försäkringsjuridiska föreningens rättsfallssamling.
HD	Högsta Domstolen.
HDD	Redogörelser och meddelanden angående (finska) högsta domstolens avgöranden.
Hrd	Høyesterettsdom
JFFT	Juridiska föreningen i Finland tidskrift.
ND	Nordiske domme i sjöfartsanliggender.
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv Avd. I.
NJA II	Nytt Juridiskt Arkiv Avd. II.
NJM	Nordiskt Juristmöte.
NJSt	Nordiska Juriststämman.
NL	Christian V:s Norske lov 1687.
NRt (Rt)	Norsk Retstidende.
OR	Bundesgesetz über das Obligationenrecht (Schweiz).
Prop.	Proposition.
RB	Rättegångsbalken.
RG	Rettens gang.
SL	Strafflagen.
SOU	Statens offentliga utredningar.
SvJT	Svensk Juristtidning.
TfR	Tidsskrift for Rettsvitenskap.
UfR	Ugeskrift for Retsvesen.
UL	Utsökningslagen.

¹ Särskild förteckning över förkortningar som använts i *bilaga 4* återfinns i samma bilaga.

INDEX

Introduction	1
Chapter I	10
Chapter II	25
Chapter III	40
Chapter IV	55
Chapter V	70
Chapter VI	85
Chapter VII	100
Chapter VIII	115
Chapter IX	130
Chapter X	145
Chapter XI	160
Chapter XII	175
Chapter XIII	190
Chapter XIV	205
Chapter XV	220
Chapter XVI	235
Chapter XVII	250
Chapter XVIII	265
Chapter XIX	280
Chapter XX	295
Chapter XXI	310
Chapter XXII	325
Chapter XXIII	340
Chapter XXIV	355
Chapter XXV	370
Chapter XXVI	385
Chapter XXVII	400
Chapter XXVIII	415
Chapter XXIX	430
Chapter XXX	445
Chapter XXXI	460
Chapter XXXII	475
Chapter XXXIII	490
Chapter XXXIV	505
Chapter XXXV	520
Chapter XXXVI	535
Chapter XXXVII	550
Chapter XXXVIII	565
Chapter XXXIX	580
Chapter XL	595
Chapter XLI	610
Chapter XLII	625
Chapter XLIII	640
Chapter XLIV	655
Chapter XLV	670
Chapter XLVI	685
Chapter XLVII	700
Chapter XLVIII	715
Chapter XLIX	730
Chapter L	745

Förslag till
Lag med vissa bestämmelser om arbetsgivares och arbetstagares
skadeståndsansvar m. m.

Härigenom förordnas som följer.

1 §.

Envar som för bedrivande av yrkesmässig verksamhet eller eljest har arbetstagare i sin tjänst skall svara för person- eller sakskada som arbetstagaren i tjänsten vållar annan.

Vad nu sagts gäller dock ej skada genom sådan handling som det, med hänsyn till verksamhetens eller arbetsuppgiftens art, saknas skälig anledning att taga i beräkning.

2 §.

Den som genom lag eller författning ålagts att, såsom fastighetsägare eller näringsidkare eller i annan särskild egenskap, vidtaga åtgärd till förebyggande av person- eller sakskada skall, om han anlitar annan än arbetstagare för uppgiften, i fråga om dess fullgörande svara på sätt i 1 § sägs för den som anlitas och hans folk.

3 §.

Skadestånd enligt 1 eller 2 § må jämkas, om det med hänsyn till den skadeståndsskyldige arbets- eller uppdragsgivarens ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt finnes oskäligt betungande.

4 §.

Skadestånd, som arbetsgivare utgivit på grund av hans arbetstagares vållande i tjänsten, må sökas åter av arbetstagaren allenast i den mån det med hänsyn till handlingens beskaffenhet, arbetstagarens ställning och övriga omständigheter prövas skäligt.

Arbetstagares personliga skadeståndsansvar mot tredje man må jämkas på motsvarande sätt, såvitt det finnes förenligt med tillbörlig hänsyn till dennes intresse. Vad arbetstagaren utgivit till tredje man äger han söka åter av arbetsgivaren, i den mån utgiften enligt i första stycket angiven grund bör stanna på denne.

Vad i första stycket sägs äger motsvarande tillämpning i fråga om arbetsgivares rätt till ersättning av hans arbetstagare för skada som denne i tjänsten vållat arbetsgivaren.

5 §.

Vad i 1—3 §§ sägs gäller icke skada i följd av vårdslöshet vid sådan trafik med motorfordon, för vilken skall finnas trafikförsäkring.

Bestämmelserna i 4 § skola tillämpas utan hinder av att, enligt vad därom är stadgat i annan lag, utgivet skadestånd må sökas åter av den som vållat skadan.

Denna lag träder i kraft den

Genom lagen upphävas

211 § tredje stycket lagen den 14 september 1944 (nr 705) om aktiebolag;
323 § tredje stycket lagen den 17 juni 1948 (nr 433) om försäkringsrörelse;
108 § tredje stycket lagen den 1 juni 1951 (nr 308) om ekonomiska för-
eningar;

180 § tredje stycket lagen den 31 mars 1955 (nr 183) om bankrörelse; samt
93 § andra stycket lagen den 3 juni 1955 (nr 416) om sparbanker.

**Förslag till
Lag om ändrad lydelse av 3 § lagen den 30 juni 1916 (nr 312) angående
ansvarighet för skada i följd av automobiltrafik**

Härigenom förordnas, att 3 § lagen den 30 juni 1916 angående ansvarighet för skada i följd av automobiltrafik skall erhålla ändrad lydelse enligt vad nedan angives.

(Gällande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

3 §.

Äro både ägare och förare enligt 2 § pliktiga att ersätta skada, skola de sig emellan taga del i ersättningens gäldande *med hälften vardera*.

Äro både ägare och förare enligt 2 § pliktiga att ersätta skada, skola de sig emellan taga del i ersättningens gäldande *efter vad som prövas skäligt med hänsyn till omständigheterna*.

Denna lag träder i kraft den

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DEPARTMENT OF CHEMISTRY

REPORT OF THE COMMITTEE ON THE
PROGRESS OF THE DEPARTMENT OF CHEMISTRY
DURING THE YEAR 1900

REPORT OF THE COMMITTEE ON THE
PROGRESS OF THE DEPARTMENT OF CHEMISTRY
DURING THE YEAR 1900

CHICAGO, ILL., 1901

MOTIV

Inledning

Det nordiska programmet för skadeståndslagstiftning

När det nordiska samarbetet på lagstiftningens område återupptogs efter andra världskrigets slut, behandlades vid möte mellan Danmarks, Norges och Sveriges justitieministrar i november 1946 bl. a. skadeståndslagstiftningen. Till grund för överläggningarna låg ett av delegerade från de tre länderna utarbetat program. Detta upptog bl. a. frågorna om skadestånd utanför kontraktsförhållanden i allmänhet och om stats och kommuns skadeståndsansvar för sina tjänstemäns handlingar. Vid justitieministermötet nådde man enighet om att gemensamma överläggningar borde komma till stånd rörande möjligheten att genomföra en samfällid nordisk lagstiftning på skadeståndsrättens område. Därvid skulle man söka klargöra, vilka ämnen inom området som lämpade sig för nordiskt samarbete och vilka riktlinjer detta borde följa.

I enlighet härmed tillkallades en sakkunnig i ettvar av de tre länderna för en förberedande utredning, nämligen professor Henry Ussing i Danmark, bankchefen Sjur Lindebrække i Norge, vilken inom kort efterträddes av høyesterettsadvokat Erling Wikborg, samt numera professorn Ivar Strahl i Sverige. Utredningsmännen avgav sina betänkanden i maj 1950 (för Sveriges del SOU 1950: 16).

I betänkandena uppställdes ett vittsyftande program för reformering av skadeståndsrätten. Enligt utredningsmännens mening borde man ej åtnöjas med partiella reformer som avsåg att avhjälpa de mest framträdande bristerna i den nuvarande ordningen utan företaga en omprövning av skadeståndsrätten i dess helhet. De svårigheter som var förknippade med en reform av sådan omfattning kunde enligt utredningsmännens mening bäst övervinnas genom att uppdelat arbetet. Till en början borde utredning verkställas om ersättning för skada orsakad genom bruk av motorfordon samt om statens och kommunernas skadeståndsansvar. Därefter fick man upptaga arbetet på en allmän lag om skadestånd utanför kontraktsförhållanden.

Utredningsmännen diskuterade ganska ingående vad en sådan allmän skadeståndslag borde innehålla. Ansvarsreglerna borde lagfästas, åtminstone i sina huvuddrag; man kunde ej stanna vid en culparegel. Frågan om skadeståndsansvar för annans handlande krävde ställningstagande. Man

borde taga ståndpunkt till frågan om införande av en allmän lagregel om ansvar för skada orsakad av farlig verksamhet. En huvuduppgift var att pröva frågan, i vad mån försäkring borde medföra begränsning av skadeståndsansvaret. Man borde likaledes undersöka, på vilka områden det fanns anledning att föreskriva ansvarsförsäkring eller annan försäkring till förmån för de skadelidande. Barns och själsligt abnorma personers skadeståndsansvar borde upptagas till omprövning. Reglerna om ersättning för skada orsakad av djur var i behov av översyn.

Skadelidandes medverkan, samverkan mellan flera skadevällare och regressen dem emellan nämndes också av utredningsmännen bland ämnen som borde behandlas. En allmän skadeståndslag borde vidare innehålla vissa bestämmelser om skadeståndet. Man borde därvid överväga att normalt begränsa ersättning för personskada till ett »borgerlig jävnmål». Det var nödvändigt att taga ställning till spörsmålet, om domstolarna skulle ha möjlighet att nedsätta skadeståndet eller låta det helt bortfalla, när någon vållat skada i annans tjänst eller när ersättningsskyldigheten skulle drabba den ansvarige orimligt hårt. Man borde även överväga möjligheten att säkerställa skadeståndets utfående medelst införsel.

Utredningsmännen fäste också uppmärksamheten på socialförsäkringens betydelse för en tillfredsställande lösning av de problem som inställde sig vid en revision av skadeståndsrätten. Det kunde visa sig möjligt att låta skadeståndsskyldighet för personskada falla bort i de flesta fall, om man genom socialförsäkringsanordningar kunde ge de breda lagren någorlunda god trygghet mot förlust i följd av skada orsakad av tredje man.

Om de förslag som nu i korthet redovisats var utredningsmännen ense. Därjämte innehöll de särskilda betänkandena närmare riktlinjer för lagstiftningens innehåll, vilka särskilt i Strahls utformning gav uttryck åt en radikal reformvilja. Denne uppställde som ett direkt önskemål att i största möjliga utsträckning ersätta skadestånd med försäkring. Medan skadeståndsansvaret endast kunde flytta bördan av en skada från den skadelidande till skadevällaren, kunde ersättning ur försäkring utgå även då det ej fanns någon ansvarig person på vilken bördan kunde läggas. Risken att drabbas av en betydande förlust kunde genom försäkring förvandlas till en jämn kostnad.

Grundtanken i Strahls reformplaner var i fråga om kroppsskada, att alla som lider sådan skada skulle erhålla ersättning efter någorlunda tillfredsställande måttstock. För detta ändamål var emellertid skadeståndsrätten icke lämplig, eftersom möjligheterna att ålägga skadeståndsskyldighet var inskränkta av att hänsyn måste tagas till dem som skulle bekosta skadeståndet. Möjligheterna att utfå skadestånd var begränsade genom att den skadeståndsskyldige ofta saknade medel för utlagande av skadeståndet. Att genom försäkring bereda tillfredsställande ersättning för personskadorna var lättare, emedan kostnaderna då slogs ut på en större krets. Ersättningarna borde utgå efter behov, väl icke så att varje ersättningsanspråk underkastades behovsprövning men så att ersättningarna utgick efter

taxor som avpassats efter ersättningsbehovet. De medel som stod till buds för att bereda ersättning kom till den bästa användningen, om ersättningarna utgick utan avseende på sättet för skadans uppkomst.

Beträffande saksador fann Strahl, att det åtminstone tills vidare icke låg inom området för det praktiskt möjliga att skapa en obligatorisk försäkring som skulle ge ersättning vid all sakskada och att icke heller obligatorisk sakförsäkring av mera begränsad omfattning syntes vara att förorda. Även obligatorisk ansvarsförsäkring kunde med fördel användas allenast i begränsad omfattning. Strahl diskuterade även vissa problem rörande försäkring och preventionssynpunkter samt självförsäkring.

Strahls synpunkter kom till offentlig diskussion vid det nittonde nordiska juristmötet i Stockholm 1951. Därvid uttryckte de flesta deltagare i diskussionen sitt gillande av den allmänna strävan efter en rationellare helhetssyn på skadeståndsrätten som präglade utredningsmännens förslag men gav samtidigt uttryck åt tveksamhet inför förslagets huvudlinjer. Bland de argument mot en reform som framfördes i diskussionen märktes bl. a. följande. Synpunkterna på skadeståndsrätten var ännu icke så mogna att man skulle kunna upptaga ett vittgående reformprogram. Det privata försäkringsväsendets utveckling kunde väsentligt förändra behovet av och betingelserna för en reform. Det var tvivelaktigt, om man kunde lägga sociala synpunkter på skadeståndsrätten i så hög grad som Strahl gjort. För samhället hade det sålunda stor betydelse, att var och en hade känsla av rättsligt ansvar för sina handlingar. Det var ej heller tillfredsställande, om den som lidit kroppsskada regelbundet blev hänvisad till en ersättning som blott skulle täcka hans nödvändigaste behov, ej hela den förlust som han lidit.

Diskussionen har fortsatt efter juristmötet 1951. Därvid har understrukits, att man borde tillmäta andra synpunkter än de rent sociala större betydelse i skadeståndsrätten än Strahl gjort. Man har också framhållit, att om skadeståndsrätten formellt ersätts med försäkring, samma problem i vid omfattning kvarstår rörande förutsättningarna för rätt till ersättning, skyldighet att bidra till kostnaderna för ersättningarna, beräkningen av ersättningarna m. m. och att dessa problem väsentligen får lösas efter riktlinjer som är oberoende av om man formellt rör sig inom skadeståndsrättens område.

Skadeståndsrättens utveckling blev på nytt föremål för diskussion bland nordiska jurister vid juristmötet i Reykjavik 1960, då justitierådet Walin som referent framlade skriften »Några punkter i en allmän skadeståndslag».

Walin uttryckte som sin mening, att man vid skisserandet av nya riktlinjer förlämnade sig på uppgiften. Den väg som man förordat beträffande förhållandet mellan skadeståndsrätt och försäkringsrätt måste med nödvändighet bli omstridd och tillika under alla omständigheter föranleda stora lagtekniska svårigheter. Det var lättare att komma fram till viktiga förbättringar, om man fortsatte att bygga på de nuvarande reglerna. Den som byggde på det bestående hade också långt större garanti för att det önskvärda sambandet mellan olika områden av skadeståndsrätten liksom med andra rättsområden bibehölls. I sistnämnda avseende framhöll Walin

bl. a., att det fanns ett nära samband mellan skadestånd i inom- och utomobligatoriska förhållanden och att en ensidig reform av den utomobligatoriska skadeståndsrätten skulle skapa en klyfta mellan dessa båda områden. Skadeståndsrättens internationella betydelse talade också för att bygga på den nuvarande rätten. Vid sjöfart, lufttrafik och biltrafik passerade transportmedlen ideligen nationella gränser. Kastningar mellan olika skadeståndsregler borde helst ej få äga rum allt efter platsen för skadans inträffande. Även om ett förslag att radikalt ersätta skadeståndsrätten med försäkring skulle vinna gehör i Norden, fanns det veterligen ej anledning tro, att övriga civiliserade länder skulle gå samma väg, och det blev då nödvändigt att hos oss införa undantagslagstiftning för internationella förhållanden av mycket stor praktisk räckvidd. Även de nuvarande skadeståndsreglernas förankring i det allmänna rättsmedvetandet var ett skäl att bygga på den hävdvunna rätten. Det föreföll riskabelt att ej på skadeståndsrättens område ha en vedertagen allmänt omfattad princip sådan som culparegeln att hålla sig till. I motsats till denna kunde en obligatorisk försäkring ej läggas till grund för någon moralbildning.

På grundval av denna uppfattning förordade Walin, att man skulle modifiera och komplettera de nu gällande reglerna medelst lagstiftning. Diskussionen om de radikala idéerna för skadeståndsrättens ombildning hade medfört ovisshet för domstolarna om den roll som de borde spela. De kunde med visst fog fråga sig, om de borde stanna där vi nu befinner oss, i avvaktan på vad en ny tid vill ha, eller om de skulle, i tro på att den traditionella skadeståndsrätten alltjämt är livsduglig, fortsätta att bygga på denna och anpassa den efter utvecklingens krav. En lagstiftning skulle, även om den lämnade en hel del frågor öppna, kunna utsäga väsentliga saker. Genom motiven kunde domstolarna få anvisning på de synpunkter som legat till grund för de lagstiftande myndigheternas bedömning vid lagens antagande, och genom den gemensamma värdering som lagstiftarna i de nordiska länderna gav uttryck åt kunde tillämpningen i de olika länderna och rättsutvecklingen i Norden knytas närmare samman.

I diskussionen i Reykjavik uttalades övervägande sympati för tanken att bygga vidare på den gällande rättens grund. Även vid detta tillfälle framfördes emellertid på sina håll tvekan, om tiden var mogen för lagstiftning på detta rättsområde. Tvekan kom också på ett par håll till synes, om en lagstiftning av den skisserade typen var tillräcklig för att ge ledning åt domstolarna och åt dem som utanför domstolarna hade att handlägga tvister om skadeståndsskyldighet.

Med anledning av förenämnda utredningsmäns rekommendationer tillkallades i Sverige två kommittéer, den ena för revision av lagstiftningen om ersättning för skada i följd av bruk av motorfordon (bilskadeutredningen) och den andra för utredning av principerna för stats och kommuns skadeståndsansvar (kommittén angående det allmännas skadeståndsansvar). Även i Danmark, Finland och Norge tillkallades kommittéer med motsvarande uppdrag. De utredningsuppdrag som dessa kommittéer erhöll fullgjordes genom särskilda betänkanden i de olika länderna, i Sverige betänkandena »Trafikförsäkring» (SOU 1957: 36) och »Skadestånd i offentlig verksam-

het» (SOU 1958: 43). I samband med sistnämnda utredning utarbetades förslag om ändrade regler rörande försäkringsgivares regressrätt (i Sverige SOU 1958: 44).

Här må vidare nämnas, att under hösten 1958 inleddes nordiskt samarbete angående vissa skadestånds- och försäkringsfrågor som rörde atomreaktor-drift. I Sverige ledde arbetet 1960 till utfärdandet av en provisorisk atom-ansvarighetslag med begränsad giltighetstid (numera förlängd t. o. m. den 31 december 1965). Sedermera har betänkanden med förslag till slutlig lagstiftning på detta område, byggd på ett av organisationen för europeiskt ekonomiskt samarbete, OEEC (numera OECD), i juli 1960 antaget förslag till konvention i ämnet, lagts fram i de fyra nordiska länderna (i Sverige SOU 1962: 14).

Sedan de delegerade för nordiskt lagsamarbete år 1958 tillsports om det fortsatta arbetets bedrivande, förordade de som lämpliga utredningsobjekt följande ämnen, nämligen 1) principalansvaret, 2) jämkning av anställds skadeståndsskyldighet, 3) jämkning av skadestånd med hänsyn till arten av den skadevällande handlingen, på grund av den skadelidandes medvällande m. m., 4) ansvaret för skada i följd av järnvägs och spårvägs drift samt 5) skadeståndets storlek såvitt angår a) ersättning för förlorad arbetsförtjänst och förlust eller nedsättning av arbetsförmågan, b) ersättning för förlust av försörjare och c) ersättning för sveda och värk samt lyte och annat stadigvarande men.

Kommitténs uppdrag och dettas avgränsning

Frågan om ett fortsatt reformarbete efter det program som delegerade för nordiskt lagsamarbete angivit upptogs i statsrådet den 13 november 1959, varvid *chefen för justitiedepartementet*, statsrådet Lindell, anförde att tiden ej syntes mogen för att till samnordisk utredning upptaga alla de spörsmål som de delegerade angivit men att sådan utredning borde påbörjas beträffande frågorna om principalansvaret och om jämkning av anställds skadeståndsskyldighet. Såsom utredningsämne borde vidare — med anledning av önskemål från norsk sida — upptagas frågan om barns och föräldrars ersättningsansvar. Några närmare riktlinjer, som band utredningsarbetet, ansåg departementschefen ej böra uppställas, fränsett att självfallet nordisk rättslikhet i största möjliga utsträckning skulle eftersträvas.

Departementschefen bemyndigades att tillkalla en kommitté med uppdrag att utreda frågorna om principalansvaret, om jämkning av anställds skadeståndsskyldighet samt om barns och föräldrars ersättningsansvar. Även i Danmark, Finland och Norge har kommittéer tillsatts för utredning av nämnda frågor. Kommittéerna i de övriga nordiska länderna har haft följande sammansättning:

den danska kommittén: professor Anders Vinding Kruse och landsdommer Henrik Urne med numera fuldmægtig i justitsministeriet Adam Vestberg som sekreterare;

den finska kommittén: justitierådet Lars-Henrik Lilius, ordförande, och professor Matti Ylöstalo med numera lagstiftningsrådet Henry Ådahl som sekreterare;

den norska kommittén: professor Kristen Andersen, ordförande, byrrettsdommer Lilly Bölvikén, höyesterettsadvokat Jan Didriksen, höyesterettsadvokat Arne Kr. Meedby och numera ekspedisjonssjef Stein Rognlien med till en början dosent Carsten Smith och sedermera konsulenten i justisdepartementet Rolv Hellesylt som sekreterare.

De nordiska kommittéerna har sammanträtt gemensamt den 29—30 september 1960 i Stockholm, den 6—8 april 1961 i Oslo, den 17—19 september 1962 i Helsingfors och den 14—16 april 1963 i Köpenhamn.

Under arbetets gång aktualiserades i Sverige genom den nya brottsbalken hur man skall förfara med det nuvarande 6 kap. SL, som innehåller vissa allmänna regler rörande skadeståndsansvar, däribland bestämmelser om barns skadeståndsskyldighet. Brottsbalken innehåller icke några skadeståndsbestämmelser. Sedan man inom justitiedepartementet stannat för att bestämmelser i huvudsak motsvarande stadgandena i 6 kap. SL borde upptagas i en särskild lag, uppdrogs åt skadeståndskommittén att utarbeta förslag till en dylik lag, vilken också skulle innehålla de nya bestämmelser om barns och föräldrars skadeståndsskyldighet kommittén ansåg sig böra föreslå. Det nära sambandet med brottsbalken och dess övriga följdåtgärder gjorde saken brådskande. Utan att avvakta slutförandet av uppdraget i övrigt och oaktat de övriga nordiska ländernas kommittéer icke samtidigt kunde framlägga sina förslag, framlade därför kommittén i juni 1963 ett delbetänkande med förslag till »Lag med allmänna bestämmelser om skadestånd», vilket också innehöll bestämmelser rörande barns och föräldrars skadeståndsansvar (»Skadestånd I», SOU 1963: 33).

Kommitténs uppdrag begränsar, utan några närmare direktiv i övrigt, det aktuella reformarbetet till att avse partiella reformer på den nu gällande rättens grund. Kommittén utgår från denna målsättning. Med hänsyn till uppdragets art saknar kommittén anledning att gå djupare in på diskussionen om grundlinjerna för den framtida skadeståndsrätten. Kommittén är dock för egen del övertygad om att en mera omfattande reform ej bör göra alltför radikala avsteg från vad som nu gäller.¹

Samtidigt som uppdragets begränsning gör det lättare att nå praktiska resultat medför den, att vissa inkonsekvenser i lagstiftningen svårligen kan undvikas. Kommittén har exempelvis varit förhindrad att upptaga frågan om en allmän tillgång till jämkning av skadestånd, när sådan jämkning må

¹ Betr. skadeståndsrätt och ansvarsförsäkring må hänvisas till Hellner, »Bör vi söka övertvinna ansvarsförsäkringen», Norsk forsikringsjuridisk forenings publikasjoner nr 41, 1961.

anses påkallad, oaktat enligt kommitténs mening behov föreligger av en bestämmelse av denna innebörd. När kommittén nu förordar införande av möjlighet att jämka arbetsgivares ansvar för sina anställda eller medhjälpare, kan mot förslaget riktas anmärkningen, att skäl till jämkning kan föreligga även när arbetsgivaren själv är vållande. Kommittén förordar också införande av möjlighet till jämkning av anställdas personliga skadeståndsansvar. Det kan icke bestridas, att skäl till jämkning kan föreligga även när någon i andra sammanhang ådrager sig skadeståndsansvar, vilket framstår såsom alltför betungande. Kommittén har emellertid ej ansett, att invändningar av denna art bör tillmätas avgörande betydelse. Det är av vikt, att skadeståndsansvaret blir reglerat åtminstone på det område som nu är föremål för utredning, och man får taga de mindre olägenheter som är förenade med att arbetet skrider successivt fram, hellre än att skjuta det hela till en oviss framtid.

Med föreliggande betänkande framläggs förslag till lag med vissa bestämmelser om arbetsgivares och arbetstagares skadeståndsansvar m. m. Den danska kommittén framlägger samtidigt betänkande med förslag till lagstiftning om såväl principalansvar och arbetstagares skadeståndsskyldighet som barns och föräldrars skadeståndsansvar. Motsvarande betänkan den torde inom kort avlämnas i Finland och Norge.²

Från svensk sida framläggs dessutom förslag till lag om ändrad lydelse av 3 § bilansvarighetslagen.

Förslaget till lag med vissa bestämmelser om arbetsgivares och arbetstagares skadeståndsansvar m. m.

Ämnet är i det följande uppdelat i tre underavdelningar: I. Principalansvaret (allmän motivering); II. Arbetstagares skadeståndsansvar (allmän motivering); III. Specialmotivering.

I. *Principalansvaret*

Kommittén lämnar inledningsvis kortfattade redogörelser för gällande rätt i de nordiska länderna och i vissa utomnordiska rättssystem beträffande principalansvaret. Redogörelserna för dansk, finsk, norsk och svensk samt utomnordisk rätt grundar sig väsentligen på utförligare översikter, vilka såvitt gäller nordisk rätt utarbetats inom respektive kommittéer och i fråga om utomnordisk rätt utarbetats inom de danska och svenska kommittéerna. Dessa översikter återfinns i bilagor till detta betänkande.¹ Redogörelsen för isländsk rätt grundar sig på en inom den danska kommittén utarbetad

² Se vidare betr. principalansvaret och arbetstagares skadeståndsansvar sammanställningen bilaga 2.

¹ Bilaga 3 (nordisk rätt) och Bilaga 4 (utomnordisk rätt).

översikt. Vidare lämnas en redogörelse för rådande försäkringsförhållanden i Sverige.

Gällande nordisk rätt

Danmark. Enligt Christian V:s Danske lov 1683 (DL) 3-19-2 skall en »husbonde», som giver sin »tjener eller anden» fullmakt att handla på hans vägnar, svara för den skada som »derudi» orsakas av den åt vilken han givit sådan fullmakt, med rätt för husbonden att av den anlitate söka åter vad han utgivit. En förutsättning för stadgandets tillämpning är i princip, att den skadevållande står i subordinationsförhållande till principalen. I rättspraxis kräver man vidare, att handlingen skall stå i samband med utförandet av de uppgifter för vilka skadevållaren anlitats. Undantag görs dock för mera extraordinära (abnorma) handlingar, som ligger helt utanför vad principalen kan påräkna. Tidigare ansåg man en arbetsgivare icke kunna göras ansvarig för skada som tillfogades en arbetskamrat. Ehuru principen fortfarande anses gällande, torde undantaget numera i praktiken sakna nämnvärd betydelse. Juridiska personer ansvarar för fel och försummelser som begås av deras organ, t. ex. ett aktiebolags styrelse eller verkställande direktör.

Nu angivna principer tillämpas även beträffande det allmännas skadeståndsansvar, oavsett om verksamheten i fråga är av privat- eller offentlig-rättslig karaktär.

Husbondeansvaret jämlikt DL 3-19-2 kan enligt § 25 i den danska försäkringsavtalslagen nedsättas eller helt bortfalla, då skadan är täckt av skadeförsäkring. I praxis har lagrummet tillämpats så, att ansvaret enligt DL 3-19-2 ofta faller helt bort. Jämkningsregeln avser icke blott försäkringsgivarens regressrätt utan även skadeståndsansvaret gentemot den skadelidande (jfr 25 § FAL).

Vid sidan av DL 3-19-2 finns specialregler om principalansvar på särskilda områden. Det viktigaste stadgandet är § 8 i sölöven angående redares ansvar för fel eller försummelse av befälhavare, besättning, lots m. fl., som utför arbete i fartygets tjänst.

Finland. Någon allmän lagregel om principalansvar finns ej. I rättspraxis har arbetsgivare ålagts att utge skadestånd i utomobligatoriska förhållanden för skada som vållats av någon som haft arbetsgivarens uppdrag att leda och övervaka arbetet, d. v. s. av drifts- eller arbetsledning. En vanlig arbetares försummelse ådrager däremot ej arbetsgivaren skadeståndsansvar. Den som intager en så självständig ställning, att han är att betrakta som egen företagare, ådrager icke uppdragsgivaren ansvar.

I kontraktsförhållanden har man i praxis i fråga om biförpliktelser i viss utsträckning ålagt arbetsgivaren att svara för vållande även av andra medhjälpare än dem som tillhör drifts- eller arbetsledningen. En företagare som åtagit sig en viss prestation anses sålunda svara för att hans anställda ej

vållar medkontrahenten skada vid prestationens fullgörande. I kontraktstilkliknande förhållanden förekommer analogisk tillämpning av kontraktsträttsliga regler om principalansvar.

Principen att arbetsgivare svarar för arbetsledningens vållande äger även tillämpning, när skada drabbar de anställda själva. Däremot blir arbetsgivaren ej ansvarig, om dylik skada vållats av en vanlig arbetare. I speciella situationer har dock ett dylikt ansvar ansetts kunna inträda, nämligen då den skadevållande betrotts med en från risksynpunkt särskilt viktig post, t. ex. såsom kranskötare.

Genom lag den 18/5 1927 om statens ansvarighet för skada, förorsakad av tjänsteman, har införts generell ansvar för staten i fråga om skadestånd som tjänsteman förpliktats betala i anledning av lagstridigt förfarande vid rättsvård eller offentlig förvaltningsverksamhet. Med vissa undantag är statens ansvar subsidiärt. I privaträttsliga förhållanden däremot svarar staten enligt särskilda regler, t. ex. järnvägsansvarighetslagen, eller enligt allmän lag. I verksamhet som är att jämställa med enskild bär m. a. o. staten principalansvar i samma omfattning som enskilda. Kommunerna omfattas icke av 1927 års lag. Beträffande dem gäller, att skadeståndsskyldighet för fel eller försummelse av tjänsteman inträder endast om skadan uppkommit i verksamhet som kan jämföras med enskild.

På vissa områden gäller särskilda bestämmelser om principalansvar. I 11 § och 13 § andra punkten sjölagen stadgas om redares ansvar för skada som genom fel eller försummelse i tjänsten vållats av fartygets befälhavare, besättning, lots eller någon som, utan att tillhöra besättningen, på grund av redarens eller befälhavarens uppdrag utför arbete i fartygets tjänst. Bestämmelser om principalansvar finns också i 37 § ägofredslagen och i 11 § 2 mom. lagen om elektriska anläggningar.

*Island.*² I Island har varken DL 3-19-2 eller NL (Norske lov) 3-21-2 varit gällande. Någon lagbestämmelse om allmänt principalansvar finns överhuvud icke, och fram till 1900-talets början fanns icke heller några avgöranden i rättspraxis som statuerade principalansvar. Under tiden efter sekelskiftet har däremot meddelats en rad domar i anledning av skadeståndsanspråk mot arbetsgivare på grund av underordnades försummelser. I vissa av dessa fall har visserligen arbetsgivaren gått fri från ersättningsskyldighet, men härvid har åberopats antingen att den anställde icke handlat culpöst (uforsvarligt) eller att den skadegörande handlingen icke utförts i arbetsgivarens tjänst. Genom andra avgöranden har principalansvar ålagts arbetsgivaren. Vederbörande arbetsgivare har dock icke i dessa fall gjort någon invändning om att han icke vore skadeståndsskyldig.

Genom en hōjesteretsdom från 1934 ålades ägaren av en lyftkran ansvar för skada som genom vållande av kranägarens arbetare tillfogades ett fartyg vid kaj. Härigenom anses principalansvaret — husbondeansvaret — defini-

² Jfr Ólafur Lárussons översikt i Festskrift til Henry Ussing, 1957, s. 295—299.

tivt ha vunnit erkännande. Dylikt ansvar har också godtagits i senare domstolsavgöranden.

Liksom i de övriga rättssystem som erkänner principalansvar gäller i isländsk rätt såsom förutsättningar för principalansvar, att den anställda varit vållande till skadan och att den skadevållande handlat under eller i samband med fullgörandet av sin tjänst hos arbetsgivaren. Handlingar av abnorm karaktär torde ej omfattas av ansvaret, men några avgöranden i praxis som bekräftar detta antagande synes icke föreligga.

År 1913 genomfördes i Island en sjölag, som upptog motsvarighet till bestämmelsen om principalansvar för redare i 8 § i de övriga nordiska ländernas sjölagar. Regler om principalansvar finns numera också för särskilda verksamhetsområden såsom biltrafik och luftfart.

Norge. Rättsläget är i Norge väsentligen detsamma som i Danmark. Huvudstadgandet om husbondeansvar återfinns i Christian V:s Norske lov 1687 (NL) 3-21-2. Lagrummet har samma innehåll som DL 3-19-2. Vissa skiljaktigheter föreligger dock i tillämpningen.

Husbondeansvaret förutsätter även i Norge subordinationsförhållande mellan principalen och den skadevållande. Detta behöver icke grunda sig på avtal. Husbondeansvar kan t. ex. uppkomma för föräldrar med anledning av deras barns handlingar under utförande av arbete för föräldrarnas räkning, och NL 3-21-2 omfattar jämväl den som betrotts med endast tillfälligt uppdrag. Det avgörande är, om principalen äger rätt att utöva ledning av och övervaka arbetet. Tidigare har rått tvekan, huruvida NL 3-21-2 även omfattar de högsta befattningshavarna, t. ex. verkställande direktören i ett aktiebolag eller överläkaren vid ett sjukhus. Utvecklingen har gått i riktning mot en utvidgning av ansvaret att även omfatta befattningshavare i chefsställning. Numera antages norsk rätt erkänna principalansvar för envar som är fast anställd i verksamheten, även om vederbörande har att handla självständigt. När det gäller vållande av en juridisk persons organ åläggs den juridiska personen ansvar på grund av en organteori.

Det skall föreligga viss anknytning mellan den skadegörande handlingen och den skadevållandes tjänste- eller uppdragsförhållanden. Man har talat om att det skall föreligga ett funktionellt samband, men man har också mera allmänt hänvisat till vad som erfarenhetsmässigt faktiskt sker i olika arbetsförhållanden. Att skadan vållats uppsåtligen utesluter icke principalansvar, men uppsåtlig skadegörelse kan vara en handling av så extraordinär karaktär, att erforderligt samband med tjänsten ej anses vara för handen. I princip erfordras för husbondeansvar, att den skadevållande handlat rättsstridigt och själv kan göras ansvarig för skadan enligt culparegeln.

Till följd av speciella regler i lagstiftningen om »yrkesskadetrygd» (yrkesskadeförsäkring) lider principalansvaret i Norge väsentlig inskränkning i fråga om skador som arbetstagare tillfogar varandra. Enligt den allmänna »trygdeloven» gäller sålunda, att en arbetsgivare icke bär något ansvar för

skador som omfattas av trygdelovens bestämmelser. Husbondeansvaret jämlikt NL 3-21-2 bortfaller i enlighet härmed, så snart skadan drabbar någon som är försäkrad mot skadan i kraft av trygdeloven. Eftersom trygdeloven täcker ett stort område innebär detta en långtgående inskränkning i principalansvaret.

Principalansvaret enligt NL 3-21-2 gäller också statlig och kommunal verksamhet, även då denna avser utövning av offentlig myndighet. Men då skada uppkommer genom rena förvaltningsakter, som ej innefattar »faktisk handling», åläggs stat eller kommun icke ansvar med stöd av NL 3-21-2. Däremot förekommer skadeståndsansvar i dylika fall utan stöd av lag.

Enligt § 25 i den norska försäkringsavtalslagen kan regressansvar gentemot försäkringsgivare, som meddelat skadeförsäkring, nedsättas eller bortfalla, när ansvaret grundar sig uteslutande på NL 3-21-2. Ett villkor härför är, att skadan icke vållats under utövande av näring eller bedrift. I följd härav har nedsättningsregeln endast i undantagsfall tillämpats till förmån för arbetsgivare.

På särskilda områden finns specialbestämmelser om ansvar för annans handlande. Det viktigaste stadgandet är § 8 sjöfartsloven, som ålägger en redare principalansvar för skador som vållas av befälhavare, besättning, lots eller annan som utför arbete i fartygets tjänst.

Sverige. I Sverige finns liksom i Finland ej några generella lagregler om principalansvar. Enligt numera stadgad rättspraxis svarar emellertid en arbetsgivare för skada som orsakas tredje man genom vållande av någon som tillhör arbetsgivarens drifts- eller arbetsledning. I några fall har också ansvar ålagts en företagare för skada, vållad av vanlig arbetare, vilken anförtrots en från risksynpunkt särskilt ansvarsfull uppgift. I allmänhet gäller i utomobligatoriska förhållanden ej något ansvar för självständiga medhjälpare (entreprenörer o. l.). I inomobligatoriska förhållanden däremot antages som regel gälla, att avtalskontrahenterna inbördes bär oinskränkt principalansvar, även för självständiga medhjälpare. I gränsområdet mellan inom- och utomobligatoriska förhållanden har rättspraxis i viss omfattning analogivis tillämpat inomobligatoriska regler. Exempel härpå finner man bl. a., när det gäller förhållandet mellan en näringsidkare och hans kunder. — Arbetsgivares ansvar för skador som vållas av drifts- eller arbetsledning gäller även när skadan drabbat hos arbetsgivaren anställd arbetare (olycksfall i arbete). Däremot har man i rättspraxis icke gjort arbetsgivaren ansvarig för skador som arbetarna vållar varandra. Endast då den skadevållande arbetaren varit betrodd med en särskilt ansvarsfull uppgift (t. ex. som kranskötare), har arbetsgivaren fått svara för skadan.

Angivna principer för arbetsgivares skadeståndsansvar gäller även i militära förhållanden. Kronan är sålunda ansvarig för skada som i militär verksamhet vållas utomstående eller de värnpliktiga genom försummelse från befällets sida. Under förhållanden som innebär att risken för olyckor är sär-

skilt stor — t. ex. fältmässiga mörkerövningar, skarpskjutningar etc. — har kronan ansetts bära objektivt ansvar gentemot utomstående.

I den mån statens och kommunernas verksamhet är att jämställa med enskild verksamhet bär staten och kommunerna principalansvar enligt de regler för vilka nu redogjorts. Rättspraxis har sålunda erkänt ansvar för skador vållade av vägväsendet, av lotsväsendet i fråga om sjömärken, i hamnrörelse och sjukhusvård m. m.

För speciella verksamhetsområden finns särskilda bestämmelser om principalansvar. 8 § sjölagen ålägger redare av fartyg att svara för skada som vållas av befälhavare, någon av besättningen, lots (även tvångslots) eller annan person som på redares eller befälhavares uppdrag utför arbete i fartygets tjänst. Detta ansvar är underkastat begränsning enligt särskilda regler i 10 kap. sjölagen. I fråga om förpliktelser som redaren eljest själv eller genom annan ådrager sig med avseende å fartyget skall han enligt 7 § sjölagen svara personligen och utan begränsning, såvida annat icke för särskilda fall följer av begränsningsreglerna. — I 2 § och 6 § första stycket i 1886 års lag om skada i följd av järnvägs drift stadgas ansvar för järnvägens innehavare för skada som inträffar i följd av järnvägens drift och till vilken järnvägens förvaltning eller betjäning är vållande. Ansvar enligt dessa lagrum inträder i viss omfattning även för självständiga medhjälpare. — Exempel på ansvar för annans vållande erbjuder också 1916 års bilansvarighetslag. Bilansvaret sträcker sig emellertid längre än principalansvaret, enär det icke förutsätter något anställnings- eller annat subordinationsförhållande. — Enligt 1899 års lag om ersättning av allmänna medel i vissa fall för skada som förorsakats av ämbets- eller tjänsteman skall staten svara för skada som vållas genom att exekutiv ämbets- eller tjänsteman tillgriper och förskingrar vad han enligt utskökningslagen fått om händer. — Enligt 1945 års lag om ersättning i vissa fall åt oskyldigt häktade eller dömda skall staten under vissa förutsättningar och i begränsad omfattning utge ersättning för visst slag av skada eller intrång som orsakats den som blivit oskyldigt häktad eller dömd.

Gällande rätt i vissa länder utanför Norden

I flertalet med Sverige jämförliga västerländska stater gäller mera långtgående regler om principalansvar än hos oss. I *anglo-amerikansk* rätt gäller sedan långt tillbaka »master-and-servant»-regeln, enligt vilken en arbetsgivare i princip bär oinskränkt principalansvar för skador som vållas av hans arbetstagare. — I *Belgien, Italien* och *Frankrike* gäller en liknande ordning, som går tillbaka på Code Napoléon. Också i dessa länder gäller oinskränkt principalansvar för arbetsgivare (»maitres et commettants») beträffande skador som vållas av deras arbetstagare (»domestiques et préposés»). — I *Västtyskland* bygger lagstiftningen på presumerad culpa hos arbetsgivaren. Denne svarar för skador som vållas av hans arbetstagare,

såvida han icke förmår visa, att han själv iakttagit all tillbörlig omsorg i valet av underlydande samt i fråga om instruktion, övervakning o. s. v. eller att skadan skulle ha inträffat, även om arbetsgivaren iakttagit tillbörlig omsorg. Inom vissa verksamhetsområden (bergverk, gruva, fabrik m. m.) gäller rent principalansvar för drifts- eller arbetsledningen (»leitende Angestellte»). I kontraktsförhållanden gäller oinskränkt principalansvar, och kontraktsrättens regler vinner i stor omfattning analogisk tillämpning i gränsområdet mellan inom- och utomobligatoriska förhållanden. — I *Schweiz* gäller ett system liknande den tyska ordningen. En arbetsgivare svarar sålunda enligt schweizisk rätt för vållande i tjänsten av arbetstagare (»Angestellte oder Arbeiter») men kan undgå ansvar genom att visa, att han vidtagit erforderliga åtgärder till förebyggande av skada av ifrågavarande art eller att skadan skulle ha inträffat, även om han visat tillbörlig omsorg i detta hänseende. Culpabedömningen när det gäller arbetsgivarens eget handlande anses dock enligt schweizisk rätt skola ske enligt mera objektiva aktsamhetsnormer än vid tillämpning av den allmänna culparegeln. I verkligheten står därför det schweiziska systemet närmare det rena principalansvaret än den tyska rättens regler. För den händelse arbetsgivaren vid tillsättande av eller instruktion och övervakning av arbetstagare använt sig av medhjälpare — arbetsledare — tillräknas principalen utan vidare medhjälparens culpa, och principalen saknar här möjlighet att exculpera sig. Den schweiziska rättens regler om oinskränkt principalansvar i kontraktsförhållanden tillämpas i icke ringa utsträckning analogiskt i kvasikontraktsrättsliga förhållanden. — I *Österrike* har principalansvaret en mera begränsad räckvidd. Huvudregeln är enligt uttryckligt lagstadgande, att man ej svarar för andras handlande. Vissa undantag finns dock, bl. a. en bestämmelse om att envar, som för ombesörjande av sina angelägenheter anlitar en oduglig (»untüchtig») person eller uppsåtligen anlitar någon som är att anse som farlig (på grund av sin kropps- eller sinnesbeskaffenhet), svarar för skador som den anlitate på grund av sin oduglighet eller farlighet orsakar.

I vissa av dessa rättssystem finns eller har tidigare funnits begränsningar i principalansvaret beträffande skador som arbetstagare vållar varandra. I *England* gällde tidigare den s. k. common-employment-doktrinen, som innebar att en arbetsgivare icke svarade för skador som någon av hans anställda vållade en arbetskamrat. Man övergav emellertid denna doktrin genom lagstiftning 1948. I *Förenta Staterna* däremot är doktrinen alltjämt förhärskande. — I *Västtyskland*, *Frankrike*, *Schweiz* och *Österrike* gäller, med endast smärre variationer i fråga om bestämmelsernas detaljutformning, att en arbetsgivare i princip icke bär något skadeståndsansvar för olycksfall i arbete som drabbat hans arbetstagare och omfattas av yrkesskadeförsäkringslagstiftningen, med mindre arbetsgivaren själv uppsåtligen (eller i vissa fall genom grov vårdslöshet) orsakat skadan.

I samtliga här berörda länder har man, liksom hos oss, infört skadestånds-

rättslig speciallagstiftning för speciella verksamhetsområden, där skaderiskerna bedömts vara särskilt framträdande. Främst gäller detta inom kommunikationsväsendet — järnvägs- och biltrafiken samt luft- och sjöfarten — men även vissa industriella verksamhetsgrenar, såsom kraftdistribution och atomenergiverksamhet, har underkastats dylik specialreglering. Utmärkande för denna lagstiftning har varit införande av regler om strikt skadeståndsansvar för verksamhetens utövare, antingen i form av ett vidgat ansvar för annans vållande eller i form av ett rent objektivi ansvar, oberoende av vållande.

På atomenergiområdet har ett livligt internationellt samarbete ägt rum. Jämte regler om objektivi ansvar, ansvarsbegränsning och obligatorisk försäkringsplikt innehåller föreliggande konventioner bestämmelser om s. k. kanalisation av ansvaret. Detta innebär, att ansvaret för atomskador i största möjliga utsträckning koncentreras till innehavaren av vederbörande atomanläggning och att ett långtgående skydd bereds andra personer mot ansvar för sådana skador. Ehuru konventionerna ej trätt i kraft, finns i ett flertal länder lagstiftning som ansluter till konventionerna.

Rådande försäkringsförhållanden

I de senare årens skadeståndsrättsliga diskussion har frågan om förhållandet mellan skadestånd och försäkring spelat en dominerande roll. Det är också tydligt, att denna fråga är av stor betydelse för utformningen av en lagstiftning på nu förevarande område. Kommittén anser det därför vara på sin plats att här redogöra för rådande försäkringsförhållanden och relationen mellan skadeståndsansvar och försäkring, såvitt gäller det av utredningsuppdraget i denna del berörda området.

Inom det område som berörs av den aktuella lagstiftningsuppgiften förekommer *ansvarsförsäkring* numera vanligen som beståndsdel i någon kombinerad försäkring, såsom företags-, lantbruks-, fastighets-, hem- eller villaförsäkring.³ Försäkringsvillkoren växlar något, delvis beroende på olikheter i de faktiska förhållandena, delvis beroende på att villkoren tillkommit vid olika tidpunkter. Vissa gemensamma drag kan emellertid påvisas.

Ansvarsförsäkringen omfattar främst det skadeståndsansvar som försäkringstagaren själv kan ådraga sig vid sådan verksamhet som försäkringen gäller. Den täcker emellertid numera regelbundet ej endast försäkringstagarens (och i försäkringar för privatpersoner hans familjs) personliga skadeståndsansvar utan även det ansvar som hans anställda ådrager sig i tjänsten.

³ En eventuell lagstiftning om principalansvar antages ej beröra speciallagstiftningen om objektivi ansvar (t. ex. redares ansvar enligt 8 § sjölagen, ansvar för innehavare av järnväg enligt järnvägsansvarighetslagen, ansvar för skada i följd av biltrafik eller luftfart enligt de särskilda lagarna därom etc). Det saknas därför anledning att nämna de beröra ansvarsförsäkringarna för sådan verksamhet som avses med speciallagstiftningen. — Se i övrigt rörande förslagets förhållande till speciallagstiftning på olika områden nedan s. 51 ff.

I vilken utsträckning olika former av ansvarsförsäkring täcker de anställdas personliga skadeståndsansvar enligt nu gällande försäkringsvillkor, framgår i huvudsak av följande.⁴

Enligt »Allmänna försäkringsvillkor av år 1958 för ansvarighetsförsäkring» (avsedda att tillämpas vid försäkring för företag i allmänhet, t. ex. industriföretag, och även för särskilda rättssubjekt, t. ex. kommuner) avser försäkringen i försäkringsbrevet angiven verksamhet och gäller för »försäkringstagaren och hans anställda». Redan innan dessa villkor antogs fanns möjligheten att avtala, att försäkringen mot särskild premie skulle täcka samtliga anställdas personliga skadeståndsskyldighet, och denna möjlighet utnyttjades i så stor utsträckning att det ansågs lämpligt att göra den till standardvillkor. Försäkringen täcker dock ej de anställdas ansvar »för skada som anställd tillfogar annan anställd, såvida inte försäkringstagaren eller hans arbetsledning är ansvarig för skadan». Härigenom undantages från ansvarsförsäkringen sålunda bl. a. ansvaret för olycksfall i arbete som vållas av arbetskamrat till den skadelidande. Helt likalydande bestämmelser förekommer i allmänna försäkringsvillkor av år 1961 för försäkring för affär, praktik och annan rörelse.

För »lantbruksansvarighetsförsäkring» finns försäkringsvillkor av år 1955. Enligt dessa gäller försäkringen för försäkringstagaren som utöware av främst jordbruk och skogsbruk men även vid »tillfälliga sysslor för annans räkning inom jordbruk och skogsbruk». Försäkringen gäller även för »person, som är sysselsatt i den försäkrade rörelsen eller i försäkringstagarens privata hushåll, för skada, som denne förorsakar i samband därmed». Härigenom torde försäkringsskyddet omfatta ej blott t. ex. anställda lantarbetare utan även sådana som mera tillfälligtvis arbetar i rörelsen, t. ex. en granne som hjälper till vid s. k. arbetsbyte. Lantbruksansvarighetsförsäkringen täcker även försäkringstagarens och hans makas och barns ansvarighet som privatpersoner. Försäkringsvillkoren innehåller undantag för skador som anställd tillfogar annan anställd, om icke försäkringstagaren eller hos honom i ledande tjänst anställd är ansvarig för skadan.

1960 års villkor för fastighetsförsäkring innehåller också bl. a. bestämmelser till skydd mot skadeståndsskyldighet. Enligt dessa gäller försäkringen för fastighetsägaren såsom ägare av den försäkrade fastigheten samt för »person som är anställd av försäkringstagaren för att sköta fastigheten i denna hans egenskap men däremot ej som privatperson». Något undantag för skada som anställd tillfogar annan anställd finns ej här, men dessa fall torde vara ovanliga.

Bestämmelserna om skadeståndsskyldighet i 1960 års villkor för hemförsäkring avser, utom försäkringstagaren och hans familj, i försäkringstagarens privata hushåll anställd person i denna egenskap men däremot icke som privatperson. Liknande bestämmelser finns i 1960 års villkor för villaförsäkring. Denna försäkring gäller även för den försäkrade såsom ägare av sådan fastighet eller bostadslägenhet, som till minst hälften används till bostad för de försäkrade. Den gäller också för person, som är anställd för att sköta sådan fastighet, i denna egenskap men ej som privatperson. Varken för hem- eller för villaförsäkringen finns i villkoren något undantag som särskilt avser skador som anställda vållar varandra. Däremot har undantag gjorts för skada som tillfogas försäkringstagaren, hans maka eller hans barn under 21 år ävensom för egendomsskada som tillfogas annan per-

⁴ Kommittén hänför sig i det följande till de försäkringsvillkor som utarbetats inom Svenska skadeförsäkringsföreningen (tidigare tarifföreningen) och tillämpas bland dess medlemmar. Dessa utgör majoriteten av de svenska försäkringsbolagen. De bolag som står utanför föreningen torde genomgående tillämpa liknande försäkringsvillkor.

son som tillhör samma hushåll som försäkringstagaren. Endast såvitt avser personskada täcker alltså försäkringen skada som anställd tillfogas genom vållande av arbetskamrat. Även för ifrågavarande försäkringar får man emellertid antaga, att dessa situationer saknar praktisk betydelse.

I företagsförsäkringarna utgör ansvarsförsäkringsbeloppet, därest annat icke särskilt avtalats, 300 000 kr, med begränsning vid personskada till 100 000 kr för varje dödad eller skadad person och vid egendomsskada till 50 000 kr. I åtskilliga fall begär emellertid försäkringstagarna höjning av beloppen mot erläggande av tilläggspremie. Vanliga alternativ är resp. 600 000, 200 000 och 100 000 kr. Försäkringsbelopp å resp. 900 000, 300 000 och 100 000 kr förekommer också i enstaka fall. Ännu högre belopp förekommer, bl. a. inom byggnadsindustrin, men det hör till de rena undantagen.

I affärs-, lantbruks- och fastighetsförsäkringarna liksom i hem- och villaförsäkringarna utgör standardbeloppen resp. 600 000, 200 000 och 50 000 kr. Vissa utövare av fria yrken, såsom läkare och tandläkare, begär höjning av beloppen i affärsförsäkring och förhöjda belopp förekommer även vid fastighetsförsäkring. Elljest är högre belopp ovanliga vid dessa försäkringsformer.

Bland de till Svenska skadeförsäkringsföreningen anslutna försäkringsbolagen pågår för närvarande utredning rörande eventuella generella höjningar av ansvarsbeloppen. Enligt vad kommittén inhämtat har härunder diskuterats två huvudalternativ. Enligt det ena skulle standardbeloppen fördubblas och komma att utgöra 600 000 kr med begränsning vid personskada till 200 000 kr för varje dödad eller skadad person och vid egendomsskada till 100 000 kr. Enligt det andra alternativet skulle vidtagas en större höjning av totalbeloppet — i diskussionerna torde ha nämnts siffran 1 miljon kr — utan att några särskilda begränsningsbelopp för person- och egendomsskada skulle fastställas. Enligt båda alternativen förutsätts att möjligheten alltjämt skall stå öppen att i enskilda fall avtala om högre försäkringsbelopp. Rörande storleken av de premieökningar som skulle bli aktuella, om generella höjningar genomförs, torde det ännu vara för tidigt att göra några uttalanden.

I den mån en ansvarsförsäkring på detta sätt täcker den anställdes ansvar är det för tredje man i praktiken mindre betydelsefullt, om därjämte försäkringstagaren ansvarar enligt en skadeståndsrättslig regel om principalansvar, eftersom ändå i realiteten samma försäkring kommer att täcka skadan. Försäkringsvillkoren innehåller emellertid regelbundet villkor, att försäkringen ej skyddar försäkrad vid skada som den försäkrade vållat uppsåtligen eller i berusat tillstånd. Arbetstagaren såsom försäkrad är alltså icke skyddad i sådant fall. I den mån principalen är skadeståndsansvarig för arbetstagarens handlande är den förre emellertid själv försäkrad genom ansvarsförsäkringen, och mot honom är nämnda villkor icke gällande, när det är arbetstagaren som handlat uppsåtligen eller i berusat tillstånd. En utsträckning av principalens skadeståndsansvar till att gälla de lägst anställda skulle sålunda medföra, att försäkringsgivaren kan få täcka även skador som de lägst anställda uppsåtligen eller i berusat tillstånd vållar tredje man. Det är emellertid att märka, hurusom i viss utsträckning uppsåtliga handlingar av den anställda redan nu — inom ramen för det princi-

palansvar som för närvarande gäller — faller och även framdeles torde böra falla utanför principalansvaret på grund av sin abnorma karaktär.⁵

Den krets av arbetstagare som försäkringsskyddet omfattar inbegriper oftast ej andra än dem som är anställda hos försäkringstagaren. Detta innebär, att en företagare, som anlitar en självständig entreprenör, genom sin försäkring täcker skador som denne vållar endast i sådana fall, då försäkringstagaren själv eller annan försäkrad person på grund av eget vållande eller eljest skulle vara ansvarig, men ej i fall, då entreprenören ensam är ansvarig. På motsvarande sätt gäller en i fastighetsförsäkring ingående ansvarsförsäkring t. ex. för vicevärd och gårdskarll eller fastighetsskötare men ej för en anlita elektrisk installationsfirma eller liknande. Lantbruksansvarighetsförsäkringen sträcker sig däremot längre, i det att ansvaret där avser alla i den försäkrade rörelsen sysselsatta personer. Ansvarsförsäkringarna täcker regelbundet de anställdas (och i lantbruksansvarighetsförsäkringen även andra i rörelsen sysselsattas) ansvar, när de utövar eller deltagar i den verksamhet som försäkringen avser, men ej annat ansvar, sålunda icke deras ansvar som privatpersoner.

Ett viktigt undantag i täckningen av de anställdas ansvar avser skador som anställda vållar varandra. Försäkringsgivarna har i alla de fall, där frågan kan antagas ha någon större praktisk betydelse, gjort undantag för anställds ansvar för skada som han tillfogat annan anställd, såvida ej försäkringstagaren eller hans arbetsledning är ansvarig för skadan.

Enligt försäkringsbolagens praxis meddelas i regel individuella ansvarsförsäkringar åt anställda endast för vissa särskilda yrkesgrupper, såsom läkare och veterinärer. Anledningen till den avvisande inställningen mot dylika försäkringar lär vara, att försäkringsgivarna räknar med att riskurvalet skulle bli oförmånligt och premien synnerligen svårberäknad, om den enskilda arbetstagaren generellt hade möjlighet att teckna försäkring för sitt ansvar i tjänsten. Samma princip torde gälla i försäkringspraxis även i andra länder.

Beträffande utbredningen av ansvarsförsäkringar har följande uppgifter lämnats av Svenska försäkringsbolags riksförbund.⁶ Uppgifterna avser förhållandena *dels* vid utgången av år 1959, *dels* vid årsskiftet 1961—62.⁷

⁵ Här må anmärkas, att ansvarsförsäkringen även i övrigt har vissa undantag, såsom för skador på omhändertagen egendom. Dessa undantag gäller såväl försäkringstagarens som annan försäkrad persons ansvar, och då något sådant undantag är tillämpligt kommer sålunda skadeståndsansvaret att drabba den skadeståndsskyldige personligen. De skador som dessa undantag avser torde emellertid vanligen vara sådana som arbetsgivaren ansvarar för redan enligt nu gällande skadeståndsregler, eftersom de till övervägande del uppstår i kontraktsmässiga situationer.

⁶ Ett försäkringsbolag har på grund av övergång till nytt redovisningssystem ej kunnat lämna några uppgifter.

⁷ Det har från kommitténs sida varit ett önskemål att kunna redovisa uppgifter om läget vid utgången av 1963 eller i allt fall vid årsskiftet 1962—63. Av tekniska skäl har det dock icke varit möjligt för försäkringsbolagen att lämna uppgifter som hänför sig till senare tidpunkt än utgången av 1961.

Siffrorna anger antalet försäkringar och har avrundats nedåt till jämna tusental.

	1959—60	1961—62
Hem- och villaförsäkring	1 443 000	1 531 000
Fastighetsförsäkring	302 000	175 000
Lantbruksförsäkring	207 000	196 000
Företagsförsäkring	176 000	157 000

Det totala antalet ansvarsförsäkringar har beräknats till i runt tal 2 130 000 vid utgången av 1959 och till cirka 2 060 000 vid utgången av 1961. Vid dessa beräkningar har de ingående delsiffrorna för olika försäkringar och skilda försäkringsbolag endast i vissa fall avrundats till jämna tal.⁸

Det är icke möjligt att av uppgifterna draga någon säker slutsats om hur stor andel av samtliga arbetsgivare som har ansvarsförsäkring, särskilt som många företag och enskilda har anledning att ha flera försäkringar samtidigt, varjämte många personer, som ej alls har några anställda, har ansvarsförsäkring.

Vad särskilt angår ansvarsförsäkring för privatpersoner (hem- och villaförsäkring) bör framhållas, att den som önskar försäkring mot t. ex. brand eller inbrott, numera i stor utsträckning är hänvisad till att teckna en kombinerad försäkring som innefattar ansvarsförsäkring. Det förefaller därför befogat att räkna med att ansvarsförsäkring finns i de hushåll, som har sådan förmögenhetsställning att ett hembitråde är sysselsatt däri. På liknande sätt kan man antaga, att lantbrukare regelbundet har försäkringar som täcker ej endast deras eget utan även andra i verksamheten sysselsatta personers skadeståndsansvar. En blivande lagstiftning torde därför, fränsett självförsäkring, kunna utgå från och anpassas efter antagandet, att principalansvar normalt täcks genom ansvarsförsäkring som arbetsgivaren tecknar.

Det är naturligtvis ej endast ansvarsförsäkring som är av betydelse för den ekonomiska verkan av principalansvaret. Även förefintligheten av *försäkring på den skadelidandes sida* spelar in. I fråga om personskada finns i

⁸ De anförda siffrorna synes ge vid handen, att under åren 1960—61 skett en nedgång i antalet fastighets-, lantbruks- och företagsförsäkringar. Materialet torde likväl icke berättiga till slutsatsen att en reell nedgång i försäkringsfrekvensen ägt rum. Antalet försäkringar påverkas av ett flertal faktorer och kan icke ensamt läggas till grund för en bedömning av frekvensen. Härutinnan må framhållas följande. Gränsdragningen mellan hem- och villaförsäkringar, å ena, samt fastighetsförsäkringar, å andra sidan, har förskjutits på grund av den ökade tendensen att teckna s. k. paketsförsäkringar. I åtskilliga fall har sålunda försäkringar som vid årsskiftet 1959—60 redovisades som två separata ansvarsförsäkringar vid det senare undersöknings-tillfället sammanslagits till en enda försäkring. Vad beträffar lantbruksförsäkringar bör uppmärksammas, att den fortgående rationaliseringen inom jordbruket medfört sammanslagningar av mindre bärkraftiga jordbruksenheter och därmed också ett minskat antal försäkringsobjekt. I fråga om företagsförsäkringarna bör även erinras om verkningarna av fusioner och andra sammanslagningar av företagsenheter. Slutligen bör påpekas, att till följd av omläggningar av försäkringsstatistiken siffrorna avseende utgången av år 1961 ej kunnat definitivt framräknas. För viss del av år 1961 har sålunda approximeringar skett och avrundning av siffrorna måst vidtagas.

form av socialförsäkringar ett skydd som täcker stora områden, där den skadelidande eljest varit hänvisad enbart till att kräva skadestånd enligt därom gällande regler. Socialförsäkringarna ger emellertid i allmänhet ej full ersättning. Beträffande egendomsskada har den skadelidande också ofta försäkring som skyddar honom mot förlust.

Då ersättning utgår för personskada ur socialförsäkring (allmän försäkring eller yrkesskadeförsäkring) avräknas försäkringsersättningen på skadeståndet. Enligt lagen om allmän försäkring har vederbörande allmänna försäkringskassa icke någon regressrätt mot den som varit vållande till skadan eller på annan grund är ansvarig för denna (20 kap. 7 § lagen om allmän försäkring; jfr 107 § andra stycket i 1947 års lag om allmän sjukförsäkring, enligt vilket stadgande regressrätt förelåg gentemot den som uppsåtligen eller av grov vårdslöshet vållat skadan eller, där denna uppkommit i följd av trafik med motorfordon som avses i 2 § lagen om trafikförsäkring, enligt lag var skyldig att utgiva skadestånd, evad han var till skadan vållande eller ej). Enligt 51 § andra stycket yrkesskadeförsäkringslagen föreligger regressrätt för vederbörande försäkringsanstalt gentemot den som är ansvarig för skadan enligt samma regler som tidigare gällde enligt sjukförsäkringslagen (jfr NJA 1959 s. 181). En överarbetning av yrkesskadeförsäkringslagen pågår emellertid och det finns anledning räkna med att samma regressbestämmelse kommer att införas där som i lagen om allmän försäkring. I den mån ersättning för personskada utgår genom någon av dessa försäkringsformer ökas sålunda icke arbetsgivarens skadeståndsskyldighet genom en utvidgning av principalansvaret, utan ökningen av skadeståndsbördan avser blott vad som överstiger ersättningen ur sagda båda försäkringar.

Om den som lider personskada har privat olycksfalls- eller sjukförsäkring som ger sjukpenning, invaliditetsersättning e. l., påverkas i regel icke hans rätt därav (frånsett vad som beträffande underhåll till efterlevande följer av SL 6: 4).⁹

Beträffande sakförsäkring regleras försäkringsgivarens regressrätt av 25 § FAL eller av motsvarande bestämmelser i försäkringsvillkoren. Enligt 25 § FAL har försäkringsgivaren regressrätt mot den som uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet framkallat försäkringsfallet eller som enligt lag är skyldig att utge skadestånd, evad han är till skadan vållande eller icke. Denna bestämmelse nämner icke särskilt principalansvaret, och det är en debatterad fråga, om sådant ansvar vid tillämpningen av stadgandet skall betraktas som ansvar på grund av vållande eller ansvar oberoende av (eget) vållande. I rättspraxis har principalansvaret jämställts med ansvar för eget vållande såtillvida att principalen ej ansetts regressansvarig enligt lagrummet med mindre någon, för vilken han svarar, gjort sig skyldig till grov vårdslöshet (NJA 1945 s. 322, 325, 1946 s. 148). Dessa rättsfall avser emellertid endast arbetsgivarens icke lagfästa ansvar för vållande av överordnad. Det är oviss hur domstolarna skulle ställa sig vid tillämpning av t. ex. reglerna om principalansvar i 8 § sjölagen eller 2 § och 6 § första stycket järnvägsansvarighetslagen, eftersom dessa regler direkt anknyter till arten av den särskilda verksamhet, där skadan uppstår, och ålägger den som driver sådan verksamhet ett särpräglat ansvar oberoende av hans egen culpa, låt vara beroende av den anställdes culpa.¹⁰

⁹ Viss modifikation av vad nu sagts skulle emellertid följa av lagförslaget i SOU 1958: 44. Betr. SL 6: 4 jfr även 9 § i kommitténs förslag till lag med allmänna bestämmelser om skadestånd (SOU 1963: 33).

¹⁰ Jfr Karlgren s. 238 f och Hellner, Försäkringsgivarens regressrätt, 1953, s. 82 f.

Staten och en del större kommuner brukar ej försäkra sina intressen. De tecknar sålunda varken ansvarsförsäkring eller vanlig skadeförsäkring. Det samma gäller en del större företag som anser sig ha tillräcklig riskfördelning utan försäkring.

Skadeståndskommittén

Området för det principalansvar¹¹ som i det följande diskuteras omfattar all enskild yrkesverksamhet, där någon använder sig av en eller flera arbetstagare, liksom de fall då privatperson har någon anställd i sitt hushåll o. l. Principalansvaret möter också inom olika slag av statlig eller kommunal verksamhet, liksom inom sådan verksamhet som drivs av särskilda institutioner och inrättningar med offentligrättsliga inslag.¹² Av skäl som senare kommer att utvecklas anser sig kommittén böra utgå från att den nu föreslagna lagstiftningen i avsevärd utsträckning blir tillämplig på offentlig verksamhet, därest särskild lagstiftning om det allmännas skadeståndsansvar ej genomförs.¹³

Om arbetsgivares ansvarighet för skada som vållas i hans verksamhet gäller för närvarande hos oss, att en arbetsgivare enligt den allmänna culpa-regeln blir ansvarig för skada som orsakas av hans arbetstagare, för den händelse arbetsgivaren själv har varit vårdslös, t. ex. genom bristande tillsyn över arbetstagaren. Man har emellertid icke stannat härvid. För några viktiga områden — sjöfarten och järnvägstrafiken — har genom lagstiftning införts ett längre gående ansvar för annans vållande. I övrigt har utvecklingen skett genom rättspraxis.

Av gammalt har juridiska personer ansetts svara för handlande av sina organ, till synes utan att man sett något problematiskt däri. Om styrelsen eller verkställande direktören för ett aktiebolag i sin verksamhet vårdslöst förorsakat skada, har man utan vidare ansett bolaget vållande till skadan och därigenom också skadeståndsskyldigt. Detta ansvar räknas icke till det egentliga principalansvaret. Det ansvar för drifts- eller arbetsledning som vid sidan därav utbildats i praxis har väsentligen grundats på ett resonemang som i svensk doktrin särskilt utvecklats av Alexanderson.¹⁴ Om en arbetstagare som anförtratts ledningen därvid genom vårdslöshet skadar annan, anses arbetsgivaren böra svara på samma sätt som om han själv utövat ledningen. Härvid är det utan betydelse, om arbetsgivaren är en fysisk

¹¹ Arbetsgivares ansvar för arbetstagares vållande betecknas i det följande med termen principalansvar. Med »utsträckt principalansvar» åsyftas sådant ansvar för självständiga medhjälpare som kommittén föreslår för vissa speciella fall (2 § i förslaget, se nedan s. 46 ff).

¹² Frågan om det allmännas skadeståndsansvar har som tidigare nämnts varit föremål för särskild utredning. I anledning därav framlagt förslag har dock ännu icke lett till lagstiftning.

¹³ Med anledning av det nu aktuella uppdraget har kommittén av chefen för justitiedepartementet anmodats uttala sig om sambandet mellan lagstiftningsfrågorna. Kommitténs uttalande härom återgives nedan s. 107 ff.

¹⁴ Se NJSt 1926 s. 37, JFFT 1944 s. 94.

eller en juridisk person. Man har sålunda menat, att en företagare icke genom att överlåta ledningen till annan person skall kunna undgå det skadeståndsansvar som skulle åvila honom om han själv utövade ledningen. Som en fortsättning på denna linje kan man beteckna det skadeståndsansvar som ålagts företagare ej endast för vållande av drifts- eller arbetsledning utan även för vållande av personal som innehaft en ur risksynpunkt särskilt ansvarsfull befattning. I viss utsträckning har i utomobligatoriska förhållanden principalansvar även för de lägst anställda arbetstagarnas vållande ålagts enligt kontraktsrättens regler, när formligt avtal mellan arbetsgivaren och den skadelidande ej förelegat men en likartad, kvasikontraktsrättslig situation varit för handen. I fråga om biförpliktelser till kontrakt har också principalansvar även för de lägst anställda tillämpats.

I främmande länder har rättsutvecklingen — parallellt med den industriella evolutionen — gått i riktning mot vidgat principalansvar. Såsom framgår av förut lämnad redogörelse svarar sålunda i åtskilliga kulturländer arbetsgivaren för alla sina arbetstagare även i utomobligatoriska förhållanden. Frånsett Tyskland, Schweiz och Österrike gäller, att alla de länder utanför Norden som nämns i redogörelsen har ett mera vittgående principalansvar än vi. Även det presumtionsansvar som gäller i Tyskland och Schweiz torde många gånger i praktiken leda längre och bereda de skadelidande ett bättre skydd än de i svensk rättspraxis utbildade grundsatserna om principalansvar för drifts- eller arbetsledning. Utvecklingen fortgår i samma riktning. Bl. a. kan nämnas, att en revision av principalansvarsreglerna är aktuell i Västtyskland. Förslag har nyligen framlagts om en sådan ändring av gällande bestämmelser, att principalansvar för samtliga arbetstagares vållande utan exculpationsmöjlighet införs även på det utomobligatoriska området.¹⁵

Det rättstillstånd som nu råder hos oss är i flera hänseenden otillfredsställande. Den gräns som dragits mellan arbetstagare, för vilka arbetsgivaren svarar, och arbetstagare, för vilka sådant ansvar ej anses föreligga, är svår att klargöra och blir i tillämpningen lätt godtycklig. Klarare linjer är önskvärda och en för de skadelidande mera betryggande ordning bör eftersträvas.

Principalansvaret företer delvis skilda aspekter allteftersom fråga är om arbetsgivarens ansvar mot utomstående tredje man eller om hans ansvar mot egna arbetstagare. I det senare avseendet måste beaktas den kontraktsrättsliga relation som består genom tjänsteavtalet. Av betydelse är också, att när det gäller olycksfall i arbete, viss av arbetsgivaren bekostad ersättning redan nu utgår enligt de särskilda reglerna om yrkesskadeförsäkring. Det är därför icke utan vidare givet, att principalansvaret bör få samma omfattning och utformning, när den skadelidande är en utomstående person och när skadan drabbar de anställda.

¹⁵ Se bilaga 4 s. 31.

Arbetsgivares principalansvar mot utomstående tredje man

När det gäller personskador, ger de sociala välfärdsanordningarna numera ett gott grundskydd, ej blott för arbetstagare som skadas i arbetet utan även för utomstående tredje man. Reglerna härom ger dock ej full kompensation. Ersättningen för inkomstbortfall är begränsad och gottgörelse för ideell skada, såsom sveda och värk, utgår överhuvud ej. I fråga om egendomsskador saknas helt motsvarighet till socialförsäkringen, och de skadelidande själva har endast begränsade möjligheter att genom försäkring skydda sig mot olika skador av hithörande art. Rätten till ersättning på skadeståndsrättslig grundval är därför alltså av betydelse för den som lidit skada.

Det har som en allmän och ganska självklar grundsats gällt, att den som lider skada genom oaktsamhet vid driften av en viss verksamhet bör efter vissa regler erhålla ersättning. Han bör sålunda ej vara hänvisad till att ensam bära sådan skada. Enligt nu gällande skadeståndsrättsliga regler har den skadelidande i princip alltid rätt till ersättning av den vållande arbetstagaren personligen. I viss utsträckning svarar även arbetsgivaren för skadeståndet. Uppenbart är, att det är rätten till ersättning av arbetsgivaren som för den skadelidande är mest värd. Rätten till ersättning av arbetstagaren saknar ofta ekonomiskt värde, om den ej täcks av ansvarsförsäkring. I den mån man genom skadeståndsreglerna vill skapa ett ekonomiskt effektivt skydd för den skadelidande bör ett vidgat ansvar för arbetstagares vållande läggas på arbetsgivaren.

Önskemålet om en rationell placering av kostnader för skador som uppstår genom vårdslöshet vid driften talar också för att kostnaden läggs på arbetsgivaren. Denne har vanligen möjlighet att överblicka risken för att sådana skador kan uppstå och handlingsfrihet vid planeringen av arbetet. Även i förhållande till den skadelidande är det skäligt, att han bär bördan av de skador som arbetstagaren vållar. Från allmän ekonomisk synpunkt synes det likaledes riktigt, att kostnaden för de skador som genom vårdslöshet vållas vid driften kommer att belasta denna drift. Absolut sett rör det sig ej här om kostnader av sådan storlek att det kan vara betänkligt att lägga dem på företagarna. Särskilt viktigt är, att arbetsgivaren, i motsats till den enskilda arbetstagaren, regelmässigt har möjlighet att teckna försäkring som täcker skador vilka arbetstagarna vållar i driften och att han kan inräkna utgiften för denna försäkring i sina kostnadskalkyler.

Mot en utvidgning av principalansvaret kan enligt kommitténs mening ej med fog anföras, att preventionen skulle kräva att ansvaret bör åvila den vållande ensam. När principalansvar redan nu gäller, svarar arbetsgivaren jämte den personligen vållande. Att i detta hänseende göra skillnad mellan de lägst anställda och överordnade är icke rimligt. Och preventionssynpunkten skulle, om den hade fog för sig, även leda till att arbetstagaren ej fick skyddas genom ansvarsförsäkring. Preventionen bör såvitt angår arbets-

tagare i mån av behov tillgodoses med andra medel, såsom disciplinära åtgärder, straff och regressrätt i grövre fall. Enligt kommitténs mening har ett skadeståndsansvar för arbetsgivaren oberoende av eget vållande större preventiv effekt, genom att arbetsgivaren stimuleras att vidtaga anordningar som motverkar vårdslöshet hos arbetstagarna och begränsar verkningarna därav. Lämpliga åtgärder från hans sida medför också minskning i kostnaden för försäkringspremier.

I själva verket har utvecklingen även hos oss redan gått långt i den riktningen att ersättningar för skador som uppkommer genom vållande i närings- och annan ekonomisk verksamhet uppfattas som en kostnad vilken företagen har att bära. Olika typer av ansvarsförsäkringar har vunnit stor utbredning. Företags-, fastighets-, affärs- och lantbruksförsäkringar täcker som tidigare nämnts även vållande av anställda, för vilka arbetsgivaren enligt gällande rätt icke är skadeståndsansvarig. Kostnaderna för dylika försäkringar betalas av arbetsgivarna. De anställda räknas som försäkringshavare, och regress från försäkringsgivaren mot dem kommer i praktiken icke i fråga. När en arbetsgivare som ej har ansvarsförsäkring nödgats ersätta skada som vållats av drifts- eller arbetsledning, lär icke heller på senare tid annat än i undantagsfall ha förekommit, att arbetsgivaren utövar regress mot den skadevållande. Även i dessa fall stannar utgiften sålunda regelmässigt på företagen. Speciallagstiftningen om objektivt företagaransvar på särskilda verksamhetsområden utgör också uttryck för den tendens som här nämnts.

En utvidgning av principalansvaret till att omfatta alla arbetstgares vållande kan på ett naturligt sätt infogas i det allmänna skadeståndsrättsliga systemet, och skadeståndsrätten skulle bringas i närmare överensstämmelse med vad som på grund av försäkringsförhållandena redan tillämpas inom en stor del av näringslivet. Det kan måhända hävdas, att utvecklingen beträffande ansvarsförsäkringen gör att behovet av utvidgat principalansvar blivit i avsevärd mån tillgodosett på annan väg och att en bristande överensstämmelse mellan skadestandsreglerna och försäkringspraxis knappast i och för sig innebär någon större olägenhet. Emellertid kan det alltjämt inträffa, att skador vållas av anställda i de lägsta graderna utan att dessa skador täcks av ansvarsförsäkring. Det är icke säkert, att försäkringsbeloppet förslår att täcka hela skadan. Vidare gäller ansvarsförsäkring ej för den försäkrade, när han vållat skadan uppsåtligen eller i berusat tillstånd. Därjämte kan nämnas, att försäkringsvillkoren gör undantag för skador på egendom som arbetsgivaren eller någon för hans räkning omhändertagit, exempelvis för reparation — låt vara att arbetsgivarens ansvarighet i dylika fall i allmänhet blir att bedöma enligt kontraktsrättsliga regler. Från den skadelidandes synpunkt är det stötande att — under lika förutsättningar i övrigt — hans rätt till ersättning är ekonomiskt tryggad, om ansvarsförsäkring finns, medan han i motsatt fall på grund av den skadevållandes dåliga eko-

nomi måhända ej har möjlighet att utfå ens en bråkdel av det skadestånd som borde tillkomma honom. En utvidgning av principalansvaret skulle i sin mån bidra till att ansvarsförsäkring vinner en önskvärd ökad utbredning.

I detta sammanhang bör också det allmännas skadeståndsansvar uppmärksammas. För närvarande gäller, att staten i verksamhet som är att jämställa med enskild verksamhet bär principalansvar enligt de regler som gäller för enskilda företag. Detsamma gäller för kommunernas del. Den likställighet som här i skadeståndsrättsligt hänseende råder mellan offentlig och privat verksamhet sträcker sig emellertid som förut nämnts icke till försäkringsförhållandena. Staten tecknar icke försäkring, och de skadelidande njuter icke någon sådan förmån av ansvarsförsäkring som i vid omfattning föreligger inom enskild verksamhet. Staten svarar sålunda regelmässigt icke för skador som vållas av lägre befattningshavare, vare sig skadeståndsrättsligt eller genom någon försäkringsmässig reglering. Undantag gäller för järnvägstrafiken och sjöfarten, beträffande vilka särskilda regler finns. Vad nu sagts om staten gäller också en del större kommuner som ej tecknar ansvarsförsäkring. Den undantagsställning som offentlighetsrättsliga subjekt på detta sätt intager är stötande. Enligt rådande uppfattning anses en företagare, som ej har ansvarsförsäkring, brista i den omsorg han är skyldig andra, och samma omdöme drabbar staten eller annan, som vägrar att betala ersättning i fall när sådan normalt skolat utgå ur försäkring om skadan inträffat i enskild verksamhet.

En bättre ordning vinnas, om principalansvaret utvidgas till att omfatta samtliga arbetstagare, oavsett vilken ställning de har. Genomförs en dylik reform, skulle den visserligen icke ge något väsentligt nytt i de talrika fall, då ansvarsförsäkring redan nu finns, men den skulle ålägga det allmänna och envar annan, som ej nu tecknar ansvarsförsäkring, samma ansvar som de flesta företagare redan realiter åtager sig genom att hålla dylik försäkring.

Frågan om arbetsgivarens principalansvar har också betydelse för de arbetstagare som kan råka ut för att vålla skada i tjänsten. I kommitténs uppdrag ingår att överväga frågan om jämkning av arbetstagares skadeståndsansvar. Kommittén har vid behandlingen av detta spörsmål funnit det synnerligen önskvärt, att det personliga skadeståndsansvaret för arbetstagaren begränsas. Möjligheten att realisera detta önskemål utan förfång för den skadelidande blir tydligen större, om han kan vända sig mot arbetsgivaren eller dennes försäkringsbolag med krav på ersättning. Om man samtidigt vill begränsa arbetstagarens skadeståndsansvar och tillgodose reparationsintresset i hithörande fall, torde någon annan metod än att utvidga principalansvaret knappast stå till buds.

En viss tvekan i fråga om principalansvarets utvidgning kan råda, när det gäller icke-ekonomisk, ideell verksamhet och rent privata förhållanden, t. ex.

då en privatperson har anställt ett hembitråde i sitt hushåll. En ideell organisation eller en privatperson har icke samma möjligheter som en företagare att inarbeta kostnaden för ett vidgat principalansvar i en ekonomisk kalkyl och helt eller delvis övervältra den på andra. Kommittén anser likväl icke tillräckliga skäl föreligga att göra skillnad mellan ekonomisk och icke-ekonomisk verksamhet eller privata förhållanden. Även de ansvarsförsäkringar som står här ifrågavarande kategorier av arbetsgivare till buds omfattar redan nu skador som vållas av de lägst anställda. En motsvarande utvidgning av principalansvaret kommer sålunda för flertalet icke att medföra några kostnadsstegringar. Att av hänsyn till undantagsfallen avstå från de regler som genomsnittligt sett är sakligt bäst motiverade synes icke lämpligt. Det kan dock särskilt i sådana fall som här avses föreligga behov av jämningsmöjlighet, om ansvarsförsäkring saknas eller är otillräcklig.

Kommittén vill slutligen framhålla, att en utvidgning av principalansvaret också är förenad med vissa andra, mera rättstekniska fördelar. I inomobligatoriska förhållanden gäller åtminstone i princip ett oinskränkt principalansvar. Gränsen mellan inom- och utomobligatoriska förhållanden är emellertid ofta flytande, och den skillnad som nu råder i fråga om principalansvarets omfattning kan därför leda till otillfredsställande och godtyckliga resultat. Användningen av kvasikontraktsrättsliga synpunkter i utomobligatoriska förhållanden ger en antydning om att det icke svarar mot det praktiska livets krav att göra någon större skillnad mellan inom- och utomobligatoriska förhållanden i förevarande hänseende. Genom en mera enhetlig reglering av principalansvaret kan sakligt sett lika fall i större utsträckning vinna lika rättslig behandling. Åtskilliga gränsproblem bortfaller, och en större fasthet i regelsystemet uppnås.

Skadeståndsrätten bör också ses ur internationell synvinkel. Önskemålet om likformig lagstiftning i olika länder växer i betydelse med den ökade samfärdseln, vidgad rörlighet över gränserna för arbetskraft och kapital, utsträckt nyetableringsrätt i främmande länder o.s.v. Häri ligger ett skäl att åtminstone i fråga om de grundläggande principerna för skadeståndsrätten söka nå en anpassning av regelsystemet till vad som gäller i majoriteten av de västerländska stater med vilka Sverige har ekonomiska förbindelser. Vad beträffar principalansvaret framgår av den föregående redogörelsen, att det i flertalet av dessa länder går längre än hos oss. Av särskild betydelse är givetvis, att man i våra grannländer Danmark och Norge liksom i Island erkänner oinskränkt principalansvar och att man där ej har någon tanke på att frångå den principen. Om större nordisk rättslikhet skall vinnas, synes därför införandet av oinskränkt principalansvar vara ofrånkomligt.

Mot bakgrunden av dessa synpunkter tvekar icke kommittén att förorda, att det allmänna principalansvaret i förhållande till utomstående tredje man vidgas att omfatta samtliga arbetstagares, sålunda även de lägst anställdas

vållande. Huvudregeln i 1 § i förslaget har utformats i enlighet härmed. De finska kommittéerade har intagit samma ståndpunkt. I de ömmande fall som kan uppkomma synes tillfyllest, om skadeståndsansvaret kan jämkas när det skulle bli alltför betungande. Kommittén föreslår en dylik jämkningsregel under 3 § i förslaget. Med en utbredd användning av ansvarsförsäkring bör de ömmande fallen bli sällsynta.

Arbetsgivares principalansvar mot egna arbetstagare

Frågan om principalansvarets omfattning är mera komplicerad, när det gäller arbetsgivares principalansvar gentemot de egna arbetstagarna, d.v.s. då dessa i arbetet vållar varandra skador. Av tidigare redogörelser för utländsk rätt har framgått, att man på flera håll i samband med yrkesskadeförsäkringslagstiftningen infört långtgående begränsningar av arbetsgivarens skadeståndsansvar vid olycksfall i arbete. På vissa andra håll åter — I England och Danmark — har man gått den motsatta vägen och efter hand övergivit en tidigare hyllad doktrin, enligt vilken arbetsgivaren icke skulle bära principalansvar för skador som arbetstagarna vållade varandra. Utvecklings-tendenserna utomlands har m.a.o. gått i skilda riktningar.

Enligt gällande svensk rätt är arbetstagare som lider skada i arbetet genom arbetskamrats vållande ej berättigad till skadestånd av arbetsgivaren. Regeln visar en viss överensstämmelse med den äldre anglo-amerikanska common-employment-regeln men skiljer sig på vissa punkter därifrån. I motsats till vad som gällt i länder där common-employment-doktrinen varit förhärskande har man i Sverige knappast ifrågasatt att göra någon inskränkning i arbetsgivarens skadeståndsansvar för skador som drabbar arbetstagarna till följd av drifts- eller arbetsledningens försummelser. Utvecklingen har snarast gått i motsatt riktning, i det att den krets, för vilken arbetsgivaren svarar, har vidgats till att omfatta icke blott drifts- eller arbetsledningen utan även i vissa fall arbetstagare som anförtrotts särskilt ansvarsfulla sysslor, ehuru de arbetat i »common employment» med den skadade arbetstagaren.

Många av de synpunkter som i det föregående anförts till stöd för en utvidgning av principalansvaret gör sig gällande även i fråga om skador som drabbar arbetstagare i arbetet. En effektiv rätt till skadestånd förutsätter, att arbetsgivaren blir ansvarig. Det synes skäligt, att förluster som uppstår genom dessa skador räknas som en kostnad i verksamheten. Även vad som anförts om förhållandet mellan arbetsgivarens och den enskilda arbetstagarens skadeståndsansvar äger sin giltighet i hithörande fall. Om man överhuvud anser att rätt till skadestånd bör finnas vid skada som arbetstagare vållar varandra, är det rimligt, att ersättningen bekostas av arbetsgivaren och utgår ur dennes ansvarsförsäkring när sådan finns. Den enskilda arbetstagaren kan i regel lika litet i dessa fall som när skadan drabbar utomstående själv teckna ansvarsförsäkring som täcker hans personliga skadeståndsansvar.

Det kan emellertid även anföras skäl som talar emot att utsträcka principalsvaret till skador som arbetskamrater vållar varandra. Särskilt intresse tilldrager sig i detta sammanhang den obligatoriska yrkesskadeförsäkringen. Av de skador som arbetstagare kan tänkas vålla varandra är uppenbarligen personskadorna de viktigaste. Risken för personskador genom arbetskamrats vållande är påtaglig i olika former av industriell eller annan näringsverksamhet, och skadorna blir lätt allvarliga. Skadefallen är emellertid så gott som undantagslöst att hänföra till yrkesskador i yrkesskadeförsäkringslagens mening. Den skadade arbetstagaren erhåller då gottgörelse enligt yrkesskadeförsäkringslagen för läkar- och sjukvårdskostnader och på visst sätt maximerad ersättning för förlorad arbetsförtjänst. Vid bestående invaliditet utgår livränta och vid dödsfall, utom ersättning för begravningskostnader, i vissa fall livräntor till efterlevande make och barn. Ersättning utgår i princip oberoende av om orsaken var ren olyckshändelse eller om vållande låg arbetsgivaren, arbetskamrat eller utomstående till last.

Arbetsgivaren betalar ensam premierna för denna försäkring och det kan måhända förefalla väl mycket begärt, att han därutöver skall betala skadestånd i anledning av dylika olycksfall. Otvivelaktigt skulle det också vara rationellt, därest ersättningsfrågan vid olycksfall i arbete kunde i sin helhet lösas inom ramen för yrkesskadeförsäkringen. Det är dock mycket tvivelaktigt, om en dylik ordning kan uppnås. Yrkesskadeförsäkringen ger i sin nuvarande utformning hos oss — liksom i flertalet andra länder — icke full kompensation för den lidna skadan. Endast en del av inkomstbortfallet täcks, och någon ersättning för ideell skada — såsom sveda och värk — utgår icke. Förmånerna har såtillvida nyligen förbättrats som maximibeloppet för den inkomst som beaktas har höjts, men det saknas anledning räkna med att försäkringen inom överskådlig tid kommer att ge full ersättning.

Behovet av kompletterande skydd har i någon omfattning redan blivit tillgodosett genom frivilliga, av arbetstagarorganisationerna tecknade kollektiva olycksfallsförsäkringar. Systemet med s.k. grupp-försäkringar har även i övrigt vunnit stor utbredning, och inom en betydande del av arbetsmarknaden har arbetstagarna genom kollektivavtal tillförsäkrat sig förmånen av en utav arbetsgivarna bekostad grupplivförsäkring. Det är tänkbart, att en avtalsmässig reglering av skyldigheten att bekosta även gruppolycksfallsförsäkring kan komma till stånd, men svaret på den frågan tillhör en oviss framtid. Under alla förhållanden måste man räkna med att under lång tid framåt stora grupper av arbetstagare kommer att stå utan kompletterande försäkringsskydd vid olycksfall eller sjukdom.

Det är i detta sammanhang av visst intresse att erinra om det allmänna socialförsäkringssystemet. De förbättringar i den allmänna sjukförsäkringen som genomförts under senare år i förening med införandet av den allmänna tilläggs-pensioneringen medför, att lagstiftningen om allmän försäkring i många situationer ger ett nästan lika gott skydd som yrkesskadeförsäk-

ringen. Förmånen att ha rätt till yrkesskadeersättning kan därför för många skadelidande arbetstagare framstå som en otillräcklig kompensation för att han icke har rätt till skadestånd av arbetsgivaren. En jämförelse ligger särskilt nära till hands, om såväl arbetstagare som utomstående lider skada i följd av ett och samma olycksfall.

Ur preventiv synpunkt kan man svårligen tänka sig, att vidgad ersättningskyldighet för arbetsgivaren skulle leda till att mindre hänsyn toges till skaderisker för arbetskamrat. Det vore dessutom odiöst att acceptera en ordning, enligt vilken den som drabbas av kroppsskada skall stå utan ersättning därför att en sådan ordning förutsatts i någon mån verka preventivt. I fråga om egendomsskador kan det möjligen lättare tänkas, att aktsamheten slappnar något med vetskapen om att en skadelidande arbetskamrat får ersättning av arbetsgivaren för sin förlust. Den ekonomiska betydelsen av skador på egendom som åsamkas arbetskamrat är emellertid ringa, om man ser saken i stort. Frånsett fortskaffningsmedel — främst bilar — medför de anställda i allmänhet ej någon mera värdefull egendom till arbetsplatsen. Skador på arbetskamrats motorfordon läser mera sällan vållas i tjänsten. Sakskadorna kan dock möjligen, om även bagatellskador inbegrips, få en sådan frekvens att de vållar besvärligheter för dem som skall handlägga anspråken. Någon statistik över antalet sakskador i arbetet finns icke. Kommittén anser dock, att det icke finns anledning att oroa sig för att antalet bagatellartade skadeståndsanspråk skulle bli besvärande. Danska och norska kommitterade har uppgivit att man ej haft några dåliga erfarenheter av att arbetsgivare bär skadeståndsansvar även för egendomsskada som den ena arbetstagaren vållar den andra.

Naturligtvis får man räkna med att en utvidgning av principalansvaret till att omfatta även de fall då arbetstagare åsamkar varandra skador kan leda till missbruk emellanåt. Det kan vara frestande för en mindre nogräknad arbetstagare att förmå en arbetskamrat att utan skäl påtaga sig vållande till skada som den förre lidit. Erfarenheterna från privat ansvarsförsäkring visar, att man får räkna med en viss kollusionsrisk. Vid svårare personskador skulle en arbetstagare på detta sätt kunna »hjälpa» sin kamrat eller dennes efterlevande till en avsevärd ekonomisk fördel. Frånsett risken för straffansvar och disciplinära sanktioner från arbetsgivarens sida ligger emellertid en kraftigt motverkande faktor i den allmänna obenägenheten att påtaga sig ansvar för vållande till en svårare skada. När det gäller personskador, måste därför risken för missbruk anses obetydlig. Farhågorna kan ha större berättigande i fråga om sakskador (t. ex. nedsmutsade kläder, skadade glasögon, armbandsur o.d.). Ekonomiskt sett kan dock eventuellt missbruk ej spela någon större roll. Med någon erfarenhet och ett visst handlag hos dem som tager hand om anmälningar bör man komma till rätta med eventuella otrevliga tendenser hos mindre hederliga element. Dessutom finns det möjlighet

att i kollektivavtal eller individuella tjänsteavtal inrymma vissa bestämmelser som motverkar obehöriga försök att utfå ersättning.

Kommittén har även övervägt, huruvida frågan om utvidgning av principalansvaret till att omfatta jämväl skador som arbetstagare vållar varandra är en angelägenhet som ej bör upptagas i lagstiftningsväg utan bör lösas genom frivilliga överenskommelser mellan parterna på arbetsmarknaden. Den har ju samband med det kontraktsförhållande som består i tjänsteavtalets form. Frågan kan alltså regleras genom kollektivavtal eller individuella tjänsteavtal, liksom för närvarande frågan om arbetstagares ansvarighet för skada som han i arbetet vållar arbetsgivaren (t.ex. på verktyg och maskiner) i viss utsträckning blivit reglerad i kollektivavtal. En avtalsmässig reglering kan också ha den fördelen framför lagstiftning, att större hänsyn kan tagas till skilda förhållanden i olika branscher och till olika typer av skadefall. Kommittén har emellertid ej funnit, att dessa synpunkter har någon större tyngd, och anser det mera rätlinjigt, att lagstiftaren tager upp frågan till lösning.

För att underlätta ståndpunktstagandet har kommittén gjort ett försök att så gott sig göra låter utreda den ekonomiska betydelsen av att principalansvaret utsträcks även till här ifrågavarande skadefall. Nu gällande ansvarsförsäkringar täcker icke arbetstagares personliga skadeståndsansvar, när han vållat en arbetskamrat skada. En utvidgning av principalansvaret till dessa fall kan därför väntas medföra en viss kostnadsökning för arbetsgivarna, främst i form av ökade premier för ansvarsförsäkring. För staten och de större kommuner och företag som ej tecknar försäkring blir det fråga om en direkt ökning av de faktiska utgifterna för skadestånd.

Efter övervägande av olika tänkbara möjligheter att beräkna kostnadsökningen har kommittén — efter samråd med verkställande direktören i Arbetsgivarnes ömsesidiga olycksfallsförsäkringsbolag (AÖO), Gunnar Werner — stannat för en undersökning av begränsad omfattning rörande frekvensen och den ekonomiska verkan av olycksfall i arbete (d.v.s. personskadorna) som vållats av arbetskamrat till den skadelidande. En redogörelse för undersökningsmetoden och undersökningens resultat lämnas i bilaga till detta betänkande.¹⁶

Den för de enskilda företagen beräknade kostnadsstegringen varierar för olika grupper arbetsgivare och beroende på olika beräkningsmetoder mellan 15 och 25 procent. Man synes försiktigtvis böra utgå från det högsta av de framräknade procentalen. En höjning av premierna för ansvarsförsäkring med 25 procent är visserligen beaktansvärd, om man ser posten isolerad. Då denna premiekostnad som helhet ej är särskilt betydande, är dock kostnadsstegringen föga besvärande. Kostnaderna för ansvarsförsäkring är ganska ringa i förhållande till de belopp som arbetsgivarna utger för yrkes-

¹⁶ Bilaga 1.

skadeförsäkring. Företagen inom den av undersökningen berörda grupp av arbetsgivare som utvalts bland försäkringstagare hos AÖO erlade för åren 1959 och 1960 tillhoppa cirka 12 miljoner kr i premier för yrkesskadeförsäkring. Vad dessa företag (via ansvarsförsäkringsbolagen) fått utge i skadestånd under motsvarande tid, cirka 1,1 miljon kr, utgör mindre än 10 procent av kostnaderna för yrkesskadeförsäkringen. Om man till dessa sistnämnda kostnader lägger företagens utgifter för allmän försäkring, nedgår procent-siffran ytterligare. Det kan nämnas, att för dessa företag de beräknade ökade skadeståndsutgifterna för de eventuellt nytillkommande skadefallen motsvarar mindre än 2,5 procent av premierna för yrkesskadeförsäkringen och cirka 0,5 procent av de sammanlagda avgifterna och premierna för allmän försäkring och yrkesskadeförsäkring.¹⁷

Såsom framhållits i redogörelsen kan undersökningsresultaten icke medgiva fullt säkra slutsatser. Det finns åtskilliga felkällor som kan ha påverkat resultaten i skilda riktningar. Även med beaktande härav bör emellertid, enligt den försäkringsexpertis som kommittén rådfrågat och som medverkat vid undersökningen, dennas resultat kunna läggas till grund för en bedömning av den ungefärliga storleksordningen av de kostnadsökningar en reform kan väntas medföra.¹⁸ För den statliga och kommunala verksamhetens del ger undersökningen visserligen icke något besked om den relativa kostnadsstegringen utan endast om den absoluta ökningen av skadeståndsutgifterna. Det finns dock knappast anledning tro, att relationstalen blir väsentligt olika inom offentlig och enskild verksamhet. Detta torde gälla, oaktat de brukliga ansvarsförsäkringarna redan täcker skador som enkla arbetare vållar tredje man och att ersättningar för dylika skador alltså ingår i beloppet av faktiskt utgivna skadestånd (se bilaga 1 s. 116 f), under det att staten och en del större kommuner icke har försäkring, ur vilken ersättning utgår för dylika skador.

Kommittén har på grundval av undersökningsresultaten kommit till slutsatsen, att kostnadsökningen icke kan tillmätas någon avgörande betydelse som skäl mot reformen. Den ökning av företagens och det allmännas kostnader som en utvidgning av principalansvaret skulle medföra kan sålunda ej motivera, att man avstår därifrån. För rent privata förhållanden torde frågan om principalansvar i hithörande fall ej spela någon praktisk roll.

På grund av dessa överväganden har kommittén stannat för att frågan om ersättning med anledning av skador som arbetstagare vållar varandra bör behandlas på samma sätt som föreslagits beträffande skador, vilka tillfogas utomstående.

¹⁷ Uppgifterna om sistnämnda kostnader för ifrågavarande företag har lämnats av AÖO.

¹⁸ Det kan nämnas, att den successiva utvidgning av principalansvaret att omfatta även här ifrågavarande skadefall som under de senaste decennierna ägt rum i dansk rättspraxis har skett utan att försäkringsbolagen känt sig föranlättna att på denna grund höja ansvarsförsäkringspremierna.

Analogisk tillämpning beträffande vållande av andra än arbetstagare

Kommittén har i det föregående förordat, att arbetsgivares ansvar utsträcks till att gälla för alla hans arbetstagares vållande. Bestämmelser i enlighet härmed har upptagits i 1 § av kommitténs lagförslag.

Vad som skall förstås med arbetstagare är icke utan vidare givet. Kommittén återkommer härtill i specialmotiveringen till 1 §. I detta sammanhang vill kommittén framhålla, att stadgandet bör analogiskt tillämpas även när skada vållats av annan än arbetstagare, såframt förhållandena är jämförbara. I specialmotiveringen behandlas bl.a. i vad mån s.k. beroende uppdragstagare bör hänföras till eller jämföras med arbetstagare, liksom tillämpningen av principalansvar, när en medhjälpare formellt uppträder som självständig företagare men denna form väsentligen saknar motsvarande reella innehåll. Ett utvidgat principalansvar för även realiter självständiga medhjälpare upptages för vissa särskilda fall i 2 § av förslaget.

En tillämpningsfråga av större räckvidd är beroende av om särskild lagstiftning kommer att genomföras beträffande det allmännas skadeståndsansvar. Såsom i annat sammanhang anför¹⁹ anser kommittén angeläget, att detta spörsmål blir löst. Kommittén får emellertid räkna med det alternativa att saken skjuts på framtiden. I fråga om sådan av det allmänna bedriven verksamhet som är att jämföra med enskild verksamhet kan enligt båda alternativen förutsättas, att staten och kommunerna liksom hittills blir underkastade samma regler som gäller för enskilda. Men även i den rent offentlighetsrättsliga verksamheten synes det i många fall befogat, att det allmänna får bära principalansvar enligt samma regler, då ämbets- eller tjänstemän genom försummelser i tjänsten vållar person- eller sakskada, exempelvis då en polisman vållar skada vid gripandet av en rymmare, vid inspektion av bil²⁰ eller under verksamhet för upprätthållande av ordning o. l.²¹

En praktiskt betydelsefull fråga är, huruvida kommitténs förslag om principalansvar — därest särskild lagstiftning för det allmänna ej genomförs — blir tillämpligt även när någon är skyldig att fullgöra tjänst åt det allmänna utan att frivilligt anställningsavtal eller vanlig utnämning föreligger. Frågan blir aktuell inom militärväsendet, civilförsvaret o. l. Enligt kommitténs mening bör, vid tillämpning av dess förslag, med arbetstagare likställas alla de som fullgör allmän tjänst på grund av tjänsteplikt. Detta gäller t.ex. värnpliktiga. Ett annat exempel, då frånvaron av anställningsavtal uppenbarligen ej bör spela någon utslagsgivande roll, erbjuder det fallet att interner på fångvårdsanstalter utför arbete för statens räkning. Kommittén vill påpeka, att förslagets regler om principalansvar — enligt vad nedan sägs — gäller endast person- eller sakskada. Tillämpning av förslagets regler inom den offentlighetsrättsliga verksamheten skulle därför ej komma att gälla vållande

¹⁹ Se s. 57.

²⁰ Jfr NJA 1962 s. 674.

²¹ Se vidare s. 56.

till allmän förmögenhetsskada som icke har samband med person- eller sakskada. Det är främst beträffande vållande till allmän förmögenhetsskada genom felaktiga beslut o.l. som särskilda synpunkter gör sig gällande i fråga om det allmännas ansvar för sina befattningshavare. I viss utsträckning får man dock, såsom angives i det följande, räkna med analogisk tillämpning av förslagets regler även beträffande direkt åsamkad allmän förmögenhetsskada.

Begränsning till person- och sakskada

När frågan om principalansvaret diskuterats hos oss, har man i främsta rummet tänkt på person- och sakskador. Till skillnad mot vad som gäller i t.ex. Danmark och Norge är enligt gällande svensk rätt den allmänna culparegelns tillämpningsområde i huvudsak inskränkt till integritetskränkningarna. Att man i Danmark och Norge är inställd på att en lagstiftning om principalansvar i likhet med de nu gällande bestämmelserna om husbondeansvar i DL 3-19-2 och NL 3-21-2 bör gälla även sådan allmän förmögenhetsskada som vållas utan samband med person- eller sakskada synes därför icke utan vidare behöva föranleda, att man i Sverige sträcker sig lika långt. Utgångspunkten är i sagda länder en annan.

Kommittén anser, att en avgränsning av lagstiftningens räckvidd till att omedelbart omfatta endast person- och sakskada har särskilda skäl för sig i detta sammanhang, då endast vissa speciella spörsmål inom skadeståndsrätten upptagits till utredning. Det är i fråga om dylika skador som ett reformbehov huvudsakligen framträtt. Den ifrågasatta begränsningen stöddes också av att ansvarsförsäkringarna endast täcker skada på person och egendom, och det är tveksamt om ansvarsförsäkringarna lämpligen kan utsträckas att omfatta alla slag av allmän förmögenhetsskada. Motsvarande gäller icke-ekonomisk skada som tillfogas någon på annat sätt än genom person- eller sakskada. Det må även erinras, att kommittén i sitt tidigare avlämnade förslag till lag med allmänna bestämmelser om skadestånd förordat, att den där upptagna allmänna culparegeln och de särskilda bestämmelserna om barns och föräldrars samt sinnessjukas skadeståndsansvar skall gälla endast person- och sakskador och att ansvar för direkt tillfogad allmän förmögenhetsskada endast skall inträda för skada som någon tillfogar annan genom brott. Beträffande rätt till ersättning för icke-ekonomisk skada som tillfogas utan samband med person- eller sakskada förutsätter nämnda förslag, att skadan tillfogats genom brott mot den personliga friheten, annat ofredande, ärekränkning eller dylik brottslig gärning.

Även utanför området för person- och sakskada kan visserligen förekomma åtskilliga fall, då man frågar sig om icke arbetsgivare möjligen bör svara för sina arbetstagares handlingar, t.ex. vid bedrägeri, ärekränkning, intrång i immaterialrätt, illojal konkurrens och gäldenärsbrott. Förhållandena blir emellertid därvid mera växlande och svåröverskådliga. Vid t.ex. bedrägeri

i samband med avtals ingående o.l. kommer frågan om den anställdes behörighet att företräda arbetsgivaren i blickpunkten. Vid ärekränkning sätter tryckfrihetsförordningens bestämmelser inom dess stora område ur spel de regler om principalansvar som eljest kunde komma i fråga o.s.v. Det synes knappast tillrådligt att söka bemästra hela detta vittutseende problemkomplex i förevarande sammanhang.

I enlighet med det anförda föreslår kommittén, att förslagets bestämmelser om principalansvar skall gälla endast beträffande person- och sakskada. Kommittén återkommer till frågan om den närmare innebörden av denna avgränsning i specialmötiveringen.²²

De fall, då enligt gällande rätt direkt tillfogad allmän förmögenhetsskada eller icke-ekonomisk skada anses ersättningsgill, kommer sålunda att falla utanför lagens tillämpningsområde. Detta gäller för det första skada genom vissa brottsliga handlingar.²³ Hit hör också sådana fall, då rättspraxis ålagt skadeståndsansvar för den som på icke straffbart sätt medverkat till straffbart förfarande, t.ex. vid oaktsamt bevittnande av förfalskad namnteckning på postanvisningar o.dyl.²⁴ Vidare må erinras om att i lagen om illojal konkurrens finns regler om skyldighet att ersätta allmän förmögenhetsskada. Vissa av lagens stadganden tager direkt sikte på förfaranden av anställda. Detta gäller främst bestämmelserna i 1 § andra stycket samma lag rörande straff och skadeståndsansvar för den som är anställd i (eller eljest arbetar för) annans näringsverksamhet och under självständigt bedrivande av reklam gör sig skyldig till brott mot lagen. Skyldighet att ersätta allmän förmögenhetsskada stadgas också inom immaterialrätten. Bestämmelserna gäller i viss utsträckning även vid intrång som begås av oaktsamhet.²⁵ De intrång eller andra förfaranden om vilka här är fråga kan i allmänhet icke äga rum inom ett företag utan att någon i ansvarig ställning är medveten därom eller bort känna till saken. Kommittén förutsätter, att företaget då redan på denna grund blir skadeståndsskyldigt. Att förslaget ej blir tillämpligt i hithörande fall torde redan av detta skäl sakna nämnvärd praktisk betydelse. Vid sidan av det culpaansvar som kan inträda enligt dessa regler finns bestämmelser om ersättningskyldighet på objektiv grund i patentförordningen och lagen om upphovsrätt.²⁶ Dessa regler avser skyldighet att ersätta skada intill beloppet av vinst som uppkommit för den som begått intrånget. Om intrång begåtts inom ett företag och därigenom vinst upp-

²² Se s. 79 ff.

²³ Jfr ovan s. 44.

²⁴ Se t. ex. NJA 1930 s. 149 och 1939 s. 360; jfr 1922 s. 260. Se även NJA 1947 s. 282, där emellertid omständigheterna var särpräglade (oaktsam medverkan till förskingring genom pantsättning av smycken).

²⁵ Se t. ex. 19 § 2 mom. patentförordningen, 54 § lagen om upphovsrätt och 38 § varumärkeslagen. Nämnas bör också stadgandet i 22 § andra stycket patentförordningen, enligt vilket skadeståndsansvar inträder för den som underlåter att på begäran lämna vissa uppgifter angående patentskydd eller som till viss person lämnar oriktig uppgift rörande sådant skydd.

²⁶ Se 19 § 2 mom. patentförordningen och 54 § första stycket lagen om upphovsrätt.

kommit för detta, åvilar skadeståndsskyldighet enligt dessa stadganden företaget som sådant.

I övrigt får antagas, att förslaget i viss omfattning kan bli analogiskt tillämpligt även när det är fråga om direkt åsamkad allmän förmögenhetsskada eller icke-ekonomisk skada. Sådana fall som är fullt jämförliga med direkt åsamkad person- eller sakskada bör analogivis föras hit. Som exempel kan nämnas culpös ärekränkning.²⁷

Ansvar i vissa fall för självständiga medhjälpare

I fråga om principalansvaret i främmande länder gäller som huvudregel, att vederbörande svarar endast för sådana medhjälpare som under utförande av sitt arbete står i visst beroendeförhållande till honom och i visst mått är underkastade hans direktiv, kontroll och övervakning. Däremot gäller i allmänhet icke något skadeståndsansvar för helt självständiga medhjälpare, t.ex. entreprenörer. Exempel saknas emellertid icke på att man gått längre. Kommittén har i likhet med övriga nordiska kommitterade funnit påkallat att överväga en utsträckning av principalansvaret till att omfatta även försummelser av självständiga medhjälpare, när det gäller speciella förpliktelser som lagstiftningen ålägger rörelseidkare, fastighetsägare m.fl. i syfte att förebygga skada på person eller egendom.

Exempel på förpliktelser av denna art finns bl.a. inom verksamhetsområden som rör handhavande av farliga ämnen, såsom gifter, brandfarliga varor, radioaktiva ämnen och explosiva varor. Hit hör även bestämmelser i trafiksäkerhetens intresse, t.ex. föreskrifter om skyldighet för fastighetsägare att sanda trottoarer vid halka eller att skotta snö från hustak och för väghållare att anbringa varningsmärken, uppsätta skyddsräcken, undanröja siktskymmande hinder o.s.v. Då enligt lag eller författning erfordras tillstånd för utövning av viss verksamhet, är det vanligt, att sådant tillstånd förknippas med föreskrifter om skyldighet att vidtaga skydds- eller säkerhetsåtgärder. Detta gäller t.ex. inom transportväsendet, vid sprängningsarbeten och vattenbyggnadsföretag samt vissa slag av industriell verksamhet, såsom atomreaktor drift. Ytterligare må nämnas allmänna ordningsstadgans bestämmelser om säkerhetsåtgärder vid offentliga tillställningar, hälsovårds- och livsmedelsstadgornas föreskrifter om renhållning o.d. samt bestämmelserna i vägtrafikförordningen och sjölagen jämte därtill anknutna författningar om motorfordons, respektive fartygs utrustning. Av exemplifieringen framgår, att det ej endast är fråga om föreskrifter som gäller för vissa näringsgrenar utan även om åligganden för t.ex. privatpersoner i egenskap av fastighetsägare o.l.

²⁷ Jfr NJA 1962 s. 31, där HD ålade en upplysningsbyrå ersättningsskyldighet i anledning av att en tjänsteman hos byrån i en soliditetsupplysning lämnat oriktiga och ärekränkande uppgifter om den person upplysningen avsåg.

De anförda exemplen har närmast avsett fall då skydds- eller säkerhetsföreskrifter meddelats till skydd för allmänheten. Skyddsåtgärder är emellertid i vid omfattning föreskrivna även i förhållande till mera begränsade grupper av intressenter. Industriidkare o.a. har genom arbetarskyddslagen och därtill anknytande författningar ålagts att vidtaga erforderliga åtgärder till förebyggande av att arbetstagare drabbas av ohälsa eller olycksfall i arbetet, t.ex. inrättande av skyddsanordningar på maskiner o.l. Med stöd av denna lagstiftning kan arbetarskyddsstyrelsen och yrkesinspektörerna meddela detaljerade föreskrifter om konkreta skyddsåtgärder. Byggnadsstadgan innehåller en allmän bestämmelse (60 §) om att vid byggnadsarbete skall iakttagas de försiktighetsmått som är erforderliga till förekommande av skada på person och egendom samt att vid arbetet särskilt bör beaktas bl.a., att schaktnings-, grundläggnings- och rivningsarbeten verkställs med försiktighet så att grannbyggnad eller gata med dess ledningar ej lider skada. I samband med att byggnadslov meddelas torde med stöd av detta stadgande kunna ges konkreta föreskrifter om hur byggnadsarbetet skall bedrivas för att icke angränsande fastigheter skall komma till skada. I anslutning härtill må erinras om att även den oskrivna grannelagsrätten medför vissa förpliktelser mot ägare av grannfastighet m. fl.²⁸

I regel står det vederbörande fritt att fullgöra sådana åligganden som här avses antingen i egen regi genom att anlita egna arbetstagare eller genom att uppdraga åt ett självständigt, utomstående företag att utföra arbetet. I viss omfattning är överträdelse av bestämmelserna straffsanktionerad. Straffansvaret kan emellertid bortfalla för uppdragsgivaren, när självständig medhjälpare fått i uppdrag att utföra arbetet men underlåtit detta och någon försummelse ej ligger uppdragsgivaren till last.

Det är ovisst i vad mån bäraren av förpliktelsen enligt gällande rätt blir skadeståndsskyldig i hithörande fall, när han uppdragit åt annan att utföra åtgärden men denne ej fullgjort vad han åtagit sig. I vissa situationer utgår skadestånd på objektiv grund enligt uttryckliga bestämmelser i speciallagstiftning, t.ex. bilansvarighetslagen, järnvägsansvarighetslagen, lagen om elektriska anläggningar, luftfartsansvarighetslagen och atomansvarighetslagen. I övrigt förutsätts, att vållande på något håll förelupit. Givetvis svarar bäraren av förpliktelsen för eget vållande. Vid tillämpning av den allmänna tillsynsplikten i hithörande fall tillämpar domstolarna stränga akt-samhetsnormer. Vederbörande anses ha en långtgående skyldighet att övervaka förpliktelsens fullgörande. Han svarar också enligt allmänna regler för försummelse av sin egen drifts- eller arbetsledning. Överlämnar han uppgiften åt självständig företagare, förblir han skyldig att övervaka att åtgärden vidtages, och i händelse av försummelse på medhjälparens sida

²⁸ Jfr 3 kap. 8 § i lagberedningens 1960 avgivna förslag till jordabalk (SOU 1960: 24) och i 1963 års reviderade jordabalksförslag (SOU 1963: 55).

har han att på annat sätt söka uppfylla sin förpliktelse. Fastighetsägare som uppdragit åt ett fristående företag att utföra snöskottning har sålunda i rättspraxis dömts skadeståndsskyldig, när arbetet ej utförts i tid.²⁹ Det är där emot osäkert, huruvida eller under vilka förutsättningar bäraren av förpliktelsen kan ådraga sig ansvar, som är oberoende av eget och drifts- eller arbetsledningens vållande, för försummelse av en anlitad självständig företagare och dennes folk. Vissa avgöranden kan möjligen anses tyda på att ett dylikt utsträckt principalansvar tillämpats vid åsidosättande av konkret angivna politirättsliga förpliktelser.³⁰ I andra fall åter har anspråk mot den förpliktade ogillats på den grund att han icke själv ådagalagt någon försummelse och icke ansetts kunna åläggas ansvar för en anlitad självständig medhjälparens vållande.³¹

Betydelsen av att sådana föreskrifter som här nämnts verkligen efterlevs motiverar enligt kommitténs mening, att principalansvaret i hithörande fall utsträcks att omfatta även försummelse av anlitad självständig företagare och dennes arbetstagare. Den som särskilt ålagts att fullgöra en förpliktelse av detta slag bör ej kunna befria sig från ansvaret för dess fullgörande genom att övervältra förpliktelsen på annan. Detta betraktelsesätt har redan slagit igenom bl.a. i anglo-amerikansk rätt, där man i hithörande fall talar om »non-delegable duties» och ålägger uppdragsgivaren ansvar för anlitad självständig företagares försummelse, ehuru det subordinationsförhållande som eljest är en förutsättning för principalansvar ej är för handen.³² Erinras må också om att i fransk rätt finns ett stadgande om ansvar på objektiv grund för fastighetsägare i fråga om skada som orsakats genom byggnadens sönderfallande (»ruine»). Liknande stadganden finns i tysk och schweizisk rätt.³³ Också i Danmark har problemet uppmärksamrats, och man synes där anse sig kunna i dessa fall komma fram till ett utsträckt principalansvar genom tillämpning av reglerna om husbondeansvar.³⁴

En utsträckning av principalansvaret till här åsyftade fall medför många fördelar. Den som anlitar en ekonomiskt svag medhjälpare kan ej slå sig till ro med att ha lämnat uppgiften i andra händer. Man undgår också för en rad praktiskt viktiga fall gränsdragningen mellan å ena sidan medhjälpare som, ehuru formellt självständiga, är underordnade uppdragsgivaren samt å andra sidan verkligt självständiga företagare. För de skadelidande är det också ur processuell synpunkt förmånligt, att de alltid kan vända sig mot den som är bärare av förpliktelsen. Icke minst gäller detta, när skadan upp-

²⁹ Se t. ex. NJA 1949 s. 704.

³⁰ Se särskilt NJA 1941 s. 89. Jfr Lejman, Skadeståndsansvar vid anlitan av självständig företagare, Skadeståndsrättsliga spørsmål (Försäkringsjuridiska föreningens publikation nr 10) 1953, s. 102 ff, samt Adlercreutz, Arbetstagarbegreppet, 1964, s. 417 ff.

³¹ Se t. ex. NJA 1947 s. 23. Jfr — från arbetarskyddslagstiftningens område — NJA 1958 s. 139 och s. 695 samt NJA 1959 s. 57. Se vidare Lejman, ib.

³² Se vidare redogörelsen för anglo-amerikansk rätt i Bilaga 4, s. 9f. Jfr även Karlgren s. 155 f.

³³ Se bilaga 4 ss. 36, 19, resp. 49.

³⁴ Se bilaga 3 s. 135.

kommer någon tid efter det försummelsen ägt rum. Eftersom man här rör sig på områden med ofta stora skaderisker är det vidare ur de skadelidandes synpunkt särskilt angeläget, att skadeståndsansvaret täcks genom ansvarsförsäkring. Nuvarande ansvarsförsäkringar täcker blott försäkringstagarens och hans anställdas eget skadeståndsansvar, däremot icke det ansvar som kan åvila en av försäkringstagaren anlitad självständig företagare. En utvidgning av principalansvaret lär medföra, att ansvarsförsäkringarna i hithörande fall kommer att täcka även skador med anledning av försummelser från anlitade självständiga medhjälparens sida.

Det kan i övrigt framhållas, att nu behandlade skadefall ur flera synpunkter är jämförliga med dem, då någon brustit i avtalsenlig förpliktelse att utföra viss åtgärd och enligt inomobligatoriska regler i förhållande till sin medkontrahent svarar även för självständiga medhjälpare. Ett stadgande om utsträckt principalansvar i de fall varom här är fråga skulle bidra till en utjämning av olikheterna mellan inom- och utomobligatoriskt principalansvar. Under förutsättning att tillämpningsområdet begränsas på rimligt sätt synes man icke behöva befara, att ansvaret blir betungande eller att premierna för ansvarsförsäkring skall behöva stiga nämnvärt.

En bestämmelse i ämnet upptages som 2 § i lagförslaget. Beträffande stadgandets närmare innebörd och tillämpning hänvisas till den speciella motivering.³⁵ Det må här endast tilläggas, att även det utsträckta principalansvaret enligt förevarande paragraf endast avser person- och sakskada samt kan bli föremål för jämkning enligt 3 § i förslaget.

Jämkning av skadeståndsansvaret

Sedan länge har diskuterats, huruvida icke en allmän möjlighet till jämkning av skadestånd borde införas.³⁶ Hittills föreligger såvitt är känt en så vittgående befogenhet allenast i Schweiz.³⁷ Där gäller en allmän bestämmelse (OR art. 43) om att skadestånd skall utmätas på grundval av en diskretionär prövning under hänsynstagande till »omständigheterna» (»die Umstände») och graden av den skadeståndsskyldiges vållande (»Grösse des Verschuldens»). Stadgandet kan tillämpas även vid olika former av »Kausalhaftung», d.v.s. objektivt ansvar. Presumtionsansvaret för arbetsgivare (enligt OR 55) kan nedsättas med stöd av denna bestämmelse. Härvid torde bl.a. hänsyn böra tagas till beskaffenheten och graden av den skadevållande arbetstagarens vållande. Vid stadgandets tillämpning tages i övrigt hänsyn till de ekonomiska och sociala förhållandena på ömse sidor. Bestämmelsen kompletteras av en allmän regel (OR 44 andra stycket) om att skadestånd kan nedsättas, därest den skadeståndsskyldige skulle försättas i nödläge genom utgivande av full ersättning (dock ej vid uppsåt och grov culpa).

³⁵ Se s. 82 ff.

³⁶ Se bl.a. Förhandlingarna vid 18:e NJM 1948 s. 172 ff och bilaga 6 samt Förhandlingarna vid 22:a NJM 1960, s. 181 ff och bilaga VII.

³⁷ Se närmare bilaga 4 s. 50.

I Västtyskland, där för närvarande icke finns några lagbestämmelser om jämkning av skadestånd, har förslag nyligen framlagts om att införa en allmän jämningsregel.³⁸ Därest skadan i anseende till grunden för skadeståndsansvaret är osedvanligt stor, skall enligt förslaget skadeståndsansvaret kunna jämkas, i den mån skadeståndet under beaktande jämväl av den skadelidandes berättigade intresse skulle medföra betungande obillighet. Är fråga om ansvar för annans handlande, t.ex. principalansvar, skall enligt uttryckligt stadgande i förslaget graden av vållande (»Verschulden») hos den skadevällande tagas i betraktande. Det torde vara avsett, att jämkning enligt förslaget ej skall kunna äga rum i den mån skadan täcks av en föreliggande ansvarsförsäkring.

Vidare må erinras om de jämningsregler som finns i § 25 i de danska och norska försäkringsavtalslagarna beträffande regressansvar, då ersättning för skadan utgått ur försäkring på den skadelidandes sida.³⁹ Nämnda lagrum gäller i Danmark även den skadelidandes eget skadeståndsanspråk, alltså ej endast försäkringsgivarens regresskrav.

Som förut framhållits skall det utvidgade principalansvaret enligt kommitténs förslag gälla jämväl för icke-ekonomisk verksamhet, för privatpersoner och även i övrigt i smärre förhållanden, då ansvaret någon gång kan tänkas bli ekonomiskt alltför betungande. Någon dylik verkan inträder icke, om det finns ansvarsförsäkring som täcker skadan och därigenom en riskutjämning skett. Ansvarsförsäkringen har redan stor spridning, och det är såsom tidigare framhållits önskvärt, att den får ökad utbredning och att beloppen ej sätts för låga.⁴⁰ Det kan också förväntas att de näringsidkare som icke redan nu har ansvarsförsäkring kommer att i allmänhet teckna sådan försäkring. Även bland privatpersoner kommer helt säkert ansvarsförsäkringen att snabbt vinna ytterligare terräng. I Danmark har den redan långt större utbredning än hos oss. Man kan emellertid ej bortse från möjligheten, att en eller annan arbetsgivare av oförstånd underlåter att teckna ansvarsförsäkring eller att tecknad försäkring är otillräcklig.

Vissa större företag bedömer möjligheterna till en riskutjämning inom företaget vara sådana, att de anser det förmånligt att icke teckna ansvarsförsäkring. Staten tecknar som bekant ej heller försäkring. Detsamma gäller vissa större kommuner. Dessa arbets- eller uppdragsgivare får emellertid anses som självförsäkrare och kan därför i princip jämställas med dem som har tecknat ansvarsförsäkring.

Kommittén har med hänsyn till mindre förhållanden ansett, att visst utrymme för jämkning av principalansvaret bör finnas för att det skall kunna undvikas att arbetsgivaren blir oskäligt betungad när ansvarsförsäkring saknas eller den är otillräcklig. Det är hänsynen till principalens ekonomiska

³⁸ Se närmare bilaga 4 s. 32.

³⁹ Se bilaga 3 s. 139 och 153.

⁴⁰ Betr. frekvensen av ansvarsförsäkringar hänvisas till s. 29 f.

ställning och verkan ur ekonomisk synpunkt av fullt skadeståndsansvar som skall tagas i betraktande vid jämningsfrågans prövning. Däremot har kommittén ej ansett, att hänsyn till den skadevällande handlingens beskaffenhet bör tillmätas självständig betydelse. Givetvis skall hänsyn även tagas till den skadelidandes förhållanden så att ej i stället obilliga verkningar drabbar denne. Om han å sin sida har skadeförsäkring eller sådan riskfördelning att han uppträder som självförsäkrare i fall då skadeförsäkring eljest är bruklig, lärer någon obillig verkan för honom icke inträda genom att skadeståndet jämkas.

Mot införande av en jämningsregel för hithörande fall kan invändas, att jämkning kan vara motiverad även på andra områden. Som förut antytts anser kommittén, att en allmän jämningsregel kan vara motiverad, men håller före, att detta ej bör utgöra hinder mot att beakta önskemålet på begränsade områden och, såvitt nu är i fråga, medgiva möjlighet till jämkning av principalansvar.⁴¹ Att principalen skall oberoende av egen culpa svara för annans vållande ger ifrågavarande skadefall en särställning som skäligen kan motivera att jämningsmöjlighet införs på det området. Mot införande av en jämningsregel för principalansvaret kan möjligen även anföras, att den kan i någon mån motverka önskemålet att främja utbredningen av ansvarsförsäkring. Enligt kommitténs mening är emellertid risken att få betala skadestånd, oavsett om jämningsmöjlighet finns, tillräcklig för att mana till tecknandet av ansvarsförsäkring, även när det gäller småföretagare och privatpersoner.

På grund av det sagda har i 3 § av förslaget upptagits en bestämmelse som medger jämkning av arbets- eller uppdragsgivares skadeståndsansvar enligt 1 eller 2 § i förslaget.

Det må framhållas, att bestämmelsen ej är tillämplig, när skadan vållats av arbets- eller uppdragsgivaren själv eller, om han är juridisk person, av dennas egentliga organ. Jämkning kan enligt förslaget i övrigt ifrågakomma, även om skadan vållats av någon som tillhör ett företags drifts- eller arbetsledning. Någon möjlighet att jämka det arbetsgivaransvar som i detta fall föreligger redan enligt gällande rätt finns ej för närvarande. Kommittén har ej ansett tillräckliga skäl föreligga att inskränka tillämpningsområdet till att gälla endast de nyttillkommande fallen.

Kommittén kommer att ytterligare behandla förutsättningarna för jämkning i specialmotiveringen till 3 §.

Förhållandet till speciallagstiftning

Som tidigare nämnts finns redan nu långtgående bestämmelser om principalansvar i sjölagen och järnvägsansvarighetslagen. Rent objektivt ansvar, som bl. a. även inkluderar ansvar för anställds handlande, är stadgat för särskilda verksamhetsområden, såsom genom lagen om elektriska anläggning-

⁴¹ S. 18 f. Jfr kommitténs uttalanden i SOU 1963: 33 s. 25 f.

ar, luftfartsansvarighetslagen, atomansvarighetslagen och lagen om ansvarighet för skada i följd av atomfartygs drift samt vissa bestämmelser i bilansvarighetslagen och järnvägsansvarighetslagen. Praktiskt betydelsefulla stadganden om ansvar för bilförarens vållande finns i bilansvarighetslagen.

Förhållandet mellan förslagets regler och speciallagstiftningen föranleder vissa konkurrensproblem. Dessa kan bl. a. få praktisk betydelse, när det gäller tillämpning av jämningsregeln i 3 § av förslaget. Vidare är det av praktisk vikt, huruvida vissa särskilda preskriptionsbestämmelser i speciallagstiftningen skall gälla även när förslagets regler om principalansvar skulle kunna tillämpas.

I allmänhet torde konkurrensproblemen kunna lösas på ett tillfredsställande sätt med tillämpning av allmänna grundsatser. I fråga om trafikansvaret har det dock, för att undvika att systemet blir mer komplicerat än det redan är, syntts nödvändigt att särskilt reglera förhållandet till de av kommittén föreslagna bestämmelserna. I förslaget har — under 5 § — upptagits en bestämmelse om att de föreslagna reglerna om principalansvar icke skall gälla skada i följd av vårdslöshet vid sådan trafik med motorfordon för vilken skall finnas trafikförsäkring. Beträffande stadgandets närmare innebörd får kommittén hänvisa till specialmotiveringen.⁴² Där behandlas också mer ingående andra problem om konkurrens som kan uppkomma mellan de nya principalansvarsreglerna och speciallagstiftningen.

Det må i detta sammanhang erinras om att enligt i rättstillämpningen utbildade grundsatser objektivt ansvar gäller på vissa områden, såsom inom grannelagsrätten beträffande skada genom immissioner och vid vissa särskilt farliga militärövningar. Kommitténs förslag inverkar icke på de i huvudsak oskrivna regler som anses tillämpliga på dessa områden och skall givetvis ej heller utgöra hinder för domstolarna att framdeles statuera objektivt ansvar även på andra områden, där verksamhetens särskilt farliga beskaffenhet eller andra omständigheter påkallar det.

Förhållandet till inomobligatoriskt skadeståndsansvar

Kommitténs förslag är avfattat med utgångspunkt från utomobligatoriska förhållanden. I inomobligatoriska förhållanden gäller redan i princip att kontrahent svarar för sina medhjälparens vållande, med de avsteg som må följa av de särskilda rättsförhållandenas natur. Ett fall, då enligt gällande rätt principalansvaret anses begränsat till drifts- eller arbetsledningens föresummelser, rör skada som arbetstagare vållar arbetskamrat. Principen i 1 § skall, enligt vad kommittén närmare utvecklat,⁴³ bli tillämplig även då.

På grund av den föreslagna lagstiftningens natur kommer i övrigt gränsdragningen mellan kontraktsmässigt och utomobligatoriskt principalansvar att få mindre betydelse än nu. Utvidgningen av det utomobligatoriska prin-

⁴² S. 95 ff.

⁴³ Ovan s. 38 ff.

cipalansvaret till att omfatta samtliga arbetstagare, oavsett deras ställning, innebär en utjämning av olikheterna mellan inom- och utomobligatoriskt skadeståndsansvar. Även i fråga om ansvaret för självständiga medhjälpare medför bestämmelsen i 2 §, att det utomobligatoriska ansvaret närmas till det kontraktsmässiga.

Härmed utplånas naturligtvis ej skillnaden mellan inom- och utomobligatoriskt ansvar. Ansvar för självständiga företagare inträder t.ex. i kontraktsförhållanden i betydligt större omfattning än som för utomobligatoriska förhållanden följer av förslaget regler. För vissa avtalstyper gäller vidare omvänd bevisbörda i fråga om vållande till inträdd skada (t. ex. vid deposition och lån; jfr 3 kap. 11 § andra stycket nyttjanderättslagen beträffande hyresvärds ansvar gentemot hyresgäst i vissa fall). Åtskilliga frakträttsliga bestämmelser stadgar begränsning av fraktförarens skadeståndsansvar gentemot befraftaren vid skada på transporterat gods, och även vid personbefordran gäller t.ex. inom sjö- och lufträtten särskilda begränsningsregler. Vid culpaansvar i kontraktsförhållanden kan själva culpabedömningen vara strängare än i rent utomobligatoriska förhållanden. Kontraktsmässigt ansvar inträder vidare i stor omfattning för allmän förmögenhetskada som vållas utan samband med person- eller sakskada. Möjligen gäller också i övrigt vid vissa avtalstyper delvis andra regler om vad som är ersättningsgill skada än vid utomobligatoriskt skadeståndsansvar, t. ex. i fråga om skyldigheten att ersätta ideell skada.⁴⁴ Slutligen gäller i kontraktsförhållanden ofta särskilda reklimations- och preskriptionsregler, som avviker från vad som gäller i utomobligatoriska förhållanden. Möjlighet finns också att begränsa skadeståndsansvaret på andra sätt.

Av intresse är, i vad mån den i 3 § föreslagna jämningsregeln må tillämpas även i kontraktsförhållanden. Enligt kommitténs mening kan tillämpning därav icke komma i fråga i sådana fall, då typiskt kontraktsmässiga förpliktelser åsidosätts och skadeståndsansvar inträder. Till de typiska avtalsförpliktelserna, d.v.s. att fullgöra viss prestation, knyter sig emellertid ofta biförpliktelser. En hyresvärd har t.ex. att svara för att hyresgästen eller dennes egendom icke kommer till skada på grund av brister hos fastigheten. En säljare kan ådraga sig ansvar mot köparen för skada som är att hänföra till s.k. skadebringande egenskaper hos det försålda godset. En hantverkare som utför reparationsarbeten i en villa är skyldig tillse, att icke han eller hans medhjälpare under arbetet vållar skada.

Utrymme för jämkning enligt förslaget bör i princip finnas, när sakskada uppkommer i fall av denna typ, även om behovet därav ej kan väntas vara ofta förekommande. I regel torde ansvarsförsäkring finnas. Vid personskador, som drabbar en kontrahent i ett avtalsförhållande till följd av för-

⁴⁴ Se t. ex. NJA 1934 s. 190 och 1945 s. 676. Ätminstone i det sistnämnda fallet kan bedömningen sammanhånga med att ansvaret icke synes ha grundats på culpa, och i det förra fallet har möjligen tillämpats en av avtalsförhållandet betingad, strängare culpabedömning. Jfr Alexanderson, NJSt 1926 s. 46 f och Karlgren s. 209.

summeler av medkontrahentens medhjälpare, kan också enligt kommitténs mening stundom vara befogat att tillämpa jämkningsmöjligheten, om fullt skadestånd blir oskäligt betungande.

Sammanfattningsvis kan sägas, att kommittén anser analogisk tillämpning av jämkningsregeln kunna komma i fråga även i kontraktsförhållanden, när omständigheterna är jämförliga med skadefall som inträffat utan att något avtal ligger i botten, men att försummelse med avseende å huvudförpliktelsen i ett avtal regelmässigt icke hör hit.

Det finska förslaget torde vila på samma utgångspunkter som det svenska. De danska och norska förslagen utgår däremot från att de, liksom DL 3-19-2 och NL 3-21-2, blir direkt tillämpliga även för kontraktsförhållanden. I sak torde detta knappast innebära någon större skillnad.

I detta sammanhang bör påpekas, att de föreslagna reglerna ej utgör hinder mot att en arbetsgivare i avtalsförhållanden gör förbehåll som fritager honom från principalansvar.⁴⁵ Ansvarsfriskrivning kan tänkas komma till användning i arbetsavtal med avseende å skador som arbetstagare vållar varandra. Undantagsvis kan friskrivningsklausuler tänkas förekomma även i andra fall. Det händer, att innehavaren av en fabrik i samband med tillstånd till studiebesök i fabriken friskriver sig från ansvar för skador som kan tillskyndas dem som deltagar vid besöket. Giltigheten av sådana förbehåll kan vara tveksam.⁴⁶ I de danska och norska förslagen har upptagits en uttrycklig bestämmelse (§ 6 resp. § 5) om att avtal, varigenom skadelidandes rätt begränsas, kan lämnas utan avseende (»tilsidesættes») såframt avtalet skulle vara uppenbart orimligt. De finska och svenska kommittéerna har icke ansett sig ha anledning att upptaga någon dylik bestämmelse. Skulle tillämpning av en friskrivningsklausul uppenbarligen vara otillbörlig, torde den hos oss kunna jämkas eller lämnas utan avseende jämlikt grunderna för 8 § skuldebrevslagen.

Tillämpning på stat och kommun samt vissa andra särskilda rättssubjekt med offentligrättsliga uppgifter

Förslag till lagstiftning om skadestånd i offentlig verksamhet framlades, som tidigare nämnts, år 1958 av kommittén angående det allmännas skadeståndsansvar⁴⁷ men har ännu ej föranlett lagstiftning. Skadeståndskommittén anser sig böra räkna med att dess förslag läggs till grund för lagstiftning utan att frågan om en legislativ reglering av det allmännas skadeståndsansvar blivit löst. I detta läge har kommittén som förut nämnts ansett sig böra i görlig mån behandla även frågan, hurudant rättslaget i så fall blir.⁴⁸

⁴⁵ Ang. friskrivningsklausuler, se J. Günther Petersen, Ansvarsfraskrivelse, 1957, särsk. s. 79 ff och Andersen s. 349 ff. Jfr även Hult, Civilrättsliga spörsmål, 1939, s. 63 ff samt Agell, Samtycke och risktagande, 1962, s. 31 f.

⁴⁶ Jfr NRt 1948 s. 370, kritiserat av Andersen s. 352 f.

⁴⁷ SOU 1958: 43.

⁴⁸ I ett följande avsnitt (s. 107 ff) behandlar kommittén närmare frågan om förhållandet mellan 1958 års förslag om skadestånd i offentlig verksamhet och kommitténs nu föreliggande förslag.

Beträffande stat och kommun gäller i detta hänseende för närvarande, att de, såvitt angår sådan verksamhet som kan anses jämställd med enskild, bär samma skadeståndsansvar som enskilda. Rättspraxis har erkänt ansvar för skador vållade av vägväsendet, av lotsväsendet i fråga om sjömärken, i hamnrörelse och i sjukhusvård, av militär verksamhet o.s.v. Ansvarigheten bygger i princip på culpa hos något organ; endast när det gäller skador i militära förhållanden har domstolarna ansett sig kunna ålägga ansvar på objektiv grund (skador genom artilleribeskjutning av skog, skador orsakade av skenande hästar under vissa förutsättningar, bullerskador).⁴⁹ Såvitt gäller culpa som skadeståndgrund har man i regel för inträde av skadeståndsansvar förutsatt, att någon person i överordnad ställning varit vårdslös.

Under senare tid har man i några fall ålagt det allmänna principalansvar även för skador vållade vid myndighetsutövning. Det har härvid varit fråga om åtgärder som haft naturen av fysiskt ingripande i besittningsförhållande. Härvid har man åtminstone i ett fall ålagt ansvar även för vållande av tjänsteman i underordnad befattning.⁵⁰

I 1958 års förslag förordades ett vittgående ansvar för stat och kommun med anledning av fel eller försummelse i den statliga eller kommunala verksamheten. Förslaget gällde även offentlig verksamhet som bedrivs av vissa andra rättssubjekt. Principalansvaret utsträcktes härvid längre i fråga om den mera typiskt offentliga verksamheten än i övrigt, något som sammanhänge med att kommittén ej fått i uppdrag att behandla principalansvaret i enskild verksamhet. Under 20 § i förslaget upptogs alltså bestämmelse, att i den mån offentlig verksamhet till sin art är att jämställa med enskild verksamhet eller eljest, såsom i fråga om byggnadsföretag, verkstadsrörelse eller annat dylikt, innefattar arbetsuppgift som är väsentligen att jämställa med vad som förekommer inom enskild verksamhet, i fråga om skadeståndsansvaret allmän lag skulle gälla. Detta innebar bl.a. att på detta område, i enlighet med vad som nu gäller, som regel ej skulle inträda något principalansvar för de lägst anställdas vållande. I fråga om brist i underhåll eller tillsyn av allmän väg, gata eller annan allmän plats skulle dock staten eller vederbörande kommun vara ansvarig jämväl där felet eller försummelsen ej låg överordnad, förman eller någon därmed jämställd till last.

Om 1958 års förslag ej genomförs, torde det vara tydligt, att stat och kommun kommer att svara enligt 1 § i det nu framlagda förslaget och sålunda även för de lägst anställdas vållande i sådan verksamhet eller arbetsuppgift som avsågs med 20 § i 1958 års förslag. Kommittén utgår emellertid från att det i 1 § stadgade principalansvaret får tillämpas även på andra

⁴⁹ En utförligare framställning av svensk rätt på ifrågavarande område finns i Bilaga 1 till SOU 1958: 43.

⁵⁰ NJA 1962 s. 674. Se även NJA 1961 s. 622.

områden — t.ex. militärväsendet och civilförsvaret — där redan nu stat och kommun åläggs culpaansvar, ehuru det i princip är begränsat till överordnads vållande. Detta principalansvar måste sålunda komma att utsträckas t.ex. till värnpliktigas vållande. Ett gränsoråde där stats och kommuns verksamhet betraktas som jämställd med enskild verksamhet och delvis behandlats enligt kontraktsrättsliga eller kvasikontraktsrättsliga synpunkter rör den offentliga sjukvården. Det är uppenbart, att 1 § i kommitténs nu framlagda förslag blir tillämplig på försummelser i sjukvården, även när det gäller de lägst anställdas vållande. Vid sidan därav kan givetvis inom sjukvården föreligga ett kontraktsansvar för jämväl de lägst anställda, vilket ytterligare utsträcker eller eventuellt begränsar principalansvaret enligt nyssnämnda paragraf. Kommittén utgår vidare från att det allmänna redan nu bör ådömas skadeståndsansvar, om någon överordnad person inom polisväsendet eller exekutionsväsendet vållar person- eller sakskada vid ett handgripligt förfarande för omhändertagande av person eller egendom. Vissa rättsfall tyder på att man är beredd gå längre i den riktningen utan stöd av lagstiftning om det allmännas skadeståndsansvar.⁵¹ Kommittén anser, att det även på detta fält bör, om dess förslag genomförs, vara klart att det allmännas principalansvar skall omfatta även vållande av befattningshavare i de lägsta graderna, såsom av polisman eller jämställd.

Kommittén vågar icke uttala någon bestämd uppfattning i frågan, huruvida 1 § i förslaget må, om 1958 års förslag ej genomförs, generellt tillämpas när person- eller sakskada vållas i offentlig verksamhet, alltså även på områden, där stat och kommun hittills icke ålagts något principalansvar ens för de högre organens handlande. Av 1958 års förslag framgår, att man tvekat att utan några reservationer ålägga ett sådant generellt ansvar för offentlig verksamhet av vad slag det vara må. Enligt kommitténs mening måste det dock i längden, om 1958 års förslag ej genomförs, vara svårt att upprätthålla någon gräns av rent teoretiska skäl, när det gäller person- eller sakskada. Kommittén anser därför, att ehuru dess förslag icke bör anses direkt tillämpligt på den typiskt offentlighetsrättsliga verksamheten, detsamma bör analogivis tillämpas även beträffande vållande till person- eller sakskada som äger rum i offentlig verksamhet, om ej i särskilda fall och på goda grunder annat anses följa av verksamhetens speciella natur. Det allmänna torde exempelvis knappast böra svara för fel eller försummelse vid lotsning, som ju också undantagits i 1958 års förslag. Även i fråga om den tillsyn som det allmänna utövar i vid omfattning (jfr 5 § i 1958 års förslag) kan man tveka, om försummelser alltid skall ådraga det allmänna skadeståndsansvar för person- eller sakskada. Domstolarna torde sålunda, om 1958 års förslag ej genomförs, få självständigt bedöma, huruvida det nu

⁵¹ T. ex. det ovan anmärkta NJA 1962 s. 674.

föreliggande förslagets principalansvar bör analogivis tillämpas i olika grenar av stats och kommuns typiskt offentlighetsrättsliga verksamhet. Detsamma gäller motsvarande verksamhet som bedrivs av vissa särskilda rättssubjekt som nämns i 3 § i 1958 års förslag (universitet, högskola, akademi, skogsvårdsstyrelse, hushållningssällskap, sjömanshus och annan dylik offentlig inrättning).

Kommittén vill understryka, att den här föreslagna utsträckta tillämpningen av förslagets principalansvar ej gäller allmän förmögenhetsskada som ej har samband med person- eller sakskada. I denna del kan ledning icke sökas i analogisk tillämpning av det nu framlagda förslaget. Detta betyder att förslagets bestämmelser inte kan åberopas för åläggande av principalansvar för allmän förmögenhetsskada i följd av myndighets felaktiga beslut. I den mån den som driver enskild verksamhet åläggs att som principal svara även för allmän förmögenhetsskada kan det emellertid också bli fråga om att det allmänna skall bära ett motsvarande principalansvar.

Vad härefter angår bestämmelsen i 2 § i förslaget om ansvar i vissa fall för självständiga medhjälpare anser kommittén det uppenbart, att den skall tillämpas även på stat och kommun om ej annat stadgas. Staten och kommunerna är liksom enskilda företagare och andra skyldiga att vidtaga skadeförebyggande åtgärder som där avses, och de bör då också svara för förpliktelseernas fullgörande i samma omfattning som enskilda. Kronan som fastighetsägare skall t. ex. ej vara bättre ställd än annan fastighetsägare. Principen bör även gälla sådana praktiska uppgifter som t. ex. renhållning, vilka åvilar stat eller kommun, även om någon direkt motsvarande förpliktelse ej är tillämplig på enskilda. Vad nu sagts om stat och kommun gäller givetvis också sådana rättssubjekt som avses med 3 § i 1958 års förslag.

I den mån 1 och 2 §§ i kommitténs förslag blir tillämpliga även på stat och kommun samt andra rättssubjekt som nyss nämnts blir givetvis även bestämmelsen i 3 § om jämkning av skadeståndsansvaret tillämplig, ehuru skäl till jämkning mera sällan kan tänkas föreligga.

I specialmotiveringen kommer att ytterligare belysas vissa tillämpningsfrågor, t.ex. beträffande vållande av interner, elever m.fl. Beträffande förhållandet mellan kommitténs förslag i övrigt och 1958 års förslag till lag om skadestånd i offentlig verksamhet får kommittén hänvisa till den nedan återgivna skrivelsen till chefen för justitiedepartementet.⁵²

Av det sagda framgår, att kommitténs förslag täcker långt ifrån hela området för 1958 års förslag liksom att åtskillig oklarhet kvarstår, om icke någon lagstiftning genomförs beträffande det allmännas skadeståndsansvar inom den offentlighetsrättsliga verksamheten. Kommittén anser därför i hög grad önskvärt, att sådan lagstiftning kommer till stånd.

⁵² S. 107 ff.

II. Arbetstagares skadeståndsansvar

Förevarande avsnitt inleds med en kortfattad översikt av gällande rätt i Danmark, Finland, Norge och Sverige¹ samt i vissa länder utanför Norden.² Beträffande rådande försäkringsförhållanden får kommittén hänvisa till tidigare lämnad redogörelse.³

Gällande nordisk rätt

Det finns icke i något av de nordiska länderna några generella bestämmelser om jämkning av skadeståndsansvaret för den som vållar skada i tjänst som arbetstagare. Däremot finns jämningsregler på särskilda verksamhetsområden för vissa kategorier arbetstagare eller jämställda. Delvis har dessa regler tillkommit i nordiskt lagsamarbete och har följaktligen likartat innehåll.

Danmark. Enligt § 59 i søloven och § 50 i sømandsloven kan befälhavares eller besättningsmans skadeståndsansvar i anledning av försummelse i tjänsten nedsättas under hänsynstagande till graden av vållande, skadans storlek och omständigheterna i övrigt. Regeln gäller både i förhållande till skadelidande tredje man och gentemot redaren, när denne nödgats utge ersättning till tredje man och gör gällande den anställdes regressansvar eller när skada direkt tillfogats redaren själv.

Jämkning av arbetstagares personliga skadeståndsansvar kan vidare ske jämlikt § 25 i försäkringsavtalslagen, när skadan är täckt av försäkring. Enligt detta lagrum kan såväl regressansvaret mot försäkringsgivaren som det direkta skadeståndsansvaret nedsättas eller helt bortfalla, såvida icke den skadevållande gjort sig skyldig till grov oaktsamhet. När en arbetsgivare jämlikt DL 3-19-2 är ansvarig för skada som vållats av hans arbetstagare och hans ansvar är täckt av ansvarsförsäkring, är den skadevållande enligt försäkringsvillkoren regelmässigt skyddad mot regressanspråk, såvida icke skadan vållats uppsåtligen eller i berusat tillstånd. Försäkringsvillkoren bereder sålunda i dessa fall ett längre gående skydd än § 25 i försäkringsavtalslagen.

Finland. Jämningsregler för befälhavare och annan ombordanställd på fartyg (sjöman) finns i 67 § sjölagen och 50 § 2 mom. sjömanslagen. Enligt dessa bestämmelser må skadeståndet nedsättas efter vad som prövas skäligt med hänsyn till ådagalagd skuld respektive felets eller försummelsens lindriga beskaffenhet samt skadans storlek eller omständigheterna i övrigt.

I 74 § strafflagen för krigsmakten föreskrivs, att skadeståndsansvar, som någon ådragit sig vid förande av krigsmaktens fartyg eller luftfartyg, bortfaller, om han döms blott till ordningsstraff eller böter. Förare av krigs-

¹ Det har icke ansetts erforderligt att på detta område införskaffa uppgifter om isländsk rätt.

² Betr. utomnordisk rätt se även bilaga 4 s. 32 ff (Västtyskland), 48 f (Frankrike) och 61 f (Schweiz).

³ S. 26 ff.

makten tillhörigt fordon, som för överträdelse av bestämmelse rörande fordonets förande döms endast till sådant straff som nyss nämnts, kan helt eller delvis befrias från ansvar för skada som genom hans förseelse tillfogats staten. Detsamma gäller envar som eljest för endast ringa brott mot strafflagen för krigsmakten ådöms ordningsstraff eller böter.

Lagen om andelslag innehåller i 162 § 2 mom. bestämmelse om att skadeståndsansvar, som åvilar styrelseledamot eller annan i lagen angiven befattningshavare på grund av förfarande som innefattar endast ringa vållande, kan jämkas, om det med hänsyn till skadans storlek och andra omständigheter finnes skäligt. En liknande regel om nedsättning av skadeståndet vid ringa vårdslöshet finns i 74 § 2 mom. patentlagen, där emellertid i övrigt icke anges några särskilda kriterier för jämkning.

I litteraturen har hävdats, att de här omnämnda jämningsreglerna skulle kunna i viss mån vinna analogisk tillämpning liksom att graden av culpa borde beaktas vid bestämmande av skadeståndets storlek.⁴ Det finns dock icke belägg för att praxis skulle ha accepterat dylika tankegångar.

Norge. I § 59 sjöfartsloven och 50 § andra stycket sjömansloven finns jämningsregler för befälhavare å fartyg och sjöman, vilka är likalydande med motsvarande bestämmelser i dansk rätt.

I loven om arbetstvister finns i § 5 en regel om att vid bestämmandet av skadestånd för överträdelse av kollektivavtal eller för olovlig arbetsnedläggelse skall tagas hänsyn icke blott till skadans storlek utan också till graden av vållande (»den utviste skyld») och till »mislig forhold» på den skadelidandes sida. Under särskilt mildrande omständigheter kan skadeståndet helt bortfalla. Bestämmelsen kan bli tillämplig beträffande enskild arbetstagares skadeståndsansvar gentemot arbetsgivaren eller dennes organisation. En liknande jämningsregel finns i § 4 loven om boikott med avseende å skadebot för olovlig bojkott.

Slutligen finns jämningsregler för arbetstagare i luftfartsloven § 159. Skadeståndsansvar, som någon på grund av fel eller försummelse under utförande av tjänst på luftfartyg ådrager sig för skada uppkommen i följd av luftfart, kan nedsättas under hänsynstagande till graden av vållande, skadans storlek och övriga omständigheter. Regeln gäller även till förmån för personal i marktjänst i sådana befattningar som är av betydelse för luftfartssäkerheten.

Sverige. Sjölagen och sjömanslagen har jämningsregler för befälhavare och sjömän som nära ansluter till motsvarande bestämmelser i de övriga nordiska länderna. Enligt 59 § sjölagen må skadestånd, som befälhavare i anledning av fel eller försummelse i tjänsten är pliktig att utgiva till redaren eller tredje man, nedsättas efter vad som prövas skäligt med hänsyn till felets eller försummelsens beskaffenhet, skadans storlek eller omstän-

⁴ Se Hakulinen, Obligationsrätt, 1958 s. 271, samt Kivimäki och Ylöstalo, Lärobok i finsk civilrätt, 1959, s. 382. Jfr även Curt Olsson i JFFT 1962 s. 504 f.

digheterna i övrigt. Jämkningsregeln för sjöman i 50 § sjömanslagen skiljer sig endast såtillvida från den förra bestämmelsen, att där talas om »felets eller försummelsens lindriga beskaffenhet».⁵

En med stadgandet i 50 § sjömanslagen likalydande jämningsregel finns i 10 kap. 3 § luftfartslagen och gäller skadeståndsansvaret för den som genom fel eller försummelse under förrättande av tjänst på luftfartyg vållat skada i följd av luftfart. Bestämmelsen äger tillämpning även beträffande den som inom markorganisationen eller eljest annorstädes än på luftfartyg förrättar tjänst, varav trafiksäkerheten är beroende.

Krigsman, som under utövande av befäl på krigsmaktens fartyg eller luftfartyg eller i egenskap av förare av sådant luftfartyg är ansvarig för fartygets säkerhet, är i vissa fall skyddad mot ersättningskyldighet för skada som genom hans förseelse vid fartygets eller luftfartygets navigering eller manövrering tillskyndas kronan eller tredje man. Enligt 7 § lagen den 30 juni 1948 om ändring i strafflagen m.m. samt 1929 års lag om befrielse i vissa fall för befälhavare eller förare å luftfartyg, hörande till krigsmakten, från skyldighet att gälda skadestånd bortfaller skadeståndsansvaret, därest befälhavaren eller föraren icke förskyller svårare straff för sin förseelse än disciplinstraff eller böter.

I 1946 års förordning rörande skadeståndsskyldigheten för förare av motordrivet fordon som tillhör eller nyttjas av staten finns bestämmelser som är väsentligen betingade av att staten enligt trafikförsäkringslagstiftningen är befriad från försäkringsplikt. De syftar huvudsakligen till att i fråga om statens regressrätt gentemot förare av statsägda fordon försätta föraren i samma läge som förare av försäkringspliktigt fordon.

Jämlikt 8 § kollektivavtalslagen är arbetare skyldig att utge ersättning för skada, som uppkommer genom att han åsidosätter sina förpliktelser enligt kollektivavtal eller nämnda lag. Skadeståndet kan emellertid nedsättas eller helt bortfalla, om det med hänsyn till den skadevållandes ringa skuld, den skadelidandes förhållande i avseende å tvistens uppkomst, skadans storlek eller omständigheterna i övrigt finnes skäligt, och skadeståndet må icke i något fall sättas till högre belopp än 200 kronor. I stort sett likalydande bestämmelser finns i 19 § hembiträdeslagen i fråga om skyldighet för hembiträde att ersätta skada i följd av åsidosättande av förpliktelser enligt tjänsteavtalet eller hembiträdeslagen, men 200-kronorsregeln i 8 § kollektivavtalslagen saknar här motsvarighet.

I 1936 års lag om förenings- och förhandlingsrätt finns bestämmelser om skadeståndspåföljd för den som i strid med lagen vidtager åtgärd vilken innebär kränkning av föreningsrätt eller åsidosättande av den i lagen stadgade fredsplikten. Lagen innehåller i anslutning härtill en bestämmelse i 23 § om möjlighet att nedsätta skadeståndet eller helt befria från skade-

⁵ Ur praxis kan som exempel på tillämpning av jämningsreglerna i 59 § sjölagen och 50 § sjömanslagen nämnas NJA 1947 s. 478 resp. 1959 s. 209.

ståndsansvar, om det finnes skäligt med hänsyn till den skadevållandes ringa skuld, den skadelidandes förhållande i avseende å tvisten, skadans storlek i jämförelse med den skadevållandes tillgångar eller till omständigheterna i övrigt.

1949 års arbetarskyddslag innehåller i 6 kap. bestämmelser om skyddsombud och däribland en regel om att skyddsombud ej må hindras att fullgöra sina uppgifter eller på den grund att han utsetts till skyddsombud eller i anledning av sin verksamhet som skyddsombud tillskyndas försämrade arbetsförhållanden (42 § första stycket). Arbetsgivare eller arbetstagare som bryter mot detta stadgande är skyldig ersätta därav uppkommen skada. Enligt en med jämkningsregeln i förenings- och förhandlingsrättslagen likalydande bestämmelse (42 § andra stycket) kan emellertid skadeståndsansvaret nedsättas eller helt bortfalla.

Åtskilliga lagar inom associationsrätten medger jämkning av ersättningskyldighet, som åvilar juridisk persons högsta organ och vissa andra befattningshavare.⁶ Bestämmelserna gäller skada som de tillfogat den juridiska personen eller som de tillskyndat tredje man genom överträdelse av bolagsordning eller stadgar eller tillämplig associationsrättslig lagstiftning. Förutsättning för jämkning är, att skadan orsakats genom ringa vårdslöshet som icke innefattar straffbar handling och att jämkning prövas skälig med hänsyn till skadans storlek och omständigheterna i övrigt. Bestämmelserna är tillämpliga på bl.a. verkställande direktör (i aktiebolag), styrelseledamot, likvidator, syssloman, vissa gode män, revisor, granskningsman, huvudman för sparbank m.fl.

Gällande rätt i vissa länder utanför Norden

I *Schweiz* finns som förut nämnts en allmän bestämmelse (OR 43) om att skadestånd skall utmätas på grundval av en diskretionär prövning under hänsynstagande till såväl omständigheterna i allmänhet som graden av den skadeståndsskyldiges vållande. I praxis tages hänsyn bl.a. till de ekonomiska och sociala förhållandena på ömse sidor. Härvid torde även kunna beaktas, att skadevållaren tilläventyrs orsakat skadan i tjänst såsom arbetstagare. Stadgandet kompletteras av en bestämmelse (OR 44 andra stycket) om att vid skadeståndsansvar i anledning av vållande, som ej skett uppsåtligen eller är att anse som grovt, skadeståndet kan nedsättas, om utgivande av full ersättning skulle försätta den skadevållande i nödläge.

Enligt gällande rätt i *Västtyskland* tillämpas jämkning av arbetstagares skadeståndsansvar enligt vissa i rättstillämpningen utbildade grundsatser. Detta gäller dock endast i det inbördes förhållandet mellan arbetstagaren och arbetsgivaren. I första hand kan det bli tal om nedsättning av skade-

⁶ Se 211 § aktiebolagslagen, 108 § lagen om ekonomiska föreningar och 61 § lagen om samlagsföreningar, 180 § lagen om bankrörelse, 93 § sparbankslagen samt 323 § lagen om försäkringsrörelse. Jfr även 18 kap. 19 § lagen om allmän försäkring.

ståndet, då arbetstagaren direkt vållat arbetsgivaren skada, t.ex. på maskiner eller verktyg. Men jämkning sker också av arbetstagarens regressansvar mot arbetsgivaren, då denne enligt principalansvarsreglerna fått utgiva ersättning till tredje man i anledning av arbetstagarens vållande. Nedsättning av skadeståndet kan ske, när skadan vållats i arbete som är särskilt farligt eller medför speciella skaderisker. Vid jämkningen beaktas graden av vållande samt arbetarens lönevillkor och övriga ekonomiska eller personliga förhållanden. På arbetsgivarens sida tages bl.a. hänsyn till, huruvida denne bort teckna försäkring. Både full befrielse från skadeståndsansvar och jämkning av skadeståndet kan ifrågakomma. Om arbetstagaren utgivit ersättning till tredje man, anses han ha rätt att av arbetsgivaren kräva åter vad som enligt dessa grundsatser bör stanna på denne.

Det må vidare erinras om att i Västtyskland — delvis efter schweiziskt mönster — framlagts förslag om en allmän jämkningsregel för bl.a. culpaansvaret. Enligt detta förslag skall skadeståndet kunna nedsättas, om skadan i anseende till grunden för skadeståndsansvaret är osedvanligt stor samt skadeståndet under beaktande jämväl av den skadelidandes intresse skulle medföra betungande obillighet. Om en dylik bestämmelse införs, torde vid dess tillämpning hänsyn kunna tagas till att skadan vållats under utövande av tjänst såsom arbetstagare.

I *Västtyskland, Frankrike, Schweiz* och *Österrike* finns bestämmelser i yrkesskadeförsäkringslagstiftningen, vilka begränsar arbetstagares personliga skadeståndsansvar gentemot arbetskamrat, som genom hans vållande drabbats av olycksfall i arbete. Enligt tysk och fransk rätt kan i dylika fall skadeståndsansvar inträda endast vid uppsåtligt handlande (i tysk rätt görs undantag också för trafikansvar), enligt den schweiziska lagen därjämte vid grov vårdslöshet.

I de rättssystem som kommittén gått igenom finns i övrigt icke några bestämmelser av mera generell natur som ger möjlighet att jämka arbetstagares skadeståndsansvar.

Skadeståndskommittén

Av redogörelsen för gällande svensk rätt framgår, att på flera områden finns regler om jämkning av arbetstagares skadeståndsansvar, såsom i 59 § sjölagen, 50 § sjömanslagen och 10 kap. 3 § luftfartslagen m.fl. lagrum. Jämkningsreglerna i associationsrättsliga lagar har i viss mån annan karaktär och avser i första hand ej arbetstagare utan vissa andra kategorier.

Motsvarighet till det behov av jämkningsmöjlighet som föranlett nämnda stadganden finns naturligtvis på andra områden. I det moderna samhället blir de anställda även i de lägsta graderna betrodda med sådana uppgifter att de genom obetydliga fel eller försummelser kan vålla skador till avsevärda belopp. Det uppkommer därvid lätt en uppenbar disproportion mellan felet eller försummelsen och det skadestånd som skall utgivas, om

möjlighet till jämkning ej finns. Men även då en arbetstagare vållar mindre omfattande skador kan skäl anföras för att skadeståndet må jämkas. Den anställde har endast begränsade möjligheter att överblicka följderna av sitt handlande i tjänsten. Han nödgas ofta utföra sina åligganden i samverkan med arbetskamrater, av vilkas handlande han är beroende men vilka han icke själv får välja och vilkas göranden och låtanden han i allmänhet ej har vare sig rätt eller möjlighet att påverka och kontrollera. Att han i sitt arbete utsätter både arbetskamrater och utomstående och kanske också värdefull egendom för risken att skadas, utgör i regel ej någon ursäkt för honom att vägra utföra sina åligganden. Den enskilda arbetstagarens ekonomiska resurser är också i allmänhet begränsade och svarar typiskt sett ej mot de skaderisker som är förenade med hans arbetsuppgifter. Det hör i anslutning härtill även särskilt framhållas, att arbetstagaren så gott som undantagslöst saknar möjlighet att själv teckna ansvarsförsäkring för de skador han vållar i sin tjänst.

Såsom tidigare framgått företräder kommittén den meningen att, när skador vållas av arbetstagare i hans arbete, ansvaret regelmässigt bör drabba arbetsgivaren för att av honom bäras såsom en kostnad i rörelsen. Med denna uppfattning står det i principiell överensstämmelse, att arbetstagaren — särskilt om han har en underordnad ställning — vid ringa culpa normalt befrias från personligt ansvar för skada vållad i tjänsten. Preventionen mot vårdslöshet tillgodoses i viss icke ringa utsträckning genom att arbetstagaren kan straffas, t.ex. för vållande till kroppsskada eller annans död eller för allmänfarlig vårdslöshet, och kan i övrigt upprätthållas genom disciplinära åtgärder.

I de fall då frågan hittills uppmärksammats i lagstiftningen har den skadelidandes intresse av ersättning ej ansetts utgöra hinder mot att ge domstol befogenhet att jämka skadeståndet. Eftersom rätten till skadestånd av arbetstagaren i allmänhet icke är mycket värd, betyder jämkningsmöjligheten i stort sett ej så mycket ur de skadelidandes synpunkt. Deras ekonomiska intresse måste, särskilt när det gäller större skador, skyddas på annat sätt. Det torde redan nu vara sällsynt, att en utomstående, som lidit skada genom arbetstagares vållande i tjänsten, riktar något ersättningsanspråk mot arbetstagaren. I regel vänder han sig i första hand mot arbetsgivaren. Denne svarar visserligen för närvarande blott för drifts- eller arbetsledningens vållande. Men kraven på ledningen är ganska stränga, och den skadelidande har därför ej så sällan framgång med sin talan. Den av kommittén föreslagna utvidgningen av principalansvaret medför, att de skadelidande har ännu mindre intresse än för närvarande av att kunna hålla sig till arbetstagaren. En generell jämkningsregel för arbetstagare kan därför allmänt sett knappast möta betänkligheter från de skadelidandes synpunkt.

De ansvarsförsäkringar som arbetsgivare brukar teckna inbegriper som förut nämnts redan nu undantagslöst vållande av samtliga i verksamheten

anställda personer, såvitt gäller skador som drabbar utomstående tredje man. Då ersättning utgår ur ansvarsförsäkringen, är därmed också arbetstagarna själva enligt försäkringsvillkoren skyddade mot regressanspråk utom i vissa undantagsfall. Undantagen gäller uppsåtligt handlande och skadegörelse i berusat tillstånd. Med hänsyn till ansvarsförsäkringarnas utbredning kan det måhända sägas, att behovet av jämningsmöjlighet icke blir aktuellt i så många fall. Man kan emellertid icke bortse från att en del arbetsgivare, särskilt i mindre förhållanden, kan befaras sakna ansvarsförsäkring. Även i detta sammanhang må vidare erinras om att staten och vissa kommuner ej tecknar försäkring och att det därför inom det allmännas olika verksamhetsformer finns ett särskilt behov att begränsa de anställdas skadeståndsansvar. Kommittén angående det allmännas skadeståndsansvar upptog också i sitt tidigare omnämnda förslag till lag om skadestånd i offentlig verksamhet en bestämmelse om jämkning av skadeståndsansvar som någon ådragit sig i allmän tjänst (19 §).

Arbetsgivares ansvarsförsäkringar täcker för närvarande endast i begränsad utsträckning skada som arbetstagare vållar arbetskamrat. Endast vid fastighets- och hemförsäkring e.l. täcker ansvarsförsäkringen i större eller mindre mån skada som åsamkas arbetskamrat. Med den av kommittén föreslagna utvidgningen av principalansvaret, enligt vilken arbetsgivaren skall svara även när arbetstagare tillskyndar arbetskamrat person- eller sakskada, torde emellertid följa, att jämväl ansvarsförsäkringarna utvidgas att gälla dylika fall. Det torde därför ej möta särskilda betänkligheter att införa jämningsmöjlighet för arbetstagares skadeståndsansvar utan att något undantag görs för sådana skadefall som här nämnts. I övrigt lär erfarenheten ha visat, att det är mycket sällan som arbetstagare utkräver ersättning av arbetskamrat för skada som denne vållat honom i tjänsten.

Frågan om en begränsning av arbetstagares skadeståndsansvar omfattar även vad som bör gälla mellan arbetsgivare och arbetstagare inbördes. Om arbetsgivaren fått ersätta skada som vållats av någon arbetstagare hos honom, kan han vända sig med regresskrav mot arbetstagaren. Från dennes synpunkt är skälen till jämkning av hans skadeståndsansvar särskilt framträdande, när det gäller dylikt regressansvar mot arbetsgivaren. De jämningsregler som i gällande lag finns på särskilda områden äger också undantagslöst tillämpning även då arbetstagarens personliga skadeståndsansvar görs gällande regressvis av arbetsgivaren. Regresskrav torde främst aktualiseras, när arbetsgivaren saknar ansvarsförsäkring eller en föreliggande försäkring icke täcker skadan. För arbetstagaren är behovet av jämningsmöjlighet i dylika fall särskilt påtagligt med hänsyn till att denne — i motsats till arbetsgivaren — saknar möjlighet att skydda sig genom försäkring.

Mellan arbetsgivare och arbetstagare inbördes blir också fråga om vem som bör bära det ekonomiska ansvaret, när arbetstagaren direkt åsamkar

arbetsgivaren skada, t.ex. genom att handskas oförsiktigt med dennes egen-
dom. I avsevärd utsträckning kan arbetsgivaren skydda sig mot sådana
skadefall genom försäkring, t.ex. mot brandskada. I fråga om bl.a. transport-
medel, såsom fartyg, luftfartyg och bilar, kan arbetsgivaren skydda sig
genom försäkring även mot andra slags skador. Om det är sedvanligt att
försäkring tecknas men arbetsgivaren försummat detta, bör situationen be-
dömas på samma sätt som om försäkring funnits. I vissa fall står försäk-
ring ej till buds, men det är även då oftast rimligt att arbetstagarens ska-
deståndsansvar jämkas och att förlusten sålunda får i större eller mindre
mån bäras av arbetsgivaren. Överhuvud är det ett önskemål, att hithörande
risker så långt möjligt bärs av arbetsgivaren eller hans försäkringsgivare.
Preventionssynpunkten påkallar dock försiktighet i vissa fall, t.ex. då det
gäller ansvaret för verktyg o.l. som utlämnats åt arbetstagare, liksom natur-
ligen när det gäller redovisning för omhändertavda medel. Uppenbart är,
att jämkning icke skall ifrågakomma vid försäkring.

På anförda skäl anser kommittén, att en generell möjlighet att jämka ar-
betstagares skadeståndsansvar bör införas, och har upptagit bestämmelser
därom under 4 § i förslaget. Liksom i andra fall, när jämningsmöjlighet
finns, bör den innefatta befogenhet att låta skadeståndsansvaret helt bort-
falla.

Tillämpning på olika skadefall

Kommittén har infört ifrågavarande jämningsbestämmelser i samma lag-
förslag som reglerna om principalansvar. Detta lagtekniska samband bör
emellertid enligt kommitténs mening icke föranleda, att jämningsmöjlig-
heten begränsas till sådana fall, då principalansvar följer av den föreslagna
lagen. Särskilt må framhållas, att förslagets bestämmelser om principal-
ansvar avser allenast person- och sakskada. Även om jämningsreglerna
i 4 § skulle formellt begränsas på motsvarande sätt är uppenbart, att de
måste analogiskt tillämpas även om en arbetstagare vållar allmän förmö-
genhetsskada utan samband med person- eller sakskada, åtminstone såvitt
angår förhållandet mellan arbetsgivaren och arbetstagaren inbördes. Kom-
mittén vill erinra om att de särskilda jämningsbestämmelserna i associa-
tionslagstiftningen i första hand gäller allmän förmögenhetsskada. Det bör
också framhållas, att de förut berörda fall, då en arbetstagare direkt åsam-
kar sin arbetsgivare skada, icke faller in under 1 § i förslaget. Enligt kom-
mitténs mening bör emellertid dessa regleras i förevarande sammanhang,
även om, på sätt kommittén nyss framhållit, särskilda synpunkter kan läg-
gas på vissa hithörande fall.⁷ Bestämmelserna i 4 § av förslaget går sålunda
i flera hänseenden utöver ramen för det i förslaget stadgade principal-
ansvaret.

Frågan, hur långt jämkning bör med tillämpning av stadgandet skäligen

⁷ Jfr 19 § i förslaget till lag om skadestånd i offentlig verksamhet, SOU 1958: 43.

ske i det särskilda fallet, är naturligtvis svår att besvara. Såvitt gäller det inbördes förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare bör emellertid i princip gälla, att de skador som inträffar i rörelsen regleras av företagaren eller hans försäkringsgivare. Den enskilda arbetstagaren bör ej slutligen svara för mera än som är motiverat av preventionshänsyn eller av hänsyn till skadelidande som ej får ersättning på annat sätt. Nuvarande regressvillkor i ansvarsförsäkringarna ger uttryck åt en tidsenlig uppfattning i detta hänseende. När det gäller förhållandet till skadelidande tredje man, måste däremot särskilt beaktas, i vad mån denne blir obilligt ställd om han ej får fullt skadestånd av arbetstagaren. Som förut nämnts är dock denna skadeståndsrätt i allmänhet ej mycket värd. Kommittén återkommer till dessa frågor i specialmotiveringen till paragrafen.

Självständiga medhjälparens skadeståndsansvar

Kommittén har övervägt, huruvida i förevarande sammanhang möjlighet till jämkning bör införas för sådana medhjälpare som avses i 2 § av lagförslaget, men har ej ansett sig böra förorda någon bestämmelse härom. Det är där typiskt sett fråga om självständiga företagare. Dessa bör i de fall som avses i 2 § liksom eljest svara gentemot den skadelidande för eget vållande eller på grund av principalansvar, i den mån ej annat följer av 3 § i förslaget. I fall då medhjälparen — ehuru han formellt icke är arbetstagare — likväl är att jämföras med en sådan och 1 § i förslaget därför blir tillämplig synes även jämkningsreglerna i 4 § kunna tillämpas på honom.

Förhållandet till speciallagstiftning; analogisk tillämpning

De nya generella bestämmelserna i 4 § av förslaget innesluter även sådana fall då arbetstagare för närvarande enligt speciella lagrum kan vinna jämkning av skadeståndsansvar. Det inbördes förhållandet mellan de generella reglerna och nämnda särskilda bestämmelser kommer att behandlas i specialmotiveringen till 4 §. Vissa gränsfall, då det är tveksamt om en skadevällare som formellt intager självständig ställning o.l. bör hänföras till arbetstagare, kommer också att behandlas där.

En mera vittutseende fråga upptages till behandling i den senare avdelning av betänkandet som betecknats Övriga lagförslag.⁸ Den gäller i vad mån jämkningsreglerna i 4 § må erhålla analogisk tillämpning jämväl när någon som tillhör juridisk persons organ i egentlig mening — eller som eljest arbetar för ett företags räkning utan att vara arbetstagare — är vållande till skada som drabbar utomstående tredje man, någon anställd eller den juridiska personen själv. I detta sammanhang uppkommer också spörsmålet huruvida de särskilda jämkningsregler inom associationsrätten som förut nämnts bör ändras med anledning av kommitténs förslag. Såsom närmare utvecklats i sagda avsnitt av betänkandet har kommittén ej ansett sig

⁸ S. 100 ff.

böra ingå på någon mera genomgripande omgestaltning av hithörande bestämmelser, helst som en särskild utredning pågår om revision av aktiebolagslagen och vad därmed har samband. Kommittén har ej ansett sig böra framlägga ändringsförslag annat än beträffande en detalj, nämligen det undantag som jämningsreglerna nu gör för den händelse skada vållas genom brottslig handling.

Tillämpning på stats- och kommunalanställda m. fl.

De föreslagna jämningsreglerna för arbetstagare blir, om ej annat stadgas, direkt tillämpliga jämväl på dem som är anställda hos stat och kommun eller andra offentlig-rättsliga subjekt, såvitt gäller verksamhet som är att jämställa med enskild verksamhet. I dylik verksamhet kommer det allmänna att bära principalansvar enligt förslagets regler, och det finns varken ur skadelidande tredje mans synpunkt eller eljest några skäl att sätta arbetstagare i allmän tjänst i någon särställning jämfört med arbetstagare i enskild tjänst. Detsamma gäller sådana särskilda moment i den offentlig-rättsliga verksamheten som är jämförbara med moment i enskild verksamhet. I dessa delar torde sålunda det stadgade i ämnet som kommittén angående det allmännas skadeståndsansvar föreslog ej vidare vara behöfligt. Om sistnämnda kommittés förslag ej genomförs i övrigt, blir däremot frågan vad som skall anses gälla rörande arbetstagares skadeståndsansvar mer tveksam i sådana fall då skadan orsakas genom fel eller försummelse i myndighetsutövning. I fråga om myndighetsutövning som tager sig uttryck i handgripliga åtgärder mot person eller egendom, t. ex. inom den polisiära eller exekutiva verksamheten, synes dock det nu framlagda förslagets jämningsbestämmelser böra bli analogiskt tillämpliga på samma sätt som det i 1 § stadgade principalansvaret bör kunna analogiskt tillämpas på stat och kommun i dylika fall. Vad angår allmän förmögenhetsskada som åsamkas genom typisk myndighetsutövning, t.ex. genom felaktiga förvaltningsbeslut eller felaktig dom, stämmer det förmodligen bäst med svensk rättstradition att anse, att analogisk användning av förevarande jämningsregler regelmässigt ej kommer i fråga såvitt angår skadestånd till tredje man. Spörsmålet sammanhänger med den ståndpunkt man intager till frågan, om det allmänna skall mot tredje man svara för allmän förmögenhetsskada som i hithörande fall direkt vållas av dess befattningshavare. Kommittén har vid behandling av principalansvaret utgått från att 1 § i förslaget ej ger någon ledning för analogisk tillämpning beträffande allmän förmögenhetsskada som utan samband med person- eller sakskada åsamkats tredje man genom typiskt offentlig-rättslig verksamhet. Och befattningshavarens skadeståndsansvar mot tredje man torde som regel icke gärna kunna jämkas, när det allmänna ej svarar för skadan. När åter statlig eller kommunal befattningshavare åsamkar sin arbetsgivare — staten eller kommunen — allmän förmögenhetsskada, synes det däremot icke på grund av skadans beskaffen-

het möta större betänkligheter att tillämpa jämkning. Om något särskilt jämningsstadgande ej skulle meddelas för statlig eller kommunal verksamhet, torde därför det nu framlagda förslagets jämningsregler kunna tillämpas på det interna förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare även i fall som sist nämnts.

III. Specialmotivering

Förslaget reglerar icke alla fall då en arbetsgivare kan bli skadeståndsskyldig utan endast hans principalansvar, om under denna term inbegrips även ansvaret för vissa självständiga medhjälpare. Förslaget behandlar sålunda icke arbetsgivares ansvar för eget vållande. Den föreslagna lagen har i enlighet härmed betecknats såsom »lag med vissa bestämmelser om arbetsgivares och arbetstagares skadeståndsansvar m. m.». Lagrubriken avser att antyda, att lagen som nyss nämnts reglerar även ansvaret för vissa självständiga medhjälpare som enligt gängse språkbruk icke är att anse som uppdragsgivarens arbetstagare.

1 §.

Första stycket av paragrafen upptager det grundläggande stadgandet om arbetsgivares principalansvar. Bestämmelsen gäller envar som har arbetstagare i sin tjänst. Förslaget är sålunda tillämpligt på både fysiska och juridiska personer såsom arbetsgivare, vare sig de utövar närings- eller annan verksamhet eller endast är privatpersoner. Att yrkesmässig verksamhet särskilt nämnts i lagtexten innebär ej, att någon begränsning åsyftas.

Arbetstagare för vilka arbetsgivaren skall svara

Termen arbetstagare förekommer i åtskilliga lagar. Någon gång angives härvid uttryckligen vilka som åsyftas (se t.ex. 1 § i 1949 års arbetarskyddslag), men i allmänhet lämnas icke någon närmare definition.¹ Det har sålunda i stort sett lämnats åt domstolarna att närmare bestämma innebörden av termen arbetstagare. Tidigare har man med hänsyn till praxis brukat skilja mellan ett civilrättsligt och ett socialrättsligt arbetstagarebegrepp, av vilka det förra ansågs vara något snävare än det senare.² Det socialrättsliga arbetstagarebegreppet utformades främst genom försäkringsrådets praxis vid dess tillämpning av lagstiftningen om försäkring för olycksfall i arbete, un-

¹ Se t. ex. 1 § i 1963 års semesterlag, 3 § i 1954 års yrkesskadeförsäkringslag samt 1 § första stycket i 1936 års lag om förenings- och förhandlingsrätt; jfr det till sitt innehåll icke närmare bestämda uttrycket »arbetare» i 1 § i 1928 års kollektivavtalslag och 1 § lagen om arbetsdomstol, vilket numera torde anses synonymt med »arbetstagare».

En ingående framställning om arbetstagarebegreppet och vad därmed har samband, inkl. skadestandsfrågor, finns hos Adlercreutz, Arbetstagarebegreppet, som utkommit under betänkanets tryckning.

² Se härom bl. a. Adlercreutz i Sociala meddelanden 1956 s. 375 ff samt Arbetstagarebegreppet, 1964, s. 72 f, Schmidt, Kollektiv arbetsrätt, 4 uppl. s. 65 f, Ullé i Förvaltningsrättslig tidskrift 1940 s. 232 f, Vuorio i SvJT 1957 s. 249 ff samt bl. a. prop. 88/1945 s. 11 och 51, 273/1945 s. 70, 178/1953 s. 134 och 90/1962 s. 323 f, SOU 1944:59 s. 52 ff, 1957: 14 s. 40 ff och 1961: 57, särsk. s. 50—103; se även andra lagutskottets utlåtanden 23/1950 och 22/1954 s. 45.

der det att det civilrättsliga arbetstagarbegreppet hänförde sig till HDs och ADs praxis vid tillämpning främst av semesterlagen och arbetsfredslagstiftningen. Efter genomförandet av 1954 års yrkesskadeförsäkringslagstiftning har distinktionen förlorat mycket av sin betydelse. Enligt motiven till yrkesskadeförsäkringslagen avsåg man att, när där användes uttrycket arbetstagare, anknyta till det civilrättsliga arbetstagarbegreppet.³ Man torde sålunda numera utgå från att det civilrättsliga betraktelsesättet på flertalet rättsområden ligger till grund för bestämmande av vem som skall anses som arbetstagare.⁴

Ett civilrättsligt betraktelsesätt bör anläggas även vid tillämpning av lagstiftning om principalansvar. Man måste emellertid i tillämpningen räkna med skiftningar för olika rättsområden. En differentiering som beaktar den särskilda lagstiftningens grunder och syften har redan vunnit burskap i rättstillämpningen, exempelvis då det gäller semesterlagen, låt vara att man sedermera i motiven till lagen om allmän försäkring rekommenderat en viss schablonisering beträffande innebörden av termen arbetstagare.⁵ Härtill kommer, att innebörden av ett rättsförhållande i många sammanhang måste prövas även med hänsyn till vad som är avsett med föreliggande avtal. Tolkningen och tillämpningen av ett visst avtal kan ej utan vidare vara vägledande då det gäller att bedöma rättsfrågor som rör en utomstående tredje man. Vad nu sagts hindrar ej, att man för tillämpning av förevarande förslag har ledning av den praxis som redan föreligger beträffande frågan, när tjänsteavtal skall anses föreligga och kontrahenterna därför bör anses som arbetsgivare och arbetstagare. Grunderna för kommitténs förslag kan dock tänkas föranleda, att tillämpningen i gränsfall avviker något från vad som brukas på andra rättsområden.

Med arbetstagare åsyftas i förslaget såväl högre som lägre befattningshavare. Föreligger ett typiskt tjänsteavtal, är den anlitate att anse som arbetstagare i förslagets mening, även om arbetsgivaren saknar befogenhet att ge instruktioner hur arbetet skall utföras från fackmässiga synpunkter eller möjlighet att i detalj kontrollera instruktionernas efterlevnad. Det kan sålunda vara bestämt i lag eller författning hur den anställde skall förfara eller det kan följa av yrkets natur, att den anställde har att handla efter vissa allmängiltiga normer och eget förstånd. Den som är anställd såsom sjukhusläkare eller som forskningschef vid en vetenskaplig institution är exempelvis arbetstagare, hur självständig han än må vara i sitt arbete.⁶ Beträffande andra, mindre klara fall må framhållas följande.

Det är enligt kommitténs mening utan betydelse för principalansvaret, under hur lång tid vederbörande anlitas. Även den som rent tillfälligt åtager sig att utföra en begränsad arbetsuppgift för annans räkning, t.ex. en

³ Se prop. 178/1953 s. 78 f och s. 135 samt prop. 60/1954 s. 38 f.

⁴ Jfr även uttalanden av JustR G. Lind i rättsfallet NJA 1955 s. 345.

⁵ Se prop. 90/1962 s. 326 och andra lagutskottets utlåtande nr 27/1962 s. 255.

⁶ Jfr Andersen s. 202 f.

barnvakt, städhjälp eller trädgårdsarbetare som utför några timmars arbete, bör därför räknas som arbetstagare enligt förslaget. En trädgårds-mästare eller auktoriserad elektrisk firma, vilken t.ex. anlitas av en villa-ägare, uppträder däremot som självständig företagare.⁷

I fråga om hemarbetare och andra s.k. okontrollerade arbetstagare finns möjligen utrymme för tvekan, huruvida de lämpligen bör omfattas av förslaget. De arbetar regelmässigt på egen hand och står då icke under något närmare inseende av arbetsgivaren. Det kan därför synas främmande att ålägga arbetsgivaren ansvar för skador som de vållar under utförande av sitt arbete. Det rätta synes likväl vara att, när de eljest räknas som arbetstagare, inbegripa dem som arbetstagare jämväl vid tillämpning av den nu föreslagna lagen. De okontrollerade arbetstagarna torde också hänföras till anställda som avses med nu gällande ansvarsförsäkringsvillkor. Det synes ändamålsenligt, att arbetsgivaren tecknar försäkring även för hithörande skador.

Ett svårare spörsmål gäller de s.k. beroende uppdragstagarna. Begreppet infördes i arbetsfredslagstiftningen (kollektivavtalslagen, lagen om arbetsdomstol och lagen om medling i arbetstvister) genom en lagändring 1945, vilken innebar att vid tillämpning av denna lagstiftning skulle med arbetstagare jämföras »den som, utan att anställningsförhållande föreligger, utför arbete för annans räkning och därvid till denne intager en beroende ställning av samma art som en arbetares till arbetsgivaren». I rättstillämpningen har i åtskilliga fall sådana som brukat hänföras till beroende uppdragstagare på andra områden behandlats som arbetstagare, t.ex. vid tillämpning av semesterlagen eller förmånsrättsreglerna i 17 kap. 4 § handelsbalken.⁸ Det har härvid knappast varit fråga om en analogisk tillämpning utan man har ansett att dessa beroende uppdragstagare direkt bör betraktas som arbetstagare.⁹ Det förtjänar också nämnas, att avtalspraxis beträffande skogskörare gått allt längre i den riktningen att de behandlas som anställda.¹⁰ Ur skadeståndsrättslig synpunkt bör särskilt framhållas, att man icke kan förvänta att de beroende uppdragstagarna är solventa för större skadestånd eller själva sörjer för ansvarsförsäkring. Oftast är de engagerade av storföretag, och det synes då vara mest rationellt att dessa tecknar ansvarsförsäkring för dem. Kommittén anser därför, att de beroende uppdragstagarna i allmänhet vid tillämpning av nu förevarande skadeståndslagstiftning bör behandlas som arbetstagare. Vissa försäkringsombud och innehavare av agenturer o.l. får dock anses ha så självständig ställning, att de icke kan anses som arbetstagare, även om de skulle vara att anse som beroende uppdragstagare enligt arbetsfredslagstiftningen och vid dennas tillämpning

⁷ Jfr Karlgren s. 161 f, Gomard s. 544 f och Andersen s. 204 f.

⁸ Se betr. semesterlagen t. ex. NJA 1948 s. 381 (jfr NJA 1949 s. 768) och 1957 s. 199 samt betr. handelsbalken 17 kap. 4 § t.ex. NJA 1923 s. 175, 1924 s. 54, 1924 s. 274 och 1955 s. 345.

⁹ Ang. sociallagstiftningen och de beroende uppdragstagarna se vidare SOU 1961: 57.

¹⁰ Se bl. a. ovan s. 69 i not 4 anmärkta uttalande av JustR G. Lind i NJA 1955 s. 345.

jämställas med arbetstagare. Till arbetstagare enligt det föreliggande förslaget bör icke heller räknas sådana uppdragstagare som driver en verklig rörelse och därför även i andra hänseenden betraktas som självständiga företagare, t.ex. bensinstationsinnehavare.¹¹ — När en beroende uppdragstagare behandlas såsom arbetstagare hos uppdragsgivaren, skall även hans medhjälpare behandlas som uppdragsgivarens arbetstagare.

Paragrafen bör tillämpas även i vissa andra fall, då en medhjälpare formellt uppträder som självständig företagare men denna form väsentligen saknar reellt innehåll. En fastighetsägare anlitar t.ex. regelbundet en eller ett par arbetare för reparationsarbeten och ingår härom med dem kontrakt som har formen av entreprenad. Om arbetarna ej driver någon rörelse i vanlig mening, bör fastighetsägaren trots entreprenadformen anses som arbetsgivare och arbetarna som arbetstagare.¹² I allmänhet har arbetarna i dylika fall icke heller sådan ekonomi att de kan svara för större skadestånd, och det är också ovisst om de tecknar ansvarsförsäkring.

Det vanliga vid tjänsteavtal är givetvis, att arbetsgivaren skall utgiva vederlag för arbetet. Enligt grunderna för principalansvaret bör den omständigheten att någon lön icke skall utgå ej föranleda, att den för vars räkning arbetet utförs befrias från skadeståndsansvar.¹³ Det sagda innebär exempelvis, att medlemmar i en idrottsförening som gratis ställer sig till förfogande som funktionärer vid en av föreningen anordnad idrottstävling blir att anse som föreningens arbetstagare. Detsamma gäller, då frivilliga krafter ställer sig till förfogande för olika arbetsuppgifter vid en välgörenhetstillställning.

Inom jordbruket förekommer en form av arbetsbyte, bestående i att en lantbrukare vederlagsfritt lämnar sin granne biträde exempelvis vid skördearbete, tröskning, slakt och liknande verksamhet under den tysta eller uttalade förutsättningen att tjänsten skall återgäldas på motsvarande sätt. Den som mottager tjänster under dylika förhållanden bör svara för den andres vållande på samma sätt som för sina anställda. Från försäkringsmässiga synpunkter är det naturligt, att ersättning utgår ur försäkringen för den gård där arbetet utförs.

Arbetsbyten är vanliga även bland utövare av vissa hantverksmässiga yrken, t.ex. vid uppförande av egna hem eller sommarstugor o.d. Principalansvar bör här kunna tillämpas. Också i dessa fall talar försäkringsmässiga hänsyn för att ansvaret för medhjälparens vållande läggs på den för vars räkning byggnadsarbetet sker.

Elever får ofta för sin utbildning i uppdrag att utföra arbeten. Om det åläggs dem uppgifter som är jämförliga med vanliga arbetstagares, bör de

¹¹ Se betr. frågan om semesterrätt NJA 1950 s. 11 (handelsresande) och s. 581 (ackvisitör), jfr NJA 1951 s. 815 (provisionsförsäljare). Betr. bensinstationsföreståndare se ADD 24/1933 och 112/1938; jfr ADD 141/1932 och 181/1932.

¹² Jfr från införsellagens område NJA 1960 s. 1.

¹³ Jfr Gomard s. 545.

jämställas med dem och principalansvar kunna tillämpas på skolan, oaktat t.ex. yrkesskoleelever ej torde anses som arbetstagare i semesterlagens mening. Beträffande arbetsuppgifter som de i anslutning till undervisningen fullgör under förhållanden som är jämförliga med yrkeslivets bör de anses som arbetstagare i lagens mening. Enligt gällande skolstadga skall eleverna på grundskolans högstadium i viss omfattning erhålla praktisk yrkesorientering bestående i att eleverna under kortare perioder praktiserar i visst yrke hos någon företagare. Något anställningsförhållande mellan företagaren och eleven uppkommer härvid icke. Det oaktat skall eleverna enligt särskilda bestämmelser anses som arbetstagare vid tillämpning av yrkeskadeförsäkringslagen.¹⁴ De föreslagna reglerna om principalansvar bör uppenbarligen tillämpas i dessa fall. Detsamma synes böra gälla beträffande elever vid s.k. inbyggda verkstadsskolor.

Även när föräldrar anlitar sina barn som hjälp i lantbruk eller trädgårdsskötsel e.l. utan att vanligt tjänsteavtal föreligger, blir barnen att anse som arbetstagare i lagens mening.¹⁵ Är det åter fråga om enkla sysslor i hemmet som hör till den vanliga familjegemenskapen, bör vad som råkar hända därunder falla utanför tillämpningsområdet. Beträffande sådana sysslor blir föräldrarna endast ansvariga enligt den allmänna culparegeln, om de åsidosatt sin vårdnads- och tillsynsplikt.

Det förekommer, att ett antal personer driver verksamhet gemensamt i arbetslag utan att detta är organiserat såsom juridisk person. Denna form av samarbete är numera ej så vanlig. I vissa mindre hamnar torde allttjämt finnas s.k. stuvarlag som hör hit. Packhuskarlslag finns i några av de större städerna enligt gamla privilegier, men de torde få betraktas som särskilda associationer med rättssubjektivitet.¹⁶ Inom fiskerinäringen har man att räkna med fiskelag som ej utgör juridiska personer och där man icke heller kan tala om att deltagarna är anställda hos någon viss person.¹⁷ Inom byggnadsverksamheten torde särskilt i mindre förhållanden, t.ex. vid ombyggnadsarbeten på en villa, förekomma att arbetet bedrivs i arbetslag av den typ som här avses. Däremot lär inom husbyggnads- och anläggningsverksamheten de tidigare förekommande bergsprängarlagen ha upphört. Även när bergsprängare personligen är innehavare av erforderliga tillstånd och själva håller redskap eller maskiner, torde de regelmässigt utföra sina arbeten såsom anställda hos den som driver byggnads- eller anläggningsföretaget.

¹⁴ Se Kungl. kung. 3 dec; 1954 (715) ang. tillämpning av lagen om yrkesskadeförsäkring å vissa elever m. fl.

¹⁵ Jfr betr. dansk rätt UfR 1935 s. 14 H.

¹⁶ Se 208 § tullstadgan den 7 okt. 1927. Ang. packhuskarlslagens rättsliga ställning i skadeståndsrättsligt hänseende, se vidare Grönfors, Om ansvaret för lossat men icke mottaget gods vid sjötransporter, Skrifter utgivna av Näringslivets trafikdelegation nr 2, 1960, s. 60 ff.

¹⁷ Se t. ex. SvJT 1956 rf s. 25, där införsel icke ansågs kunna äga rum i den inkomst som en medlem av ett fiskelag uppbar, enär denna ansågs härröra från vederbörandes verksamhet som egen företagare.

I fall, då arbetslaget icke kan betraktas såsom en särskild association med rättskapacitet och som sådan kan åläggas skadeståndsansvar, kan omständigheterna vara sådana att medlemmarna i arbetslaget bör såsom arbetsgivare gemensamt svara för vållande hos någon av lagets medlemmar eller hos någon som de anlitar såsom arbetsbiträde, t.ex. om laget är en permanent organisation, i vilken medlemmarna regelbundet samarbetar. Att delägarna har samäganderätt till arbetsredskap e.d. kan uppfattas som ett tecken på att organisationen har permanent karaktär. I sådant fall bör den som lider skada ej vara hänvisad till att rikta sitt skadeståndskrav endast mot den som varit vållande. Är delägarnas samverkan begränsad till ett särskilt, jämförelsevis kortvarigt uppdrag, synes varje delägare böra svara för sig, eventuellt solidariskt med annan som varit medvållande.

Ej sällan överlämnar innehavaren av ett mindre företag eller av hyresfastighet o.l. sin egendom till förvaltning av någon, som relativt självständigt skall sköta företaget eller fastigheten (vice värd). Uppdragstagaren kan ibland vara en juridisk person. Ovanligt är icke heller att ett aktiebolag har ett dotterbolag med uppgift att formellt självständigt men i realiteten för moderbolagets räkning, exempelvis såsom kommissionsbolag, fullgöra uppgifter som faller inom moderbolagets verksamhetsområde.¹⁸ 1 § kan icke alltid anses tillämplig i sådana fall som nu nämnts, men den tillsatta driftsledningen ådrager likväl som huvudmannens ställföreträdare denne skadeståndsansvar, om tredje man kommer till skada genom vårdslöshet vid uppdragets fullgörande, på samma sätt som juridiska personers organ ådrager den juridiska personen skadeståndsansvar.¹⁹ En fastighetsägare torde sålunda bli ansvarig för skada som hans vice värd vållar under fullgörande av uppgifter som faller inom ramen för förvaltningsuppdraget, och detta gäller oavsett om förvaltaren är fysisk eller juridisk person, t.ex. ett aktiebolag. Om i det senare fallet det förvaltande bolaget vid uppdragets fullgörande anlitar egna arbetstagare, får fastighetsägaren med utgångspunkt från denna uppfattning svara för dessa som om de varit anställda direkt hos honom. Därest vederbörande åtager sig arbetsuppgifter som ej hör till sedvanlig förvaltning, t.ex. reparations- eller byggnadsarbeten, får efter omständigheterna bedömas, om de faller utanför den förvaltning där han är att anse som uppdragsgivarens ställföreträdare.

De som tillhör juridiska personers organ, t.ex. ledamöterna i aktiebolags eller förenings styrelse, delägare i handelsbolag, huvudmän för sparbank m.fl., är i allmänhet ej i denna egenskap att räkna som arbetstagare. Undantag utgör bl.a. verkställande direktör i aktiebolag, vilken regelmässigt är arbetstagare i civilrättslig mening. Saken har emellertid icke större praktisk betydelse, enär enligt gällande rätt en juridisk persons organ ändock ome-

¹⁸ Betr. frågan om moderbolags ansvar för dotterbolags handlingar, se Nial, Aktiebolagsrättsliga studier, 1935, s. 120 ff.

¹⁹ Jfr NJA 1942 s. 473 och 1947 s. 647.

delbart ådrager den juridiska personen skadeståndsansvar enligt den allmänna culparegeln; den juridiska personen svarar då såsom för eget vållande.²⁰ Det förekommer emellertid, att styrelseledamöter i bolag eller föreningar stadigvarande eller tillfälligt, exempelvis såsom jourhavande, utför sådant arbete i den juridiska personens tjänst som ligger utom ramen för de förvaltningsuppgifter som ankommer på styrelsen. I sådana fall kan förslagets regler om principalansvar bli att tillämpa. Gränsdragningen mellan de fall som bör bedömas enligt reglerna om ansvar för eget vållande av den juridiska personen och de fall då fråga är om principalansvar får praktisk betydelse endast vid tillämpning av jämkningsregeln i 3 § i förslaget. Kommittén återkommer till spörsmålet vid sagda paragraf.

Delägare i enkelt bolag är givetvis icke att anse som arbetstagare i övriga delägarers tjänst. Det får emellertid icke anses uteslutet att analogivis tillämpa principalansvar och ålägga de enskilda delägarna att svara för skador som meddelägare vållar under verksamhet för bolagets räkning. Ibland kan sådant arbete i arbetslag som förut nämnts bedrivas som enkelt bolag.

Kommittén vill även erinra om vissa särskilda former av ställföreträderskap. Förmyndare, gode män, boutredningsmän, konkursförvaltare och likvidatorer som avses i associationsrätten m.fl. utför sålunda arbete för annans räkning men är icke vare sig enligt förslaget eller eljest att anse som arbetstagare hos den de företräder. Härmed är naturligtvis icke sagt, att t.ex. en förmyndare ej ådrager myndlingen ansvar för skador som han vållar under utövningen av förmynderskapet, exempelvis såsom förvaltare av en myndlingen tillhörig fastighet, eller att konkursbo icke kan åläggas ansvar för konkursförvaltarens åtgärder. Detta spörsmål berörs icke direkt av lagförslaget. I viss utsträckning torde emellertid analogisk tillämpning av förslaget komma i fråga.

I förevarande sammanhang må till sist anmärkas, att det kan förekomma fall då en person visserligen är anställd hos en arbetsgivare och i t.ex. yrkesskadeförsäkringslagens eller semesterlagens mening är att anse som dennes arbetstagare men närmast utför sitt arbete för en helt annan persons räkning. Det kan t.ex. vara fråga om utlåning av arbetskraft från ett företag till ett annat. Ofta består i dylika fall allttjämt anställningsförhållande mellan det förra företaget och den anställde, vilken också erhåller sin lön från detta företag, samtidigt som arbetstagaren i arbetet blir underställd det andra företaget och dess arbetsledning. Avtalet mellan de båda arbetsgivarna kan också innefatta avtal om uthyrning av maskin som skall skötas av arbetstagaren. Dennes ordinarie arbetsgivare har då måhända utbildat vederbörande och givit honom allmänna instruktioner för maskinens skötsel, under det att det andra företaget ger närmare instruktioner för ar-

²⁰ Se Karlgren s. 147, jfr s. 159 och 163 ff. Jfr även Ussing s. 99 f.

betets utförande i det enskilda fallet. Avgörande blir i hithörande fall i första hand vem av arbetsgivarna som i avseende å den aktuella arbetsuppgiften utövar kontroll och svarar för arbetsledning. Om det icke är fråga om någon samverkan mellan de båda arbetsgivarna utan skadan uppkommer i verksamhet som bedrivs uteslutande för det ena företagens räkning, synes ansvaret regelmässigt böra drabba detta företag ensamt. Föreligger däremot t.ex. ett fortlöpande samarbete mellan de båda företagen för en gemensam arbetsuppgift så att arbetaren bör anses arbeta i båda företagens verksamhet, torde båda företagen få bära principalansvar och svara solidariskt för skada som arbetstagaren vållar. Skall båda företagarna svara solidariskt och har båda ansvarsförsäkring, får det ankomma på försäkringsbolagen att fördela bördan sinsemellan, på liknande sätt som om båda företagarna ansetts var för sig vållande till viss skada.²¹

Med avseende å verksamhet som är av offentligrättslig art blir man, om särskild lagstiftning ej genomförs, i åtskilliga fall hänvisad till analogisk tillämpning. Till arbetstagare torde sålunda exempelvis i allmänhet ej räknas de som fullgör värnplikt, civilförsvar e.l. Vid tillämpning av regler om principalansvar bör de emellertid som tidigare nämnts inbegripas. Att ett frivilligt tjänsteavtal föreligger bör överhuvud icke utgöra en förutsättning för att tillämpa principalansvar, t.ex. om tjänsteplikt skulle komma att tillämpas för vissa grupper av arbetstagare. Som ett annat exempel har tidigare nämnts interner på fångvårdsanstalter, som utför arbete för anstaltens räkning, och motsvarande gäller bl.a. för alkoholism omhändertagna personer. Förhållandet kan vara ensartat i fråga om patienter på mentalsjukhus, i den mån de utför arbete för sjukhusets räkning och det icke är fråga om ren sysselsättningsterapi.

På det kommunala området förekommer ett stort antal både permanenta och mera tillfälliga nämnder och styrelser, vilkas ledamöter regelmässigt icke kan anses som arbetstagare i kommunens tjänst. Det är åtminstone i vissa fall tveksamt, om de kan betraktas som organ för kommunen och i denna egenskap ådraga kommunen ansvar.²² Efter omständigheterna finns här utrymme för en analogisk tillämpning av förslagens regler, därest deras handlande ej skall bedömas enligt särskild lagstiftning om det allmännas ansvar.

Vad i övrigt angår frågan om förslagens tillämpning på stat och kommun, för den händelse särskild lagstiftning icke genomförs beträffande det allmännas skadeståndsansvar, får kommittén hänvisa till den allmänna motiveringen.²³

²¹ Jfr Trolle, Risiko og skyld s. 209 ff och Gomard s. 547 f. Dessa förf. tycks emellertid båda utgå från att endera av två tänkbara arbetsgivare skall ansvara. Jfr dock UfR 1941 s. 204 och 599 samt minoriteten i UfR 1960 s. 145 H.

²² Jfr nedan s. 88.

²³ Se s. 54 ff.

Den skadevållande handlingen

I alla rättssystem där man erkänner principalansvar uppställs krav på visst samband mellan den skadegörande handlingen och de arbetsuppgifter för vilka den skadevållande arbetstagaren anlitas. I anglo-amerikansk litteratur och praxis talar man om att skadan skall ha vållats »in the course of the employment». I tysk rätt kommer begränsningen till uttryck i lagens krav på att handlingen skall ha företagits »in Ausführung der Verrichtung». Motsvarande schweiziska stadgande använder ett liknande uttryckssätt. I den franska Code civil stadgas, att arbetsgivare svarar för skador som deras arbetstagare vållar »dans les fonctions auxquelles ils les ont employés». Också i dansk och norsk rätt krävs ett dylikt samband mellan handlingen och den skadevållandes arbetsuppgifter, vilket i DL 3-19-2 och NL 3-21-2 kommer till uttryck i ordet »derudi», med syftning på orden »Fuldmagt at forrette noget».

I finsk och svensk rätt utgår man också från att principalansvar för drifts- eller arbetsledning endast kan inträda, då handlingen står i visst samband med den skadevållandes verksamhet för principalens räkning. I 8 § sjölagen, som stadgar oinskränkt principalansvar för redare, har principen kommit till uttryck genom att där talas om försummelse av befälhavare, besättningsmän m.fl. »i tjänsten».

En begränsning av denna natur är uppenbarligen nödvändig. En arbetsgivare skall givetvis icke svara för vad hans arbetstagare företager sig under fritid — t.ex. under utövning av sport eller friluftsliv. Icke heller bör handlingar, som visserligen företages under arbetstiden och på arbetsplatsen men som helt saknar samband med arbetsgivarens verksamhet, omfattas av principalansvaret. Kommittén föreslår — i likhet med de övriga nordiska kommittéerna och i överensstämmelse med vad som för närvarande torde gälla även utanför sjölagens område — att den angivna begränsningen likasom i sjölagen antyds genom att som förutsättning för principalansvaret anges att skadan vållats av arbetstagaren »i tjänsten».

Det är icke nödvändigt, att själva den skadegörande handlingen avser fullgörande av ett tjänsteåliggande. Om skadan vållas under utförande av arbetet och handlingen icke innebär ett mera markant avsteg från vad som normalt förekommer inom verksamheten, bör principalansvar inträda även om handlingen ej avser tjänsten. Så t.ex. bör ansvar inträda för brandskada som arbetstagaren vållar i samband med att han under arbetet röker en cigarrett. Arbetsgivaren bör även bli ansvarig, om arbetstagaren under arbetet åt tredje man uträttar något som ej ingår i hans arbetsuppgifter, såvida handlingen i övrigt har nära samband med arbetet. En målare som skall utföra arbete i en privatbostad lämnar t.ex. hjälp med att flytta några möbler som hindrar honom att utföra arbetet, ehuru detta ej ingår i hans åligganden. Arbetsgivarens ansvar uteslutes ej heller i och för sig av att

han direkt förbjudit arbetstagaren att handla på sätt som skett eller att denne eljest brutit mot givna instruktioner.²⁴

Förslaget utgår från att arbetsgivaren i allmänhet ej skall svara för skada som arbetstagaren vållar under färd till eller från arbetet. Om däremot arbetstagaren skall förflytta sig medan han är i tjänst och därvid vållar skada — han cyklar t.ex. från en arbetsplats till en annan — bör arbetsgivaren svara för skada som han därunder vållar. Ansvar inträder givetvis också, om arbetstagaren under sin hemfärd uträttar ett ärende åt arbetsgivaren, t.ex. avlämnar ett paket till en kund, och då orsakar skada. Om resan till eller från arbetet är förenad med transport av redskap, bör arbetsgivaren svara för skada som vållas under färden och sammanhänger med transporten. Beträffande platsförsäljare, handelsresande, resemonter och likställda som icke har någon bestämd arbetsplats torde färd till och från kunder ingå i tjänsten, och arbetsgivaren kan alltså få svara för skador som de vållar under sådana resor och som har samband med tjänsten.

Att skadan vållats under arbetstiden förutsätts icke för att den skall anses vållad i tjänsten. I det tidigare anförda exemplet, att arbetstagaren på hemväg från arbetet uträttar ett ärende åt arbetsgivaren som äger samband med dennes verksamhet, blir sålunda arbetsgivaren ansvarig, även om hemfärden ej inräknas i arbetstagarens arbetstid och han ej heller får någon ersättning för uppdraget.²⁵ Det är tillräckligt, att arbetet äger ett funktionellt samband med arbetstagarens tjänst.

Både i dansk och norsk rätt antages, att principalansvar i viss utsträckning kan inträda även för uppsåtlig misshandel eller skadegörelse på egendom.²⁶ Detsamma kan förmodas gälla även enligt svensk rätt inom det nuvarande principalansvarets ram. Det torde ej heller vara lämpligt att uteluta dylika uppsåtliga handlingar från tillämpningsområdet. Misshandel som en överordnad förövar mot någon underordnad kan tydligen äga ett sådant samband med tjänsten, att arbetsgivaren bör svara härför. Under vissa förhållanden torde ansvar också kunna inträda för stöld eller annan liknande brottslig handling som arbetstagaren begår under eller i anslutning till arbetet. Då arbetstagaren direkt på grund av tjänsten fått särskilda möjligheter att föröva ett tillgreppsbrott, t. ex. vid reparationsarbeten i en villa, synes det sålunda i allmänhet befogat att låta arbetsgivaren svara för skadan.

En särskild fråga är, i vad mån arbetsgivaren skall svara då en arbetstagare under eller i anslutning till arbetet bestjäl en arbetskamrat. Om ar-

²⁴ Jfr från dansk praxis UFR 1922 s. 816 och 1950 s. 126 H.

²⁵ Självfallet är det utan all betydelse, att arbetsgivaren och arbetstagaren av särskilda skäl må ha överenskommit att viss tid som den anställde ägnar åt arbete för arbetsgivarens räkning ej skall inräknas i den officiellt redovisade arbetstiden.

²⁶ Jfr Gomard s. 552 f samt Andersen s. 210.

betsgivaren vidtagit särskilda åtgärder för att skydda arbetstagarna mot dylika förluster, exempelvis genom att tillhandahålla låsta klädsåkåp eller ordna med bevakning av omklädningsrum, parkeringsplatser o.d., kan häri ligga ett åtagande från arbetsgivarens sida att svara för att åtgärderna är effektiva. Man kan därför i dylika fall få tänka sig ett ganska långtgående ansvar, som dock väsentligen hämtar stöd ur kontraktssynpunkter. Direkta inbrott i låsta skåp e.d. torde, frånsatt fall då vaktpersonal begår inbrottet, mera sällan kunna anses förövade i tjänsten. Tillgrepp av arbetskamraters motorfordon på arbetsplatsen torde ej heller annat än rent undantagsvis kunna anses ske »i tjänsten».

Kommittén har icke ansett sig böra stanna vid den begränsning som ligger i kravet att den skadegörande handlingen företagits i tjänsten. Även en handling som företagits i tjänsten kan gå så långt utanför vad man normalt har att räkna med, att arbetsgivaren icke skäligen bör svara för skadan. Enligt såväl dansk som norsk rätt anses också redan nu gälla en viss gräns, där arbetsgivaren går fri från ansvar för handlingar som ligger utanför vad arbetsgivaren kunnat eller bort räkna med att arbetstagaren skulle företaga sig.²⁷ Principalansvaret skall i överensstämmelse härmed enligt andra stycket i paragrafen icke omfatta handling som det, med hänsyn till verksamhetens eller arbetsuppgiftens art, saknas skäligen anledning att taga i beräkning.

Bestämmelsen förutsätter en bedömning, huruvida handlingen är av den typ att den kan anses höra till beräkneliga risker vid verksamhet eller arbetsuppgift av den art som är i fråga. Om t.ex. en arbetstagare genom sabotage åstadkommer förödelse eller personskada, skall arbetsgivaren ej svara därför. Under principalansvaret får ej heller inrymmas sådana extrema fall som att någon i sinnesförvirring dödar annan, även om det sker i samband med tjänsten. Skulle vidare en arbetstagare under arbetet misshandla en personlig ovän bland arbetskamraterna, kan visserligen handlingen äga sådant samband med arbetet, att den får anses företagen »i tjänsten», men arbetsgivaren bör i allmänhet icke svara för handlingar av sådan karaktär. Även fall av misshandel kan emellertid som förut nämnts böra inbegripas under principalansvaret. Som exempel från det allmännas verksamhet kan nämnas, att polisman gör sig skyldig till övergrepp mot en omhändertagen person.

Det föreslagna stadgandet avser icke att ge något bidrag till besvarandet av de omstridda spörsmål som rör begränsning av skadevållares ansvar genom uppställandet av krav på s.k. adekvat kausalitet. I fråga om sambandet mellan arbetstagarens vållande och den inträffade skadan blir adekvansläran att tillämpa på vanligt sätt. Frågan om begränsning av ansvarigheten till skador som arbetstagaren vållar på ett »adekvat» sätt hör sålunda

²⁷ Se Ussing s. 95; jfr Gomard s. 552 f och Andersen s. 209 f.

icke till de problem som åsyftas med bestämmelsen. Spörsmålen företer dock likartade aspekter. Såsom framhållits i litteraturen bedöms sålunda frågan om begränsning av arbetsgivarens ansvar för extraordinära handlingar (»abnormhandlingar») från arbetstagarens sida enligt grunder som påminner om adekvanslärans regler.²⁸ Det är emellertid av vikt, att man håller spörsmålen isär och skiljer på de båda leden: 1) Är skadan adekvat i förhållande till arbetstagarens handlande? och, om denna fråga besvaras jakande: 2) Är arbetstagarens handling — ehuru företagen »i tjänsten» — så extraordinär, att arbetsgivaren på den grund likväl ej bör svara därför?

I förslaget tages icke ställning till hur man skall bedöma frågan om culpa föreligger hos arbetstagaren. Det i lagtexten använda uttrycket för ansvarsgrundande vållande är neutralt. Avsikten är, att spörsmålet skall bedömas med ledning av de normer som är gängse vid tillämpning av den allmänna culparegeln.

Förslaget utgår från, att principalansvar skall kunna åläggas även på grund av s.k. anonym culpa, d.v.s. i fall då det väl framgår att någon av principalens arbetstagare varit vållande till skadan men det icke kan bestämt utrönas vem av dem som varit vårdslös. Det bör då vara möjligt att ålägga arbetsgivaren principalansvar, ehuru det icke kan klarläggas vem av arbetstagarna som begått felet.

Det skall icke heller möta hinder att ålägga principalansvar vid s.k. kumulerade fel, d.v.s. då skada uppkommit till följd av en serie felaktiga handlingar, vilka icke var för sig är av den beskaffenhet att de kunnat föranleda skadeståndsansvar för arbetsgivaren men likväl tillsammans tagna kommer skadan att framstå som culpöst vållad i verksamheten.

Den skadelidande

Paragrafen gäller i princip alla fall då någon annan än arbetsgivaren lider skada, alltså även när arbetstagare skadar arbetskamrat.²⁹ Det har icke ansetts nödvändigt att införa någon uttrycklig bestämmelse om att stadgandet gäller sistnämnda fall.

Begränsning till person- och sakskada

Paragrafen gäller endast beträffande person- eller sakskada. Detta betyder, att tillämpningsområdet i princip är inskränkt till de s.k. integritetskränkningarna³⁰ och att utanför faller direkt tillfogad allmän förmögenhetsskada, d.v.s. skada som drabbar en persons förmögenhetsställning utan förmedling av person- eller sakskada.³¹

När person- och sakskada enligt vad som eljest gäller berättigar till ersättning för icke-ekonomisk skada eller allmän förmögenhetsförlust, skall

²⁸ Jfr Ussing s. 95.

²⁹ Se härom ovan s. 38 ff.

³⁰ Jfr Ussing s. 26.

³¹ Jfr SOU 1963: 33 s. 31 f.

däremot ersättning utgå enligt förslaget. Jämlikt 6 kap. 2 § SL³² är den som lidit kroppsskada berättigad till ersättning även för sveda och värk samt lyte eller annat stadigvarande men och för hinder eller brist i den skadades näring. Sådan ersättning omfattas av förslaget. På motsvarande sätt skall i överensstämmelse med allmänna grundsatser vid sakskada utgivas ersättning icke blott för kostnaderna för reparation eller återanskaffning av det skadade objektet utan även för förlust som objektets ägare lider i följd av att detta icke kan nyttjas för sitt ändamål. Som exempel kan nämnas stilleståndsersättning för avsaknad av skadat motorfordon. Det är emellertid att märka, att rätt till ersättning för sådan följdskada som här nämnts i princip endast tillkommer den som drabbats av och är berättigad till ersättning för den primära person- eller sakskadan, d.v.s. den mot vars personliga integritet den skadegörande handlingen är riktad, respektive det skadade objektets ägare eller den som har nyttjanderätt eller annan begränsad rätt till egendomen. Som följdskada i här angiven mening räknas alltså icke allmän förmögenhetsskada som endast medelbart tillfogats tredje man. I fråga om personskada gäller jämlikt 6 kap. 4 § SL ett särskilt undantag från denna regel.³³ Efterlevande till den som blivit dödad äger enligt detta lagrum under vissa förutsättningar rätt att av den som vållat dödsfallet erhålla ersättning för mistat underhåll. Förslaget avser att täcka även dessa fall.

Som *personskada* räknas i första hand kroppsskada som är en följd av ett direkt fysiskt angrepp på den kroppsliga integriteten. Även vissa kroppsliga sjukdomstillstånd som framkallats på annat sätt än genom vanlig yttre påverkan på kroppen är att anse som personskada; det gäller t.ex. förgiftning genom förtäring eller inandning av giftiga ämnen, bestrålning från radioaktiva substanser o.s.v. Även psykiska insufficienstillstånd torde under vissa förhållanden kunna anses som personskada och föranleda skadeståndsskyldighet för den som framkallat sjukdomstillståndet. Om t.ex. någon skrämmer en annan person och den skrämde därvid drabbas av en psykisk chock, torde skadeståndsansvar inträda och, om handlingen begåtts av arbetstagare i tjänsten, arbetsgivaren bli ansvarig enligt förslaget.

Ett olaga eller eljest rättsstridigt frihetsberövande torde icke i och för sig anses som personskada i vanlig mening.³⁴ Psykisk skada i anledning av frihetsberövandet hör dock till personskada. I en del andra fall torde frihetsberövande, t.ex. genom att någon blivit inlåst, kunna analogivis jämföras med vanlig personskada.³⁵ Ärekränkning, falsk angivelse e.l. är av-

³² Jfr 8 § i kommitténs förslag till lag med allmänna bestämmelser om skadestånd (SOU 1963: 33).

³³ Jfr 9 § i kommitténs förslag till lag med allmänna bestämmelser om skadestånd (SOU 1963: 33).

³⁴ Jfr 6 kap. 3 § SL och 10 § i kommitténs förslag till lag med allmänna bestämmelser om skadestånd (SOU 1963: 33).

³⁵ Med det sagda har kommittén ej velat taga ställning till frågan om det allmänna skall enligt förevarande förslag kunna åläggas skadeståndsansvar för olaga frihetsberövande genom fel eller försummelse i myndighetsutövning. Jfr SOU 1958: 43.

sett att falla utanför, ehuru analogisk tillämpning under vissa förutsättningar kan ifrågakomma.³⁶

Till *sakskada* är i första hand att hänföra genom fysiska medel direkt tillfogad skada på fysiska föremål. Härmed avses såväl lösa saker som fast egendom med tillhör. Till lös sak får i detta sammanhang även hänföras pengar och vanliga löpande fordringsbevis, t.ex. checker eller aktiekuponger. Med skada på fysiskt föremål är i princip att jämställa förlust av föremålet. Så t.ex. föreligger en sakskada, då ett föremål kastas i sjön och går förloerat eller då egendom avhändes någon genom tillgrepp.

Förskingring av pengar torde falla utanför. Det lär icke heller vara praktiskt behövt, att något utomobligatoriskt principalansvar då inträder. Därest en arbetstagare inom ramen för sin behörighet av tredje man mottagit medel för arbetsgivarens räkning och därefter förskingrar medlen, blir arbetsgivaren ansvarig enligt inomobligatoriska regler. Att ålägga arbetsgivare generellt skadeståndsansvar, om någon av hans arbetstagare obehörigen mottager pengar eller värdehandlingar, kan leda till svåröverskådliga konsekvenser. Sådana frågor bör besvaras efter överväganden av behörighetsreglerna och i betraktande av vad en person bör ha för anspråk i gränsfall, när någon arbetstagare till synes handlar för arbetsgivarens räkning men ej är behörig därtill. Här griper bl.a. reglerna om ställningsfullmakt in.³⁷

Om en arbetstagare genom bedrägeri åsamkar tredje man allmän förmögenhetsskada, faller detta ej under förslaget.

Arbetsgivares ansvar för egen culpa

Förslaget berör ej arbetsgivares skadeståndsansvar för egen culpa. Liksom hittills kan sålunda en arbetsgivare bli skadeståndsskyldig för bristande tillsyn m.m. över sina anställda eller över anlita självständig företagare. Förslaget tager ej ställning till den culpabedömning som bör anläggas vid sådant ansvar. Uteslutet är icke, att domstolarna, då möjlighet öppnas att ålägga arbetsgivare skadeståndsansvar för samtliga anställdas culpa, anser sig kunna tillämpa en mildare bedömning med avseende å arbetsgivarens eget vållande än som nu är brukligt.

När arbetsgivaren är juridisk person, är vållande av den juridiska personens organ (i inskränkt bemärkelse) att jämställa med arbetsgivarens eget vållande, när han är fysisk person. Distinktionen mellan ansvar för organ och principalansvar får emellertid betydelse endast för tillämpning av jämningsregeln i 3 §, och spörsmålet behandlas vid nämnda paragraf.

Arbetsgivares regressansvar mot försäkringsgivare

Kommittén har i det föregående i korthet redogjort för de bestämmelser som kan föranleda att arbetsgivare, när skada ersatts genom försäkring,

³⁶ Se ovan s. 46.

³⁷ Jfr NJA 1918 s. 604.

drabbas av regressansvar.³⁸ Därvid har även behandlats innebörden av 25 § FAL, som vid skadeförsäkring ger regressrätt mot den som uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet framkallat försäkringsfallet eller som enligt lag är skyldig att utgiva skadestånd evad han är till skadan vållande eller icke.

Vid en utvidgning av principalansvaret aktualiseras i högre grad än enligt nu gällande rätt frågan, huruvida jämlikt 25 § FAL regressrätt mot arbetsgivaren på grund av anställds culpa förutsätter grov vårdslöshet. Det må erinras om att enligt dansk rätt regressrätten kan bortfalla eller nedsättas i samma utsträckning vid husbondeansvar enligt DL 3-19-2 som vid ansvar för egen culpa. Detsamma gäller enligt § 25 i den norska försäkringsavtalslagen, men betydelsen därav förringas avsevärt genom regeln att nedsättning eller bortfall av regressrätten icke kan ifrågakomma vare sig vid culpaansvar eller vid husbondeansvar enligt NL 3-21-2, när skadan vållats under utövande av näring eller bedrift. Eftersom i allmänhet de skäl som talar för bortfall av regressrätten vid culpaansvar har sitt berättigande även vid ett utvidgat principalansvar av den typ som nu föreslås, torde principalen vid tillämpning av 25 § FAL ej böra stå regressansvar, med mindre arbetstagaren varit grovt vårdslös eller handlat uppsåtligen (i den mån sådant handlande ådrager principalen skadeståndsansvar). Det kan ifrågasättas, huruvida ej principalens regressansvar bör begränsas ytterligare och gälla endast när han personligen eller den högsta ledningen handlat grovt vårdslöst eller uppsåtligen. Med nuvarande lydelse av 25 § FAL torde emellertid bäst överensstämja, att principalen efter utvidgning av principalansvaret blir regressansvarig även när de lägst anställda handlat grovt vårdslöst eller uppsåtligen (i fall då sådant handlande ådrager principalen skadeståndsansvar).³⁹ Det må framhållas, att förslaget ej syftar till någon ändring i gällande rätt med avseende å förutsättningarna för regress enligt 25 § FAL mot redare eller innehavare av järnväg, som bär oinskränkt principalansvar enligt de särskilda reglerna i sjölagen och järnvägsansvarighetslagen.

I övrigt får kommittén beträffande arbetsgivarens regressansvar hänvisa till framställningen i det föregående.⁴⁰

2 §.

Denna paragraf ålägger för vissa fall en uppdragsgivare ansvar även för självständiga medhjälpare och deras folk. Stadgandet förutsätter, att uppdragsgivaren genom lag eller författning ålagts att vidtaga åtgärd till förebyggande av person- eller sakskada. Sådana föreskrifter finns för såväl

³⁸ Se ovan s. 31.

³⁹ Se NJA 1945 s. 322 och 325 samt 1946 s. 148, anmärkta ovan s. 31. Jfr däremot SOU 1958: 44 s. 34.

⁴⁰ S. 31.

näringsidkare av olika slag som fastighetsägare i denna deras egenskap liksom i en del andra fall. Hit hör bl.a. även föreskrift, vilken avser att förebygga sanitär olägenhet som kan föranleda sjukdom.⁴¹ Av vad som anförts i den allmänna motiveringen framgår, att här åsyftas både förpliktelser som gäller till allmänhetens skydd och förpliktelser som har mera begränsad räckvidd, t.ex. en arbetsgivares åligganden mot de egna arbetstagarna enligt arbetarskyddslagstiftningen. Endast förpliktelser som särskilt lagts på vissa subjekt inbegrips under förslaget. Stadganden som riktar sig mot envar — t.ex. vägtrafikanter åliggande att iakttaga tillbörlig omsorg och varsamhet till förekommande av trafikolycksfall — omfattas icke. Förpliktelsen skall alltså åvila vederbörande i någon särskild egenskap.

Det förutsätts icke, att det i själva lagen eller författningen närmare angivits vilka åtgärder som skall vidtagas. Förpliktelsen kan vara grundad även på en mera allmänt utformad föreskrift, som t.ex. stadgandet i 7 § arbetarskyddslagen om skyldighet för arbetsgivare att iakttaga allt som med hänsyn till omständigheterna skäligen kan erfordras för att förebygga ohälsa eller olycksfall i arbetet. När det gäller dylika allmänna föreskrifter, måste dock för en tillämpning av paragrafen i det särskilda fallet förutsättas, att ur den givna föreskriften kan härledas ett konkretiserat åliggande att vidtaga en bestämd åtgärd. Förpliktelsens närmare innebörd kan ibland ha bestämts av tillsynsmyndighet e.l., exempelvis i samband med att tillstånd meddelats till viss verksamhet, offentlig föreställning m.m. I andra fall har sådana konkretiserade förpliktelser bestämts i praxis. Det bör framhållas, att förslaget inte genom 2 § ålägger arbetsgivaren något allmänt ansvar för att maskiner som levererats till honom är funktionsdugliga.

När i lagtexten anges att förpliktelsen skall vara grundad på lag eller författning, avses icke, att förpliktelse som grundas på oskriven lag skall uteslutas. Denna fråga torde dock knappast ha praktisk betydelse utanför grannelagsrätten⁴² som redan nu, exempelvis vid immissioner samt grävnings- och schaktningsarbeten, innefattar ett längre gående objektivt ansvar, vilket även innefattar skyldighet att svara för vållande av självständig medhjälpare.⁴³

Lagtexten avser förpliktelse att vidtaga åtgärd till förebyggande av person- eller sakskada. Härmed åsyftas givetvis i första rummet positivt handlande. Med åliggande att positivt handla kan emellertid böra likställas föreskrift att underlåta viss användning e.l. Häri ligger f.ö. regelmässigt även en för-

⁴¹ Jfr lydelsen av 2 § i de danska och norska lagförslagen, som talar om »skade eller ulempe», se bilaga 2 s. 125 ff.

⁴² Jfr 3 kap. i lagberedningens 1960 avgivna förslag till jordabalk (SOU 1960: 24) samt 3 kap. i 1963 års reviderade jordabalksförslag (SOU 1963: 55).

⁴³ Huruvida en fastighetsägare skall svara för fel som uppkommit innan han övertagit och tillträtt en fastighet som han förvärvat, är ett spörsmål som ej besvaras av förslaget. När någon erhållit tillstånd att driva en viss anläggning under närmare angivna villkor, kan av lagstiftningen för sådana anläggningar följa, att han även utan egen culpa är ansvarig mot andra.

pliktelse att vara positivt verksam för att förpliktelsen iakttages. Man kan tänka sig sådana fall som att det är förbjudet att i en fabriksbyggnad införa brandfarliga varor och att en självständig medhjälpare bryter häremot.

Beträffande tillämpningen i övrigt må särskilt nämnas byggnadslagstiftningen och med stöd därav meddelade byggnadslov som innehåller åtskilliga bestämmelser om vad som skall iakttagas ur brandskydds- och annan säkerhetssynpunkt. Vid byggnadsarbete skall utses en ansvarig arbetsledare (61 § byggnadsstadgan); denne kan antingen vara anställd hos entreprenören eller vara att betrakta som sådan medhjälpare som avses i förevarande paragraf. Att ansvarig arbetsledare utsetts torde ej medföra, att den som omhänderhar byggnadsarbetet, t.ex. en entreprenör, befrias från skadeståndsansvar enligt 2 §, om viss föreskrift ej iakttages. Den omständigheten att ett politirättsligt ansvar lagts på den ansvariga arbetsledaren blir således ej utslagsgivande i skadeståndshänseende.

Av vad som anförts i den allmänna motiveringen framgår, att det i 2 § föreslagna utsträckta principalansvaret grundas på att den som är bärare av förpliktelsen också bör svara för att denna fullgörs. I överensstämmelse med grunden till stadgandet bör det gälla skada som följer av underlåtenhet att fullgöra den aktuella föreskriften eller av försummelse i avseende å utförandet av föreskriven åtgärd. En fastighetsägare som anlitat ett renhållningsföretag för att skotta snö från fastighetens tak synes böra svara såväl för skador genom snöras i följd av att företaget försummat uppdraget som för skador som vållas under snöskottningsarbetet, t.ex. genom att någon arbetare råkar kasta snö eller tappa redskap på fotgängare.⁴⁴ Där emot bör han icke svara för vad som händer under transporten på väg mellan fastigheten och avstjälningsplatsen. Sistnämnda skadefall är icke så nära sammanhängande med snöskottningen att fastighetsägaren enligt grunderna för bestämmelsen bör svara därför.

Ansvar enligt 2 § förutsätter, att bäraren av förpliktelsen »anlitat» självständig medhjälpare för uppgiften. Bäraren av förpliktelsen skall m.a.o. ha givit den andre ett uppdrag att fullgöra uppgiften. Därav följer bl.a., att uppdragsgivaren skall ha haft möjlighet att välja medhjälpare eller åtminstone möjlighet att välja mellan att underlåta arbetet och att upplåta det åt den andre.

I första hand svarar uppdragsgivaren för försummelser som kan läggas den anlitate medhjälparen själv till last. Men uppdragsgivaren svarar även för vållande av medhjälparens »folk», d.v.s. arbetstagare för vilka medhjälparen själv bär principalansvar enligt 1 §. Uppdragsgivaren får också analogiskt svara för vållande av underentreprenör e.l. som den ursprungligen anlitate medhjälparen i sin tur anlitat.

Uppdragsgivaren svarar enligt förslaget på sätt i 1 § sägs. Utom vållande

⁴⁴ Jfr betr. gällande rätt däremot NJA 1947 s. 23.

hos medhjälparen eller hans folk förutsätts sålunda, att handlandet faller inom en ram motsvarande vad som i 1 § uttryckts med att det skall vara fråga om vållande »i tjänsten». Den begränsning i fråga om »abnorma» handlingar som följer av stadgandet i 1 § andra stycket gäller även vid tillämpning av 2 §.

Den anlitade medhjälparens eget skadeståndsansvar påverkas icke av bestämmelsen i förevarande paragraf. Skadelidande kan alltså vända sig mot såväl uppdragsgivaren som medhjälparen. Han kan även göra gällande det personliga skadeståndsansvaret för den enskilda skadevällaren, t.ex. arbetstagare i den anlitade medhjälparens tjänst. Uppdragsgivaren, medhjälparen och den enskilda skadevällaren blir enligt allmänna grundsatser solidariskt ansvariga. Därest medhjälparens ansvar mot den skadelidande grundar sig på bestämmelsen i 1 § om principalansvar, kan hans skadeståndsansvar eventuellt jämkas med stöd av 3 § i förslaget. Men detta medför uppenbarligen icke att uppdragsgivarens ansvarighet jämkas i motsvarande mån. Frågan om eventuell jämkning av dennes ansvar skall bedömas helt självständigt. Arbetstagarens personliga skadeståndsansvar kan jämkas enligt 4 §. Angående förutsättningarna för jämkning enligt 3 eller 4 § hänvisas till vad som i det följande anförs vid nämnda paragrafer.

Kommittén har övervägt ett särskilt stadgande om rätt för uppdragsgivaren att av medhjälparen kräva åter vad han utgivit enligt denna paragraf och om möjlighet att jämka regressansvaret, därest detta skulle bli oskäligt betungande för medhjälparen. Liksom de finska kommitterade har emellertid kommittén avstått därifrån. I de danska och norska förslagen upptages en regressbestämmelse, men detta torde ej innebära någon saklig skillnad i förhållande till de övriga förslagen. Det lär nämligen följa av allmänna grundsatser, att uppdragsgivaren äger regressvis av medhjälparen återkräva vad han utgivit till den skadelidande i anledning av vållande på medhjälparens sida. Man rör sig emellertid här på det inomobligatoriska området, och regressrätten kan vara begränsad genom avtalet mellan uppdragsgivaren och medhjälparen. Om avtalet ej innehåller någon sådan uttrycklig begränsning, torde likväl medhjälparen kunna vinna jämkning i förhållande till uppdragsgivaren enligt grunderna för 3 § i förslaget, därest medhjälparens ansvarighet för skadan grundar sig på stadgandet i 1 § om principalansvar.

Beträffande förhållandet mellan förevarande paragraf och bestämmelser i skadeståndsrättslig speciallagstiftning om ansvar för självständig medhjälpare hänvisas till vad som anförs vid 5 §. I övrigt må här blott framhållas, att det föreslagna stadgandet givetvis icke skall utgöra hinder mot att domstolarna, när det finnes påkallat av särskilda skäl, tillämpar skadeståndsansvar för medhjälparens handlande i andra fall än här avses, såsom skett exempelvis inom grannelagsrätten.

Enligt förevarande paragraf skall en arbets- eller uppdragsgivares ansvar jämlikt 1 eller 2 § kunna jämkas, därest skadeståndet finnes oskäligt betungande.

Såsom framhållits i den allmänna motiveringen har jämningsmöjligheten i hithörande fall ansetts motiverad främst av hänsyn till mindre företagare och privatpersoner som saknar eller har otillräcklig ansvarsförsäkring. Jämkning bör icke förekomma, när sådan försäkring finns och skadeståndet täcks av försäkringen. Förut har också framhållits, att vissa företag bedömer sina egna möjligheter till riskutjämning vara sådana att de anser det förmånligt att icke teckna ansvarsförsäkring samt att staten och vissa större kommuner ej heller tecknar försäkring. Dessa arbets- eller uppdragsgivare får anses som självförsäkrare och bör behandlas på samma sätt som om försäkring funnits.

I fråga om större företag har man rätt att kräva, att de håller ansvarsförsäkring som täcker även betydande skadeståndsbelopp. Försummas det, bör jämkning ej ske inom den ram som bort täckas med försäkring. Även mindre företag bör givetvis hålla försäkring, men kraven kan icke sättas lika högt som för större företag. Kommittén anser, att man i regel bör avvisa jämkning, om skadeståndet ej är större än som ordinärt brukar täckas med försäkring vid företag av den typ och storlek som är i fråga. Undantagsvis bör emellertid jämkning kunna komma i fråga även av skadeståndsbelopp som kunnat täckas av ordinär försäkring. En del småföretagare och hantverkare löper t.ex. ganska ringa risk att tillfoga andra skada, och underlåtenhet att teckna eller hålla tillfredsställande försäkring vid makt bör då ej bedömas så hårt att jämkning helt uteslutes.

Beträffande privatpersoner får man på liknande sätt pröva, hur stor anledning de har att teckna ansvarsförsäkring. Privatpersoner som för jätan eller någon större del av året har arbetstagare anställda i sin tjänst torde normalt ha dylik försäkring. Kraven härpå torde efterhand komma att skärpas. Redan nu är den privata ansvarsförsäkringen, med hänsyn till risken att vederbörande själv, hans make eller barn vållar skada, spridd långt utanför nämnda krets. Man får dock räkna med sådana fall då det enligt allmän uppfattning icke kan läggas vederbörande till last att han saknar ansvarsförsäkring.

Jämkning kommer även i fråga, om skadeståndet överstiger den ansvarsförsäkring som enligt det sagda bort finnas eller om skadan är av en typ som ej täcks av sedvanlig ansvarsförsäkring. Vissa undantag som i försäkringsvillkoren görs för särskilda slag av skador avser dock sådant kontraktsmässigt ansvar som enligt vad tidigare sagts ej bör jämkas.

Då förslaget som skäl till jämkning anger att skadeståndet utan jämkning skulle med hänsyn till den skadeståndsskyldige arbets- eller uppdragsgivarens ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt bli oskä-

ligt betungande, betyder det, att jämkningen förutsätter särskilda omständigheter på den ansvariga arbets- eller uppdragsgivarens sida. Hänsyn får härvid bl. a. tagas till rörelsens omfattning och verksamhetens karaktär, särskilt den risk för skada som är förknippad med rörelsen. Om försäkring saknas eller är otillräcklig, bör det t.ex. snarare komma i fråga att jämka skadeståndsskyldigheten för innehavaren av en målarfirma än för en bergsprängare — även om deras rörelser skulle ha samma omfattning — med tanke på den större risk för omfattande skador som den senares verksamhet erbjuder. För privatpersoner kommer vederbörandes ekonomiska ställning direkt i betraktande liksom skadans mer eller mindre överraskande omfattning. För att jämkning skall äga rum bör sammanlagt föreligga sådana omständigheter att det är oskäligt betungande, icke att skadestånd överhuvud skall utgå utan att arbets- eller uppdragsgivaren skall svara för arbets- eller uppdragstagarens vållande i full utsträckning.

Vid prövning av jämningsfrågan måste uppenbarligen hänsyn tagas även till motsidans intressen. Man måste beakta i vad mån obilliga verkningar inträder för den skadelidande. Om denne har skadeförsäkring och försäkringsgivaren utövar regressrätt, kan jämkning äga rum utan några obilliga verkningar för motsidan. I de danska, finska och norska lagförslagen har förefintligheten av försäkring på den skadelidandes sida särskilt nämnts som en beaktansvärd omständighet. Den svenska kommittén har ansett, att frågan om försäkringsgivares regressrätt bör lösas mera generellt i 25 § FAL, och har därför undvikit att nämna förefintligheten av skadeförsäkring i nu förevarande lagtext. Om sådan försäkring finns, liksom om den skadelidande är staten eller annan självförsäkrare, kan emellertid regelmässigt jämkning äga rum utan att man behöver särskilt taga hänsyn till den skadelidande. Även s.k. summaförsäkring, som utfaller vid olycksfall och som principiellt enligt nu gällande ordning icke skall avräknas på skadeståndet, kan medföra att en jämkning ej är obillig mot den skadelidande.⁴⁵

I detta sammanhang bör framhållas, att förslaget ej upptager någon särskild regel för katastroffall. I lagstiftningen om atomskador har frågan uppmärksamrats och ansvaret för katastrofskador begränsats. Kommittén har ej ansett det kunna komma i fråga att i förevarande sammanhang upptaga en bestämmelse, som maximerar katastrofansvaret när skadan vållats av arbetstagare. Skadeståndets storlek i det aktuella fallet är emellertid, som framgått av det föregående, ett moment som regelmässigt kommer i betraktande vid tillämpning av 3 § i förslaget. Kommittén anser det icke utslutet, att jämkning med stöd av lagrummet kan komma i fråga när det gäller att reglera skadeståndsskyldigheten vid katastrofskador även i fall då arbetsgivaren är staten, större kommun eller storföretag, om en tillfredsställande riskutjämning finns på den skadelidandes sida.

⁴⁵ Jfr SOU 1963: 33 s. 23.

Kommittén har övervägt att i lagtexten starkare framhäva bestämmelsens restriktiva innebörd genom krav att det skall vara uppenbart att skadeståndet skulle bli oskäligt betungande utan jämkning. Mot en sådan lydelse kan anmärkas, att därav icke klart framgår huruvida en materiell-rättslig eller processuell reglering åsyftas. Kommittén har därför stannat för att icke upptaga ett dylikt krav i lagtexten och utgår från att bestämmelsen ändå som ett undantagsstadgande tillämpas med tillbörlig försiktighet. Beträffande bestämmelsens tillämpning i övrigt må framhållas följande.

Såsom uttalats i den allmänna motiveringen kan en arbets- eller uppdragsgivare ej åtnjuta jämkning enligt den föreslagna regeln, när han själv varit vållande.⁴⁶ Det är bara principalansvaret (i vidsträckt mening) som regleras i 1 eller 2 § och förevarande paragraf. Såsom eget vållande bör i detta sammanhang även räknas vållande av juridiska personers egentliga organ, d.v.s. de organ som utövar den högsta beslutande eller verkställande ledningen. I aktiebolag utgör — förutom bolagsstämman — verkställande direktören och styrelsen bolagets organ i nu angiven bemärkelse. Med verkställande direktör får likställas likvidator. I ekonomiska och ideella föreningar utgör föreningsstämman och styrelsen föreningens organ. Om sådan förening har verkställande direktör, bör också han behandlas som organ. Vad beträffar handelsbolag utövas de företagsledande funktionerna av delägarna, vilka också får betraktas som bolagets organ. Som en allmänt vägledande synpunkt kan i övrigt anföras, att såsom organ skall betraktas den eller de fysiska personer som utövar den högsta beslutande och ledande funktionen i verksamheten direkt i kraft av de regler som gäller för verksamhetsformen i fråga.

I större företag kan beslutande och verkställande funktioner som brukar tillkomma högsta ledningen vara delegerade till souschefer och liknande funktionärer. Här åsyftade befattningshavare kan icke alltid räknas till de egentliga organen, men frågan om gränsdragningen torde här ej spela någon praktisk roll, eftersom förutsättningarna för jämkning sällan torde föreligga när det gäller sådana företag.

Av vad som tidigare anförts torde framgå, att en tillämpning av jämningsregeln knappast blir aktuell, när principalansvar görs gällande mot staten eller kommun. Om en dylik tillämpning undantagsvis ifrågakommer, t.ex. när ett extraordinärt stort skadeståndsanspråk görs gällande mot en mindre kommun, kan det bli nödvändigt att taga ställning till vilka befattningshavare som skall räknas som organ för kommunen. Hit hör stads- eller kommunalfullmäktige samt drätselkammare eller kommunalnämnd och andra av kommunen tillsatta nämnder med självständiga befogenheter.

En person som tillhör juridisk persons organ kan vålla skada även i annan egenskap. Om t.ex. en verkställande direktör gör sig skyldig till en för-

⁴⁶ Se s. 51.

sununelse som saknar samband med hans ställning som direktör i företaget, torde jämkning icke vara utesluten. Detsamma gäller styrelseledamot.

Det bör framhållas, att frågan om jämkning på grund av medvållande från den skadelidandes sida icke berörs av förevarande paragraf. Om jämkning på grund av dylikt medvållande finnes böra äga rum, får därefter prövas, huruvida anledning föreligger att ytterligare jämka beloppet med stöd av stadgandet.

4 §.

I överensstämmelse med vad som uttalats i den allmänna motiveringen har i denna paragraf införts bestämmelser om jämkning av arbetstagares skadeståndsansvar på grund av vållande i tjänsten. Det har därvid synts lämpligt att, eftersom de tidigare paragraferna rör arbetsgivares skadeståndsansvar, först reglera den situationen att arbetsgivare, som på grund av arbetstagares vållande blivit skadeståndsskyldig, önskar vända sig mot arbetstagaren för att söka få åter vad han utgivit. Som andra stycke i paragrafen upptages härnäst stadganden om arbetstagarens ansvar mot tredje man och om återkravs rätt i vissa fall mot arbetsgivaren, när arbetstagaren gottgjort tredje man. I ett tredje stycke regleras slutligen arbetstagares skadeståndsansvar mot arbetsgivaren, när han direkt vållat denne skada.

Arbetsgivares regressanspråk mot arbetstagare

Kommittén utgår från att det sällan blir fråga om regresskrav mot arbetstagare. I regel har arbetsgivaren ansvarsförsäkring, och då erlägger försäkringsgivaren skadeståndet. Arbetsgivarnas ansvarsförsäkringar skyddar nu regelmässigt arbetstagarna såsom försäkrade, och kommittén förutsätter, att en utsträckning av principalansvaret ej kommer att medföra någon ändring av försäkringsvillkoren på denna punkt. I fråga om självförsäkrare, däribland staten, har man däremot att räkna med regresskrav i viss utsträckning.

Oavsett i vilken omfattning man behöver räkna med regresskrav, torde förslaget böra innehålla bestämmelse i ämnet. Såsom i den allmänna motiveringen framhållits⁴⁷ synes med en viss verksamhet förenade skaderisker i allmänhet böra läggas på den som driver verksamheten, bl.a. därför att den anställde i regel ej kan själv teckna ansvarsförsäkring mot skadeståndskrav som han kan ådraga sig genom vållande i tjänsten.

Vad nu sagts bör emellertid ej hindra, att regress utövas när arbetstagare uppsåtligen orsakat skada eller eljest när preventiva skäl gör det angeläget att regress må äga rum. Man kan jämföra med den reglering som skett av förhållandet mellan försäkringsgivare och försäkringstagare som är vål-

⁴⁷ S. 34 f, jfr s. 63.

lande till försäkringsfallet. Enligt 18 § FAL är försäkringsgivaren fri från ansvarighet mot den som uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet framkallat detta. Enligt praxis innehåller ansvarsförsäkringsavtalen i allmänhet förbehåll om ansvarsfrihet mot den försäkrade, om denne vållat skadan uppsåtligen eller i berusat tillstånd, och försäkringsgivaren har för dylika fall regressrätt mot arbetstagare.⁴⁸ Det har emellertid icke ansetts böra komma i fråga att direkt anknyta till nämnda försäkringsvillkor, som bl.a. synes inskränka regressrätten mera än som kan anses generellt lämpligt på det område varom här är fråga.

Kommittén har övervägt, huruvida man kunde nöja sig med en bestämmelse av ungefär samma lydelse som 59 § sjölagen, 50 § sjömanslagen och 10 kap. 3 § luftfartslagen. Dessa lagrum återger emellertid icke den uppfattning som numera torde vara allmänt rådande angående tillbörligheten av regress från arbetsgivarens sida mot arbetstagare och till vilken kommittén anslutit sig. Det måste anses angeläget att söka en avfattning som bättre återspeglar vad man anser böra gälla. Ifrågavarande bestämmelse i förslaget har därför givits den lydelsen, att skadestånd, som arbetsgivare utgivit på grund av arbetstagens vållande i tjänsten, må sökas åter av arbetstagen allenast i den mån det med hänsyn till handlingens beskaffenhet, arbetstagens ställning och övriga omständigheter prövas skäligt. Förslaget innebär, att det skall föreligga positiva skäl för att regressrätt skall äga rum. Vid uppsåtligt handlande bör regelmässigt regressrätt medgivas, även om det kan tänkas undantagsfall då jämkning kan vara motiverad. Vid grov vårdslöshet torde jämkning ifrågakomma huvudsakligen om utgivande av hela skadeståndet även med hänsyn till felets beskaffenhet skulle vara oskäligt betungande. En annan omständighet som kan medföra att jämkning ej bör äga rum är, att i realiteten arbetstagen varit jämställd med eller t.o.m. bestämmande i förhållande till arbetsgivaren. Vid bedömningen skall hänsyn tagas även till skadevållarens ställning i andra fall, t.ex. om han särskilt anförtrots en speciell uppgift och svikit förtroendet. Visst utrymme bör även finnas att taga hänsyn till arbetstagens löneförmåner och hans ekonomiska ställning jämförd med arbetsgivarens.

Jämkningsregeln är ej inskränkt till de fall då arbetsgivarens principalansvar tagits i anspråk enligt 1 §. Stadgandet går sålunda utöver den ram som den paragrafen uppdrager. Angående skälen härtill kan hänvisas till den allmänna motiveringen.⁴⁹ Stadgandet blir bl.a. även tillämpligt, om arbetsgivaren svarar såväl enligt 1 § som på grund av eget vållande. Angående detta fall kan anmärkas, att fördelningen av den slutliga skadeståndsskyldigheten mellan flera på grund av vållande solidariskt skadeståndsskyldiga givetvis blir en helt annan än eljest, om skadevållarna står i relationen arbetsgivare—arbetstagen till varandra.

⁴⁸ Se ovan s. 28.

⁴⁹ S. 65 ff.

Jämkningsregeln kan sägas ingå som ett moment i avtalsförhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare. Den föreslagna regleringen mellan arbetsgivaren och arbetstagaren är av dispositiv natur. Kollektivavtal eller det enskilda arbetsavtalet kan sålunda innehålla avvikande bestämmelser.

Arbetstagares ansvar mot tredje man

Som förut nämnts räknar kommittén med att tredje man, när arbetstagare vållat skada, regelmässigt vänder sig mot arbetsgivaren och ej mot arbetstagaren personligen. Undantag kan dock tänkas förekomma. I andra stycket har som första punkt upptagits en regel, som ger möjlighet till jämkning av arbetstagarens personliga skadeståndsansvar när anspråk riktas mot honom direkt från skadelidande tredje mans sida.

I praktiken torde saken bli aktuell, när arbetsgivaren icke har ansvarsförsäkring eller skadan icke täcks av försäkringen och arbetsgivaren ej är solvent för skadeståndet. Man kan emellertid ej skäligen begränsa möjligheten till jämkning till sådana fall då den skadelidande kan få full ersättning på annat sätt. Förut berörda bestämmelser inom sjö- och lufträtten ger också oinskränkt möjlighet till jämkning av den anställdes skadeståndsansvar mot tredje man. I förslaget upptages därför en regel om att arbetstagarens personliga skadeståndsansvar mot tredje man må jämkas på motsvarande sätt som regressansvaret mot arbetsgivaren. Jämkningsfrågan får sålunda primärt bedömas med beaktande av samma omständigheter som berörts vid behandlingen av första stycket i paragrafen. I andra stycket har emellertid uppställts den viktiga reservationen, att jämkningen skall finnas förenlig med tillbörlig hänsyn till tredje mans intresse. Hänsyn till tredje man kan givetvis föranleda, att arbetstagaren ej kan komma i åtnjutande av jämkning i samma mån som när det gäller regressansvaret mot arbetsgivaren. Ett fall då arbetstagaren kan böra ansvara fullt mot tredje man föreligger, om han har ett betydande intresse i företaget och ett bestämmande inflytande över detta.

Med »tredje man» avses här varje annan skadelidande än arbetsgivaren. Bl.a. inbegrips annan anställd hos arbetsgivaren. Stadgandet blir också tillämpligt, om en uppdragsgivare, som enligt 2 § i förslaget blivit ansvarig i anledning av vållande hos medhjälparens arbetstagare, vänder sig med regressanspråk mot skadevållaren. Regelmässigt torde jämkningsfrågan i dylika fall böra bedömas på samma sätt som när arbetstagarens egen arbetsgivare riktar regresskrav mot honom.

Förevarande jämkningsregel är, liksom den i första stycket, tillämplig allenast när arbetstagaren vållat skadan i tjänsten. Den gäller sålunda blott, när han orsakat skadan i sin egenskap av arbetstagare, och åsyftar ej fall då han utom tjänsten vållar skada. Angående innebörden av att skadan skall ha vållats i tjänsten må hänvisas till vad som anförts vid 1 §. Det är

tydligt, att jämkning regelmässigt ej bör äga rum vid sådana abnorma eller extraordinära handlingar som avses i 1 § andra stycket och för vilka arbetsgivaren icke skall svara.

Till sist må i detta sammanhang nämnas, att om den skadelidande tillerkänns jämkat skadestånd av arbetstagaren enligt 4 § andra stycket och jämkat skadestånd av arbetsgivaren enligt 3 §, han äger kumulera skadestånden, dock ej så att han tillhoppa utfår mer än full ersättning för hela skadan.⁵⁰

Arbetstagares återkravs rätt mot arbetsgivaren

Om arbetstagaren i fall då arbetsgivaren är ansvarig för skadan betalar skadestånd till tredje man, bör detta icke få leda till att han slutligen skall bära en större börda än om den skadelidande vänt sig mot arbetsgivaren. Det kan inträffa, att arbetstagaren frivilligt betalar fullt skadestånd, oaktat han kunnat erhålla jämkning, eller att arbetstagaren i förhållande till arbetsgivaren är berättigad till större jämkning än i förhållande till tredje man. Arbetstagaren bör därför äga att av arbetsgivaren kräva åter vad han utgivit till tredje man, i den mån utgiften bör stanna på arbetsgivaren enligt den grund som angivits i första stycket av paragrafen. Ett stadgande härom har upptagits som andra punkt i andra stycket. Givetvis kan ej arbetstagaren genom frivillig betalning ådraga arbetsgivaren större slutlig skadeståndsbörda än denne efter eventuell tillämpning av 3 § skolat bära. Arbetsgivaren kan alltså icke på grund av förevarande stadgande slutligen förpliktas att betala ett högre skadestånd än som kunnat åläggas honom, där est den skadelidande vänt sig direkt mot arbetsgivaren.

Principen i förevarande stadgande bör kunna tillämpas analogiskt, om en arbetstagare, som gottgjort den skadelidande, vänder sig icke mot sin egen arbetsgivare utan mot en uppdragsgivare, som svarar för skadan enligt 2 § i förslaget. Det slutliga ansvaret bör därvid fördelas på samma sätt som om uppdragsgivaren ersatt skadan och därefter vänt sig mot arbetstagaren (jfr vad ovan sagts om arbetstagares ansvar mot tredje man).

Arbetstagares direkta skadeståndsansvar mot arbetsgivaren

Såsom framhållits i den allmänna motiveringen föreligger jämväl behov av en möjlighet att jämka arbetstagarens skadeståndsansvar, när han direkt vållat arbetsgivaren skada. Även om vissa andra synpunkter här bör beaktas, bl.a. olikheterna i arbetsgivarens möjligheter att genom försäkring täcka den skada som arbetstagaren vållar, har kommittén ansett, att stadgandet i första stycket bör kunna tillämpas även i nu ifrågasatt situation.

⁵⁰ Jfr SOU 1963: 33 s. 35 not 2. Se även Smith, Solidaritet og regress i erstatningsretten, 1962, s. 19 ff (även TYR 1961 s. 347 ff).

ner. Föreskrift härom har upptagits i tredje stycket av paragrafen. Vid tillämpningen av bestämmelsen torde preventiva skäl ofta motivera, att skadestånd utdöms, och jämningsregeln bör alltså tillämpas med större försiktighet än i de fall som avses i första stycket.

Frekvensen av de fall då en arbetstagare i tjänsten vållar arbetsgivaren personskada torde vara relativt ringa. Särskilt i skogs- eller jordbruk kan det dock tänkas inträffa, att en anställd skadar arbetsgivaren under arbetet. Enligt förslaget kan arbetstagares skadeståndsansvar jämkas även i sådana fall. Där arbetsgivare och arbetstagare arbetar tillsammans och risken att den ene skall vålla den andre skada är densamma i båda riktningarna, kan det måhända tänkas verka stötande, att skadestånd skall utgå till fullo om arbetsgivaren vållar arbetstagaren skada men jämkas om i stället arbetstagaren vållar arbetsgivaren skada. Å andra sidan har arbetstagaren ej praktisk möjlighet att teckna försäkring mot sitt skadeståndsansvar. Hänsyn får givetvis i förekommande fall tagas till graden av vållande hos arbetstagaren.

Antalet fall då arbetstagaren skadar arbetsgivarens egendom är sannolikt talrika, ehuru de mera sällan beivras. När arbetsgivaren kunnat täcka skadan genom försäkring, såsom regelmässigt är fallet med brandskada och vattenskada, kan samma synpunkter anläggas som då arbetsgivaren kunnat täcka skadeståndsansvar i förhållande till utomstående med ansvarsförsäkring. Arbetsgivaren bör i regel ej kunna kräva arbetstagaren på ersättning i vidare mån än försäkringsgivare enligt brukliga villkor kunnat utöva regressrätt. Där försäkring ej står till buds eller ej brukar tecknas, är större försiktighet med jämkning påkallad, men i allmänhet torde även i dessa fall skadeståndet böra jämkas.

Det lönar sig i allmänhet föga för arbetsgivaren att söka utfå skadestånd av arbetstagaren, om det ej kan ske genom kvittning. Enligt rådande praxis torde arbetsgivarna på den vägen uttaga ersättning av arbetstagarna, när dessa ej kan redovisa för redskap o.l. Preventiva skäl gör, att man svårligen kan ge efter för mycket på ersättningskravet i dylika fall. Frågan regleras ej sällan i förekommande avtal på arbetsmarknaden. I viss utsträckning väljer man att låta arbetstagaren själv hålla sig med redskap. När detta ej är förhållandet, torde finnas ett praktiskt behov av att arbetstagaren risikerar skadeståndspåföljd, om han ej återställer redskap eller om han handskas vårdslöst med dem. Även hithörande fall kan emellertid vara sådana att jämkning är påkallad, t.ex. därför att skadeståndsbeloppet är stort i förhållande till försummelsens art.

Stadgandet i tredje stycket kan, liksom bestämmelsen i första stycket, sägas reglera ett moment i avtalsförhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare inbördes. Stadgandet är dispositivt, och avvikande bestämmelser kan intagas i kollektivavtal eller enskilda tjänsteavtal.

Analogisk tillämpning beträffande andra än arbetstagare

Jämkningsbestämmelserna i 4 § gäller enligt orden endast till förmån för arbetstagare. Beträffande innebörden av uttrycket arbetstagare må hänvisas till vad som anförts i den allmänna motiveringen och vid 1 §.⁵¹

Kommittén utgår från att jämkningsbestämmelserna kan tillämpas analogiskt. Såsom förut nämnts bör 1 § i förslaget kunna analogiskt tillämpas i åtskilliga fall, då den vållande ej är arbetstagare i vanlig mening, t. ex. då en intern, yrkesskoleelev eller värnpliktig vållat skada i arbete för anstalten, skolan eller förbundet, liksom då en formellt självständig medhjälpare intager en så underordnad eller beroende ställning i förhållande till uppdragsgivaren att han rimligen bör jämföras med arbetstagare. På motsvarande sätt bör jämkningsreglerna i 4 § analogiskt tillämpas i dylika fall.

Enligt kommitténs mening kan 4 § också analogiskt tillämpas, när någon som tillhör juridisk persons organ för dess räkning utför arbete som lika väl kunnat anförtros vanliga arbetstagare. Tydligt är emellertid, att jämningsfrågan måste prövas med hänsyn tagen till vederbörandes förtroendeställning. Beträffande de komplikationer som kan föranledas av de speciella jämkningsreglerna i aktiebolagslagen och andra associationsrättsliga lagar må hänvisas till det avsnitt som behandlar kommitténs förslag till viss ändring av dessa regler.⁵² I det sammanhanget behandlas också frågan, i vad mån 4 § må analogiskt tillämpas jämväl när organmedlem ej enligt vad nyss sagts kan direkt jämföras med arbetstagare.

Beträffande frågan om jämkningsreglernas tillämpning på arbetstagare i statlig eller kommunal tjänst må hänvisas till den allmänna motiveringen.⁵³

Tillämpning beträffande direkt åsamkad allmän förmögenhetsskada

Såsom framhållits i den allmänna motiveringen går jämkningsbestämmelserna i 4 § utanför ramen för lagförslagets bestämmelser i övrigt. Medan 1—3 §§ i förslaget endast reglerar frågor som rör person- eller sakskada, har någon sådan begränsning ej upptagits i 4 §. Utan tvekan är person- och sakskadorna de mest praktiska fallen. Om arbetstagares skadeståndsansvar skulle aktualiseras även när det gäller allmän förmögenhetsskada, bör emellertid samma principer gälla. Det kan exempelvis vara fråga om regressanspråk från arbetsgivarens sida i anledning av att han på grund av en arbetstagares försummelse i tjänsten nödgats utgiva skadestånd till medkontrahenten i ett avtalsförhållande. Arbetstagaren kan också direkt tillfoga arbetsgivaren dylik skada, exempelvis om han ej kan redovisa för omhändertavda medel. Att jämkning ej skall ifrågakomma vid försking-

⁵¹ S. 43 och s. 68 ff.

⁵² S. 101 ff.

⁵³ S. 67 f.

ring av pengar är självklart, och i övrigt påkallar uppenbara preventiva skäl, att återhållsamhet iakttages i hithörande fall.

Förhållandet till speciella jämningsregler

Den reglering som här givits av förhållandet mellan arbetstagare och arbetsgivare, respektive mellan arbetstagare och tredje man, är allmängiltig och sålunda ej begränsad till vissa slags anställningar. Kommittén har med anledning härav övervägt, huruvida de särskilda jämningsregler som finns i bl.a. sjölagen, sjömanslagen och luftfartslagen bör upphävas eller jämkas till närmare överensstämmelse med förslaget. Några sakliga skäl för att behandla anställda på annat sätt inom sjörättens och lufträttens områden torde icke kunna påvisas. Kommittén har likväl icke ansett det nödvändigt att ändra nämnda bestämmelser. Kommitténs förslag får nämligen anses innefatta en principiell reglering av allmän räckvidd för olika slags anställningsförhållanden. Lydelsen av de äldre jämningsreglerna utgör ej hinder mot att anpassa tillämpningen till de principiella synpunkter som ligger till grund för kommitténs förslag. En sak för sig är, att tillämpningen av jämningsreglerna alltid kräver hänsyn till anställningens art. Kommittén har ej heller i övrigt, fränsett associationsrätten, funnit anledning föreslå ändring i eller upphävande av speciella förekommande jämningsregler. I den mån gällande jämningsbestämmelser är förmånligare för arbetstagarer än förslaget regler bör de äldre bestämmelserna tillämpas. Så kan bli fallet beträffande reglerna om bortfall av skadeståndsansvaret i vissa fall för förare och befälhavare på krigsmaktens fartyg och luftfartyg.

5 §.

Genom speciallagstiftning har utövare av vissa verksamhetsgrenar eller innehavare av viss egendom ålagts ett skadeståndsansvar som går utöver vad som följer av nu gällande allmänna skadeståndsregler. Förevarande paragraf i förslaget innehåller vissa bestämmelser rörande förhållandet mellan de nya skadeståndsreglerna och sådan speciallagstiftning.

Förhållandet mellan förslaget och speciella regler om principalansvar

Principalansvar för alla anställda stadgas i 2 § och 6 § första stycket järnvägsansvarighetslagen samt 8 § sjölagen. Det sålunda specialreglerade arbetsgivaransvaret torde alltjämt böra kvarstå. Härav torde följa, att den av kommittén föreslagna jämningsregeln i 3 § av förslaget icke blir tillämplig inom de särskilda lagarnas områden. Redaransvaret är emellertid underkastat begränsning enligt särskilda bestämmelser i sjölagen.⁵⁴ Bestämmel-

⁵⁴ För förpliktelser som redare själv eller genom annan ådrager sig med avseende å fartyget skall han enligt 7 § sjölagen svara utan sådan begränsning varom sjölagen innehåller bestämmelser.

sen i 1 § andra stycket av förslaget om undantag för abnorma handlingar blir icke heller direkt tillämplig. Det kan dock ifrågasättas, om icke den begränsning som därmed avses bör redan enligt gällande rätt — utan uttryckligt stadgande — tillämpas när principalansvar gäller, sålunda bl.a. även inom järnvägsansvarighetslagens och sjölagens områden.

Järnvägsansvarighetslagen innehåller stadgande (10 §) om en kortare preskriptionstid — två år — än den allmänna preskriptionstiden tio år. Den kortare tiden bör tillämpas i alla skadefall som omfattas av det genom lagen specialreglerade principalansvaret. Den skadelidande bör sålunda icke kunna efter tvåårstidens utgång väcka skadeståndstalan mot järnvägens innehavare med stöd av den föreslagna allmänna lagen om arbetsgivares principalansvar. Annars skulle syftet med preskriptionsregeln förfelas. Förreligger däremot något särskilt rättsfaktum, vilket medför ersättningsanspråk på annan grund än som avses i järnvägsansvarighetslagen, kan den skadelidande under återopande härav väcka talan även efter tvåårstidens utgång.⁵⁵ Även sjölagen innehåller en särskild preskriptionsbestämmelse (284 §). Icke heller i hithörande fall kan den skadelidande efter utgången av den särskilda preskriptionstiden väcka talan mot arbetsgivaren med stöd av den nya lagen.

Speciallagstiftning utesluter givetvis icke rätt till skadestånd enligt den allmänna regeln om principalansvar i fall som överhuvud ej omfattas av speciallagen. Så t.ex. kan järnvägsinnehavare enligt den nu föreslagna lagen åläggas principalansvar för olycksfall i arbetet liksom för skada, som ej är att hänföra till »skada i följd av järnvägs drift». Och principalansvar enligt förslaget kan tydligen vid sidan av 7 och 8 §§ sjölagen också ifrågakomma för redare, då det gäller andra handlingar än sådana som avses i dessa paragrafer.

Ansvar för annans handlande i annan form än principalansvar stadgas bl.a. i lagen om elektriska anläggningar. Denna lag innehåller i 6 § bestämmelser om ansvar för skada som åsamkas annan elektrisk anläggning och som föranletts av vårdslöshet vid den skadebringande anläggningens utförande eller skötsel. Stadgandet innefattar i sak såväl principalansvar som ansvar för självständig medhjälpare. Talan preskriberas enligt 11 § i lagen efter två år från det skadan timade. I 8 § gives för hithörande fall också särskilda regler om skadeståndets beräkning. Stadgandet i 6 § torde få anses innefatta en exklusiv reglering av innehavarens principalansvar beträffande sådana skadefall som avses i lagrummet. Sådana skadeståndsanspråk som där åsyftas bör sålunda icke efter den särskilda preskriptionstidens utgång kunna riktas mot anläggningens innehavare eller, i fall som avses i 10 §, mot anläggningens ägare med stöd av det allmänna principalansvaret. Jämningsregeln i 3 § av förslaget blir ej heller tillämplig.

⁵⁵ Jfr rättsfallen NJA 1931 s. 681 och 1960 s. 243. Enligt sistnämnda avgörande är preskriptionsregeln i järnvägsansvarighetslagen icke tillämplig, då talan grundas på egen culpa hos järnvägens innehavare.

I några lagar stadgas rent objektivt ansvar, som icke förutsätter vållande vare sig hos arbetsgivaren eller hans arbetstagare eller hos annan som arbetsgivaren anlitat.⁵⁶ Det objektiva ansvaret är i allmänhet begränsat till att avse vissa slags skador och har i regel sin grund i den speciellt riskfyllda och farliga beskaffenheten av viss verksamhet. Det kan vara avsett eller t.o.m. uttryckligen stadgat, att tillämpning av allmänna skadeståndsregler, däribland exempelvis regler om principalansvar, skall vara helt eller delvis utesluten inom tillämpningsområdet för det objektiva skadeståndsansvaret. Så är fallet med den provisoriska atomansvarighetslagen, som klart förutsätter att inom dess område innehavare av atomanläggning icke skall kunna göras ansvarig enligt allmänna skadeståndsregler. I övrigt får frågan, i vad mån speciallagstiftning om objektivt ansvar skall anses utesluta skadeståndsansvar enligt allmänna skadeståndsregler, bedömas med ledning av det sätt på vilket speciallagstiftningen utformats samt motiven och övriga brukliga tolkningsdata.⁵⁷ Spörsmålet kan tänkas få betydelse i fråga om tillämpningen av preskriptionsregler. Såvitt kommittén kunnat finna torde dock, utom redan behandlade fall, icke för närvarande föreligga några oklara konkurrenssituationer av hithörande slag. Åberopar sig den skadelidande på speciallagstiftningens regler om objektivt ansvar, kan det icke ifrågakomma att vare sig direkt eller analogiskt tillämpa jämningsregeln i 3 § av förslaget.

Vad hittills sagts har närmast avsett det fallet att skadeståndstalan på olika grunder riktas mot ett och samma rättssubjekt. Speciallagstiftningen lär i allmänhet icke lägga hinder i vägen för att skadeståndsanspråk riktas mot annan än den som avses med bestämmelserna i speciallagstiftningen. Undantag gäller för närvarande blott beträffande s.k. atomskada enligt den provisoriska atomansvarighetslagen.

Kommittén övergår här efter till bilansvarighetslagen. Enligt denna preskriberas det speciella bilansvaret för förare, ägare eller brukare två år efter det skadan timade. Preskriptionsbestämmelsen utgör emellertid ej hinder mot att talan på grund av styrkt vållande väcks efter tvåårstidens utgång.⁵⁸ En öppen fråga av intresse i förevarande sammanhang är, huruvida någon kan bli ansvarig för en förares vållande på den grund att han är förarens arbetsgivare.⁵⁹ Enligt kommitténs förslag skall arbetsgivare svara för samtliga anställda och på grund härav kan problemet bli aktuellt.

Med hänsyn bl.a. till den särskilda preskriptionsbestämmelsen för trafikansvaret är det icke utan praktisk betydelse, huruvida — vid sidan av tra-

⁵⁶ Se 5 och 6 §§ järnvägsansvarighetslagen, 4 § el-lagen, 2 § bilansvarighetslagen (skada orsakad av bristfällighet på fordonet), 1 § luftfartsansvarighetslagen, 47 § ägofredslagen, 4 § hundlagen samt 5 § atomansvarighetslagen.

⁵⁷ I motiven till bilansvarighetslagen uttalas att allmänna skadeståndsregler skall gälla vid sidan av den lagens bestämmelser, se NJA II 1917 s. 87.

⁵⁸ NJA II 1917 s. 97.

⁵⁹ Betr. frågan om principalansvar vid vållande av förare av luftfartyg se Grönfors, Trafikskadeansvar, 1952, s. 284 f samt SOU 1961: 25 s. 147 ff med not 72.

rikansvaret — principalansvar kan göras gällande mot fordonets ägare i egenskap av förarens arbetsgivare, låt vara att den skadelidande regelmässigt är skyddad genom trafikförsäkring. Och om en arbetsgivare, som icke är ägare till fordonet, anses ansvarig för vållande av en hos honom anställd förare, kan detta även på annat sätt inverka på det redan nu invecklade regelsystem som gäller för trafikansvaret. Det kan sålunda bl.a. tänkas, att regressanspråk mot arbetsgivaren skulle kunna göras gällande av den trafikförsäkringsanstalt som fått utge ersättning för skadan.

Kommittén har funnit det angeläget undvika att ytterligare komplicera reglerna för trafikansvaret. När trafikförsäkring finns eller trafikförsäkringsföreningen utger ersättning, har de skadelidande icke något behov av att vid sidan av trafikansvaret kunna åberopa principalansvar för förarens arbetsgivare. Något sådant behov föreligger ej heller i fall då ägare enligt 4 § trafikförsäkringslagen är befriad från försäkringsplikt.

Från den nu föreslagna lagens tillämpningsområde bör därför undantag göras för sådana fall som nu nämnts. Ett stadgande härom har upptagits i första stycket av förevarande paragraf. Enligt detta skall kommitténs förslag icke tillämpas på skada i följd av vårdslöshet vid sådan trafik med motorfordon, för vilken skall finnas trafikförsäkring. Undantaget från den föreslagna lagens tillämpning gäller även när enligt 4 § trafikförsäkringslagen försäkringsplikt ej föreligger; befrielsen från försäkringsplikt är ju där ej betingad av hänsyn till trafikens beskaffenhet utan av ägarens ställning.

Frågan vad som är att hänföra till skada i följd av trafik med motorfordon och vad som innefattas i begreppet förande av dylikt fordon får avgöras med ledning av den rättspraxis som utbildats vid tillämpning av bilansvarighetslagen. Det må särskilt anmärkas, att förarfunktionen kan vara uppdelad på flera personer. Vid sidan av den egentliga chauffören kan sålunda även annan som biträder honom vara att anse som förare i bilansvarighetslagens mening.⁶⁰ Undantagsregeln blir tillämplig även i dylika fall.

Beträffande den närmare innebörden må framhållas, att undantagsregeln ej utesluter tillämpning av principalansvar för arbetsgivare, vilkens arbetstagare i annan egenskap än förare av motorfordon varit vållande till skada som inträffat under trafik med fordonet. Om t.ex. en bilolycka inträffat till följd av arbetstagens vårdslöshet vid reparation av bilen, äger tredje man, vid sidan av det trafikansvar han kan göra gällande mot fordonets ägare, rikta ersättningsanspråk mot verkstadsföretaget med anledning av den skada som drabbat honom. Ett annat exempel är att trafikolycka inträffat till följd av att någon arbetare visat försumlighet vid väghållnings-

⁶⁰ Se t. ex. betr. busskonduktör NJA 1933 s. 480. Jfr NJA 1954 C 446 samt betr. tillämpningen av vägtrafiklagstiftningen NJA 1935 s. 506. Se även Grönfors a. a. s. 314.

arbete. Skadelidande trafikant kan då kräva ersättning av den försumliga arbetstagarens arbetsgivare.

Kommittén har även uppmärksammat vissa fall då principalansvar bör gälla, oaktat skadan vållats av föraren, nämligen när motorfordon används uteslutande inom järnvägs- eller fabriksområde eller inom inhägnat tävlingsområde eller annat dylikt inhägnat område och fordonets ägare av den anledningen är befriad från trafikförsäkringsplikt (2 § fjärde stycket trafikförsäkringslagen). När en större kraftstation, ett flygfält eller liknande byggs, brukar i icke ringa utsträckning oregistrerade och oförsäkrade fordon användas inom området. Entreprenörer för dylika omfattande anläggningsarbeten är i regel storföretag. Man kan kanske utgå från, att om entreprenören själv äger fordonen, det trafikansvar som kan drabba ägaren är täckt av försäkring, därest han ej är självförsäkrare. Emellertid lär det icke vara ovanligt i hithörande fall, att entreprenören för körslor inom det inhägnade området anlitar åkare med egna bilar, icke minst s.k. »smååkare». Dessa torde ofta arbeta under sådana förhållanden, att de bör jämföras med entreprenörföretagets egna arbetstagare. Åkarna torde sällan bry sig om att själva teckna frivillig ansvarsförsäkring för sina fordon. För de skador som kan vållas genom trafik med dessa fordon inom området bär de trafikansvar, men detta kan vara utan ekonomiskt värde för den skadelidande. Det finns därför från reparationssynpunkt behov att kunna tillämpa principalansvar mot den som anlitar åkarna. Den föreslagna undantagsregeln är så avfattad, att den icke utesluter en sådan tillämpning.

Förhållandet mellan förslagets jämningsregler för arbetstagare samt vissa regress- och fördelningsregler

De speciallagar som stadgar skärpt skadeståndsansvar på vissa områden innehåller regelmässigt bestämmelser om att den som skall svara för annans vållande äger söka åter vad han utgivit av denne.⁶¹ Dessa regressregler kan enligt sin lydelse synas innebära, att den som bär objektivt ansvar alltid skall äga full regressrätt mot skadevållaren. Vissa inskränkningar i regressrätten gäller emellertid uppenbarligen ändå. Det är sålunda t.ex. otvivelaktigt, att 59 § sjölagen och 50 § sjömanslagen medför inskränkningar i redarens regressrätt jämlikt 8 § sjölagen mot fartygsbefälhavare eller besättningsman. Likaså lär innehavare av luftfartyg få finna sig i att jämningsregeln i 10 kap. 3 § luftfartslagen tillämpas, om han gör gällande regressanspråk jämlikt 8 § i luftfartsansvarighetslagen mot exempelvis luftfartygets förare. I vissa fall har man i anslutning till regressregeln särskilt erinrat om inskränkningar i regressrätten, vilka följer av bestämmelser i

⁶¹ Se 11 § järnvägsansvarighetslagen, 8 § sjölagen, 12 § el-lagen, 11 § bilansvarighetslagen, 47 § första stycket ägofredslagen, 8 § luftfartsansvarighetslagen och 4 § hundlagen.

samma lag, se t.ex. 11 § järnvägsansvarighetslagen, 11 § bilansvarighetslagen och 12 § lagen om elektriska anläggningar.

Enligt kommitténs mening kan den omständigheten att en viss regressbestämmelse ej innehåller någon erinran om jämningsregler icke anses utsluta tillämpning av sådana regler. Sakligt sett råder icke heller tvekan om att de nya jämningsreglerna bör tillämpas i de regressituationer som här är i fråga. Kommittén har övervägt att föreslå ändrad lydelse av regressbestämmelserna. Detta synes emellertid rättstekniskt alltför omständligt. Möjligen skulle de i stället kunna såsom överflödiga upphävas. En sådan åtgärd kan dock lätt vålla missförstånd. Kommittén har därför stannat för att söka klargöra saken genom en särskild bestämmelse i kommitténs förslag. Ett stadgande i ämnet har upptagits som andra stycke i förevarande paragraf.

I speciallagstiftningen finns även vissa särskilda bestämmelser om ansvarsfördelning, då två eller flera är gemensamt ansvariga.⁶² Förslagets jämningsbestämmelser i 4 § innefattar också en reglering av den inbördes fördelningen av ansvaret mellan arbetsgivare och arbetstagare, då båda är ansvariga för skadan. 3 § bilansvarighetslagen påkallar uppmärksamhet i detta sammanhang. Kommittén återkommer härtill i det avsnitt som betecknats Övriga lagförslag. Härutöver torde konkurrens mellan gällande fördelningsregler och de föreslagna jämningsbestämmelserna icke ge upphov till några särskilda problem.

Övriga lagförslag

Såsom tidigare framhållits innehåller den associationsrättsliga lagstiftningen åtskilliga bestämmelser som rör skadeståndsansvaret för juridiska personers organ och vissa andra befattningshavare som utför arbete för juridiska personers räkning. I allmänhet ges därvid också vissa möjligheter att jämka skadeståndsansvaret. Till övervägande delen är därvid frågan om personer som ej kan räknas till arbetstagare. De av kommittén föreslagna jämningsreglerna blir därför i allmänhet icke direkt tillämpliga i hithörande fall. Kommittén har dock ansett sig böra närmare överväga, hur de nya bestämmelserna kommer att förhålla sig till de associationsrättsliga jämningsreglerna. Som tidigare antytts har kommittén också funnit påkallat att i ett visst hänseende närmare behandla frågan om de föreslagna skadestånds- och jämningsreglernas förhållande till gällande specialregler om skadeståndsansvarets fördelning mellan flera skadeståndsskyldiga inbördes, nämligen såvitt rör förhållandet mellan ägare och förare av motorfordon.

⁶² Se 8 och 9 §§ järnvägsansvarighetslagen betr. innehavare och ägare av järnväg, 3 § bilansvarighetslagen betr. ägare och förare av motorfordon, 4 § luftfartsansvarighetslagen betr. ägare och brukare av luftfartyg samt 9—10 §§ el-lagen betr. ägare och innehavare av elektrisk anläggning.

Jämkningsreglerna inom associationsrätten

Kommittén vill först behandla frågan, i vad mån jämkningsreglerna för arbetstagare i 4 § av kommitténs lagförslag överhuvud kan tänkas bli analogiskt tillämpliga jämväl när juridisk persons organ handlar i denna egenkap. Svaret på detta spörsmål beror av den principiella räckvidd man vill tillerkänna grunderna för stadgandet. Enligt kommitténs mening har dessa grunder en sådan giltighet, att en vidsträckt analogisk tillämpning är motiverad.¹

Den som tillhör en juridisk persons styrelse eller därmed jämförligt organ arbetar, liksom vanliga arbetstagare, för annans räkning. Det är även i sådant fall rationellt, att företaget får slutligen svara för skador som vållas i verksamheten, om ej särskilda skäl talar däremot. Uppenbart är, att det personliga betalningsansvaret kan bli oskäligt betungande lika väl när det drabbar någon som tillhör den juridiska personens organ som när den vållande är arbetstagare i vanlig bemärkelse.

För utomstående tredje man som lider skada är det i allmänhet utan betydelse, om organmedlemmar svarar personligen eller ej för skada som de vållar. Den juridiska personen svarar för sina organ, och tredje man får sålunda ut sitt skadestånd av huvudmannen, om denne är solvent. I detta sammanhang bör framhållas, att brukliga ansvarsförsäkringar i första hand täcker det skadeståndsansvar som försäkringstagaren eller, i fråga om juridisk person, dess organ vållar annan till person eller egendom. Frågan, huruvida organmedlems personliga ansvar må jämkas, blir sålunda, när utomstående tredje man skadats, regelmässigt av betydelse endast i det inbördes förhållandet mellan den vållande å ena och hans huvudman eller dennes försäkringsgivare å andra sidan. I förhållande till försäkringsgivaren torde redan nu enligt tillämpliga försäkringsvillkor gälla, att regressrätt ej må utövas mot medlem av juridisk persons ledning i andra fall än då arbetstagare hade kunnat tagas för huvudet. Det måste anses välmotiverat, att om företaget ej håller ansvarsförsäkring, dess regressrätt mot här ifrågavarande personer må jämkas. En annan sak är, att i tillämpningen hänsyn måste tagas till vederbörandes förtroendeställning och vad man hade rätt att fordra av honom. Det kan vara så, att det är den vållande som underlåtit att teckna ansvarsförsäkring som sig bort. Frågan i vad mån detta kan ådraga honom skadeståndsansvar är en sak för sig. Även detta skadeståndsansvar bör med analogisk tillämpning av 4 § kunna jämkas.

Om ansvarsförsäkring ej finns och den juridiska personen ej är solvent för skadeståndet, blir det naturligtvis av betydelse för skadelidande tredje man, om han kan hålla sig till den vållandes personliga skadeståndsansvar, när denne intager organställning. Det är tydligt, att i sådana situationer särskild återhållsamhet bör iakttas i fråga om jämkning av skadestånds-

¹ Jfr motiven till 8 § skuldebrevslagen, NJA II 1936 s. 52.

ansvaret. Det förekommer t.ex. ofta att företagare driver rörelse i enmansbolagets form e.l. Han bör då ej undgå skadeståndsansvaret, om han är vållande och företaget insolvent. Att helt utesluta möjligheten till jämkning i andra fall synes däremot icke motiverat. Särskilt om den skadelidande har skadeförsäkring synes jämkning kunna ske utan att någon obillig verkan inträder på den skadelidandes sida.

Kommittén övergår härefter till förhållandet mellan jämningsreglerna i 4 § av förslaget och i associationslagstiftningen. Under det att de förra jämningsreglerna i första hand är inriktade på person- och sakskador är jämningsreglerna i aktiebolagslagen och annan associationslagstiftning i första hand tillämpliga på fall av allmän förmögenhetsskada. De senare reglerna gäller ej den vållandes personliga skadeståndsansvar mot utomstående tredje man med anledning av person- eller sakskada eller mot någon anställd som kommit till skada under arbetet. Det är vidare ej klart, om bestämmelserna avser den juridiska personens regresskrav när vederbörande ådragit huvudmannen dylikt skadeståndsansvar. Ej heller är det fullt klart, om jämningsreglerna gäller den vållandes personliga skadeståndsansvar med anledning av sakskador som han åsamkat bolaget. Slutligen må särskilt påpekas, att skadeståndet enligt de speciella jämningsreglerna ej må nedsättas, om den ersättningsskyldiges förfarande innefattade brottslig handling.

Den omständigheten att aktiebolagslagen och andra associationslagar innehåller vissa jämningsregler bör enligt kommitténs mening ej anses utesluta, att 4 § i kommitténs förslag blir tillämplig även på dem som avses med associationslagarnas jämningsregler. Enligt kommitténs mening får man sålunda ej i de speciella jämningsreglerna inlägga något hinder att i fall som ej omfattas av dessa tillämpa en mera vittgående jämningsregel av principiell natur som i och för sig kan användas även inom associationsrätten. I fall som direkt åsyftas med en speciell jämningsregel får man dock hålla sig till denna, med beaktande inom dess ram av de överväganden som ligger bakom kommitténs förslag. I detta sammanhang må påpekas, att om förbudet i aktiebolagslagen m.fl. lagar mot nedsättning av skadeståndsansvaret när den ersättningsskyldiges förfarande innefattade brottslig handling får kvarstå, detta skulle innebära att inom den speciella jämningsregelns tillämpningsområde jämkning ej kunde äga rum i sådant fall.

I fråga om organ för juridiska personer i fall då speciella jämningsregler saknas — som t.ex. fallet är beträffande ideella föreningar — bör vid analogisk tillämpning av 4 § i förslaget tillika beaktas vad som eventuellt för motsvarande fall gäller enligt någon av de särskilda jämningsreglerna inom associationsrätten och skälig hänsyn tagas till den reglering som där givits. Uteslutet bör emellertid icke vara, att jämkningen t.ex. när en oavlönad styrelseledamot i ideell förening varit vållande går längre än som må ske för styrelseledamot i ett aktiebolag med ett större arvode för uppdraget.

Godtages den tillämpning som här förordats, kan lika fall behandlas lika och möjligheten till jämkning blir icke beroende av den vållandes formella ställning i ett företag. Ej heller kommer det att föreligga någon större skillnad mellan organ för juridiska personer, beträffande vilka speciella jämkningsregler finns, och organ för andra juridiska personer. Detta innebär bl.a., att det blir obehövt att i varje fall, när det meddelas regler om juridiska personer, överväga jämkningsregler för organmedlemmars personliga skadeståndsansvar eller att, för vinnande av tillbörlig konsekvens, komplettera gällande lagar för juridiska personer med jämkningsregler i sådana fall där dylika ej finns.

Kommittén har övervägt, huruvida de speciella jämkningsreglerna i associationslagstiftningen bör revideras i förevarande sammanhang, men har ansett det vara en alltför vittgående uppgift att, vid sidan av kommitténs egentliga uppdrag, taga upp den frågan från grunden. Aktiebolagslagen är föremål för en allmän revision² och kommittén förutsätter, att därvid även dess skadeståndsregler uppmärksammas. Kommittén har likväl ansett det nödvändigt att föreslå ändring beträffande förenämnda förbud mot nedläggning av skadeståndet, om den ersättningskyldiges förfarande innefattade brottslig handling. Kommitténs förslag till jämkningsregler innehåller ej någon dylik reservation och enligt kommitténs mening kan nämnda förbud icke lämpligen kvarstå, om kommitténs förslag genomförs. Att draga gränsen efter kriminaliseringen är ganska godtyckligt. Visserligen bör jämkning regelmässigt ej komma i fråga, när handlingen var uppsåtlig och då måhända också kriminaliserad. Men huruvida i övrigt vållande till skada är kriminaliserat eller ej bör icke vara utslagsgivande. Gärningens beskaffenhet bör i stället ingå som ett av flera moment vid den samfällda bedömningen, ehuru som ett viktigt sådant. Kommittén föreslår därför att sagda förbud genom den föreslagna lagens övergångsbestämmelser upphävs i de lagar, där det nu förekommer, nämligen i 211 § aktiebolagslagen, 323 § lagen om försäkringsrörelse, 108 § lagen om ekonomiska föreningar, 180 § lagen om bankrörelse och 93 § sparbankslagen.

Även i nu förevarande sammanhang anser sig kommittén böra uppmärksamma rättsläget, om förslaget rörande skadestånd i offentlig verksamhet ej genomförs. Enligt vad kommittén tidigare framhållit bör 4 § i kommitténs förslag kunna i avsevärd utsträckning tillämpas även på stats- och kommunaltjänstemän.³ I den mån offentligrättsliga juridiska personer arbetar i former som är jämförliga med dem som privaträttsliga juridiska personer tillämpar bör också samma synpunkter tillämpas på vållande av deras organmedlemmar som förut angivits beträffande aktiebolags m.fl. organ. Jämkning av skadeståndet bör kunna äga rum i dessa fall. I övrigt är det

² Betr. direktiven för aktiebolagsutredningen, se 1961 och 1963 års riksdagsberättelser, I Ju 39 (s. 46 f) resp. I Ju 31 (s. 42 f).

³ S. 67 f.

tveksamt, om analogisk tillämpning av 4 § i förslaget är tillätlig. Särskilt gäller detta i förhållande till tredje man. Däremot möter det i och för sig ej så stora betänkligheter att i förhållandet mellan det allmänna och medlemmarna av dess organ analogiskt tillämpa de jämningsregler som nämnda paragraf i förslaget innehåller.

Fördelningsregeln i 3 § bilansvarighetslagen

I 3 § bilansvarighetslagen föreskrivs, att då både ägare och förare av motorfordon är jämlikt 2 § nämnda lag pliktiga att ersätta skada — d.v.s. då båda bär s.k. presumtionsansvar — de skall sig emellan taga del i ersättningens gäldande med hälften vardera. I praktiken torde detta konkurrensproblem sällan aktualiseras, eftersom skadan regelmässigt täcks av obligatorisk trafikförsäkring, vilken i förhållande till tredje man täcker både förarens och ägarens ansvarighet. Från trafikförsäkringens sida utövas icke regress mot förare som svarar endast på grund av presumerat vållande, såvida icke föraren vid skadetillfället varit så spritpåverkad som förutsätts för straffbarhet enligt trafikbrottslagen eller handlat i brottslig avsikt eller begagnat fordonet utan lov.

Om emellertid föreskriven trafikförsäkring saknas, kan trafikförsäkringsföreningen obegränsat göra gällande regressrätt mot både ägare och förare, även om endast presumerat vållande föreligger. En liknande situation kan uppkomma, om trafikförsäkring finns men ej skyddar försäkringstagaren. Fördelningsregeln i 3 § bilansvarighetslagen kan då få betydelse. Detsamma gäller, därest fordonet använts inom inhägnat område och på den grund försäkringsplikt överhuvud ej förelegat.

Den schematiska fördelningen i nämnda lagrum strider mot principerna för 4 § i kommitténs förslag i de fall då föraren är anställd hos bilens ägare. Enligt kommitténs mening är det tydligt, att jämningsreglerna i förslaget bör slå igenom även i dessa situationer. Möjligen kan detta uppnås utan ändring av 3 § bilansvarighetslagen. I motiven till bilansvarighetslagen har nämligen förutsatts, att anställningsavtal kan föranleda avsteg från lagens fördelningsregel.⁴ Och bestämmelserna i 4 § i förslaget kan som förut antytts anses reglera ett moment i anställningsförhållandet. På denna väg skulle man utan hinder av 3 § bilansvarighetslagen kunna komma fram till en annan ansvarsfördelning än där föreskrivs. Även om detta godtages är dock bestämmelsen i sistnämnda paragraf missvisande. Härtill kommer, att hälftindelningen blir tillämplig i fall då föraren är anställd hos någon annan än bilens ägare, även om föraren handhar fordonet i tjänsten.

Kommittén har därför ansett, att 3 § bilansvarighetslagen bör ändras. Det synes ej inge betänkligheter att helt allmänt stadga, att ansvaret mellan ägaren och föraren inbördes fördelas efter vad som prövas skäligt. En bestäm-

⁴ NJA II 1917 s. 89.

melse av detta innehåll ger utrymme för tillämpning av förslaget jämningsregler, då föraren är arbetstagare och fört fordonet i tjänsten. Att en skälighetsprövning enligt bestämmelsen skulle få äga rum även i andra fall synes icke medföra några beaktansvärda olägenheter. Såsom antytts är den praktiska användningen av fördelningsregeln ringa. Dessutom medför regressreglerna i trafikförsäkringslagen redan nu avsteg från fördelningsregeln, ehuru detta icke framgår av bilansvarighetslagen.⁵ Kommittén vill i detta sammanhang också erinra om stadgandet i 7 § i kommitténs tidigare avlämnade förslag till lag med allmänna bestämmelser om skadestånd. Enligt detta förslag skall ansvarsfördelningen mellan flera som svarar enligt den allmänna culparegeln ske efter vad som finnes skäligt med hänsyn till grunden för skadeståndsansvaret och övriga omständigheter.

I enlighet med det anförda har kommittén upprättat förslag till lag om ändrad lydelse av 3 § bilansvarighetslagen. Enligt förslaget skall, då både ägare och förare enligt 2 § nämnda lag är pliktiga att ersätta skada, de sig emellan taga del i ersättningsens gäldande efter vad som prövas skäligt. Liksom hittills skall fördelningsregeln endast gälla, när såväl förare som ägare bär trafikansvar, d.v.s. presumtionsansvar. Är föraren styrkt vållande, har ägaren regressrätt mot föraren enligt 11 § bilansvarighetslagen. Av 4 § och 5 § första stycket i kommitténs förslag om principalansvar m. m. följer emellertid, att föraren kan erhålla jämkning av regressansvaret, om han fört fordonet i tjänst såsom arbetstagare hos ägaren eller annan arbetsgivare.

Vid tillämpning av den föreslagna nya fördelningsregeln i 3 § bilansvarighetslagen kan förarens ansvarighet, då han fört fordonet i tjänst såsom arbetstagare åt ägaren, bestämmas med tillämpning av grunderna för 4 § i kommitténs förslag om principalansvar m.m. Detta bör regelmässigt leda till att ägaren får bära hela skadeståndet. Även då föraren är anställd hos annan än ägaren synes det rimligt, att föraren icke slutligen drabbas av ansvaret.

När ägaren själv lidit skada för vilken föraren är ansvarig på grund av presumerat vållande, har i praxis ägarens rätt till skadestånd enligt 2 § bilansvarighetslagen ansetts skola jämlikt 3 § nedsättas till hälften.⁶ I de hit hörande fall då förarens ansvar är täckt av trafikförsäkring finns enligt kommitténs mening icke någon anledning att reducera ägaren tillkommande skadestånd. Den skälighetsprövning som enligt 3 § bilansvarighetslagen i dess föreslagna lydelse skall äga rum bör således normalt leda till att ägaren får full ersättning. Då skada tillfogats fordonet eller egendom som befordrats därmed, är presumtionsregeln i 2 § icke tillämplig mot föraren. Om denne är vållande, blir hans skadeståndsansvar för skada på dylik egendom att bedöma enligt allmänna regler och bl. a. jämningsreglerna i

⁵ Se 20 § trafikförsäkringslagen, som förutsätter att ansvaret normalt slutligen bärs av försäkringen, vilken emellertid helt bekostas av ägaren och i princip icke gäller som ansvarsförsäkring till förmån för föraren.

⁶ Se NJA 1943 s. 221 och 1956 s. 78

4 § i kommitténs förslag tillämpliga, om han fört fordonet i egenskap av arbetstagare.

I de fåtaliga fall, då fördelningsregeln i övrigt blir aktuell och en tillämpning av jämkningsreglerna i 4 § i kommitténs förslag om principalansvar m.m. icke kan ifrågakomma, får en allmän skälighetsbedömning äga rum på samma sätt som när det eljest gäller att reglera den inbördes ansvarsfördelningen mellan flera solidariskt skadeståndsskyldiga. I allmänhet torde billigheten kräva, att ägaren slutligt svarar för skadeståndet, om det beror på honom att fordonet brukats utan ansvarsförsäkring.

Slutstadganden

Den nya lagen om arbetsgivares och arbetstagares skadeståndsansvar m.m. jämte föreslagna ändringar i andra lagar torde böra träda i kraft vid årsskifte.

Enligt förslaget skall de tidigare omnämnda bestämmelser i den associationsrättsliga lagstiftningen, varigenom stadgats förbud mot nedsättning av skadeståndsansvar vid brottsligt förfarande, upphävas genom övergångsbestämmelserna till den nya lagen.

Av allmänna rättsgrundsatser lär följande bestämmelser om rätt till skadestånd i 1 och 2 §§ i nya lagen icke blir tillämpliga, när den skadegörande handlingen (eller underlåtenheten att handla) inträffat före nya lagens ikraftträdande, såvida ej annat stadgas. Motsvarande gäller såväl jämkningsreglerna i 3—4 §§ och stadgandet i 5 § som de föreslagna ändringarna i 3 § bilansvarighetslagen och i gällande associationsrättsliga jämkningsregler. Liksom i fråga om de i kommitténs förra betänkande föreslagna nya jämkningsreglerna för ungdom mellan 15 och 21 år samt vårdnadshavare har kommittén icke ansett sig böra föreslå, att de nu ifrågavarande jämkningsbestämmelserna för arbetsgivare och arbetstagare skall tillämpas även när skadan vållats före lagens ikraftträdande. Såvitt gäller skador som drabbar en arbetsgivares egna arbetstagare kunde det med hänsyn till att man här rör sig på det inomobligatoriska området ifrågasättas att låta tidpunkten för tjänsteavtalets ingående vara avgörande för frågan om den nya lagen skall tillämpas. Det har emellertid syntts mest följdriktigt att låta även dessa skadefall generellt omfattas av den nya lagens bestämmelser, när den skadegörande handlingen förövats efter lagens ikraftträdande.

Förhållandet till skadeståndsansvaret för stat och kommun

Beträffande förhållandet mellan det förslag om skadestånd i offentlig verksamhet som 1958 framlades av särskilda kommitterade (SOU 1958:43) och nu föreliggande förslag om arbetsgivares och arbetstagares skadeståndsansvar m.m. har kommittén i särskild skrivelse till chefen för justitiedepartementet anfört följande.

»Kommitténs eget förslag om arbetsgivares och arbetstagares skadeståndsansvar m. m. har allmängiltig innebörd. Det innehåller sålunda en i princip generell reglering av frågan, i vad mån arbetsgivare skall svara för person- eller sakskada som deras anställda vållar, och av frågan om anställdas eget ansvar. Och förslaget gör icke någon skillnad mellan olika slag av arbetsgivare eller arbetstagare. Det blir därför tillämpligt även på stat och kommun liksom andra offentligrättsliga institutioner, i den mån ej annat särskilt stadgas eller anses följa av den offentliga verksamhetens natur.

1958 års förslag till lag om skadestånd i offentlig verksamhet var begränsat till verksamhet som bedrivs av stat och kommun samt andra offentligrättsliga institutioner. Enligt 1 § i förslaget skulle detta tillämpas på bl.a. alla slags skador som vållades i statlig eller kommunal verksamhet. Från denna princip gjordes emellertid i dåvarande läge ett vittgående undantag i 20 §. I den mån verksamheten till sin art var att jämställa med enskild verksamhet eller eljest, såsom i fråga om byggnadsföretag, verkstadsrörelse eller annat dylikt, innefattade arbetsuppgift som var väsentligen att jämställa med vad som förekommer inom enskild verksamhet, skulle enligt sistnämnda paragraf allmän lag gälla i fråga om skadeståndsansvaret, med vissa tillägg som upptagits i paragrafen.

Förutsättningarna för 1958 års förslag ändras väsentligt, om en allmän reglering av arbetsgivares skadeståndsansvar kommer till stånd i enlighet med det nu aktuella förslaget. Den utsträckning av principalansvaret till att gälla även de lägst anställdas vållande som i 1958 års förslag principiellt förordades för det allmännas verksamhet skall enligt kommitténs förslag gälla också för enskild verksamhet. Den ändring i förutsättningarna som sålunda inträtt minskar de svårigheter som var förenade med att 1958 års förslag måste skilja mellan olika slag av statlig och kommunal verksamhet m.m. men behöver icke föranleda, att den i 1958 års förslag valda metoden överges.

Efter genomgång av 1958 års förslag vill kommittén framhålla följande.

Den överflyttning av principalansvaret från kommun till staten som 2 § i det förslaget innehåller blir till stor del genomförd genom polisreformen samt domstolsväsendets förstatligande och magistraternas avskaffande.

Stadgandet i 3 § om tillämpligheten av 1958 års förslag på vissa särskilda rättssubjekt kan icke avvaras, om särskilda bestämmelser överhuvud skall gälla för skadeståndsansvaret inom verksamhet som är av offentligtjuridisk natur.

I anslutning till 4 § i 1958 års förslag bör framhållas, att kommitténs förslag om arbetsgivares och arbetstagares skadeståndsansvar m.m. i 1 § innehåller en uttrycklig bestämmelse om undantag för oförutsebara (abnorma) handlingar som måhända bör ha sin motsvarighet vid en lagreglering om skadestånd i offentlig verksamhet. Å andra sidan innehåller 1958 års förslag i 5—7 §§ vissa begränsningar som ej upptagits i kommitténs förslag. De särskilda villkor för talans väckande som stadgas i 8 § av 1958 års förslag måste tydligen också angivas i lag för att de skall bli gällande.

1958 års förslag upptager under 9—12 §§ bestämmelser om skadeståndsansvar som går utöver ansvaret för egen eller annans culpa. Dessa saknar motsvarighet i kommitténs förslag.

I 13—15 §§ innehåller 1958 års förslag bestämmelser som begränsar skadeståndet på olika sätt. Av praktisk betydelse är kanske främst stadgandet i 15 § som rör ersättning för utebliven vinst med anledning av att näringsidkare eller annan lider intrång i sin förvärvsverksamhet annorledes än genom skada till person eller egendom. Sådan ersättning skall utgå allenast om det, med beaktande av intrångets art och varaktighet samt omständigheterna i övrigt, är synnerliga skäl därtill. Kommittén vill påpeka, att dess reglering av arbetsgivares skadeståndsansvar ej gäller annat än person- och sakskada och att kommittén sålunda icke haft anledning att för sin del överväga att i sitt förslag införa någon bestämmelse motsvarande 15 § i 1958 års förslag. Kommitténs förslag innehåller däremot i 3 § en bestämmelse som möjliggör, att det speciella arbetsgivaransvaret jämkas, om skadeståndet med hänsyn till arbetsgivarens ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt finnes vara oskäligt betungande. Kommittén har ej ansett uteslutet, att ett ojämkat skadeståndsansvar undantagsvis kan bli att anse som oskäligt betungande även för stat eller kommun. Det bör i detta sammanhang påpekas, att jämningsregeln i kommitténs förslag om arbetsgivares skadeståndsansvar ej är tillämplig, när arbetsgivaren själv eller, i fråga om juridisk person, dess organ är vållande. Beträffande stat och kommun är det emellertid ovisst, vilka myndigheter i deras organisation som skall betecknas som 'organ'.

Den statliga och kommunala verksamheten består i stor utsträckning i meddelandet av beslut som ges under ämbetsansvar och i olika ingripanden som ej har någon motsvarighet inom enskild verksamhet. I 1958 års förslag

¹ Jfr ss. 75 och 88

har detta uppmärksammats bl.a. på det sättet, att i 16 § införts en begränsningsregel i syfte att skadestånd ej skall utgå med mindre vederbörande sökt att i ordinär väg vinna rättelse. I viss utsträckning kan syftemålet uppnås utan uttrycklig bestämmelse men knappast fullt ut. Vad härefter angår jämningsregeln i 17 § av samma förslag torde den icke i och för sig vara behöflig. Där upptagna bestämmelser kan antagas följa av allmänna regler om medvållande.

I 18 § av 1958 års förslag upptages bestämmelser om det fall att skada drabbar egna arbetstagare m. fl. och undantag görs för de skador som de lägst anställda vållar varandra. Kommitténs förslag gör ej något sådant undantag. Tydligt måste regleringen bli konform.

Beträffande de anställdas eget skadeståndsansvar har 19 § i 1958 års förslag sin motsvarighet i 4 § av kommitténs förslag. Den mera utförliga reglering som kommittén för sin del föreslagit bör kunna göras tillämplig även på offentlig verksamhet. Här må emellertid påpekas, att genomförandet av en vittgående jämkning av stats- och kommunalanställdas ansvar förutsätter att staten och kommunen svarar för skadan, enär eljest den skadade skulle lida orätt.

De problem som föranlett 20 § i 1958 års förslag bortfaller, därest kommitténs förslag om arbetsgivares skadeståndsansvar genomförs.

Vad till sist angår 21 § i 1958 års förslag läser de skadefall som där åsyftas för närvarande sakna motsvarighet inom enskild verksamhet. Det torde därför ej möta svårigheter att på denna punkt meddela särbestämmelser som gäller allenast offentlig verksamhet.

Kommittén har ej ansett det ingå i dess uppgift att, på grundval av avgivna yttranden över 1958 års betänkande, närmare bedöma behovet av ändringar i 1958 års förslag. Det må emellertid nämnas, att kommittén övervägt huruvida till kommitténs eget förslag lämpligen borde fogas en bestämmelse, enligt vilken vad i den nu föreslagna lagen stadgas om ersättning med anledning av person- eller sakskada skulle äga tillämpning jämväl med avseende å verksamhet som utövas av staten, kommun eller annan dylik förvaltningsenhet, även om verksamheten är av offentlighetsrättslig natur. Den sålunda diskuterade bestämmelsen skulle alltså icke omfatta direkt åsamkad allmän förmögenhetsskada (men väl allmän förmögenhetsförlust som åsamkas genom person- eller sakskada). För att reglera frågan om statens eller kommuns ansvar för direkt åsamkad allmän förmögenhetsskada — t.ex. genom felaktigt beslut — skulle sålunda krävas särskild lagstiftning. Dylika skadefall har tydligt större praktisk betydelse inom stats och kommuns verksamhet än inom enskild verksamhet.

Vidare bör påpekas, att det ifrågasatta tilläggsstadgandet ej skulle komma att omfatta person- eller sakskada som åsamkas genom beslut av myndighet vilken bör betecknas som statens eller kommunens »organ». Man torde emellertid kunna utgå från att stat och kommun, om de får svara för per-

son- och sakskada som vållas av lägre befattningshavare, skulle i rättstillämpningen utan vidare anses ansvariga även för person- och sakskada som deras 'organ' vållar.

Tydligt är i övrigt, att ett upptagande av det diskuterade tilläggsstadgandet förutsätter att ståndpunkt tages till frågan, i vad mån däri bör göras sådana inskränkande bestämmelser som 5—7 och 13—16 §§ i 1958 års förslag. Eftersom kommittén ej ansett sig kunna ingå på en sådan prövning har något tilläggsstadgande om det allmännas ansvar för person- eller sakskada ej upptagits i kommitténs förslag.

Kommittén vill härefter beröra, vilken verkan som inträder därest varken 1958 års förslag till lag om skadestånd i offentlig verksamhet genomförs eller någon sådan tilläggsbestämmelse som nyss nämnts upptages i kommitténs lagförslag. I ett sådant läge kan man utgå från att stat och kommun utan vidare anses ansvariga för person- och sakskada enligt samma regler som för enskild verksamhet, i den mån den statliga eller kommunala verksamheten är att jämställa med enskild verksamhet. Därutöver skulle emellertid kvarstå ett betydande praktiskt behov av reglering av fall, i vilka förhållandena skulle förbli otillfredsställande om ej skadeståndsansvaret för offentligrättslig verksamhet fastställes i lag. Kommittén tillstyrker därför livligt, att lagstiftning genomförs beträffande skadeståndsansvaret för stat och kommun m.fl.

Till sist må erinras, att 2 § i kommitténs förslag om arbetsgivares och arbetstagares skadeståndsansvar m.m. innehåller stadgande om att den som genom lag eller författning ålagts att, såsom fastighetsägare eller näringsidkare eller i annan särskild egenskap, vidtaga åtgärd till förebyggande av person- eller sakskada skall, om han anlitar annan än arbetstagare för uppgiften, i fråga om dess fullgörande svara på sätt sägs i 1 § av förslaget för den som anlitats och hans folk. Någon motsvarighet till denna bestämmelse finns ej i 1958 års förslag. Det torde vara tydligt, att stat och kommun skall svara på samma sätt som enskilda, när de har att fullgöra förpliktelser som ålagts fastighetsägare e.l. Kronan som fastighetsägare skall t. ex. ej vara bättre ställd än annan fastighetsägare.

Vad i det föregående sagts om stat och kommun gäller i tillämpliga delar även andra offentligrättsliga rättssubjekt som avses i 1958 års förslag.»

Sammanfattning

(1) Enligt gällande rätt anses en arbetsgivare i utomobligatoriska förhållanden svara för skada som vållas av hans drifts- eller arbetsledning. Rättspraxis har också i några fall ålagt arbetsgivare skadeståndsansvar även för vållande av annan arbetstagare, om denne anförtrotts en från risksynpunkt särskilt ansvarsfull uppgift. I inomobligatoriska förhållanden svarar arbetsgivaren redan enligt gällande lag regelmässigt för alla sina arbetstagares vållande.

Kommitténs förslag innebär, att principalansvaret i enlighet med vad som gäller i Danmark, Island och Norge vidgas att omfatta samtliga arbetstagares vållande jämväl i utomobligatoriska förhållanden. Genom förslaget kommer skyldigheten att svara för skada, som under utövningen av näringsverksamhet vållas tredje man, att i ökad utsträckning läggas på den som driver verksamheten. En dylik ordning överensstämmer nära med vad som för närvarande tillämpas enligt gängse ansvarsförsäkringsvillkor. Förslaget gäller jämväl privata förhållanden. Även där innefattar brukliga ansvarsförsäkringar skador som vållas av anställda.

Det föreslagna principalansvaret skall gälla även skador som drabbar arbetsgivarens egna arbetstagare genom arbetskamrats vållande. Nu brukliga ansvarsförsäkringar omfattar ej dessa skadefall. Kommittén har särskilt undersökt den ekonomiska betydelsen av en utvidgning av principalansvaret på denna punkt och för sin del funnit, att kostnadsökningen icke bör utgöra hinder mot reformen. Förslaget innebär, att arbetstagare som skadats genom arbetskamrats vållande får möjlighet att utöver vad som tillerkänns honom enligt yrkesskadeförsäkringslagen erhålla kompletterande skadestånd av arbetsgivaren.

Förslaget gäller person- och sakskada, däremot icke direkt tillfogad allmän förmögenhetsskada och icke-ekonomisk skada. Skadeståndsansvaret är vidare begränsat till skada som vållas i tjänsten. Det skall ej heller omfatta skada genom sådana extraordinära handlingar som det, med hänsyn till verksamhetens eller arbetsuppgiftens art, saknas skälig anledning att taga i beräkning.

(2) Kommittén föreslår också, att i viss utsträckning skadeståndsansvar skall inträda jämväl för vållande av mer eller mindre självständig uppdragstagare. När någon i särskild egenskap genom lag eller författning ålagts speciell förpliktelse att vidtaga åtgärd till förebyggande av person-

eller sakskada, skall han sålunda svara för den som han anlitar för uppgiften, även om denne intager en självständig ställning. Förpliktelser av denna art förekommer t. ex. inom verksamhetsområden som rör handhavande av farliga ämnen, såsom gifter, brandfarliga varor, radioaktiva ämnen och explosiva varor, samt inom byggnads- och arbetarskyddslagstiftningen. Den som är bärare av förpliktelsen kan enligt förslaget ej undandraga sig det ekonomiska ansvaret för att den iakttages genom att uppdraga dess fullgörande åt någon utomstående.

(3) Beträffande det sålunda föreslagna principalansvaret för arbets- eller uppdragsgivare medger förslaget, att skadeståndet må jämkas, om det med hänsyn till den skadeståndsskyldige arbets- eller uppdragsgivarens ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt finnes oskäligt betungande. Någon jämkning avses icke skola äga rum, när ansvarsförsäkring finns och den täcker skadan, och i regel ej heller när s. k. självförsäkring föreligger.

Förslaget avser att möjliggöra jämkning huvudsakligen i de fall då principalansvaret i smärre förhållanden skulle kunna drabba alltför tungt.

(4) Från tillämpningsområdet för de anförda bestämmelserna har undantagits skada i följd av vårdslöshet vid sådan trafik med motorfordon för vilken skall finnas trafikförsäkring. Beträffande motorfordonstrafiken skall sålunda det nuvarande regelsystemet med därtill hörande trafikförsäkring bestå oförändrat, fränsett en mindre jämkning beträffande det inbördes förhållandet mellan motorfordonets ägare och förare.

(5) Förslaget behandlar även frågan om jämkning av arbetstagares skadeståndsansvar. Speciella jämkningsregler härom finns för närvarande på särskilda områden, såsom i sjölagen, sjömanslagen och luftfartslagen samt inom associationsrätten. Kommittén föreslår, att generell möjlighet att jämka arbetstagares skadeståndsansvar införs.

Förslaget innebär i denna del, att skadestånd, som arbetsgivare utgivit på grund av hans arbetstagares vållande i tjänsten, må återkrävas av arbetstagaren allenast i den mån det med hänsyn till handlingens beskaffenhet, arbetstagarens ställning och övriga omständigheter prövas skäligt. Arbetstagarens ansvar mot tredje man må också jämkas på motsvarande sätt, såvitt detta finnes förenligt med tillbörlig hänsyn till tredje mans intresse. Vad arbetstagaren utgivit till tredje man äger han söka åter av arbetsgivaren, i den mån utgiften enligt nyss angiven grund bör stanna på denne. Jämkning skall också kunna äga rum beträffande arbetsgivares rätt till ersättning av hans arbetstagare för skada som denne i tjänsten vållat arbetsgivaren. Nu berörda jämkningsregler är icke inskränkta till fall av person- eller sakskada.

Även dessa regler är uttryck för uppfattningen att det ekonomiska ansvaret för skador som är förenade med rörelses bedrivande bör slutligt vila på rörelsen, om ej preventiva eller andra skäl talar däremot. I stort sett torde

förslaget i denna del överensstämma med vad som i allmänhet tillämpas på arbetsmarknaden.

Beträffande de nuvarande jämningsreglerna i associationsrätten föreslår kommittén upphävande av förbud, som i vissa lagar stadgas mot jämkning om skadeståndsansvaret grundas på brottslig handling.

(6) Slutligen må nämnas, att kommittén förutsätter att förslagets bestämmelser om arbetsgivares och arbetstagares skadeståndsansvar, om ej särskild lagstiftning genomförs, blir i många fall tillämpliga även inom den verksamhet som bedrivs av stat eller kommun och att bestämmelserna i övrigt, liksom andra civilrättsliga regler, jämväl blir föremål för analogisk tillämpning. Kommittén har i olika hänseenden uttalat sig härom såväl i den allmänna som i den speciella motiveringen.

Undersökning rörande olycksfall i arbete som vållats av arbetskamrat och militärolycksfall som vållats av värnpliktig

A. Olycksfall i arbete

Undersökningens omfattning

Undersökningen rör fyra olika grupper av arbetsgivare.

Den *första* gruppen omfattar 27 enskilda företag, vilka var försäkringstagare hos Arbetsgivarnes ömsesidiga olycksfallsförsäkringsbolag (AÖO). Urvalet har skett i samråd med AÖOs verkställande direktör Gunnar Werner. Riktpunkten har varit att inom skilda branscher utvälja större företag, vid vilka skyddstjänsten var väl utvecklad och vid vilka särskilda skyddsingenjörer (skyddsinspektörer) stod i ledningen för skyddsarbetet och kunde förutsättas i stor utsträckning äga en personlig kännedom rörande omständigheterna kring de enskilda olycksfallen. Undersökningen har beträffande dessa företag bedrivits i nära samarbete med skyddsingenjörerna. Denna grupp av företag representerar i genomsnitt under undersökningsperioden (1959—60) ca 75 000 årsarbetare.

Den *andra* gruppen består av 27 andra större enskilda företag, utvalda direkt av kommittén utan hänsyn till om företagen var försäkringstagare hos AÖO eller ej men i övrigt i möjligaste mån efter samma vägledande principer som beträffande företagen inom den första gruppen. I huvudsak har urvalet mellan och inom de olika branscherna skett så, att i möjligaste mån alla branscher, där den aktuella frågan överhuvud kunde antagas vara av betydelse, skulle bli representerade i undersökningen. Antalet företag inom varje bransch har väsentligen bestämts med hänsyn till branschens storlek och betydelse samt de utvalda företagens storlek. Inom denna grupp har något närmare samarbete med skyddsingenjörer eller andra tjänstemän inom företagen icke ägt rum. Företagen inom gruppen representerar i genomsnitt under perioden ca 56 000 årsarbetare.

En förteckning över de branscher som är representerade inom de två grupperna av enskilda företag återfinns å sid. 121.

Den *tredje* gruppen består av statliga verk. Härvid har valts uteslutande sådana affärsdrivande verk, vilkas verksamhet kunde anses jämförlig med enskild verksamhet och där förevarande problem kunde antagas ha aktualitet. Undersökningen har omfattat Televerket, Statens Järnvägar, Vattenfallsstyrelsen, Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen och Domänstyrelsen. Dessa verk och inrättningar representerar i genomsnitt under perioden ca 85 000 årsarbetare.

Den *fjärde* gruppen består av vissa kommunala verk eller inrättningar i Stockholm och Göteborg, nämligen i Stockholm Gatukontoret, Hamnstyrelsen, AB Stockholms Spårvägar och Gas- och vattenverket samt i Göteborg Elverket, Gatukontoret, Hamnstyrelsen, Gas- och elverket och Vatten- och avloppsverket. De kommunala verken och inrättningarna representerar i genomsnitt under perioden ca 15 000 årsarbetare.

Undersökningen har för samtliga företag och verk inom de fyra grupperna be-
gränsats till att avse olycksfall som inträffat under tiden 1/1 1959—31/12 1960. I

ett fall har dock, av tekniska skäl, uppgifterna i stället avsett tiden 1/8 1960—31/7 1961.

Undersökningsmetoden

Från de utvalda företagen (verken) har infordrats dels vissa uppgifter om företaget (verket) och dess verksamhet, om antal årsarbetare och arbetstimmar samt antalet olycksfall i arbete (arbetsolycksfall men ej s. k. färdolycksfall), dels detaljuppgifter rörande sådana olycksfall i arbete som vederbörande uppgiftslämnare bedömt vara vållade av arbetskamrat till den skadade. Uppgifterna har lämnats på särskilda inom kommittén utarbetade formulär.

I redovisningen av antalet arbetsolycksfall har endast medtagits olycksfall som lett till dödsfall eller föranlett utgivande av sjukpenning (d. v. s. då sjukdomstiden överstigit karenstiden enligt sjukförsäkringslagen, 3 dagar) eller medfört allvarigare tandskador. Rena bagatellfall har således lämnats utanför undersökningen. Samma begränsningar gäller i fråga om redovisningen av olycksfall som vållats av arbetskamrat till den skadade.

De inkomna uppgifterna om olycksfall vållade av arbetskamrat har granskats inom kommittén. Ett antal olycksfall har härvid utgallrats. Gallringen har i huvudsak avsett dels ett mindre antal fall, beträffande vilka bilansvarighetslagen bedömts vara tillämplig, och dels ett större antal fall, där det ansetts icke föreligga vållande på den medverkande arbetskamratens sida. Ett fåtal fall har utgallrats på den grund, att det ansetts uppenbart, att arbetsgivaren själv eller arbetsledningen varit vållande. Däremot har sådana fall medtagits, där den vållande visserligen icke var arbetsledare men det kunnat ifrågasättas att anse vederbörande ha intagit en från risksynpunkt så ansvarsfull ställning, att arbetsgivaren redan enligt gällande rätt skulle svara för skadan. Detsamma gäller de fall, då skada vållats av förare av s. k. gaffeltruck, ehuru det är ovisst om icke dylika truckar faller under bilansvarighetslagen och arbetsgivaren således svarar för skadan i egenskap av fordonets ägare.

Beträffande de efter denna gallring återstående fallen har gjorts vissa beräkningar rörande de skadestånd som skolat utgå, därest arbetsgivaren svarat för skadan. Dessa beräkningar har utförts inom Arbetsgivarnes ömsesidiga ansvarsförsäkringsbolag (AÖA). Beträffande grunderna för skadeståndsberäkningen må följande anmärkas.

Beräkningar har gjorts i fyra olika hänseenden, nämligen för förlorad arbetsförtjänst, dels i form av egen- eller efterlevandelivräntor i händelse av invaliditet eller dödsfall, dels i form av ersättning under viss tid av övergående arbetsoförmåga (sjukdomstiden), vidare för sveda och värk, för lyte och annat stadigvarande men samt för vård- och andra kostnader.

Livräntebeloppen har beräknats enligt av ansvarsförsäkringsbolagen tillämpade gängse normer och med ledning av uppgifter som inhämtats från vederbörande olycksfallsförsäkringsinrättning rörande invaliditetsgraden och den skadades inkomstförhållanden samt skadans beskaffenhet (enligt läkarintyg i yrkesskadersersättningsärendet).

Efterlevanderäntor har beräknats i samtliga fall med dödlig utgång, där vederbörande enligt inhämtade upplysningar efterlämnat hustru och/eller minderåriga barn. För änka har livräntebeloppet satts till 40 % av den avlidnes inkomst och för varje barn till 25 % av samma inkomst.

Ersättning för förlorad arbetsförtjänst under sjukdomstid har för enskilda företag beräknats schablonmässigt till 20 kr per dag. Utgångspunkten har härvid varit en genomsnittlig timförtjänst av drygt 6 kr och en 60-procentig ersättning

från yrkesskadeförsäkringen. Avsteg från schablonnormen har gjorts endast i vissa undantagsfall, nämligen då den skadade varit tjänsteman i högre ställning, t. ex. en civilingenjör i chefsbefattning, varvid ersättningarna beräknats på grundval av individuella inkomststoppkattningar, samt då det av omständigheterna framgått att den skadade varit elev eller lärling, i vilka fall ersättningen beräknats till 10 kr per dag.

Vad beträffar statliga verk har någon ersättning för förlorad arbetsförtjänst överhuvud ej beräknats för lönegradsplacerade tjänstemän, vilka ansetts genom avlöningsreglementets bestämmelser om sjuklön erhålla full kompensation för inkomstförlusten under sjukdomstiden.

Enligt de för kommunikationsverken gällande kollektivavtalen åtnjuter de kollektivavtalsavlönade vid dessa verk en sjuklön som vid olycksfall i arbete uppgår till 80 % av den beräknade semesterlönen. Med beaktande härav har ersättningen för förlorad arbetsförtjänst — med tillämpning i övrigt av samma normer som för de enskilda företagen — ansetts böra schablonmässigt beräknas till 10 kr per dag resp. 5 kr per dag för elever och lärlingar. I det särskilda avtal som gäller för de i anläggningsverksamheten anställda hos Vattenfallsstyrelsen har sjuklöneförmåerna avlösts, och beträffande denna kategori har därför tillämpats samma beräkningsgrunder som i fråga om de i enskild tjänst anställda (20 resp. 10 kr per dag). Detsamma gäller beträffande Domänverket, enär de befattningshavare vid detta verk som det här gäller ej åtnjuter någon sjuklön.

Beträffande de kommunalanställda har någon ersättning för förlorad arbetsförtjänst ej beräknats för vare sig tjänstemän eller kollektivavtalsanställda, eftersom enligt gällande reglementen och avtal de kommunalanställda det här gäller åtnjuter en sjuklön som i princip erbjuder full kompensation (för de kollektivavtalsavlönade 100 % av den beräknade semesterlönen).

Ersättning för sveda och värk har beräknats med ledning av ansvarsförsäkringsbolagens praxis och på grundval av föreliggande upplysningar angående skadans art och sjuktidens längd.

Ersättning för lyte och men har beräknats endast i invaliditetsfallen och har därvid uppskattats med ledning av de upplysningar om skadans beskaffenhet som kunnat inhämtas från uppgifterna på de insända formulären.

Under vård- och andra kostnader har hänförts uteslutande resekostnader, vilka beräknats rent schablonmässigt med ledning av praktiska erfarenheter av vad dylika kostnader brukar uppgå till vid olika typer av sjukdomar och skador.

I företagens och verkens uppgifter om de enskilda olycksfallen har bl. a. även angivits huruvida den skadelidande genom eget vållande medverkat till skadan. Av naturliga skäl har någon tillförlitlig utredning härom ej kunnat presteras, och än mindre ger uppgifterna underlag för bedömande av graden av medvällande. Det har därför icke ansetts möjligt att vid skadeståndsberäkningarna beakta, att i vissa fall ersättningen sannolikt skulle komma att reduceras på grund av medvällande.

Det har ansetts önskvärt att erhålla visst jämförelsematerial genom att införskaffa uppgifter rörande den ekonomiska omfattningen av arbetsgivarnas skadeståndsskyldighet enligt gällande rätt. Ansvarsförsäkringarna inom den enskilda sektorn täcker såväl arbetsgivarnas skadeståndsansvar gentemot tredje man och mot de egna arbetstagarna som arbetstagarnas personliga skadeståndsansvar mot tredje man. Premieberäkningen torde hittills icke ha skett på grundval av någon differentiering av skadefallen. Såvitt gäller de enskilda företagen har därför uppgifterna ansetts böra avse samtliga de fall då ansvarsförsäkringen överhuvud tagits i anspråk och icke blott olycksfall i arbete. Från de försäkringsbolag som meddelat

ansvarsförsäkring för de berörda enskilda företagen har sålunda införskaffats uppgifter om det sammanlagda beloppet av de skadestånd som utgivits för skadefall vilka inträffat vid respektive företag under tiden 1/1 1959—31/12 1960, d. v. s. den period som avses med undersökningen i övrigt. I två fall, då vederbörande företag uppträtt som självförsäkrare, har motsvarande uppgifter inhämtats direkt från dessa företag.

I de angivna beloppen av faktiskt utgivna skadestånd ingår vad som i förekommande fall avsatts till ersättningsreserv, d. v. s. belopp som reserverats för framtida utbetalningar i form av livräntor e. d. Då det ibland torde ske viss eftersläpning i fråga om skaderegleringen, kan möjligen under den ifrågavarande perioden ha inträffat skadefall som då uppgifterna lämnades ännu icke föranlett skadeståndsanspråk men framdeles kan komma att föranleda utbetalningar. I vissa fall kan också tvist ännu råda om skadeståndsskyldighetens omfattning. De redovisade siffrorna återspeglar därför icke med säkerhet den verkliga omfattningen av företagens skadeståndsansvar i anledning av skadefall under perioden.

I fråga om de statliga och kommunala verken har det med hänsyn till att staten samt Stockholm och Göteborg uppträder som självförsäkrare icke ansetts erforderligt att införskaffa något motsvarande jämförelsematerial.

Undersökningens resultat

Resultatet av undersökningen framgår av tabellerna A—D å sid. 122 f.

I tabellerna har för envar av grupperna redovisats antalet årsarbetare, totala antalet arbetsolycksfall, antal olycksfall vållade av arbetskamrat i absoluta tal och i procent av det totala antalet olycksfall samt beloppet av de beräknade skadestånden. För de båda grupperna av enskilda företag har därjämte redovisats beloppet av faktiskt utgivna skadestånd samt beloppet av beräknade skadestånd i procent av utgivna skadestånd. Sistnämnda procentsiffror representerar den relativa ökning av skadeståndsbördan — regelmässigt i form av ökade ansvarsförsäkringspremier — som skulle bli en följd om principalansvaret utvidgades till att gälla även olycksfall i arbete som vållats av arbetskamrat till den skadade.

Såsom tidigare påpekats har i undersökningen medtagits vissa fall, då arbetsgivaren möjligen redan nu bär skadeståndsansvar och som i så fall rätteligen icke bör räknas till de nytillkommande fall som föranleder en ökad skadeståndsbörda. Detta gäller dels de olycksfall som vållats av förare av s. k. gaffeltruckar och dels de fall då den vållande varit en vanlig arbetare men anförtratts en från risksynpunkt särskilt ansvarsfull uppgift. Till denna sistnämnda kategori kan bl. a. möjligen hänföras traversförare (jfr rättspraxis beträffande kranskötare). Det har med hänsyn till dessa förhållanden ansetts vara av intresse att redovisa det resultat som framkommer om man frånräknar båda eller endera av dessa grupper av skadefall. Detta har i tabellerna skett på det sättet, att i punkterna 3 (antal olycksfall vållade av arbetskamrat), 4 (nämnda antal i procent av totala antalet olycksfall), 5 (beräknade skadestånd) och 7 (procentuell ökning av skadeståndsbeloppen) under särskilda littera upptagits de siffror som framkommer, a) om samtliga skadefall medräknas, b) om »truck-fallen» frånräknas, c) om fallen av ansvarsfull ställning hos den vållande frånräknas samt d) om både fallen under b) och c) frånräknas.

B. Militärolycksfall

Enligt vad kommittén tänkt sig skall det utvidgade principalansvaret för arbetstagare i princip även gälla med avseende å kronans ansvar för skador som vållas

av värnpliktiga. Då frågan om ansvaret bör omfatta även skador som de värnpliktiga vållar varandra kan antagas rent ekonomiskt vara av minst lika stor betydelse för staten som spörsmålet om ansvaret för skador som arbetstagare inom den civila sektorn vållar varandra, har kommittén gjort en undersökning även beträffande frekvensen av och de beräknade skadeståndsutgifterna i anledning av militärolycksfall som vållats av värnpliktiga och annan personal inom försvaret, för vilken kronan enligt gällande rätt icke svarar.

Undersökningens omfattning

Undersökningen har omfattat 17 arméförband och två av arméns skolor, nämligen I 1, I 3, I 6, I 13, I 14, I 16, I 21, P 1, A 4, A 8, A 9, Lv 2, Ing 1, Ing 2, Ing 3, T 2 och S 1 samt Krigsskolan (KS) och Arméns underofficersskola (AUS). Den avser olycksfall som inträffat under åren 1959 och 1960.

Urvalet av förband har skett i samråd med Krigsrådet Curt Nilsson vid Försvarets Civilförvaltning samt Majoren Gustaf Granström vid Arméstabens Utrustningsavdelning. Riktpunkten har varit att få de olika vapenslagen representerade i ungefärlig proportion till deras storlek, dock med viss övervikt för mera tekniskt betonade vapenslag såsom artilleriet och ingenjörtrupperna, där olycksriskerna bedömts vara speciellt stora. Vidare har eftersträvat att ge undersökningen ett sådant geografiskt täckningsområde, att olika delar av landet blir representerade. För fullständighetens skull har också två högre utbildningsanstalter medtagits.

Undersökningen berör endast arméförband. Detta sammanhänger med att inom armén sedan några år sker en av arméchefen särskilt beordrad rapportering av samtliga olycksfall och olyckstillbud vid de olika arméförbanden till arméstabens utrustningsavdelning, där materialet samlas och statistiskt bearbetas, under det att någon motsvarande rapportering icke sker inom marinen eller flygvapnet. För de båda sistnämnda försvarsgrenarnas vidkommande saknas därför ett lämpligt och någotsånär lättillgängligt primärmaterial.

Undersökningsmetoden

Den ovannämnda olycksfallsrapporteringen sker på särskilt inom arméstaben utarbetat och av arméchefen fastställt formulär. Uppgifterna på formuläret överförs inom arméstaben på s. k. hålkort för statistisk bearbetning. Kommitténs undersökning har till en början bedrivits sålunda, att man inom arméstabens utrustningsavdelning med ledning av hålkorten utsorterat de olyckor som under åren 1959 och 1960 inträffat vid de utvalda förbanden och skolorna. Ur detta material har därefter inom avdelningen utsorterats de rapporter som med ledning av däri lämnade beskrivningar av olycksförloppen bedömts avse olyckor orsakade av kamrater till den eller de skadade. Dessa rapporter har därefter överlämnats till kommittén. Inom kommittén har en granskning av rapporterna ägt rum. Därvid har sådana fall utgallrats som ansetts uppenbarligen icke böra medräknas, exempelvis på den grund att olyckan ej vållats i tjänsten, att befäls personer i officers- eller underofficersbefattning ansetts vara vållande till olyckan, att fråga varit om skada i följd av trafik med motorfordon eller att den medverkandes förfarande uppenbarligen ej kunnat betecknas såsom vållande. I detta sammanhang må anmärkas, att det torde vara tveksamt huruvida olyckor som inträffat under cykeltolkning efter motorfordon (i regel hjultraktor) skall anses ha inträffat i följd av trafik med fordonet; dylika olycksfall har emellertid medtagits i undersökningen. I princip har de fall då den skadevållande varit underbefäl med korprals eller vicekorprals grad ansetts böra medtagas, eftersom det torde vara tveksamt om kronans ansvar för befäls personer enligt gällande rätt undantagslöst omfattar fall av vållande hos befäl i de allra lägsta graderna. Något fall av denna art förekommer

dock icke i undersökningsmaterialet. Fall då befäls personer vållat varandra skador under tjänstgöring såsom elever på militära skolor eller kurser eller under liknande förhållanden har också ansetts böra ingå i undersökningen, enär i dylika fall befälsställningen regelmässigt icke torde kunna tillmätas betydelse i skadeståndsrättsligt hänseende (Se t. ex. NJA 1932 s. 281).

Till skillnad från vad som gäller beträffande undersökningen rörande olycksfall i arbete har här även medtagits bagatellskadorna, d. v. s. skador som föranlett sjukskrivning under högst tre dagar. Detta sammanhänger med rent tekniska svårigheter att utgälla dessa fall.

Från arméns utrustningsavdelning har även lämnats uppgifter om det totala antalet militärolycksfall vid de ifrågavarande förbanden och skolorna under den period undersökningen avser.

På grundval av uppgifterna på olycksrapporterna har gjorts beräkningar av de skadestånd som skolat utgå, därest kronan varit ansvarig för skadan. Även dessa beräkningar har utförts inom AÖA. Ersättning för förlorad arbetsförtjänst har beräknats endast i de fall, då olycksfallet medfört arbetsoförmåga även under tiden efter det vederbörande hemförlovats från militärtjänstgöringen. För dylika fall har ersättning beräknats enligt samma normer som tillämpats vid undersökningen beträffande olycksfall i arbete, varvid från riksförsäkringsverket inhämtats uppgifter om vederbörandes civila anställningsförhållanden (icke i något av dessa fall har den skadelidande varit egen företagare). I de fall då den skadade avlidit i följd av olycksfallet eller detta medfört invaliditet har på motsvarande sätt och med tillämpning av samma grunder som beträffande olycksfall i arbete gjorts beräkningar av kapitalvärdet av efterlevande- eller egenlivränta. Ersättning för sveda och värk samt för lyte och stadigvarande men har beräknats enligt samma normer som för olycksfall i arbete.

Vid skadeståndsberäkningarna har icke heller i detta sammanhang medvållande på den skadelidandes sida kunnat beaktas.

Liksom i fråga om olycksfall i arbete vid statliga eller kommunala verk och inrättningar har det beträffande militärolycksfallen icke ansetts erforderligt att införskaffa uppgifter om beloppen av de skadestånd kronan utgivit i anledning av militärolycksfall som inträffat under perioden vid de berörda förbanden och skolorna.

Undersökningens resultat

Resultatet av undersökningen i denna del framgår av tabell E å sid. 123.

I tabellen redovisas det totala antalet militärolycksfall under perioden vid berörda förband och skolor, antalet olycksfall som vållats av värnpliktig eller annan menig,¹ sistnämnda antal i procent av det totala antalet olycksfall samt beloppet av beräknade skadestånd för de olycksfall som vållats av värnpliktig.

C. Kommentarer till undersökningsresultaten

Med de undersökningsmetoder som här tillämpats säger det sig självt, att undersökningsresultaten ej kan medgiva säkra slutsatser. Undersökningen är behäftad med åtskilliga felkällor. I detta hänseende må här särskilt framhållas följande.

Urvalet av arbetsgivare resp. militärförband är begränsat och icke representativt för näringslivet eller försvarsväsendet i dess helhet. Inom den enskilda sektorn har

¹ I denna undersökning har ej förekommit något fall där den vållande, utan att tillhöra befälet, kan sägas ha intagit en så ansvarsfull ställning, att kronan på den grund skolat svara för skadan redan enligt gällande rätt.

endast medtagits företag av betydande storleksordning. Man har anledning räkna med att skyddstjänsten vid dessa företag är särskilt väl utvecklad och olycksfallsfrekvensen lägre än på många andra håll. Bilden skulle måhända bli en annan vid en undersökning av företag av annan typ och storleksordning. Det är likväl icke säkert, att från säkerhetssynpunkt sämre skötta företag med högre olycksfallsfrekvens också uppvisar en högre procentuell andel av olycksfall vållade av arbetskamrat till den skadade. Förhållandet kan vara det motsatta. Uteslutet är nämligen icke, att det typiskt sett är svårare att genom förebyggande åtgärder nedbringa antalet olycksfall av denna art än sådana olycksfall som orsakas av bristfälliga maskiner och anordningar, felaktig organisation, otillräckliga instruktioner, bristfällig arbetsledning etc. Det är dock icke möjligt att på denna punkt göra bestämda uttalanden.

Det är påfallande, att i fråga om olycksfall i arbete undersökningsresultaten uppvisar stora variationer mellan olika grupper av arbetsgivare. Anmärkningsvärt är bl. a., att den första gruppen av enskilda företag — »AÖO-företagen» — uppvisar högre procentsiffror än företagen inom den andra gruppen. Variationerna kan bero på rena tillfälligheter och sammanhånga med att undersökningen gällt mycket få arbetsgivare och avsett endast en kort tidsperiod och att därigenom en fullständig utjämning ej kunnat ske. Det bör emellertid också påpekas, att det närmare samarbetet med skyddsingenjörerna vid AÖO-företagen kunnat bidra till att genomgången av olycksfallsmaterialet inom denna grupp skett med större noggrannhet i fråga om redovisningen av de olycksfall som vållats av arbetskamrat till den skadade.

Vidare må framhållas, att undersökningarna överhuvud icke avsett egendomsskador. Betydelsen härav är svår att bedöma men torde icke böra överskattas. Om man bortser från motorfordon, torde det vara ovanligt att arbetstagare till arbetsplatsen medför egendom av mera betydande värde. Detsamma gäller beträffande värnpliktiga inom militärväsendet. Skador på motorfordon vållas troligen mera sällan i tjänsten och regleras för övrigt ofta av trafik- eller vagnskadeförsäkring.² — Att personskador av bagatellartad karaktär ej heller medtagits i undersökningen beträffande olycksfall i arbete torde i ekonomiskt hänseende icke i nämnvärd mån ha påverkat undersökningsresultaten.

Tillvägagångssättet då det gällt att avgöra huruvida ett enskilt olycksfall vållats av arbetskamrat till den skadade (värnpliktig) har uppenbarligen icke erbjudit garantier för en korrekt bedömning. Fullständiga uppgifter rörande omständigheterna vid olycksfallen har ej varit tillgängliga, och en bedömning av vållande-frågan uteslutande på grundval av ett knapphändigt skriftligt material måste med nödvändighet bli osäker. Det kan icke uteslutas, att i vissa fall som ej redovisats i undersökningen en rättslig prövning skulle visa, att fallen bort medräknas. Å andra sidan kan en del fall ha medtagits som ej bort räknas hit.

Åtminstone en del av de nu anförda omständigheterna kan ha föranlett, att undersökningen visar lägre siffror i fråga om den beräknade kostnadsökningen än som motsvarar verkliga förhållandet. Utöver en del redan anmärkta förhållanden talar emellertid vissa andra faktorer i motsatt riktning. Ehuru medvällande på den skadelidandes sida torde ha förelegat i åtskilliga fall, har detta icke kunnat beaktas vid beräkningen av de skadestånd som skolat utgå, därest arbetsgivaren (kronan) svarat för skadan. I de redovisade fallen av skador vållade av arbetskamrat (värnpliktig) ingår möjligen också en del fall, för vilka arbetsgivaren

² I Danmark, där ett i realiteten oinskränkt principalansvar numera anses gälla även i avseende å skada som arbetstagare vållar varandra, omfattar ansvaret även egendomsskador. Enligt vad den danska kommittén upplyst har emellertid egendomsskadorna visat sig spela en mycket underordnad roll i detta sammanhang.

(kronan) i själva verket redan nu bär skadeståndsansvar, t. ex. på den grund att i verkligheten vållande också legat arbetsgivaren (kronan) själv eller hans arbetsledning (befälet) till last. Slutligen bör anmärkas, att de gjorda kostnadsberäkningarna utgått ifrån att ersättningsanspråk skolat resas mot arbetsgivaren (kronan) i samtliga fall, även när det gällt mycket blygsamma belopp. Erfarenheten torde emellertid giva vid handen, att de skadelidande vid mindre skador ofta icke gör sig besväret att framställa skadeståndsanspråk ens om det är uppenbart, att de är berättigade till ersättning.

En oviss faktor vid bedömande av de ekonomiska verkningarna av en reform utgör yrkesskadeförsäkringen (ersättning enligt militärsättningsförordningen). Redan nu — men med verkan först efter utgången av den period undersökningen avsett — har försäkringsskyddet förbättrats, och härigenom har utrymmet för ersättning av arbetsgivaren (kronan) på skadeståndsrättslig grund i motsvarande mån minskat. Det finns anledning tro, att utvecklingen kommer att gå vidare i denna riktning. Det är naturligtvis icke möjligt att nu bedöma verkningarna av eventuella framtida reformer.

Förteckning över branscher som är representerade i frekvens- och kostnadsundersökningen beträffande enskilda företag

1. Anläggningsverksamhet	12. Konservindustri
2. Bryggerier	13. Kraftindustri
3. Byggnadsindustri	14. Livsmedelsindustri
4. Byggnadsämnesindustri	15. Metallindustri
5. Cellulosa- och pappersindustri	16. Petroleuminindustri
6. Grafisk industri	17. Porslinsindustri
7. Gruvindustri	18. Skoindustri
8. Gummiindustri	19. Sockerindustri
9. Järn- och stålindustri	20. Textilindustri
10. Kemisk industri	21. Varvsindustri
11. Kemisk-teknisk industri	

Tabeller utvisande resultaten av frekvens- och kostnadsundersökningarna beträffande olycksfall i arbete och militärolycksfall¹

Tabell A. AÖO-företagen

	1959	1960	1959—60
1. Antal årsarbetare	72 321	76 892	149 213
2. Antal arbetsolycksfall	3 964	4 148	8 112
3. Antal olycksfall vållade av arbetskamrat			
a)	163	152	315
b)	140	128	268
c)	141	132	273
d)	118	108	226
4. Fallen under 3 i procent av fallen under 2			
a)	4,11	3,66	3,88
b)	3,53	3,08	3,30
c)	3,55	3,18	3,36
d)	2,97	2,60	2,78
5. Beloppet i kronor av beräknade skadestånd för fallen under 3			
a)	154 846	124 745	279 591
b)	132 661	106 115	238 776
c)	134 716	108 710	243 426
d)	112 531	90 080	202 611
6. Beloppet i kronor av utgivna skadestånd			1 114 792
7. Beräknade skadestånd i procent av utgivna skadestånd			
a)			25,08
b)			21,41
c)			21,83
d)			17,17

Tabell B. Övriga enskilda företag

	1959	1960	1959—60
1. Antal årsarbetare	54 682	58 441	113 423
2. Antal arbetsolycksfall	2 313	2 540	4 853
3. Antal olycksfall vållade av arbetskamrat			
a)	36	53	89
b)	34	48	82
c)	31	44	75
d)	29	39	68
4. Fallen under 3 i procent av fallen under 2			
a)	1,55	2,08	1,83
b)	1,46	1,88	1,68
c)	1,34	1,73	1,54
d)	1,25	1,53	1,40
5. Beloppet i kronor av beräknade skadestånd för fallen under 3			
a)	74 020	35 880	109 900
b)	73 130	30 325	103 455
c)	71 045	28 680	99 725
d)	70 155	23 125	93 280
6. Beloppet i kronor av utgivna skadestånd			706 641
7. Beräknade skadestånd i procent av utgivna skadestånd			
a)			15,55
b)			14,64
c)			14,11
d)			13,20

¹ Under punkterna 3, 4, 5 och 7 i tabellerna A och B samt under punkterna 3, 4 och 5 i tabellerna C och D avser siffrorna under a) samtliga olycksfall vållade av arbetskamrat, under b) samtliga fall efter frånräknande av sådana som vållats av truckförare, under c) samtliga fall efter frånräknande av sådana som vållats av arbetstagare med ansvarsfull uppgift samt under d) de fall som återstår efter frånräknande av båda nyssnämnda kategorier av olycksfall.

Tabell C. Statliga verk och inrättningar

	1959	1960	1959—60
1. Antal årsarbetare	81 853	89 946	85 899
2. Antal arbetsolycksfall	6 158	7 386	15 544
3. Antal olycksfall vållade av arbetskam- rat	a) 78 b) 62 c) 72 d) 56	69 56 66 53	147 118 138 109
4. Fallen under 3 i procent av fallen under 2	a) 1,26 b) 1,00 c) 1,16 d) 0,90	0,93 0,75 0,89 0,71	1,08 0,87 1,01 0,80
5. Beloppet i kronor av beräknade skade- stånd för fallen under 3	a) 35 260 b) 33 270 c) 34 455 d) 32 465	28 390 25 175 28 140 23 925	64 650 58 445 62 595 56 390

Tabell D. Kommunala verk och inrättningar

	1959	1960	1959—60
1. Antal årsarbetare	16 176	13 990	15 083
2. Antal arbetsolycksfall	1 007	903	1 910
3. Antal olycksfall vållade av arbetskam- rat	a) 14 b) 13 c) 11 d) 10	10 10 6 6	24 23 17 16
4. Fallen under 3 i procent av fallen under 2	a) 1,39 b) 1,29 c) 1,09 d) 0,99	1,10 1,10 0,66 0,66	1,25 1,20 0,89 0,83
5. Beloppet i kronor av beräknade skade- stånd	a) 2 150 b) 2 145 c) 1 210 d) 1 205	2 990 2 990 2 140 2 140	5 140 5 135 3 350 3 345

Tabell E. Militärolycksfall

	1959	1960	1959—60
1. Antal militärolycksfall	474	302	776
2. Antal olycksfall vållade av värnplik- tig	32	11	43
3. Fallen under 2 i procent av fallen under 1	6,75	3,64	5,54
4. Beloppet i kronor av beräknade skade- stånd för fallen under 2	18 300	44 402	71 702

Sammanställning av

Sverige

Danmark¹

Lag med vissa bestämmelser om arbetsgivares och arbetstagares skadeståndsansvar m. m.

Lov om arbejdsgiveres erstatningsansvar for ansattes skadeforvoldelse m. v.

1 §.

Envar som för bedrivande av yrkesmässig verksamhet eller eljest har arbetstagare i sin tjänst skall svara för person- eller sakskada som arbetstagaren i tjänsten vållar annan.

Vad nu sagts gäller dock ej skada genom sådan handling som det, med hänsyn till verksamhetens eller arbetsuppgiftens art, saknas skälig anledning att taga i beräkning.

2 §.

Den som genom lag eller författning ålagts att, såsom fastighetsägare eller näringsidkare eller i annan särskild egenskap, vidtaga åtgärd till förebyggande av person- eller sakskada skall, om han anlitar annan än arbetstagare

§ 1.

Enhver, som beskæftiger andre i sin tjeneste, er erstatningsansvarlig for skade, den ansatte forvolder trediemand ved uforsvarlig adfærd under hvervets udførelse.

Stk. 2. Erstatningsansvaret omfatter dog ikke skade, der skyldes en adfærd hos den pågældende, som ligger uden for, hvad der efter virksomhedens eller arbejdets art med rimelighed kunne påregnes. [Ansvaret er endvidere betinget af, at krav som med rimelighed kan stilles i forhold til skadelidte, er tilsidesat.]

§ 2.

Ejer eller bruger af fast ejendom er erstatningsansvarlig for skade, som skyldes fejl eller forsømmelse med hensyn til udførelsen af arbejde eller andre foranstaltninger, som han er forpligtet til at udføre for at forebygge skader

¹ Inom den danska kommittén har utarbetats ett alternativt förslag, som icke gäller det allmännas skadeståndsansvar i offentligrättslig verksamhet. De bestämmelser i här återgivna förslag som saknar motsvarighet i alternativförslaget har satts inom klammer. När paragrafnumren för gemensamma bestämmelser icke överensstämmer, har motsvarande nummer i alternativförslaget angivits inom parentes. I sistnämnda förslag upptages i § 6 följande bestämmelse: »Denne lov gælder ikke for statens og kommunernes erstatningsansvar uden for privatretlige forhold.» Stadgandet saknar motsvarighet i här återgivna förslag.

de nordiska förslagen

*Finland*²

*Norge*²

Lag om arbetsgivares skadeståndsansvar m. m.

Lov om det offentliges og andre arbeidsgiveres erstatningsansvar

1 §.

Arbetsgivare skall svara för person- eller sakskada som hans arbetstagare genom fel eller försummelse i arbetet vållar tredje man.

Skadeståndsskyldighet föreligger dock ej om arbetstagaren handlat på sätt som det, med hänsyn till verksamhetens eller arbetsuppgiftens art, saknas skälig anledning att taga i beräkning.

2 §.

Den som i egenskap av ägare eller besittare av fast egendom eller såsom näringsidkare lagligen är skyldig att vidtaga åtgärd för att skydda allmänheten mot skada, skall, även om han därvid anlitar annan än arbetstagare, svara på

§ 1.

(arbeidsgivers ansvar for arbeidstaker).

1. Arbeidsgiver er erstatningsansvarlig for skade som på uforsvarlig måte voldes tredjemann av arbeidstaker under utføring av arbeid eller verv for arbeidsgiveren eller for øvrig ved at de krav som tredjemann med rimelighet kan stille til virksomheten eller tjenesten ikke er oppfylt. Dette gjelder likevel ikke såfremt arbeidstakeren har gått utenfor hva det er rimelig å regne med etter virksomhetens eller sakområdets art og karakteren av arbeidet eller vervet.

2. Som arbeidsgiver regnes i denne lov det offentlige og enhver annen som i eller utenfor ervervsvirksomhet har noen i sin tjeneste.

3. Med arbeidstaker menes enhver som gjør arbeid eller utfører verv i arbeidsgivers tjeneste. Like med arbeidstaker regnes ombudsmann i offentlig virksomhet.

§ 2.

(oppdragsgivers ansvar for oppdragstaker).

1. Når noen i sin ervervsvirksomhet eller som eier eller bruker av fast eiendom har plikt til å treffe tiltak for å forebygge skade eller ulempe som kan

² De finska och norska lagförslagen återges med reservation för de ändringar som kan komma att vidtagas i förslagen efter tryckningen av det svenska betänkandet.

Sverige

för uppgiften, i fråga om dess fullgörande svara på sätt i 1 § sägs för den som anlåtats och hans folk.

3 §.

Skadestånd enligt 1 eller 2 § må jämkas, om det med hänsyn till den skadeståndsskyldige arbets- eller uppdragsgivarens ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt finnes oskäligt betungande.

4 §.

Skadestånd, som arbetsgivare utgivit på grund av hans arbetstagares vållande i tjänsten, må sökas åter av arbetstagaren allenast i den mån det med hänsyn till handlingens beskaffenhet, arbetstagarens ställning och övriga omständigheter prövas skäligt.

Arbetstagarens personliga skadeståndsansvar mot tredje man må jämkas på motsvarande sätt, såvitt det finnes förenligt med tillbörlig hänsyn till dennes intresse. Vad arbetstagaren utgivit till tredje man äger han söka åter av arbetsgivaren, i den mån utgiften enligt i första stycket angiven grund bör stanna på denne.

Vad i första stycket sägs äger motsvarande tillämpning i fråga om arbetsgivares rätt till ersättning av hans arbetstagare för skada som denne i tjänsten vållat arbetsgivaren.

Danmark

eller ulempe, som kan ramme almenheden, selv om han har overladt arbejdets udførelse til en anden, som han ikke er ansvarlig for i henhold til § 1. Det samme gælder enhver, som i sin erhvervsvirksomhed har pligt til at forebygge tilsvarende skader. Reglen i § 1, stk. 2, finder også anvendelse på ansvaret efter nærværende bestemmelse.

§ 3.

Erstatningsansvaret efter §§ 1 og 2 kan nedsættes eller bortfalde, såfremt det findes urimeligt tyngende. Ved afgørelsen heraf tages der også hensyn til skadelidtes økonomiske forhold, foreliggende forsikringer eller forsikringsmuligheder og omstændighederne i øvrigt.

§ 4.

For erstatning, som arbejdsgiveren efter § 1 har måttet udrede som følge af den ansattes uforsvarlige adfærd i tjenesten, har arbejdsgiveren regres mod den ansatte i det omfang, det findes rimeligt under hensyn til den udviste skyld, den ansattes stilling og omstændighederne i øvrigt.

Stk. 2. Den ansattes erstatningsansvar over for trediemand kan lempes på tilsvarende måde, for så vidt det findes rimeligt under hensyn også til skadelidtes interesse. For erstatning, som den ansatte har måttet udrede til trediemand, har han regres mod arbejdsgiveren i det omfang ansvaret efter stk. 1 påhviler arbejdsgiveren endeligt.

Stk. 3. Lempelsesreglen i stk. 1 finder tilsvarende anvendelse med hensyn til den ansattes erstatningsansvar for skade, han i øvrigt forvolder arbejdsgiveren.

Stk. 4. Arbejdsgivere, der gøres ansvarlig efter § 2, har regres mod den, der har fået hvervet overladt til udførelse.

Finland

sätt i 1 § säges för skada som uppkommit till följd av fel eller försummelse vid förpliktelsens fullgörande.

3 §.

Skadestånd, som avses i 1 eller 2 §, må nedsättas, om det med beaktande av den skadeståndsskyldige arbets- eller uppdragsgivarens ekonomiska förhållanden finnes oskäligt betungande. Härvid må hänsyn tagas även till den skadelidandes ekonomiska förhållanden, hans försäkringar och försäkringsmöjligheter samt omständigheterna i övrigt.

4 §.

Arbetsgivare äger av arbetstagare återfå skadestånd, som han utgivit på grund av arbetstagarens vållande i arbetet, i den mån det med hänsyn till felets eller försummelsens beskaffenhet, arbetstagarens ställning och övriga omständigheter prövas skäligt.

Gör tredje man skadeståndsansvar gällande mot arbetstagare må skadeståndet nedsättas i den mån det med hänsyn till den förstnämndes intresse samt felets eller försummelsens beskaffenhet och omständigheterna i övrigt prövas skäligt. Skadestånd, som arbetstagaren utgivit till tredje man, äger han återfå av arbetsgivaren i den mån skadeståndet enligt i 1 mom. angiven grund bör stanna på denne.

Vad i 1 mom. sägs äger motsvarande tillämpning i fråga om arbetsgivares rätt till ersättning av hans arbetstagare för skada, som denne i arbetet vållat arbetsgivaren.

Norge

ramme allmennheten, men har overlatt til andre enn sine egne arbeidstakere å oppfylle plikten eller utføre tiltaket, har han samme erstatningsansvar som etter § 1 for oppdragstakeren og hans folk.

2. Oppdragsgiver som er blitt ansvarlig for oppdragstaker eller hans folk etter første ledd, kan kreve dekning av oppdragstakeren.

§ 3.

(lemping av ansvaret for andre).

Ansvaret etter §§ 1 eller 2 første ledd kan lempes for så vidt det virker urimelig tyngende eller det for övrig på grunn av særlige forhold finnes rimelig at skadelidte selv helt eller delvis bærer skaden. Ved avgjørelsen tas hensyn til den ansvarliges — og etter forholdene også skadelidtes — økonomiske evne, foreliggende forsikringer eller forsikringsmuligheter og omstendighetene ellers.

§ 4.

(lemping av arbeidstakers ansvar).

1. Den som er blitt ansvarlig for arbeidstaker etter §§ 1 eller 2, kan kreve dekning hos ham for så vidt det finnes rimelig under hensyn til utvist skyld, arbeidstakerens stilling og omstendighetene for övrig.

2. Arbeidstakerens ansvar overfor tredjemann kan lempes i samsvar med første ledd dersom det finnes rimelig under hensyn også til skadelidtes interesse. Arbeidstaker som selv erstatter skaden, kan kreve tilbake det arbeidsgiveren bør bære i samsvar med første ledd.

3. Første ledd gjelder tilsvarende dersom arbeidsgiver gjør krav gjeldende mot arbeidstaker som i hans tjeneste har påført ham skade.

*Sverige**Danmark*

[§ 5.

Har skadelidte medvirket til skaden, kan erstatningen nedsættes eller bortfalde.

Stk. 2. Dette gælder også, når skaden ervoldt ved en offentlig myndigheds beslutning, som skadelidte uden rimelig grund har undladt at søge ændret.]

§ 6 (§ 5).

Aftaler, som fraviger denne lovs bestemmelser ved at indskrænke skadelidtes ret eller øge den ansattes ansvar kan tilsidesættes, såfremt aftalen ville virke åbenbart urimelig.

[§ 7.

Ansaret for indholdet af de af domstolene truffne afgørelser kan ikke gøres gældende, medmindre afgørelsen er blevet ændret.]

[§ 8.

Erstatningskrav i henhold til denne lov forældes efter reglerne i lov nr. 244 af 22. december 1908.]

§ 9 (§ 7).

Danske Lov 3. bog, 19. kapitel, artikel 1—3, for Færøernes vedkommende
Norske Lov 3. bog, 21. kapitel, artikel

*Finland**Norge*

§ 5.

(kontraktsansvar).

1. Reglene i denne lov gjør ingen innskrenkning i det ansvaret noen har påtatt seg ved kontrakt.

2. Avtale som avviker fra lovens regler ved å innskrenke skadelidtes rett eller øke arbeidstakers ansvar, kan settes til side for så vidt den ville virke åpenbart urimelig.

§ 6.

(utenlandsk skip eller luftfartøy).

Kongen kan bestemme at det offentlige ikke skal svare etter denne lov for skade som rammer utenlandsk skip eller luftfartøy eller last ombord, med mindre det godtgjøres at ansvar for tilsvarende skade på norske interesser påhviler det offentlige etter rettsordningen i det land der skipet eller fartøyet hører hjemme.

Sverige

5 §.

Vad i 1—3 §§ sägs gäller icke skada i följd av vårdslöshet vid sådan trafik med motorfordon, för vilken skall finnas trafikförsäkring.

Bestämmelserna i 4 § skola tillämpas utan hinder av att, enligt vad därom är stadgat i annan lag, utgivet skadestånd må sökas åter av den som vållat skadan.

Denna lag träder i kraft den ...

Genom lagen upphävas

211 § tredje stycket lagen den 14 september 1944 (nr 705) om aktiebolag;

323 § tredje stycket lagen den 17 juni 1948 (nr 433) om försäkringsrörelse;

108 § tredje stycket lagen den 1 juni 1951 (nr 308) om ekonomiska föreningar;

180 § tredje stycket lagen den 31 mars 1955 (nr 183) om bankrörelse; samt

93 § andra stycket lagen den 3 juni 1955 (nr 416) om sparbanker.

Danmark

1—3, og retsplejelovens § 1020 ophæves. I lov nr. 95 for Færøerne om rettens pleje af 16. marts 1960 § 1 indsættes efter nr. 158 følgende: «158 a. § 1020 udgår».

Stk. 2. Denne lov medfører ikke i øvrigt ændring i sådanne særlige lovbestemmelser, hvorefter der er pålagt arbejdsgivere et strengere ansvar for deres ansatte eller det offentlige særligt erstatningsansvar. Derimod finder lempelsesreglen i § 4 anvendelse i tilfælde, hvor den ansattes ansvar er pålagt i henhold til særlige lovregler.

Stk. 3. § 25, stk. 1, i lov om forsikringsaftaler nr. 129 af 15. april 1930 formuleres således:

Er nogen overfor den sikrede erstatningspligtig for en af forsikringen omfattet begivenhed, indtræder selskabet i det omfang, i hvilket det har betalt erstatning til den sikrede, i dennes ret mod den erstatningspligtige. Hvis tredemand har forvoldt skaden ved uagtsomhed, der ikke kan betegnes som grov, eller hviler hans ansvar udelukkende på bestemmelserne i §§ 1 eller 2 i lov nr. ... af ... om arbejdsgiveres erstatningsansvar for ansattes skadeforvoldelse m. v., kan skadevolderens erstatningspligt nedsættes eller efter omstændighederne helt bortfalde.

§ 10 (§ 8).

Denne lov træder i kraft den ...

Finland

Norge

5 §.

Är eljest, med avvikelse från vad i denna lag sägs, särskilt stadgat, skall det fortfarande gälla.

§ 7.

(forholdet til annen lovgivning m. m.)

Lovens regler gjelder ikke i den utstrekning annet følger av lovgivningen for övrig.

§ 8.

(ikrafttredelse; oppheving eller endring av andre lover).

Översikter av nordisk rätt beträffande principalansvaret

Danmark

Redogörelse utarbetad inom den danska kommittén

Det er den almindelige regel i dansk ret, at en hvervgiver hæfter for det erstatningsansvar, som hvervtageren måtte pådrage sig for uforsvarlige skadegørende handlinger, der er foretaget i forbindelse med hvervets udførelse. Dette erstatningsansvar bygges på reglen i Danske Lov 3-19-2, der har følgende ordlyd:

«End giver Husbond sin Tiener, eller anden, Fuldmagt paa sine Vegne at forrette noget, da bør Husbonden selv at svare til hvad derudi forseis af den, som hand Fuldmagt givet haver, og af hannem igien søge Opretning.»

Regeln var ved sin tilblivelse antagelig en nydannelse i forhold til landskabslovgivningen forud for loven. Oplysningerne om, hvorledes regeln fortolkedes, herunder i retspraksis, i tiden frem till begyndelsen af det 19. århundrede er meget sparsomme.¹ En del taler for, at bestemmelsen ikke har tilsigtet at give eller været opfattet som en regel, der i almindelighed pålagde hvervgiveren ansvar for hvervtagerens fejl, men at sådant ansvar kun gjaldt tilfælde, hvor «husbonden» delegerede en særlig sig påliggende forpligtelse til «sin tjener eller anden». Dette har støttet både i reglens sproglige formulering og i retspraksis, så vidt den foreligger oplyst. Reglen har således i første række, men ikke udelukkende, haft betydning for kontraktsforhold. Kravet om «forseelse» hos hvervtageren har formentlig været forstået i lighed med reglen om ansvar for egen adfærd, det vil sige culpa, i hvert fald fra midten af det 18. århundrede.

A. S. Ørsted beskæftigede sig kort litterært med bestemmelsen i 3-19-2,² men dette synes ikke at have haft nogen indflydelse på retspraksis. Domstolene fortolkede i det hele reglen restriktivt op gennem det 19. århundrede, idet man navnlig fandt den uanvendelig uden for kontraktsforhold, jfr. således bl. a. retsafgørelserne i Ugeskrift for retsvæsen (UfR) 1867 s. 213 og 268, 1868 s. 127, 1870 s. 1029, 1884 s. 558 samt 1886 s. 821, der ud fra forskellige synspunkter nægtede reglens anvendelse.

Også i litteraturen fremkom synspunkter, der gik imod reglens anerkendelse i almindelighed, således hos *Niels Lassen*,³ der gjorde gældende, at det ikke var muligt på rationel måde at give reglen et almindeligt anvendelsesområde, og her ved henviste til den foreliggende praksis. Han gjorde iøvrigt gældende, at reglen burde begrænses til ansvar i forhold, der rummede, hvad traditionelt kaldes farlig bedrift.

Niels Lassens synspunkter fik imidlertid ikke medhold hos andre juridiske

¹ Jfr til det følgende navnlig Thøger Nielsen, *Studier over ældre dansk formuerets praksis*, København 1951 s. 304—319, Stig Juul, *Højesterets domspraksis som retskilde*, Højesteret 1681—1961, II s. 43 f.

² *Nyt juridisk Arkiv*, 20. bind, 1818 s. 115 ff.

³ UfR 1887 s. 49 ff.

forfattere; navnlig gik *Julius Lassen*⁴ ind for, at bestemmelsen burde finde almindelig anvendelse også uden for kontraktsforhold. Kort efter skete der også en ændring i retspraksis, som gav reglen en bredere anvendelse. Denne opfattelse er yderligere udbygget i detta århundrede, både af retspraksis og i litteraturen, og reglen er i dag en meget vigtig regel i dansk erstatningsret. Som tidlige eksempler på praksis' anerkendelse af reglens almindelige anvendelse kan nævnes UfR 1895 s. 216 og 1902 B s. 249 H, der begge pålagde en arbejdsgiver ansvar for sin kusk ved et færdselsuheld, denne fandtes skyldig i.

Til støtte for reglen,⁵ der foruden i norsk ret også principielt anerkendes i engelsk, amerikansk og fransk ret, men derimod ikke i svensk og tysk ret, anføres sædvanligvis flere betragtninger. Det fremhæves således, at reglen maner til omhu og forsigtighed hos hvervgiveren i retning af valg af og instruktion af hvervtagerer. Ganske vist er hvervgiveren selv ansvarlig efter den almindelige erstatningsregel (culpareglen) for sine egne forsømmelser, herunder også med hensyn til uforvarligt valg og instruktion af medarbejdere. Men ofte vil det bevismæssigt være vanskeligt for skadelidte at godtgøre en sådan forsømmelse hos hvervgiveren, hvorfor det kan være praktisk at skærpe hans ansvar. Videre anføres det, at hvis hvervgiveren selv havde udført det pågældende hverv, kunne han selv have udvist forsømmelighed, hvorfor den omstændighed, at hvervet nu udføres af hans ansatte ikke bør ændre den skadelidtes retsstilling. Man anfører i forbindelse hermed, at trediemand ofte vil være dårligere stillet ved at være henvist til at måtte søge erstatning hos hvervtageren end hos hvervgiveren, fordi denne må formodes økonomisk at være bedre i stand til at opfylde et erstatningskrav end hvervtageren. Videre finder man, at et ansvar for hvervgiveren er rimeligt ud fra et risikosynspunkt, idet hvervgiveren mere end hvervtageren har nytten af hvervtagerens virksomhed, jfr. herved den romerretlige sætning «*cujus commodum ejus periculum*». Endelig gøres det gældende, at hvervgiveren på længere sigt kan indkalkulere ansvaret som en fast driftsrisiko, eventuelt som en forsikringspræmie, i sin virksomhed, hvorved byrden i det konkrete tilfælde mindskes, og udgiften som omkostning videreføres til hele kredsen af aftagere af virksomhedens produkter. For den enkelte kunde, som lider skade, vil tabet derimod blive anderledes føleligt, og det vil føles ubilligt i forhold til de andre kunder, som ikke lider skade. Disse betragtninger er vel ikke alle af lige betydning, men tilsammen virker de utvivlsomt med styrke som begrundelse for reglen. Den foran omtalte udvikling i retspraksis samt oplysningerne om stillingen i fremmed ret turde også vise, at der består et klart samfundsmæssigt behov for reglen.

Om reglens indhold skal i øvrigt, navnlig på grundlag af den foreliggende retspraksis anføres følgende.⁶

Almindeligvis er det en forudsætning for ansvaret, at der foreligger et vist *underordningsforhold fra hvervtagerens side over for hvervgiveren*, jfr. herved reglens udtryk «*husbond*» og «*tjener*».⁷ Hvervgiveren skal stå som principal i forhold til hvervtageren (arbejderen, funktionæren, medhjælperen m. v.) i den forstand, at han har ret til at lede arbejdets udførelse, herunder navnlig at antage og afskedige hvervtagerne, give disse instruktioner og føre tilsyn med udførelsen af selve arbejdet. Derfor omfatter reglen ikke personer, der overlades hverv til selvstændig udførelse. Spørgsmålet herom forelå i afgørelsen UfR 1949 s. 112 H, der fastslog, at en kommunalbestyrelse ikke kunne betragtes som husbond med deraf

⁴ Håndbog i obligationsretten, Almindelig del, tredje, til dels omarbejdede udgave, København 1917—20, s. 320 ff.

⁵ Jfr. til det følgende Ussing s. 90 ff, A. Vinding Kruse, Erstatningsretten, del I, 1964, s. 263—64.

⁶ Se til det følgende Jørgen Trolle, Risiko og skyld s. 188 ff, Gomard s. 507 ff, A. Vinding Kruse, a. a. s. 264 ff.

⁷ Se hertil Ussing s. 95—96 og Gomard s. 544—548, A. Vinding Kruse, a. a. s. 264—69.

følgende ansvar for en fabrikant, kommunen havde ansat til selvstændigt at foranstalte rotteudryddelse i den pågældende kommune. Det samme stateredes i UfR 1945 s. 1176 SH, hvor ejeren af et stenbrud ikke fandtes ansvarlig for den skade, som forvoldtes på en lastbåd under indlosning af granit, der forestodes af en stenhuggermester, med hvem granitbrudets ejer havde truffet aftale om borttransport. Spørgsmålet var endvidere fremme i UfR 1959 s. 444 H, hvor et firma F lod foretage aflæsning af en vognladning rør i Fredericia havn ved hjælp af en hos kommunen K lejet havnekran med kranfører og to af F antagne arbejdsmænd. Da en wire efter arbejdets afslutning skulle fjernes fra kranens grabbe, lod kranføreren grabben falde ned, hvorved en av de to arbejdsmænd, A blev ramt og kom til skade. K søgtes draget til ansvar for skaden, som kranføreren fandtes at være skyldig i, men bestred ansvaret, idet K gjorde gældende, at den ikke var arbejdsgiver, idet den ikke har haft nogen indflydelse på aflæsningsarbejdets udførelse — ej heller kranførerens andel heri, idet det var de to arbejdsmænd, der dirigerede kranens bevægelser ved ordrer til kranføreren, hvis løn var inkluderet i den for kranen betalte leje. Både landsretten og højesteret antog dog eenstemmigt, at kommunen måtte være ansvarlig som arbejdsgiver, idet man henviste til, at kranføreren var ansat af K, og til, at kranen kun kunne lejes på vilkår, at den kommunale kranfører skulle betjene den, samt til at K havde mulighed for at føre tilsyn med kranførerens arbejde og give ham almindelige instrukser desangående, hvortil bemærkedes, at skaden skyldtes, at kranføreren havde tilsidesat den ham som sådan påhvilende agtpågivenhed. — Tilsvarende er afgørelsen i UfR 1947 s. 156 V, hvor ejeren af et hestekøretøj fandtes ansvarlig for løbskkørsel, mens køretøjet med kusk var udlejet for timebetaling til en entreprenør daglig i tiden 8—17. Endelig kan også nævnes UfR 1962 s. 654 H, hvori generaldirektoratet for statsbanerne havde overdraget bjærgningssselskabet Svitzer A/S at transportere to brofag af jernbanebroen mellem Ålborg og Nørresundby til værft, efter at brofagene ved påsejling var styrtet ned. Et af brofagene blev af Svitzer midlertidigt sat på grund, og blev her påsejlet som følge af uforsvarlig afmærkning, hvorved skade på skib opstod. Herfor var Svitzer ansvarlig. Generaldirektoratet blev medsagsøgt under henvisning til, at det var ejer af brofaget, og at transporten fandt sted i dets interesse, men frifandtes, idet befordringen var overladt Svitzer som selvstændig entreprenør. Se nu også UfR 1964 s. 170 V.

Ved afgørelsen af, om der består et «husbondforhold», er det dog ikke alene afgørende, om der foreligger en instruktionsmyndighed. Mere frie risikoovervejelser spiller formentlig også ind, bl. a. i tilfælde, hvor skade opstår i forbindelse med samvirke af flere arbejdsled, og hvor der derfor kan være tvivl om, hvem der blandt flere arbejdsgivere skal drages til ansvar, jfr. herved allerede den anførte dom fra 1959. Efter omstændighederne må der kunne pålægges flere samtidige arbejdsgivere solidarisk ansvar med hel eller delvis regresansvar for den ene i forhold til den anden. Dette er således antaget i UfR 1941 s. 204 og 599 samt af et mindretal i UfR 1960 s. 145 H.

Dommen i UfR 1960 s. 145 H viser for øvrigt, at et arbejdsgiverforhold ikke i sig selv er en tilstrækkelig ansvarsbetingelse; det må yderligere kræves — hvilket dog i de fleste ansvarssituationer i det praktiske liv er opfyldt — at der foreligger et hverv, som den underordnede skal udføre for arbejdsgiveren, og ikke f. eks. i udelukkende egen eller trediemands interesse. Sagen omhandlede det tilfælde, at en murermester M skulle udføre reparation af nogle gesimser på en ejendom og i den anledning af det kommunale brandvæsen B lånte en 17 m høj brandstige til brug ved arbejdet, således at en anden murermester P, der var knyttet til B som brandassistent, i henhold til brandinspektørens krav skulle betjene stigen, for

hvilket M påtog sig at betale P; under arbejdet flyttede P imod gældende instruks stigen, mens den hos M ansatte arbejdsmand A stod oppe på den, hvorved stigen væltede og A dræbtes. A's efterladte søgte såvel M som B til erstatning. Landsretten fandt, at alene B, og ikke M var ansvarlig som arbejdsgiver, idet man henviste til, at det for udlånet af stigen var sat som betingelse, at et medlem af brandkorpset medfulgte til betjening, der alene skulle forestås af dette, hvor B må indestå for, at stigen blev forsvarlig betjent, hvilket ikke havde været tilfældet. Under disse omstændigheder fandt retten, at det ikke kunne forventes, at M førte tilsyn med stigens brug og tog ansvaret herfor. Dommen ændredes af højesteret, dog under dissens, idet flertallet underkendte landsrettens betragtninger. Man fandt ikke, at P, der iøvrigt skulle antages og lønnes af M, havde udført hvervet i B's interesse, eller at B indestod for, at stigen blev forsvarlig betjent, (men alene at P havde modtaget fornøden instruktion om betjeningen). P måtte derimod anses at have udført sit hverv i tjeneste hos M, der havde ledelsen af og tilsynet med reparationsarbejdet, og som derfor måtte være ansvarlig som arbejdsgiver for P's fejl. Dommen er kommenteret i TfR 1960 s. 227—29.

I tilslutning hertil kan nævnes, at den omstændighed, at arbejdsgiverens brug af medhjælper skyldes et hensyn til dennes beskæftigelse eller uddannelse, ikke fritager ham for ansvar for medhjælperen, jfr. herved UfR 1937 s. 785 H om en installatørs ansvar over for en husejer for fejl begået af husejerens broder, der var arbejdsløs, og som for sin bistand med udgravningsarbejde blev vederlagt direkte af husejeren, som var blevet instrueret af installatøren.

Husbonden er arbejdsgiveren, d. v. s. den for hvis regning arbejdet udføres (driftsherren). Mere eller mindre overordnede mellemlid mellem den ansatte og driftsherren er ikke ansvarlig, således f. eks. ikke arbejdsformanden på arbejdspladsen, selv om han måtte indtage en ret selvstændig stilling, jfr. UfR 1949 s. 374 H eller en overlæge for en underordnet læge på en hospitalsafdeling, jfr. UfR 1953 s. 1127 eller en skovrider for hans skovfoged, UfR 1947 s. 169.

Ansvarsreglen gælder, hvad enten der er tale om fysiske eller juridiske personer, som f. eks. et aktieselskab eller et intressentskab, jfr. herved UfR 1959 s. 1 H, hvor aktieselskabet hæftede for sin direktør.

Det er dog undtagelsesvis antaget i domspraksis, at hvervgiveren i visse forhold må hæfte for hvervtagerens fejl, uanset at denne har en helt selvstændig stilling, og hvervgiveren ingen adgang har til at lede hvervets udførelse.⁸ Synspunktet hænger formentlig til dels sammen med den betragtning, som også kendes i udenlandsk ret, at man ikke ved at bringe sig ind under principalansvarsreglen kan frigøre sig for et ansvar, som iøvrigt følger af retsordenen.⁹ Med hensyn til skade, der opstår i forbindelse med arbejde på fast ejendom, herunder grund eller vej, kan det nævnes, at der formentlig ud fra naboretlige synspunkter er en tilbøjelighed til at pålægge et strengt ansvar for skade på anden grund eller trafikanter, som den pågældende ejendoms ejer ikke kan frigøre sig fra ved at give arbejdet i selvstændig entreprise; jfr. således afgørelserne i UfR 1941 s. 204, 1949 s. 488 og 1952 s. 920.

Herved kan også nævnes UfR 1942 s. 304 H, hvor det statueredes, at et oprensingsarbejde i et vandløb, som en kommune efter afholdt licitation overdrog til to landmænds udførelse, var af en sådan karakter, at kommunen i forhold til de pågældende, der under udførelsen af arbejdet forvoldte trediemand skade, havde stilling som arbejdsgiver og dermed var ansvarlig over for skadelidte. Kommunens

⁸ Jfr Frost i TfR 1944 s. 15 ff og Ussing s. 99, Axel H. Pedersen, *Entreprise* s. 84 f, A Vinding Kruse, a. a. s. 264—66

⁹ Jfr hertil Gomard s. 546 ff.

offentligretlige stilling har formentlig herved spillet ind, idet dommen fremhæver, at der var tale om et arbejde, som det efter lovgivningen påhvilede kommunen at udføre, og at den omstændighed, at arbejdet var overdraget til udførelse ved licitation ikke kunne betage arbejdet dets karakter som udført i kommunens tjeneste.

På lignende måde kan kontraktmæssige hensyn få indflydelse og ansvar pålægges efter kontraktregler, uanset om ansvar ikke følger af DL. 3-19-2, jfr. t. eks. dommen i UfR 1949 s. 535 H. Sagen angik ansvaret for et firma, der påtog sig kørselsforretninger ved en række selvstændige vognmænd. I det foreliggende tilfælde var firmaet antaget af en flytteforretning til at udføre en transport, som det overlod til en af vognmændene. Under dennes påfølgende afhentning af, hvad der skulle transporteres, skete der et tyveri af nogle effekter. Over for flytteforretningens erstatningskrav fandtes firmaet ikke med rette at kunne gøre gældende, at dette alene havde anvist vognmanden til at udføre transporten, idet firmaets indre forhold, der ikke havde givet sig til kende over for flytteforretningen, måtte være dette uvedkommende.

Et andet spørgsmål ved fortolkningen af DL. 3-19-2 som undertiden har givet anledning til tvivl, er *hvilke af den ansattes handlinger, hvervgiveren hæfter for*, jfr. herved kravet om, at forseelsen skal være begået «derudi».¹⁰

*Julius Lassen*¹¹ gjorde i denne forbindelse gældende, at det afgørende var, om forseelsen vedrørte hvervets udførelse, det vil sige, at skaden var hidført ved handlinger fra hvervtagerens side, som tilsigtede opnåelsen af husbondens (principalens) ved hvervet tilkendegivne formål, eller var led i handlinger med sådant formål. Han ville dog gøre den begrænsning deri, at husbonden ikke hæftede for en aldeles abnorm adfærd fra tjenerens side, f. eks. hvis et til opkrævning af penge udsendt bud dræbte skyldneren for at skaffe pengene. Husbonden måtte derimod være ansvarlig, selv om tjenerens handling var af en sådan art, at han ikke med føje kunne antage, at husbonden ønskede den foretaget af ham.

I tilslutning hertil anfører *Ussing*,¹² at husbonden også må være ansvarlig for tjenerens undladelse af at foretage handlinger, som falder inden for hvervet, og som husbonden har pligt til at lade foranstalte. Endvidere gjorde han gældende, at undtagelsen med hensyn til abnorm adfærd har mindre betydning i en uden for kontraktforhold som følge af de i kontrakten foreliggende særlige forpligtelser for husbonden.¹³

Retspraksis synes at have anerkendt denne opfattelse, hvorefter det er hovedsynspunktet, at forseelsen skal angå hvervets udførelse, således at principalen bortset fra abnorm adfærd hos medhjælperen, som ligger helt uden for, hvad principalen kan påregne, pådrager sig ansvar for medhjælperens fejl. Principalen hæfter således principielt uden hensyn til skyldgraden af den underordnedes adfærd, jfr. således eksemplerne UfR 1942 s. 304 H (kommenteret i TfR 1943 s. 531—33), og uanset om han har overtrådt instrukser meddelt af arbejdsgiveren, jfr. herved UfR 1950 s. 126 H. Det udelukker heller ikke ansvar for arbejdsgiveren, at den ansatte har foretaget den skadegørende handling i beruset tilstand, jfr. herved UfR 1950 s. 145 H.

Om kravet «derudi» er der i øvrigt grund til at bemærke, at retspraksis har pålagt principalen ansvar også for den ansattes «svinkeærinder» (det vil sige ærinder, som er hans egne, men som foretages i forbindelse med hvervet for principalen). Dette er særlig praktisk ved budtjeneste, hvis den ansatte foretager af-

¹⁰ Jfr. til det følgende Trolle, Risiko og skyld s. 202 f, Gomard s. 518 f, A. Vinding Kruse, a. a. s. 269—73.

¹¹ Jfr. Håndbogen s. 323 f.

¹² Ussing s. 94.

¹³ Jfr. Dansk Obligationsret, 4. udgave 1961 (ved A. Vinding Kruse) s. 114 f.

vigelser fra hvervets rute. Ansvar for principalen er her statueret ved afgørelserne UfR 1934 s. 420, 1925 s. 698 og 1952 s. 648, men er nægtet ved UfR 1936 s. 620. I forbindelse hermed kan nævnes UfR 1958 s. 821 H, hvor en butiksindehaver pålagdes ansvar for sit bud, der efter lukketid kørte hjem til sin moder med varer fra butikken til hende.

Efter praksis må det endvidere antages, at arbejdsgiveren pålægges ansvar for skader, der opstår i forbindelse med tjenester, som arbejderen under sit arbejde på egen hånd yder trediemand, jfr. herved UfR 1952 s. 1086 Ø om en lastvognschauffør, der havde taget en privatbil på slæb, og UfR 1953 s. 1041 H om en mekaniker på et værksted, der påtog sig reparation af en bil som ekstraarbejde.

Spørgsmålet, om principalen også hæfter for handlinger i kådhed, har også foreligget til afgørelse ved domstolene. Sagen UfR 1952 s. 73 H angik et tilfælde, hvor et ungt bud i et bogbinderi bistod med at hejse nogle kasser fra virksomhedens lokaler på 3. sal i en ejendom ned i gården, hvor en chauffør stablede dem på en vogn. I en pause, eller da arbejdet lige var afsluttet, greb han i kådhed fat i eller omkring en jævnaldrende lærling, der under sit forsøg på at komme fri stødet mod en glasrude, der splintredes. Nogle skår herfra ramte chaufføren i øjet, der måtte fjernes. Retten fandt, at handlingen var uden nogen som helst arbejdsmæssig tilknytning til budets beskæftigelse i bogtrykkeriet, og at den heller ikke på anden måde fandtes at have en sådan forbindelse til dette, at ansvar kunne foreligge efter DL. 3-19-2. — Heroverfor kan nævnes UfR 1930 s. 558, hvor en kommune ansås ansvarlig for sin snekaster, der under arbejdet forsætligt kastede sne mod en forbiikørende automobilist.

Som et andet eksempel, hvor betingelsen «derudi» heller ikke ansås for opfyldt, kan nævnes UfR 1958 s. 993, hvor en arbejdsmand på et automobillakereri i spirituspåvirket tilstand tilegnede sig en kundes køretøj, der henstod i virksomheden og under kørsel beskadigede det. Se også UfR 1929 s. 828 samt den nævnte UfR 1936 s. 620.

Den foreliggende praksis vedrørende DL. 3-19-2 illustrerer i øvrigt reglens anvendelse i mange livsforhold. Nævnes kan forseelser begået i færdslen fra tjenerens side under hvervets udførelse, jfr. UfR 1902 B s. 249 H, 1911 s. 806 H, 1924 s. 960 H, 1925 s. 638 H, 1950 s. 145 H og 1958 s. 821 H; endvidere kan anføres forseelser, hvor skade påføres trediemand ved udførelsen af selve arbejdshandlingen, jfr. således UfR 1937 s. 785 H, hvor en installatør pålagdes ansvar for, at medhjælperen ved uforsvarlig udgravning på den ejendom, hvor arbejdet udførtes, bevirkede, at ejendommens gavl styrtede ned, og den forannævnte afgørelse UfR 1959 s. 444 H, hvor en kranejer pålagdes ansvaret for den beskadigelse, der overgik en arbejdsmand ved, at kranføreren lod kranens grabbe sænke ned. Nævnes kan også huslejeforhold, hvor værten er blevet gjort ansvarlig for viceværtens forsømmelser, jfr. således UfR 1950 s. 685 H og kontraktsforhold i det hele, således UfR 1949 s. 535 H, der er refereret ovenfor s. 136 og 1951 s. 494 H, hvor en butiksejer, der kontraktligt havde påtaget sig fejlepligt foran ejendommen, hæftede for sin fejemandens forsømmelighed, samt 1929 s. 707 H og 1930 s. 984 H angående beskadigelse af ting overgivet i varetægt. I forbindelse hermed kan nævnes hotellers ansvar for skader, som deres karle m. v. forvolder under kørsel med motorkøretøjer, der af gæster er overladt i hotellets varetægt, jfr. eksempelvis UfR 1955 s. 517 H og 1953 s. 69 H. Som særligt eksempel kan endelig fremholdes UfR 1950 s. 126 H, hvor krigsministeriet pålagdes ansvar for vådeskud fra en soldat, der havde handlet i strid med instruksen. Videre kan nævnes, at forældre, der lader deres børn hjælpe sig med deres arbejde, er ansvarlig efter DL. 3-19-2 for barnets skadegørende handlinger, jfr. 1935 s. 14 H. I UfR 1952 s. 747 H pålagdes der et optagelses-hjem ansvar for en børneværnselev, der under deltagelse i hjemmets landbrugs-

arbejde til hest påred en cyklist, og i UfR 1933 s. 473 H og 1938 s. 704 H pålagdes der ansvar for farlige indretninger, da opsynet hermed svigtede.

Reglen om husbondeansvaret bygger endvidere på den forudsætning, at den ansatte har pådraget sig personligt et ansvar efter den almindelige erstatningsregel, jfr. udtrykket «forseis». At der således stilles krav om en culpøs adfærd hindrer dog ikke, at det antages, at husbonden hæfter for såkaldt «anonyme» fejl, der ikke kan tilskrives nogen bestemt ansat. Lempes den ansattes eget ansvar efter reglerne om børn og sindssyge m. v. i myndighedslovens §§ 63 og 64, må det formentlig antages, at hensyn til den pågældendes manglende betalingsevne eller udvikling (modsat den begrænsede alderstrin) ikke tages i betragtning. Spørgsmålet er dog noget omtvistet i teorien. Modsat norsk ret har der ikke i dansk ret været gennemført begrænsning i arbejdsgiverens hæftelse for krav på godtgørelse i medfør af den fakultative regel i ikrafttrædelsesloven til straffelovens § 15 om legemskrænkelser, frihedsberøvelse eller tab af forsørger. Danske domstole har her pålagt arbejdsgiveren fuldt ansvar.

Fra ansvarsreglen efter DL. 3-19-2 har den undtagelse været opstillet, at en arbejdsgiver ikke kunne antages at være ansvarlig på grundlag af reglen overfor en underordnet tilskadekomst som følge af en fejl fra en arbejdsfælle.¹⁴ Reglen har været begrundet med, at den sociale ulykkesforsikringslovgivning, der pålægger arbejdsgiveren en forsikringspligt for sine arbejdere, udtømmende angiver arbejdsgiverens forpligtelser. Denne lempelse i ansvaret har været opfattet som modydelsen til arbejdsgiveren for den forsikring, man pålægger ham pligt til at tegne. Denne opfattelse er dog nu praktisk talt forladt. Reglen var formentlig også dannet i domspraksis under indflydelse af engelsk ret med den der tidligere gældende, men nu opgivne «Fellow Servant» («Common Employment») regel, hvorefter arbejdsgiveren ikke skulle hæfte for skade overgået arbejdere ved arbejdsfællers fejl. Begrundelsen herfor skulle bero på præventive synspunkter eller ud fra synspunktet «accept af risiko». De senere domme, i hvilke denne undtagelsesregel fra DL. 3-19-2 har været gjort gældende, har imidlertid været så afvisende, at undtagelsesreglen næppe længere har praktisk betydning, jfr. herved senest UfR 1963 s. 329 H med henvisning til ældre domme i noten og *Trolles* kommentar af dommen i UfR 1963 B s. 239—42. Herved kan også henvises til, at retspraksis i dag modsat tidligere klart anerkender, at staten efter almindelige erstatningsregler er ansvarlig overfor tilskadekomne militære værnepligtige, såfremt deres tab går ud over, hvad loven om invaliderente m.v. til sådanne tilskadekomne yder; jfr. herved lovbekendtgørelse nr 157 af 21. maj 1959 § 3, der svarer til ulykkesforsikringslovens § 4, og UfR 1957 s. 748 H og 1953 s. 308 H, kommenteret i TfR 1954 s. 334—37.

Ved siden af DL. 3-19-2 kan nævnes nogle specialregler for ansvar for trediemands fejl, således bestemmelsen i *sølovens* § 8 om rederens ansvar for fejl eller forsømmelse i tjenesten af skibsfører, mandskab, lods eller andre, der udfører arbejde i skibets tjeneste, og *færdselslovens* § 65, hvorefter der påhviler ejeren (eller brugeren) af et motorkøretøj ansvar for førerens adfærd. Disse reglers ansvarsbestemmelser ligger nær op ad ordningen i 3-19-2, men er i visse henseender skærpet i forhold til denne.

De anførte ansvarsregler gælder også det offentliges ansvar.¹⁵ Staten, kommunerne m.v. hæfter således på samme måde som private for deres ansattes forsømmelser, hvad enten den er af privat- eller offentligretlig karakter, jfr. således

¹⁴ Jfr. hertil Vinstberg, Forsikringsydelse og Erstatningsansvar. 1957, s. 119 ff.

¹⁵ Jfr. hertil Poul Andersen, Oversigt vedrørende dansk ret i betænkning nr. 214 om Statens og kommunernes erstatningsansvar, 1959, A. Vinding Kruse, a. a. s 277.

UfR 1943 s. 1072 H, hvor staten i henhold til «DL. 3-19-2 eller en hermed stemmende grundsætning» fandtes ansvarlig for den skade, der var sket på en maskine tilhørende et bogtrykkeri ved fejl begået af en fabriksinspektør under afprøvningen af maskinen, der udførtes af ham som en under hans tjenestevirksomhed pligt-mæssig handling, samt 1959 s. 126 H, hvor krigsministeriet pålagdes ansvar for en soldats vådeskudsulykke, 1950 s. 145 H, 1952 s. 53 H og 747 H samt UfR 1947 s. 709 H, der dømte det offentlige i henhold til ovenfor anførte regel i færdselsloven (dengang motorlovens § 38). Også for overordnede forvaltningssubjekters fejl hæftes der.

I forhold, vor der efter det anførte er grundlag for anvendelsen af reglerne om ansvar for en ansat, består dennes ansvar normalt uafkortet ved siden af, jfr. herved eksempelvis UfR 1953 s. 526 H, og den for den ansatte ansvarlige (hvervgiveren) har ret til at søge *regres* mod den forsømmelige underordnede for, hvad han har måttet svare, jfr. således DL. 3-19-2's udtrykkelige bestemmelse om husbondens ret til hos tjeneren at «søge opretning».

I forbindelse med DL. 3-19-2 må endelig omtales reglen i *loven om forsikringsaftaler* § 25, stk. 1, 2. pkt., hvorefter ansvaret i henhold til DL. 3-19-2 kan nedsættes eller efter omstændighederne helt bortfalde i tilfælde, hvor skaden er dækket af en forsikring.

Under tilblivelsen på rigsdagen af denne bestemmelse udtaltes det i en betænkning afgivet af landstinget,¹⁶ at der vel ikke kunne være tale om ex lege at lempe erstatningsansvaret, når detta beroede på DL. 3-19-2, men at udvalget ønskede at fremhæve, at der efter udvalgets mening hyppigst måtte være grund til efter lovreglens fakultative bestemmelse at lempe ansvaret, når det beroede på DL. 3-19-2. Dette er også blevet reglen i retspraksis, hvor ikke særlige synspunkter som f. eks. faglig fejl eller ansvar for særlig farlig indretning, der gør sig gældende såvel for culpaansvaret som for ansvaret efter DL. 3-19-2. Af domme, der således lader ansvaret efter DL. 3-19-2 bortfalde, kan nævnes UfR 1936 s. 669 H, 1950 s. 686 H, 1951 s. 494 H, 1955 s. 517 H og 1960 s. 77 H.¹⁷

Reglen om husbondansvar anerkendes ikke blot ved det direkte spørgsmål om at holde husbonden erstatningsansvarlig, men grundsætningen virker også på anden måde med i erstatningsretten. Forvolder således trediemand husbonden skade, må han i sit erstatningskrav mod trediemand efter sædvanlige regler efter omstændighederne tåle *identifikation* med sin arbejdstager, såfremt denne er medansvarlig, jfr. således UfR 1887 s. 625 H, jfr. 1886 s. 620 og UfR 1937 s. 173 Ø. Derimod vil arbejdsgiveren næppe i almindelighed være tvunget til i *forsikringsretlig henseende*, jfr. navnlig forsikringsaftaleloven § 18, at tåle identifikation.

Spørgsmålet om nedsættelse af arbejdsgiverens ansvar på grund af skadelidtes *egen skyld* afgøres principielt efter samme synspunkter, som hvis der var tale om at gøre den ansatte personligt ansvarlig, idet det jo netop er den ansattes ansvar, som arbejdsgiveren hæfter for.

Finland

Av lagstiftningsrådet Henry Adahl

Den finska rätten innehåller ej någon lagbestämmelse av allmän räckvidd om ansvar för underordnads handling. En förutsättning för skadeståndsskyldighet utanför kontraktsförhållanden har dock i allmänhet ansetts vara, att den ansvarige

¹⁶ Jfr Rigsdagstidende 1929—30, tillæg B, spalte 550—52.

¹⁷ Jfr hertil Vestberg anførte værk s. 82 ff., Drachmann Bentzon og Christensen, Kommentar til forsikringsaftaleloven, 1952 I, s. 160 med note 7, Gomard s. 518 ff.

självt orsakat skadan. I enlighet härmed kan finsk rätts ståndpunkt i princip anses vara, att någon ansvarighet för annans vållande icke erkännes.

I vissa lagar har det emellertid med övsteg från detta fastställts ett strängare ansvar och stadgats skadeståndsskyldighet för skada, som orsakats av annan. Sålunda svarar redare för skada, som genom fel eller försummelse i tjänsten åstadkommits av fartygets befälhavare, besättning, lots eller någon, som utan att tillhöra besättningen, på grund av redares eller befälhavares uppdrag utför arbete i fartygets tjänst (sjölagen § 11 och § 13 punkt 2). Jämlikt sjölagen § 97 är avlastaren skyldig att ersätta skada, som avlämnat gods orsakat bortfraktaren eller annan, såvida avlastaren eller någon för vilken han svarar, gjort sig skyldig till fel eller försummelse. Enligt 37 § ägfredslagen ansvarar husdjurs ägare för betesskada, då olovligt betande kan tillräknas vallhjon eller annan, vilken värden om djuret ålegat. Likadant ansvar åvilar även den, åt vilken djuret överlämnats att födas eller annorledes till nyttjande, och som givit djuret i annans vård. Principalansvar för av underordnad vållad skada har vidare stadgats i t. ex. 16 § jaktlagen, 19 § fiskelagen, 11 § 2 mom. lagen om elektriska anläggningar och 18 § lagen om illojal konkurrens.

Även i praxis har, utan stöd av lagregler, arbetsgivare dömts att utgiva skadestånd utanför kontraktsförhållanden för skada, som vållats närmast av den, vilken utav arbetsgivare fått i uppdrag att leda och övervaka arbete. Rättspraxis är härvidlag mycket omfattande, men tillika svårtolkad och oöverskådlig, varför det allmänna intrycket blir blandat. Någon konsekvent iakttagen princip är det alltså svårt att finna, utan avgörandena måste bedömas från fall till fall. Principalansvaret har i dessa fall dock ofta sträckts mycket långt. Se t. ex. HDD 1932 II 496.

Särskilt då bolag, annan sammanslutning eller företagare tillsatt självständig driftsledning, har praxis avvikit från culpaprincipen, ty för skada, som vållats genom oaktsamhet av sådan ledning, har skadeståndsskyldighet ådömts ej blott den oaktsamme utan även företagaren. En dylik ståndpunkt anses grunda sig på att en företagare eljest skulle kunna genom att tillsätta en särskild driftsledning fritaga sig från den med företaget sammanhängande ekonomiska risken. Såsom självständig driftsledning uppfattas emellertid ej vilken som helst underordnad, som självständigt utför arbetsuppgift för företagarens räkning. Sålunda har det t. ex. i HDD 1953 II 146 uttryckligen utsagts, att en vanlig arbetares försummelse ej är tillfyllest för att ådraga företagaren ansvar. Såsom driftsledning har ej heller betraktats den, som har en så självständig ställning, att han framträder som egen företagare, såsom fallet oftast är med t. ex. en entreprenör. Se t. ex. HDD 1934 II 64 och 263, 1947 II 114 och 1953 II 139.

Ett slags principalansvar har i praxis grundats på vållande med avseende å valet av underordnad, instruktion av denne eller tillsyn över hans arbete. Ansvaret har gjorts desto strängare ju mera riskfylld den av arbetsgivaren utövade verksamheten har ansetts vara. De på arbetsgivaren ställda kraven beträffande material, anordningar, instruktion och övervakning ha stundom kunnat ställas så höga, att han ådömts skadeståndsskyldighet utan att något verkligt vållande från hans sida kan anses föreligga. T. ex. i HDD 1950 II 197 kan ifrågasättas om icke vållandet varit fingerat. I många fall har det ej ens ansetts nödvändigt att konstatera, att någon viss person vållat skadan, utan det har funnits tillräckligt, att en försummelse förelegat och att skadan orsakats av denna. Belysande härvidlag är t. ex. rättsfallet HDD 1948 II 229, i vilket fastighetsägare förpliktades att ersätta skada, som en person när han avlägsnat sig ur huset ådragit sig genom att halka på en isig stentrappa, som lämnats osandad. (Jfr HDD 1942 II 76). Se även HDD 1955 II 66.

Det principiella utgångsläget synes alltså ha varit, att arbetsgivares ansvar för

av annan vållad skada grunder sig på arbeidsgivarens eget vållande. Då emellertid betræffande arbeidsgivares tillsynsplikt og omsorgsfullhet i mange fall stællts så høge krav, att det knappast kan vara fråga om något annat än fingerad culpa og enår det även förekommer, att arbeidsgivare ådömts skadeståndsskyldighet utan påvisat eget vållande, kan man konstatera, att praxis ej konsekvent hållit fast vid culpaprincippet, utan även lett utvecklingen i riktning mot det strikta skadeståndsansvaret.

Vidkommande s. k. kvasikontraktförhållanden har man i praxis ansett, att företagare utan eget vållande skall svara för att hans kunder tryggt skola kunna vistas t. ex. i företagarens affärslokal. Då i dylika fall mellan företagaren og den skadelidande före skadans intræffande består ett rättsförhållande eller något som liknar ett sådant, har det ansetts rimligt, att företagaren är ansvarig för skada, som orsakas t. ex. genom fel i lokalens anordninger.

Likaledes har det ansetts ligga i sakens natur, att företagare, som åtagit sig en viss prestation, skall svara för att hans anstællde förfara aktsamt vid fullgörandet av prestationen. Se t. ex. HDD 1950 II 394 og 1956 II 34.

Även vid arbeidförhållanden har det ansetts att, då arbetare skadas genom olycksfall i arbetet, arbeidsgivaren skall svara såsom för eget vållande ej endast för att redskap og anordninger varit felfria utan även för skada orsakad av arbeidsledningen eller ock av arbetare, som ombetrots med en ur synpunktens av skaderisk för arbeidskamrater særskilt viktig post, t. ex. kranskötare. Se t. ex. HDD 1954 II 120.

Norge

Av dosent Carsten Smith

Litt historikk

Det hevdes at husbonden etter gammel germansk rett var ansvarlig for rettsbrudd fra sine folks side, d. v. s. for hustru, barn, tjenestefolk o. l.¹ Dette ansvaret skulle for så vidt trolig være mer vidtgående enn det erstatningsansvar for tjenerens rettsbrudd i tjenesten, som husbonden ble pålagt ved bestemmelsen i Norske Lov 3—21—2.

NL. 3—21—2 er lovteknisk sett en unntaksregel fra den foregående bestemmelse, 3—21—1, som har følgende ordlyd:

»Tjenestefolk maa ej med deris Forseelse före deris Husbond Skade paa men de bør selv at lide for hvis de brut have.»

Her uttales det altså at husbonden ikke er ansvarlig for tjenerens rettsbrudd. Det er mulig at bestemmelsen må sees på bakgrunn av den foran nevnte gamle rettsoppfatning, som den altså tar avstand fra. Det er imidlertid tvilsomt om det gamle prinsipp om husbondansvar gjalt da lovbooken ble til.²

Om NL. 3—21—2 skal ses som en levning av den gamle rettsoppfatning, eller om den gir uttrykk for nye rettstanker, har det vært hevdet forskjellige oppfatninger om.³

¹ Jfr Oscar Platou, Forelesninger over udvalgte emner af privatrettens almindelige del (Kristiania 1914) s. 470—71, Fredrik Stang, Erstatningsansvar (annen utgave) s. 15, J. Övergaard, Norsk erstatningsrett (annen utgave) s. 187—88.

² Hallager-Aubert, Den norske obligationsrets almindelige del (1887), synes å mene at det i NL. 3-21-1 ikke ligger annet enn hva en måtte anta uten uttrykkelig bestemmelse.

³ Jfr. Platou, l. c. s. 471, Övergaard, l. c. s. 188 og Smith, Solidaritet og regress i erstatningsretten, s. 63—64.

Prinsippet om objektivt arbeidsherreansvar og dets utvikling

1. Norsk retts hovedbestemmelse på dette område er gitt i Norske Lov av 1687, 3. bok, 21 kap., 2. artikkel (NL 3—21—2). Denne bestemmelse har presis den samme ordlyd som DL 3—19—2, og den er gjennom rettspraksis og teori blitt tillagt noenlunde det samme innhold som den danske artikkel. Det ansvar som følger av NL 3—21—2, blir i vanlig språkbruk betegnet som husbondansvaret.

Husbondansvaret innebærer at arbeidsgiveren blir objektivt ansvarlig for den skade som hans ansatte på uaktsom måte påfører tredjemann i tjenesten. Det er en aktiv skyldidentifikasjon som finner sted. Arbeidsgiveren og skadevolderen blir prinsipalt solidarisk ansvarlige overfor skadelidte.

2. NL 3—21—2 fremtrer lovteknisk som en unntaksregel fra den foranstående artikkel, som avviser det objektive ansvar for husbonden. Og den plass husbondansvaret er gitt i Lovboken, viser også for övrig at man tilsiktet å gi dette ansvar et beskjedent virkefelt. Det var sannsynligvis i første rekke de tyendemessige forhold regelen skulle ramme.

Ansvaret ble i de første par hundre år anvendt i meget liten grad. I domssamlingene nevnes 3—21—2 visstnok for første gang i 1880-årene. Fra da av opptrer den imidlertid særdeles hyppig i rettspraksis. Og gjennom denne praksis er regelens opprinnelige anvendelsesområde utvidet så sterkt, at bestemmelsen i dag angir vår retts hovedprinsipp når det gjelder arbeidsgiverens erstatningsansvar.

Artikkelens regel om objektivt arbeidsherreansvar

1. Hvem er ansvarlig som husbond?

Det er den ledende arbeidsherren som hefter for folkenes forseelser. Når kommandoretten går gjennom flere ledd, er det den som innehar den överste posisjon, som er husbond. Man kan her følge den amerikanske retningslinje — »look to the man higher up». Når tvilstilfelle oppstår i praksis, kan *Stangs* anvisning følges. Han vil legge ansvaret på den som er bærer av den interesse handlingen fremmer — og det vil svært ofte være den for hvis regning handlingen foretas. Er det en arbeider i en bedrift som volder skaden, er det eieren (bedriften selv) og ikke en driftsleder eller direktör som blir ansvarlig. Spørsmålet om hvem som er ansvarlig når arbeidsherrefunksjonene er spaltet opp på flere hender, er særlig undersøkt i tilknytning til sjöfartslovens § 8.

Hvor arbeidere fra flere bedrifter forårsaker skade i fellesskap, blir deres arbeidsherrer solidarisk ansvarlige.

2. Hvem er tjener i lovens forstand?

Oppdragsmottakeren må stå i et visst arbeidsmessig underordningsforhold til oppdragsgiveren. Som det ble uttrykt allerede hos *Hallager-Aubert*: Skadevolderne må være »vedkommendes Befaling og Tilsyn undergivne».

Det er ikke nödvendig at dette avhengighetsforhold er synlig for omverdenen. Det avgjørende er hvilket forhold som foreligger mellom de to parter. Normalt vil man derfor finne veiledning i den avtale som er inngått mellom vervgiveren og vervmottakeren. Men underordningsforholdet behöver ikke å bygge på kontrakt. Det kan således gjerne grunne seg på foreldremyndigheten. Heller ikke behöver det å foreligge noe fast arbeidsforhold. Regelen omfatter også dem som bare betros et enkelt oppdrag.

Når man nærmere skal utvikle hvilke krav som stilles til underordningsforholdet, er det særlig to grupper av spørsmål som oppstår. For det første hvor overordnet stilling innen en virksomhet en arbeidstaker kan ha för han faller utenfor

Lovbokens tjenerbegrep. For det annet hvor grensen skal trekkes mot de selvstendige oppdragsmottakere.

Med hensyn til det første spørsmål foreligger det en interessant motsetning mellom svensk og norsk rett. Mens man i Sverige har begynt på toppen av skalen av de ansatte, og har statuert arbeidsgiveransvar for driftsledelsen, men ikke for de helt underordnede, har det i Norge aldri vært tvilsomt at 3—21—2 omfatter underordnede ansattes handlinger. Det har derimot i norsk rett vært noe uklart hvor høyt oppover rangstigen man har kunnet gå. I den senere tid synes det her å ha foregått en viss rettsutvikling i retning av å trekke inn ganske selvstendige stillinger. Situasjonen i dag kan kanskje best karakteriseres gjennom en byrettsdom referert i RG 1956 s. 45. Det ble i denne sak antatt av retten at en overlege ved et kommunalt sykehus hadde utvist ansvarsbetingende uaktsomhet ved röntgen- og radiumbehandling av en patient som led av en hudlidelse. Kommunen ble kjent ansvarlig for den skade pasienten på denne måte var påført. Med hensyn til anvendelsen av 3—21—2 bemerker retten følgende:

I den av Bergen formannskap i 1929 vedtatte instruks for overlægen ved röntgenavdelningen på Haukeland sykehus heter det i punkt 1: »Hans nærmeste foresatte er sykehusenes direktør, hvis pålegg han har å rette seg etter utenfor de tjenesteanliggende som han ifølge nærværende instruks bestyrer selvstendig». Punkt 2 foreskriver blant annet: »Overlegen foretar med full myndighet sykebehandling og den dertil hørende tjeneste ved röntgenavdelingen.»

NL. 3—21—2 tar fortrinnsvis sikte på tilfelle hvor det er et arbeidsmessig underordningsforhold. Kommunen vil således være ansvarlig for uaktsomme skadegjørende handlinger fra sykesøstrenes og andre underordnede funksjonærers side i samme utstrekning som personalet selv er ansvarlig for skaden. At en annen regel skal gjelde sykehusets overleger, synes lite rimelig. Rettspolitiske betraktninger tilsier ikke et slikt resultat. Det underordningsforhold NL. 3—21—2 fortrinnsvis sikter til, antas ikke å være til hinder for at lovbestemmelsen får anvendelse på en så overordnet og selvstendig stilling som den en overlæge innehar. I en skrivelse til Sosialdepartementet av 16. august 1939 har Justisdepartementets lovavdeling antatt at arbeidsherreansvaret for et sykehuspersonales uaktsomme skadegjørende handlinger også gjelder overlægen. Skrivelsen er nevnt av Dagfinn Dahl i hans artikkel om »Lægens Rettslige Ansvar» i TfR 1946, side 246 in fine. Her tilføyer Dahl for egen regning: »Jeg skulle tro at denne oppfatning (Justisdepartementets) må være riktig». I samme artikkel, l.c. side 245—246 refererer Dahl en i Rt. 1935 side 1090 nevnt dom av Høyesterett. To dissenterende dommere fant at en kommune, som eiet og administrerte et sykehus og i hvis tjeneste overlægen og reservelægen var, måtte være erstatningsansvarlig ved siden av dem. (Høyesteretts flertall avgjorde saken på det grunnlag at lægene ikke var noe å bebreide og behovet derfor ikke uttale seg om arbeidsherreansvaret.) I dom i RG. 1954 side 601 har Frostating lagmannsrett antatt at en fylkeskommune som eier av et sykehus var ansvarlig for en rettsstridig og uaktsom handling, som overlægen hadde begått i forbindelse med amputasjon av en patients tå. Resultatet synes å være i overensstemmelse med nyere teori, jfr. Kristen Andersen: »Norsk Erstatningsrett» side 78—80. Man er av den oppfatning at kommunen i henhold til NL. 3—21—2 er ansvarlig for den skade Valestrand er påført ved overlæge Bakkes uaktsomme forhold.

Ut fra de nyeste dommer angående dette spørsmål er det muligens grunn til å anta at domstolene vil betrakte enhver som er fast ansatt i en stilling, som »tjener eller annen» i relasjon til 3—21—2. For uaktsomme handlinger av en

juridisk persons styre eller andre organer følger ansvaret av den såkalte »organ-teori», hvoretter organenes handlinger er den juridiske persons egne handlinger.

De vanskeligste avgrensningsspørsmål vil derfor vesentlig oppstå hvor skadevolderen er engasjert for å utføre *et eller flere enkeltstående oppdrag*. Det avgjørende for hvorvidt oppdragsmottakeren her pådrar sin arbeidsgiver et husbondansvar, er om arbeidsgiveren har ledelsen i arbeidet. Hvor oppdragsmottakeren må sies å innta en selvstendig stilling med hensyn til arbeidets utførelse, er han ikke å anse som »tjener eller annen». Domstolene anvender da gjerne karakteristikken »selvstendig næringsdrivende», »selvstendig handlende» eller »entreprenør», hvilket gir visse holdepunkter. I det følgende skal nevnes enkelte nærmere retningslinjer som kan trekkes opp på grunnlag av rettspraksis.

Det karakteristiske og nødvendige kjennetegn ved Lovbokens arbeidsforhold er at arbeidsgiveren kan instruere og føre kontroll med tjenerne. Ganske visst behøver ikke oppdragsgiveren i realiteten å ha gjort bruk av sin myndighet. Han er ansvarlig selv om arbeideren leilighetsvis er uten tilsyn og handler uten ordre. Men arbeidsgiveren må ha rett til å øve myndighet, ha en instruksjonsadgang. Og arbeidsherrens stilling må gi rett til en positiv arbeidsledelse. Det er ikke tilstrekkelig at oppdragsgiveren over kontroll for bare rent negativt å verne om egne verdier, f. eks. påse at hans egne ting ikke skades.

Når man i det konkrete tilfelle skal bedømme om det foreligger et tilstrekkelig kvalifisert underordningsforhold, har rettspraksis og teori trukket fram en rekke momenter. Man har lagt vekt på betalingsvilkårene, både i den form at det tas hensyn til beregningsmåten — er det avtalt et bestemt beløp for hele oppdraget eller skjer det etter timebetaling — og til hvem som lønner vedkommende skadevolder. Videre hvem ansettelsen er foretatt av, for hvis regning arbeidet utføres, hvorvidt avtaleforholdet er å rubrisere som arbeidsleie eller verksleie, hvem som har eiendomsretten til det materiell som ble benyttet ved skaden, og i hvis interesse handlingen er utført. Dette er imidlertid ikke å anse som selvstendige kriterier, men faktorer til å belyse i hvor sterkt avhengighetsforhold oppdragsmottakeren står overfor oppdragsgiveren.

3. Kravet til tjenestehandling

Husbonden er bare ansvarlig for de skader som blir voldt ved handlinger foretatt »derudi» (dvs. i tjenesten). Fortolkningen av dette uttrykk har gitt opphav til atskillig rettspraksis og til skarpe diskusjoner i teorien.

Det hovedkriterium man er blitt stående ved, har hyppig funnet uttrykk i en av *Platou* lansert formulering, at *gjerningen må stå i funksjonell sammenheng med vervet*. *Morgenstjerne* benyttet den uttrykksform at avvikelsen fra vervet ikke må ramme selve vervets hovedinnhold, men bare bevirke en modifikasjon i utførelsen av det vanlige arbeid. *Kristen Andersen* antar under henvisning til rettspraksis at tolkningen av ordet »derudi» stort sett må forankres i en analyse av hva som erfaringsmessig foregår, og hva som ikke foregår, under utførelsen av arbeid eller oppdrag av den art man i det gitte tilfelle har å gjøre med. I framstillingen hos *Lassen, Smith og Vislie* hevdes det at det siste nok er å strekke husbondansvaret noe for langt sett på bakgrunn av det foreliggende domsmateriale.

I rettspraksis er det stadig styrken i tilknytningsforholdet mellom den skadevoldende handling og skadevolderens arbeid som underkastes undersøkelse. Sonderningen mellom handlinger i og utenfor tjenesten må derfor bero på omfanget av skadevolderens tjenesteoppgaver. Av dette følger videre at en bestemt forseelse, foretatt av en bestemt yrkesgruppe av arbeidstakere, ikke alltid kan bestemmes

generelt å være enten i eller utenfor tjenesten. Og bedømmelsen kan variere ikke bare mellom arbeidsforhold av forskjellig art, men også mellom virksomheter innen samme bransje.

I tvilstilfelle ser man — iallfall i nyere tid — at domstolene er tilbøyelig til å foreta en rent konkret rimelighetsbetraktning over hvem som er nærmest til å bære risikoen for tapet. Ganske betegnende i så måte er en høyesterettsdom i Rt. 1935 s. 257, der tre av de voterende presiserer at de treffer sin avgjørelse under sterk tvil. Under en biltur som eierinnens sønn foretok for henne, lot han sin søster som ikke hadde sertifikat, føre vognen. Underveis fikk en person tillatelse til å stå på stigbrettet, og ble kvestet ved en annen bils forbikjøring. Søster og bror ble sammen erstatningspliktige for halve skaden. Bilens eierinne ble frifunnet. Førstevoterende framholder at det ville være »en noget kunstig konstruksjon» å betegne det som noen »tjenestefunksjon» at sønnen, som var den av familien som hadde førerkort, og som stadig på egen hånd kjørte mellom deres landsted og byen, ved en leilighet etter anmodning hentet noe av familiens tøy. At han lot sin søster drive øvelseskjøring »maa vel ialfall sies at ligge utenfor tjenesten eller oppdraget. . . . I det hele finner jeg at det vil være at trekke NL 3—21—2 utover rimelige grenser, hvis man vil anvende den på det her foreliggende forhold.»

Man har søkt å stille opp (liksom i relasjon til tjenerbegreppet) enkelte mer spesielle betingelser som noenlunde sikkert skulle indisere om det foreligger funksjonell sammenheng eller ei. Enkelte av disse skal nevnes her.

At tjenerens rettsbrudd er foretatt i husbondens interesse, ser man således undertiden framholdt som et moment av betydning. Men det er i seg selv hverken en nødvendig eller tilstrekkelig betingelse for at arbeidsherreansvaret skal inntre.

Undertiden uttales det at arbeidsgiveren ikke svarer for arbeidstakerens forsettlig skadetilføyelser. Dette standpunkt er imidlertid for kategorisk. Men det er anerkjent at den skadevoldende handling ikke må være av for ekstraordinær karakter.

Et spørsmål som har vært oppe i domspraksis flere ganger uten å finne noen endelig avklaring, er hvorvidt prinsipalen går fri dersom handlingen er utført mot uttrykkelig ordre. Etter gjennomgåelse av den foreliggende praksis konkluderte *Lassen, Smith og Vislie* med at instruksovertreidelse i alminnelighet ikke kan benyttes som frifinnelseskriterium. Denne konklusjon har fått tilslutning av *Kristen Andersen*.

Hvis en tjener uberettiget griper inn i grener av arbeidet som er ham ganske uvedkommende, har tidligere teori antatt at husbonden likevel hefter. Men den nyere oppfatning går ut på at den aktivitet som faller utenfor vedkommendes tjeneste i objektiv forstand (bedriftens kasserer setter i gang en av bedriftens maskiner), også må falle utenfor arbeidsgiverens ansvarsområde.

I sammenheng med det som her er nevnt kan vises til en høyesterettsdom intatt i Rt. 1957 s. 590: En linjearbeider ved statsbanene hadde etter arbeidstid drevet privat vedhugst og tok sin 12 år gamle sønn med på dressinen under hjemturen. I en skarp kurve kolliderte dressinen med et møtende ekstratog, og sønnen fikk ødelagt begge ben. Jernbanen ble frifunnet fra ansvar. Førstevoterende uttalte bl. a.:

»Jeg finner det klart at et slikt ansvar ikke kan baseres på det reglementsstridige og uaktsomme forhold skadelidtes far, N.N., har gjort seg skyldig i ved å ta sønnen med på dressinen. En slik anvendelse av NL. 3—21—2 ville etter min mening åpenbart ligge utenfor det som har vært tilsiktet med bestemmelsen.»

Og senere:

»Det var jo ved å ta med sønnen på dressinen — en opptreden som var klart i strid med § 79 pkt. 7 i Tjenestereglement for Norges statsbaner — at faren brakte sønnen i den situasjon som var forutsetningen for at ulykken kunne inntreffe.»

4. Kravet til rettsbrudd. Herunder barn eller sinnssyke som tjener.

Om de krav som stilles til tjenerens handling for å bringe tilfellet inn under 3—21—2, uttales hovedregelen klart i en hrd. i Rt. 1936 s. 339:

»Det er en sikker setning at ansvar efter NL. 3—21—2 er betinget av at en tjener har gjort seg skyldig i rettsbrudd. Og dette tjenerens rettsbrudd må ha alle et rettsbrudds egenskaper. Skaden må være rettsstridig voldt enten forsettlig eller uaktsomt, og den må være en adekvat følge av tjenerens handling.»

Det er imidlertid ikke nødvendig at det fastslås hvilken tjener som har begått rettsbruddet. Husbonden hefter også for de »anonyme» feil, jfr. bl. a. Rt. 1950 s. 330.

Et spesielt spørsmål oppstår hvor arbeidstakeren er under 14 år eller sinnssyk. Arbeidstakeren er da ikke ansvarlig etter culparegelen for den skade som voldes, jfr. straffelovens ikrafttredelseslov §§ 22 og 23. Men har skadevolderen midler, kan retten etter billighet bestemme at skaden helt eller delvis skal erstattes av disse midler. I hvilken utstrekning skal arbeidsgiveren hefte for den skade en slik tjener volder?

Teorien har her antydnet de forskjelligste muligheter. Noen avgjørelse av Høyesterett er visstnok ikke truffet.

Stang mener at det ansvar som kan ilegges etter ikrl. §§ 22 och 23, ligger rettsbruddsansvaret meget nær, og finner da ingen grunn til å nekte at husbonden svarer for tjenerens handling, forsåvidt denne selv blir gjort ansvarlig. Hvis tjeneren blir ilagt fullt ansvar, må derfor også husbonden hefte fullt ut. Tilpliktes tjeneren bare delvis erstatning, eller faller ansvaret helt bort, må husbondens ansvar avhenge av årsaken til at lovens adgang til å illegge erstatningsplikt ikke er benyttet. Er det hensynet til tjenerens formuesforhold som har vært utslagsgivende, bør husbonden hefte fullt ut; han skal ikke nyte godt av det beneficium competentiae som innrømmes tjeneren. Skyldes derimot nedsettelsen andre av de grunner loven gir adgang til å ta i betraktning, skal husbonden gå fri i samme utstrekning som tjeneren.

Øvergaard hevder at husbonden ikke bør hefte i det hele tatt. Han peker på at betingelsen for ansvar er at tjeneren har midler, og at ansvaret er begrenset til disse midler. Men da, sier han, foreligger det ingen grunn til at også prinsipalen skal hefte.

Kristen Andersen gjør gjeldende at man ved den erstatningsrettslige vurdering av vedkommende barns opptreden må gå frem på samme måte som man ville ha gjort såfremt dette barn hadde hatt »midler» i straffelovens ikrafttredelseslovs forstand. Og han tilføyer bl. a.:

»Når man har funnet det allright at arbeidsgiveren benytter seg av barnet i det gitte tilfelle, har dette i alminnelighet sin årsak i at et barn antas å kunne utføre det foreliggende oppdrag like så bra som en voksen. Alt i alt kan jeg derfor ikke se annet enn at en arbeidsgivers objektive erstatningsansvar etter 3—21—2 praktisk talt alltid blir upåvirket av om han i sin virksomhet betjener seg av barn eller av voksne.»

Hos *Lassen, Smith og Vislie* konkluderes det med at husbonden, om han vil bruke en trettenårs gutt som arbeidshjelp, bør erstatte den skade som var påreg-

nelig for en normalt utviklet trettenårs gutt, uten hensyn til om — og av hvilke grunner — gutten selv går fri for ansvar. Tilsvarende hvor skadevolderen er sinnssyk, og skaden var påregnelig for den normalt utrustede person. Det må dog muligens gjøres den reservasjon, at man gir kravet om adekvans mellom tjenesteforholdet og de følger dette kan medføre, en noe bredere plass enn ellers.

Et annet særlig spørsmål oppstår ved erstatning for tap av forsørger. *Stang* hevdet at man her stod overfor et ansvar uten rettsbrudd — idet drapet bare er rettsstridig overfor den drepte. Men uansett hvilken konstruksjon som her velges, er det fastslått gjennom rettspraksis at arbeidsgiveren vil hefte også for en slik handling fra en tjeners side.

Nærmere om arbeidsherreansvarets anvendelsesområde

1. Særlige områder er regulert av parallelle bestemmelser.

Bestemmelser om ansvar for andres handlinger, som regulerer mer spesielle områder, finnes det atskillige av i norsk lovgivning. Et par av dem skjerper ansvaret i forhold til 3—21—2, enkelte andre begrenser det. Av særlig viktighet er sjøfartslovens § 8, som fastslår at rederen hefter for skade som er forårsaket ved feil eller forsømmelse i tjenesten av skipsfører, mannskap, los eller andre som utfører arbeide i skibets tjeneste. Prinsippet er her det samme som i henhold til 3—21—2. Visse ulikheter kan dog påpekes. Ansvaret omfatter handlinger av skipsføreren, som iallfall etter den tidligere oppfatning muligens innehar en for selvstendig stilling til å gå inn under Lovbokens tjenerbegrep. Videre svarer rederen for tvangslosen, mens husbondansvaret etter 3—21—2 etter vanlig forståelse forutsetter at arbeidsgiveren har hatt adgang til eget valg ved ansettelse av arbeidstaker. Sjøfartsloven innebærer på sin side muligens en begrensning gjennom formuleringen i »skibets» tjeneste. Dette er blitt utlagt dit at arbeidstakerens virksomhet må være knyttet til et bestemt skip. Hvis han volder skade under et arbeid som angår en gruppe skip, eller det ennå er uvisst hvilket skip det gjelder, må skadelidte etter denne oppfatning falle tilbake på 3—21—2.

2. For hvilke skadelidende gjelder ansvaret?

Det har tidligere vært ansett som tvilsomt om husbondansvaret gjaldt også overfor husbondens egne arbeidere. Det har vært hevdet at en arbeider hadde »innlått seg med bedriften» og derfor ikke kunne påberope seg 3—21—2 når skaden ble påført ham av en arbeidskamerat, jfr. regelen om »common employment».

Denne lære har imidlertid ikke satt spor i rettspraksis. Noe prejudikat som klart tar avstand fra dette synspunkt har vi riktignok ikke i norsk rett. Men iallfall to høyesterettsdommer, Rt. 1946 s. 1009 og Rt. 1950 s. 201, inneholder tydelige forutsetninger om at Høyesterett vil anvende 3—21—2 også innenfor arbeidsforholdet.

Når en virksomhet går inn under lov om yrkesskadetrygd, utelukkes imidlertid husbondansvaret for yrkesskade som en arbeider påfører en annen arbeider innen slik virksomhet, jfr. nedenfor.

3. For hva slags skade gjelder ansvaret?

Sitt praktiske virkefelt har arbeidsgiveransvaret vesentlig på integritetskrenkelses område. Men ansvaret kommer prinsipielt sett til anvendelse også ved ulegemlig skadetilføyelse.

Derimot er husbondansvaret begrenset til å gjelde økonomisk skade. Det er i flere dommer fastslått at oppreisningsansvar for legemskrenkelser, frihetsberø-

velse og tap av forsørger bare kan gjøres gjeldende overfor den personlig skyldige og ikke overfor vedkommende arbeidsgiver. Jfr. ND 1910 s. 108, Rt. 1913 s. 619, Rt. 1937 s. 263.

I den siste avgjørelse tar imidlertid Høyesterett den reservasjon, at retten »finner det ufornödent her å ta standpunkt til spørsmålet om en juridisk person (eller en statsinstitusjon) plikter oppreisning når dens ledelse har voldt skade ved grov uaktsomhet».

En særregel som utvider arbeidsgiveransvaret på dette punkt, er gitt i straffelovens ikrafttredelseslov § 19 a. Har noen tilføyset en annen en ærekrenkelse eller krenket privatlivets fred, kan han pålegges å betale slik oppreisning som retten finner billig. Er denne krenkelsen forövet i trykt skrift, og noen som har handlet i eierens eller utgiverens tjeneste er ansvarlig, hefter også eier og utgiver for oppreisningsansvaret, med mindre retten av særlige grunner finner å burde fritta dem.

For yrkesskader utelukkes husbondansvaret når skadevolder og skadelidte begge er trygdet etter loven av 1958, jfr. neste punkt.

4. De begrensninger som følger av lov om yrkesskadetrygd av 12. desember 1958

De begrensninger i husbondansvaret som følger av denne lov, er særdeles omfattende. I det fölgende skal först kort framstilles reglene for trygdens innflytelse på erstatningsansvaret, dernest trygdelovens virkefelt.

Lovens § 42 punkt 1 og 2 lyder som fölger:

1.

»Ulykker som går inn under denne lov, medförer ikke plikt for arbeidsgiveren, hans fullmektig, arbeidsoppsynsmann, mester eller liknende, reder, förer eller annen befallhavende ombord til personlig eller av skipsformuen (skip og frakt) å svare noen erstatning med mindre det godtgjøres ved straffedom at vedkommende har voldt skaden ved forsett eller grov uaktsomhet.

Retten til erstatning som her nevnt, kan gjøres gjeldende også uten at saken avgjøres ved straffedom, når årsaken til at straffansvar ikke er blitt gjort gjeldende er den skyldiges död eller fravær eller en annen grunn som ligger hos ham.

Det som er sagt foran, er uten betydning for rederens plikt etter sjömannsloven til å betale hyre, kost og pleie, samt begravelse når noen av besetningen forulykker.

2.

Arbeidsgiver, reder eller befallhavende ombord hefter ikke for sine underordnedes ansvar i de tilfelle som er nevnt i punkt 1.»

I retspraksis — den avgjørende dom er hrd. i Rt. 1946 s. 1009 — er disse bestemmelser (dvs. deres forgjengere i den tidligere lov om ulykketrygd for industriarbeidere) blitt fortolket slik at *arbeidsgiverens ansvar etter 3—21—2 er utelukket både når det gjelder overordnede og underordnede arbeidstakeres skadeverk*.

Gjennom rettspraksis er det videre fastslått at denne unntaksregel får anvendelse også når skaden er voldt overfor en arbeider ved *en annen* trygdepliktig bedrift. En kort historikk tör her være av interesse.

I vår ulykkesforsikringslov av 1894 stod det i § 36, 1. ledd:

»Tredjemannsansvar for ulykker omhandlede i denne lov forblir uberört av sammes bestemmelser.»

Det oppstod snart spørsmål om en arbeidsgiver ved en annen trygdepliktig

bedrift skulle betraktes som tredjemann. Spørsmålet ble avgjort i en hrd. i Rt. 1918 s. 856. Saksforholdet var her at en kjørekar ansatt i et transportbyrå på uaktsom måte skadet en kjørekar ansatt i et annet firma. Høyesterett uttalte:

»Høyesterett kommer til samme resultat som byretten og bygger likesom byretten dette paa ulykkesforsikringsloven av 23 juli 1894 §§ 32 til 36. Som det fremgaar baade av arbeiderkommissionens indstilling, der ligger til grund for ulykkesforsikringsloven, og av ot.prp. nr. 4 (1910) om sjømandsforsikring, har det været formålet med de nævnte lovbestemmelser, til gjengjæld for den arbeidsgiverne paalagte præmiebyrde, at befri disse for ansvar, som maatte paahvile de foresatte efter NL. 3—21—2 for undergivnes handlinger, forsaavidt angaar de under ulykkesforsikringsloven indgaaende ulykker, hvad enten det er en i vedkommendes egen eller i en anden forsikringspliktig bedrift ansatt arbeider eller betjent som rammes av saadan ulykke, og at henvise de skadelidte til utelukkende at søke erstatning i forsikringsens ydelser, medmindre der foreligger straffeskyld ifølge dom, i hvilket tilfælde skadelidte er berettiget til at søke yderligere erstatning hos den straffældte selv.»

Ved den nye lov om ulykkestrygd for industriarbeidere av 1931 ble denne rettsoppfatning stadfestet gjennom § 32 punkt 4, som lød:

»En *utenfor industriarbeidertrygden* stående tredjemanns ansvar for ulykker som går inn under denne lov, blir uberørt av lovens bestemmelser.»

Den tilsvarende tekst hadde kommet inn i lov av ulykkestrygd for sjømenn allerede i 1911, hvor det stod:

»En *utenfor sjømannsforsikringen* stående tredjemanns ansvar osv.»

Med dette var det gjort klart at bedrifter som stod tilsluttet industriarbeidertrygden, nød godt av ansvarsfritakelsen også når skaden rammet arbeidere ved andre bedrifter som stod tilsluttet denne trygden. Men samtidig var det også gjort klart at ansvarsfritakelsen bare fikk anvendelse overfor arbeider ved bedrift som stod tilsluttet *den samme trygdeordning* som skadevolderens bedrift. Det ble *ikke* antatt at det bestod noe »interessefellesskap» mellom de virksomheter som inngikk under loven om ulykkestrygd for industriarbeidere på den ene side, og de som inngikk f. eks. under loven om ulykkestrygd for sjømenn på den annen side.

På dette punkt er det imidlertid skjedd en hel omlegging gjennom loven av 1958.

I 1953 ble det oppnevnt et utvalg med det oppdrag å utrede spørsmålet om en revisjon av bestemmelsene om begrenning av erstatningsansvaret for arbeidsgivere for legemsskader som gikk inn under trygdelovgivningingen. Utvalget avga sin instilling i 1956. Det viste seg at utvalget hadde delt seg i tre fraksjoner, som hver la fram sitt forslag.

I 1958 ble det fremmet proposisjon (ot.prp. nr. 35) om en alminnelig lov om yrkesskadetrygd, hvor de dagjeldende ulykkestrygder ble slått sammen til en felles yrkesskadetrygd, og hvor samtidig nye store samfunnsgrupper ble ført inn under trygden. Departementet uttalte da — bl. a. på bakgrunn av de forskjellige oppfatninger som var kommet til uttrykk i utvalgets innstilling — at det var »nødvendig å undergi spørsmålet om det personlige erstatningsansvar en inngående særbehandling som tiden ikke har gitt anledning til i samband med utarbeidelsen av nærværende proposisjon». Spørsmålet om en revisjon av erstatningsreglene ble derfor utsatt. Man nøyet seg med å foreta den sammenfatning av gjeldende lovbestemmelser som innarbeidelsen i en felles lov gjorde nødvendig. Dette ble akseptert av Stortinget, og loven ble vedtatt med de tidligere gjeldende erstatningsregler.

Men i og med at de tidligere regler om ansvarsfritakelse ble inkorporert i den nye lov, ble den erstatningsrettslige situasjon vesentlig forandret. Dette som følge av det sterkt utvidede anvendelsesområde den nye lov fikk i forhold til de tidligere lover. For det første kom en mengde nye arbeidsforhold inn under trygden. For det annet ble de tidligere separate trygdeordninger slått sammen til en enkelt trygd, slik at det »interessefellesskap» som begrunner ansvarsfritakelsen nå er utstrakt til *alle* trygdede arbeidsgivere i landet.

En oversikt over hvor omfattende unntaket fra 3—21—2 nå er blitt, vil man få gjennom lovens hovedregler om sitt virkefelt.

I § 1 er angitt hvilke arbeidsforhold som automatisk (dvs. uten frivillig tegning) går inn under lovens regler. Den lyder (enkelte unntak er gjort i § 2):

»1. Pliktig trygdet etter denne lov er:

a) den som her i landet arbeider i annens tjeneste for lønn eller godtgjørelse som helt eller delvis består i penger, hvis arbeidsforholdet etter dets art kan få en varighet av minst 6 dager og vedkommendes aktuelle lønn eller godtgjørelse svarer til en årlig arbeidsinntekt på over 1 000 kroner. Det kreves ikke at arbeidstiden er sammenhengende eller utgjør hele dagsverk. Vilkåret om arbeidsforholdets varighet gjelder ikke for den som utfører arbeid for en arbeidsgiver i hans næring. Departementet kan ellers fravike vilkårene i første ledd for enkelte grupper arbeidstakere hvis særlige grunner taler for det.

b) den som utenfor landet arbeider i annens tjeneste på norsk skip, norsk fangstekspedisjon, norsk fangststasjon eller som flygende personell eller stasjonsbetjening i norsk sivilt luftfartsselskap.

c) reder i stilling ombord på norsk fartøy på 50 brutto registertonn eller mer, eller på 4 brutto registertonn eller mer dersom det vesentlig går i passasjerfart. Det samme gjelder den som er lott-taker eller som driver virksomhet for egen regning ombord på slikt fartøy.

d) den som er på reise til eller fra fartøy som nevnt i bokstav b for å tiltre eller fratse tjenesten ombord dersom reisen bekostes av statskassen eller rederen.

e) den som er under opplæring til sjømannsykket i statsunderstøttet kurs på skoleskip og øvelsesfartøy.

f) fiskere, fangstmenn m.v. som er tatt opp i det manntall som er nevnt i § 4.

g) elever og studenter ved stats-, kommunal- eller fylkeskommunal skole eller kurs, som har alminnelig undervisning eller yrkesopplæring som formål, samt ved privat skole med samme formål hvis skolen har eksamensrett eller får bidrag av staten til driften.

h) den som i medhold av lov om brannvesenet av 19. november 1954 er utskrevet til brannvern etter § 16, punkt 1, eller er pålagt å yte hjelp etter § 34, første ledd, eller som i medhold av § 5 e i skogsbrannloven av 14. juli 1893 er pålagt å delta i slokkingsarbeid.

i) den som søker å redde menneskeliv eller avverge større kulturelle eller materielle tap.

Departementet gir nærmere bestemmelser om hvem som skal anses trygdet.

k) norske militærpersoner (befal og menige), vernepliktige etter lov av 17. juni 1937 om vernepliktige civilarbeidere, tjenestepliktige etter lov om tjenesteplikt i politiet av 21. november 1952, og tjenestepliktige etter lov om sivilforsvaret av 17. juli 1953.

2. Kongen kan bestemme at personer som er innsatt i fengselvesenets anstalter skal omfattes av trygden med rett til stønad etter nærmere fastsatte regler. Det

samme gjelder personer som under opphold på sykehus eller lignende har arbeids-terapeutisk behandling.

Kongen kan videre bestemme at også andre grupper av personer i Forsvarets tjeneste enn de som er nevnt under pkt. 1, k) skal omfattes av trygden med rett til stönad etter nærmere fastsatte regler.»

De skadearter som omfattes av loven er yrkesskader. Med yrkesskader forstås — som en hovedregel — ifölge § 10 legemsskade eller sykdom forårsaket av arbeidsulykke.

5. Om stat og kommune som arbeidsherre

Arbeidsgiveransvaret gjelder ikke bare for private virksomheter, men også for statsbedrifter og kommunale bedrifter — begreppet bedrift her tatt i videste forstand som også omfattende postvesen, veivesen, sykehus og liknende. Etter den seneste tids utvikling i vår rett er staten og kommunene som hovedregel ansvarlige for tjenestemenns uaktsomhet også når det gjelder utövelse av offentlig myndighet. Men ved myndighetsakter er det ikke i 3—21—2 man finner hjemmelen for ansvaret.

6. Om 3—21—2 i kontraktsforhold

Det er på det rene at 3—21—2 har sin fulle gyldighet også i kontraktsforhold. Og man antar at bestemmelsen her har en større rekkevidde enn ved skader utenfor kontraktsforhold. Det er antatt at bestemmelsen i kontraktsforhold også gjelder for selvstendige hjelpere, og det er videre antatt at man heller ikke kan opprettholde kravet om funksjonell sammenheng.

Noen praktisk interesse har det imidlertid ikke å dröfte i hvilken grad 3—21—2 gjelder i kontraktsforhold, idet oppdragsgiverens kontraktsrettslige ansvar går videre enn man med noenlunde sikkerhet kan strekke bestemmelsen.

7. Fraskrivelse av arbeidsgiveransvaret

Om dette spørsmål foreligger en hrd. i Rt. 1948 s. 370. Saksforholdet var fölgende: En bedrift arrangerte etter anmodning av sine arbeidere en bærtur med en lastebil. Bilen tilhørte bedriften og ble kjørt av en av dens sjåfører. Deltagerne var gratispassasjerer og avga för avreisen en skriftlig erklæring om at de deltok »på eget ansvar med hensyn til ulykke og skade av enhver art som måtte inntreffe under og i forbindelse med turen». Som fölge av sjåførens uaktsomme kjøring ble en av deltagerne drept. Hans hustru og sönn saksökte bedriften, men denne ble frifunnet på grunn av avdödes erklæring. Förstvoterende i Höyesterett uttalte:

»Jeg ser overhodet ingen betenkelighet ved å tillate fraskrivelse av erstatningsansvar som grunnes på Norske Lov 3—21—2»

Denne kategoriske uttalelse har vært kritisert.

8. Kan 3—21—2 tolkes antitetisk?

Det er antatt at 3—21—2 ikke kan tolkes antitetisk i den forstand at man er avskåret fra å pålegge objektivt ansvar for andres uforsvarlige skadeforvoldelse i større omfang enn artikkelen gir hjemmel for. Det spørsmål som særlig er aktuelt, er om en oppdragsgiver kan bli kjent ansvarlig for den selvstendige oppdragsmottakers (entreprenörens) skadeverk. Spørsmålet har vært dröftet for en del situasjoners vedkommende. Det er enighet om at man knapt kan stille opp noen alminnelige regler.

9. Den passive identifikasjon

Hvor en tjener sammen med en tredjemann volder skade overfor husbonden, vil husbonden identifiseres med tjeneren når han gjør ansvar gjeldende overfor tredjemann. Det er enighet om at i de tilfelle hvor det er hjemmel for en aktiv identifikasjon, må man uten videre kunne anta at det også skal skje en passiv identifikasjon. *Stang* hevdet imidlertid at man måtte gå videre når det gjaldt den passive identifikasjon. Selv om feilen ble begått av en hjelper som inntar en så selvstendig stilling at han ikke kan kalles tjener, burde avgjørelsen bli den samme. *Stangs* lære må i dag tas med vesentlige forbehold. For det første er å merke at tjenerbegrepet i 3—21—2 i dag antas å omfatte mer selvstendige arbeidstakere enn den gang. For det annet er det en alminnelig oppfatning at *Stang* rent generelt gikk for langt i retning av å statuere passiv identifikasjon.

Regresspørsmålene

1. Husbondens regress mot tjeneren

3—21—2 oppstiller etter sin ordlyd iallfall tilsynelatende en regel om full regress for arbeidsgiver overfor skadevoldende arbeidstaker. Nå er imidlertid forholdet at den yngre lovbestemmelse i straffelovens ikrafttredelseslov § 26 gir en generell regel om regress mellom flere ansvarlige. Etter lovrevisjonen i 1958 lyder bestemmelsens 2. ledd slik:

»Retten avgjør under hensyn til den utviste skyld og omstendighetene for övrig om den som har betalt erstatning eller oppreisning, kan gjøre krav gjeldende mot andre ansvarlige.»

Som løsning på den lovkonflikt som herved oppstår, er det hevdet flere alternativer.

(a) 3—21—2 gir en ubetinget regel om full regress og må gå foran som den spesielle bestemmelse.

Denne lösning var utvilsomt opprinnelig tilsiktet. Og den hevdes i nyeste tid fremdeles av *Övergaard* og *Augdahl*.

b) Regressregelen i 3—21—2 er opphevet ved den nyere bestemmelse i § 26.

Denne lösning ble gjort gjeldende av *Stang*, men han står visstnok alene om den.

(c) Regressregelen i 3—21—2 står som en henvisning til de til enhver tid gjeldende generelle regler om regress mellom flere ansvarlige.

Denne lösning ble foreslått i framstillingen hos *Lassen*, *Smith* og *Vislie* og har fått tilslutning av *Kristen Andersen*. Om husbondens regress uttaler *Kristen Andersen* videre:

»Hva særlig arbeiderens eller funksjonærens opptreden angår, er det ikke uten videre gitt at den kan bedømmes på samme måte i relasjon til den regressøkende arbeidsgiver som i relasjon til den skadelidte tredjemann. Det kan tenkes at det foreligger momenter som medfører at arbeideren eller funksjonæren i den førstnevnte relasjon må kunne påberope seg en annen forsvarlighetsnorm enn i den sistnevnte. Arbeidsgiveren har f. eks. pålagt sine arbeidere og funksjonærer å holde et ekstraordinært oppdrevet tempo, med den ökte mulighet for feildisposisjoner som kan følge med det. I et slikt tilfelle vil det kunne vise seg at den skadevoldende arbeider eller funksjonær med hell vil kunne gjøre gjeldende at han, under hensyn til det ekstraordinært oppdrevete tempo, ikke i relasjon til den regressøkende arbeidsgiver har gjort seg skyldig i noe uforsvarlig forhold.

Hva dernest angår de övrige omstendigheter ved skadevoldelsen, må man ikke

se bort fra at selve den arbeidsprosess vedkommende arbeider eller funksjonær er blitt satt til å utføre, kan inneslutte et særpreget risikomoment, i den forstand at et uforsvarlig feilgrep fra arbeideren eller funksjonæren vil kunne utløse særdeles betydelige skader. Såfremt dette er tilfellet, må det, alt etter omstendighetene, overveies om ikke arbeidsgiveren selv helt eller delvis bør stå inne for det særpregete risikomoment, med det resultat at hans regresskrav faller bort eller reduseres. Man står for så vidt her overfor et problem som i prinsippet svarer til det man undertiden møter i regressoppgjør mellom culpa-ansvarlige skadevoldere og skadevoldere som hefter etter de ulovfestede regler om objektivt bedrifts-ansvar.

Når det gjelder arbeidsgiverens regress etter 3—21—2, er det forøvrig ikke utelukket at den direkte eller indirekte vil bli påvirket av den vide adgang til regressnedsettelse og regressbortfall man møter i sjömannslovens § 50, og i utkastet til lov om Statens og kommunenes erstatningsansvar § 4. Dertil kommer at man må regne med at de tidligere behandlede tendenser til å la skyldgraden og skadens størrelse öve innflytelse på culpa-ansvarets omfang, også vil gjøre seg gjeldende på nærværende felt. Iallfall er det ingen tvil om at det er overordentlig vel skikket for det. Det er ellers oppfordring til å presisere at hele problemet om arbeidsgiverens regress neppe har overveldende praktisk betydning, da arbeidsgiverne erfaringsmessig later til å være svært tilbakeholdende med å gå til regress-søksmål.»

2. Tjenerens regress mot husbonden

Det er höyst omtvistet om det kan være grunnlag for et regresskrav denne veien, men det er anført at det for sluttoppgjøret bør være irrelevant om skadelidte skulle velge å holde seg direkte til arbeidstakeren.

3. Forsikringsselskapets regress mot husbonden

Hvor skaden er dekket ved forsikring, kan selskapets regress overfor husbonden nedsettes eller helt bortfalle ifølge forsikringsavtalelovens § 25. Vilkåret for slik redusisjon er dog for det første at ansvaret hviler *utelukkende* på 3—21—2, og for det annet at skaden ikke er voldt under utövelse av næring eller bedrift. Særlig som følge av den siste betingelse har lempningsregelen blitt uten slagkraft. Den er visstnok ennå ikke blitt anvendt overfor en arbeidsgiver. I det foreliggende komiteutkast til en endring av § 25 er imidlertid disse begrensninger foreslått tatt bort.

Arbeidsherrensansvarets legislative begrunnelse

Det er i norsk litteratur anført de samme betraktninger til støtte for regelen som i dansk, og det kan forsåvidt henvises til den danske redegjørelse. Bare et par punkter skal nevnes i tillegg. I vår litteratur har man delvis vært opptatt av forholdet mellom det vidtgående ulovfestede objektive bedriftsansvar vi har, og ansvaret for tjenernes culpa. Videre nevnes at det er en utbredt oppfatning, at husbondregelen kan virke for streng i de små arbeidsforhold og særlig i dagliglivets alminnelige tyendeforhold.

Sverige

Av hovrättsassessor Ulf Nordenson

Den snabba tekniska och industriella utvecklingen har medfört en väsentlig ökning av skaderisikerna på många livsområden. Detta förhållande har i hög grad

påverkat rättsutvecklingen på skadeståndsrättens område. Ett genombrytande av den traditionella culparegeln och ett erkännande i viss omfattning av ansvar för annans culpa eller ett rent objektivet ansvar har karakteriserat utvecklingen. Denna har försiggått dels lagstiftningsvägen och dels i rättspraxis. Lagstiftningsåtgärder har vidtagits huvudsakligen på kommunikationsväsendets område under det att för näringslivet i övrigt — på industrins, handelns, jordbrukets m. fl. områden — det nuvarande rättstillståndet i huvudsak utbildats genom rättspraxis.

Lagregler om principalansvar eller andra former av skärpt skadeståndsansvar

8 § *sjölagen 12/6 1891* ålägger redaren av ett fartyg ansvar för skada som befälhavaren, någon av besättningen eller lots orsakar genom fel eller försummelse i tjänsten. Enahanda ansvar åvilar redaren, då skada vållas av någon som på redarens eller befälhavarens uppdrag utför arbete i fartygets tjänst utan att tillhöra besättningen. Ansvariet gäller i såväl inom- som utomobligatoriska förhållanden. Regeln är tillämplig även i avseende å skador som medlemmar av besättningen (eller andra personer för vilka redaren svarar) i tjänsten vållar varandra.¹

Enligt 7 § *sjölagen* svarar redare, där ej i *sjölagen* annorlunda stadgas, »personligen och utan begränsning för de förpliktelser han själv eller genom annan ingår eller ådrager sig med avseende å fartyget.» Ursprungligen talades i paragrafen endast om förpliktelser som redaren »ingår eller ikläder sig». När bestämmelsen genom lagändring 1928 erhöill sin nuvarande lydelse uttalades, att ändringen avsåg att antyda, att regeln gällde jämväl med avseende å utomobligatoriska förhållanden (se prop. 113/1928 s. 51). Under förarbetena berördes emellertid icke närmare frågan vad slags utomobligatoriska förpliktelser som åsyftades. Det är därför ovisst, huruvida det principalansvar som här förutsätts gälla vid sidan av det specialreglerade principalansvaret i 8 § *sjölagen* går längre än det principalansvar som följer av allmänna regler (se nedan s. 156 ff.). Något avgörande i praxis som ger ledning för besvarande av detta spörsmål föreligger veterligt icke.²

Lagen 12/3 1886 ang. ansvarighet för skada i följd av järnvägs drift (järnvägsansvarighetslagen) innehåller i 2 § stadgande om ansvar för järnvägens innehavare för personskada som inträffat i följd av järnvägens drift och som vållats av järnvägens förvaltning eller betjäning. Till betjäning räknas envar anställd, således även personer i de lägsta befattningarna. Däremot inbegrips icke enligt rättspraxis organ i trängre mening, t. ex. ett aktiebolags styrelse, se NJA 1960 s. 243. Stadgandet gäller icke i fråga om skador som drabbar de vid järnvägen anställda; i dylika fall bär järnvägens innehavare ansvar endast enligt allmänna skadeståndsrättsliga regler (jfr nedan s. 160 ff.) — Beträffande egendomsskada innehåller lagen en motsvarande bestämmelse i 6 § första stycket. Här har dock undantag gjorts för skada på gods som mottagits för befordran med järnvägen. Dylika skadefall regleras av bl. a. järnvägstrafikstadgan 12/6 1925. Järnvägsskadeansvaret sträcker sig delvis något längre än det egentliga arbetsgivaransvaret, i det att ansvar enligt 2 och 6 §§ inträder även för personer som utan att vara anställda i järnvägens tjänst likväl tillåtits att taga befattning med järnvägens drift. För vissa slags skador bär järnvägens innehavare enligt lagen ett rent objektivet ansvar. Detta gäller beträffande dels s. k. gnistskador — skador som orsakas då eld kom-

¹ Jfr Karlgren s. 113 samt Schmidt, Tjänsteavtalet, 1959, s. 155 f.

² Jfr ND 1948 s. 267 (NJA 1948 not. B 540) och 1957 s. 593.

mer lös från lokomotiv eller eldstad i järnvägsfordon — och dels skador som i följd av järnvägsdriften drabbar nötkreatur, häst eller ren.

Lagen 30/6 1916 ang. ansvarighet för skada i följd av automobiltrafik (bilansvarighetslagen) innehåller — vid sidan av reglerna om culpaansvar med omkastad bevisbörda för förare av dylikt fordon — bestämmelser om ansvar för fordonets ägare för skada, som i följd av trafik med fordonet och genom förarens (presumerade) vållande åsamkas annan person än föraren eller tillfogas egendom som icke befordras med fordonet. Därjämte ålägger lagen ägaren ett rent objektivt ansvar för skada som orsakas av bristfällighet hos fordonet. Även här är bevisbördan omkastad.

Lagen 26/5 1922 ang. ansvarighet för skada i följd av luftfart (luftfartsansvarighetslagen) stadgar rent objektivt ansvar för ägare av luftfartyg med avseende å skada som i följd av luftfartygets begagnande i luftfart tillfogas person eller egendom som icke befordras med luftfartyget. Befordringsansvaret berörs icke av denna lagstiftning; ansvaret för skada å person eller egendom som befordras med luftfartyget regleras av bestämmelserna i 9 kap. luftfartslagen 6/6 1957. Luftfartsansvarighetslagens tillämplighetsområde kan allmänt uttryckt sägas vara begränsat till »markskador i följd av luftfart».

Lagen 27/6 1902 innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar (el-lagen) stadgar rent objektivt ansvar för innehavare av elektrisk starkströmsanläggning med avseende å skada som orsakas genom inverkan av elektrisk ström från anläggningen. Då det skadade objektet är en annan elektrisk anläggning ersätts det objektiva ansvaret av ett culpaansvar som även innefattar ansvar för annans handlande — ansvar inträder så snart culpa föreligger i avseende å den skadeorsakande anläggningens utförande eller skötsel. Jämkning av ersättningskyldigheten på grund av medvållande på den skadelidandes sida kan enligt lagen ifrågakomma endast vid grovt vållande och vissa därmed jämställda former av culpös medverkan; i dylika fall bortfaller helt det objektiva ansvaret.

Enligt *lag 30/6 1943 om tillsyn över hundar* (hundlagen) skall skada som orsakas av hund ersättas av dess ägare på rent objektiv grund. Enahanda ansvar stadgas för den som mottagit hunden till underhåll eller nyttjande.

I 47 § *lagen 2/6 1933 om ägofred* (ägofredslagen) stadgas rent objektivt ansvar för ägare av husdjur, som olovligen kommit in på annans ägor och där gjort skada. Med ägaren jämställs den som mottagit djuret till underhåll eller nyttjande.

I *atomansvarighetslagen 3/6 1960* stadgas rent objektivt ansvar för innehavare av atomanläggning för s. k. atomskada som uppkommer i samband med verksamheten vid anläggningen. Ansvaret är begränsat till visst belopp per händelse och suppleras av vissa bestämmelser om ersättning av statsmedel. Ansvaret för atomskada är lagt på anläggningens innehavare; med blott vissa begränsade undantag kan ingen annan göras ansvarig för dylik skada. Anläggningens innehavare har regressrätt (förutom mot den som enligt avtal åtagit sig att svara för skadan) endast mot den som uppsåtligen vållat skadan. Den skadelidandes ersättningsrätt är underkastad de allmänna medvållandereglerna. Lagen har begränsad giltighetstid (t. o. m. 31/12 1965) och avses skola bli ersatt av en mera definitiv lagstiftning, byggd på internationella konventioner i ämnet. — Likartade ansvarig-

hetsbestämmelser finns upptagna i *lagen 17/5 1963 om ansvarighet för skada i följd av atomfartygs drift*.

Gemensamt för de lagbestämmelser, för vilka här i korthet redogjorts, är att de bygger på skadeståndsrättslig grund. I den mån de särskilda lagarna icke — såsom är fallet beträffande t. ex. el-lagen och atomansvarighetslagstiftningen — innehåller speciella bestämmelser om verkan av medvållande, om regressrätt mot skadevållande tredje man, om ersättningsgill skada etc., suppleras de av skadestandsreglerna i 6 kap. strafflagen och av allmänna skadeståndsrättsliga grundsatser; i vissa fall har detta direkt utsagts i lagtexten.

Av annan karaktär är ersättningsbestämmelserna i 2 kap. *lagen 19/6 1919 om flottning i allmän flottled*, vilka närmast bygger på ett expropriationsrättsligt betraktelsesätt. Enligt dessa regler skall den som bedriver flottning i allmän flottled — i allmänhet flottningsförening — på objektiv grund utge ersättning för »flottningsskada», d. v. s. skada och intrång som vållas av flottgodset eller genom sådana åtgärder av flottningspersonalen som denna enligt särskilda stadganden i lagen äger vidtaga — t. ex. hållande av tillfälliga led- och stoppbommar och anbringande av nödiga bomfästen.

Ersättningsregler av rent expropriationsrättslig karaktär, d. v. s. bestämmelser om ersättningsskyldighet vid vissa rättsenliga ingrepp i äganderätt, nyttjanderätt m. m., återfinns i *lagen 12/5 1917 om expropriation*, byggnadslagen 30/6 1947 samt vattenlagen m. fl. lagar; i detta sammanhang må även nämnas allmänna förfogandelagen 26/5 1954, rekvisitionslagen 30/6 1942, civilförsvarslagen 22/4 1960 m. fl. lagar och författningar. — Erinras må även om *lagen 18/5 1956 om ersättning åt smittbärare samt epizootilagen 12/4 1935 jämte därtill anslutande författningar*, vilka innehåller bestämmelser om ersättning för skada och intrång som orsakas av åtgärder för bekämpning av smittsamma sjukdomar hos människor och djur.

Här må slutligen erinras om *lagen 10/7 1899 om ersättning av allmänna medel i vissa fall för skada som förorsakats av ämbets- eller tjänstemän m. fl.* samt *lagen 13/4 1945 om ersättning i vissa fall åt oskyldigt häktade eller dömda m. fl.* Enligt 1899 års lag skall staten, då ämbets- eller tjänsteman, som enligt 1 kap. utsködningslagen äger att taga befattning med utsködningsmål, tillgriper och förskingrar vad han enligt UL fått om händer, utge ersättning för det tillgripna och förskingrade. Detsamma gäller, då ämbets- eller tjänsteman som nu sagts tillgriper och förskingrar vad han fått om händer enligt vissa andra lagar, t. ex. införsellagen, och över huvud taget då landsfiskal tillgriper och förskingrar andra medel som han (i egenskap av utmättningsman) på tjänstens vägnar mottagit med redovisningsskyldighet. — 1945 års lag ålägger staten skyldighet att utge ersättning för skada som vållas genom vissa inom straffrättskipningen meddelade och (helt eller delvis) verkställda beslut om frihetsberövande, vilka sedermera ändrats. Lagen gäller beslut om häktning, anhållande och reseförbud samt domar å frihetsstraff av olika slag, förvaring eller internering. Ersättningsskyldigheten är kringskuren av vissa speciella regler.

Principalansvar i rättspraxis utan stöd av lagregler

Svensk rätt ålägger numera enligt fast praxis företagare och andra arbetsgivare ansvar för skada som åsamkas tredje man genom fel eller försummelse av någon som tillhör arbetsgivarens *drifts- eller arbetsledning*. Principen har kommit till uttryck i ett flertal rättsfall. I NJA 1934 s. 256 gjordes stad ansvarig för skada

vid sprängningsarbete på den grund att stadens arbetsledning icke inskridit emot visst förfarande vid arbetet. NJA 1939 s. 356 avsåg ansvar för skada som vid ett brobyggnadsföretag drabbade en hos en underentreprenör anställd arbetare, då en ställningsbro rasade. De pålbockar som uppbar bron hade uppförts av huvudentreprenörens folk, och det visade sig att bockhuvudet till en av pålbockarna var av underhållig beskaffenhet. Huvudentreprenören ålades ersättningsskyldighet under motivering att hans arbetsledning på platsen Brustit i skyldigheten tillse att bärkraften blev betryggande. I NJA 1941 s. 133 förklarades ett vägdistrikt som utförde väganläggningsarbete vara ansvarigt för skada i samband med bränning av ris och stubbar, enär skadan orsakats genom försummelse av en hos vägdistriktet anställd schaktmästare. En fastighetsägare ansågs i rättsfallet SvJT 1942 rf s. 3 vara ansvarig för skada som uppkommit genom vice värdens vållande. Här må även erinras om rättsfallet NJA 1948 s. 303: En grundläggare A hade utfört sprängningsarbete med biträde av bergsprängaren B. Genom Bs vållande uppkom skada under arbete som B utförde i As frånvaro. Med hänsyn till den ställning B intagit till A såsom arbetsgivare och innehavare av tillstånd till sprängningsarbetet ansågs A ansvarig för skadan. Den rättsliga grunden till denna utgång är, med den kortfattade motiveringen, ej fullt klar.²⁸ Sannolikt har det ansetts, att A, som innehade tillståndet till sprängning, ej kunde avbördas sig ansvaret genom att anlita medhjälpare. Jfr NJA 1941 s. 281, där utgången blev den motsatta.

Att kretsen av de personer för vilka en arbetsgivare svarar i skadeståndsrättsligt hänseende i princip är begränsad till befattningshavare i arbetsledande ställning framgår av flera avgöranden, där ersättningsanspråk ogillats. I rättsfallet NJA 1930 s. 519 hade en person fallit ned och drunknat i en isvak, som uppkommit vid uppdragning på land av en pråm, tillhörig ett aktiebolag; de hos bolaget anställda arbetare som utfört arbetet hade underlåtit att utmärka vaken. Den mot bolaget förda skadeståndstalan ogillades, enär skuld till den förelupna försummelsen icke kunde läggas vare sig på bolagets styrelse eller på någon dess tjänsteman i den ställning att bolaget var ansvarigt för hans vållande. (Två ledamöter av HD ville dock ålägga bolaget ersättningsskyldighet under motivering att vid det för bolagets räkning av dess folk bedrivna arbetet förfarits ovarsamt och att det ej förebragts någon omständighet av beskaffenhet att fritaga bolaget från skadeståndsplikt. En ledamot kom till samma slut under åberopande av att en jägmästare, som haft att utöva ledningen av bolagets verksamhet i trakten, visat försummelse genom att icke vidtaga någon åtgärd till föranstaltande av att vaken utprickades.) En i det närmaste likalydande domsmotivering återfinns i NJA 1932 not. A 130 (jfr NJA 1935 s. 700). Se även NJA 1925 s. 569 (troligen culpa hos kontorsstäderska; principalansvar ålades ej arbetsgivaren) och 1939 s. 196 (skadeståndstalan mot en rörledningsentreprenör för översvämningskada å egendom tillhörig en hyresgäst i en fastighet i vilken entreprenören utfört rörarbeten; skadan hade uppkommit till följd av försumlighet av entreprenörens arbetare, men det var ej visat att entreprenören eller hos denne anställd arbetsledare vållat skadan genom försummelse beträffande arbetenas anordnande eller tillsyn över desamma). Jfr NJA 1922 s. 53, 1925 s. 119 (minoriteten), 1948 s. 481 och 1962 s. 567.

Alexanderson har uttryckt tankegången bakom principalansvaret i svensk rätt sålunda, att en företagare, som till annan delegerar den driftsledning som enligt sakens natur bör ligga i hans egen hand, ej kan därmed fria sig från ansvar för

²⁸ Jfr Karlgren s. 162 f, Strahl i SOU 1950: 16 s. 13, Hult i TFR 1950 s. 365 f, Adlercreutz, Arbetstagarbegreppet, 1964, s. 422.

denna ledning, samt att ändring i ansvaret ej bör inträda, även om företagens omfattning gör ett dylikt delegerande nödvändigt.³

Dessa synpunkter ger en viss ledning, då det gäller att bestämma omfattningen av den krets av anställda eller medhjälpare som är att hänföra till drifts- eller arbetsledningen. Några allmängiltiga kriterier kan dock knappast uppställas. I rättspraxis talas ofta helt allmänt om arbetsledningen. Tydligt är, att personer i klart överordnad och ledande ställning hör hit, t. ex. ingenjörer och verkmästare. Även personal i förmansställning torde omfattas av ansvaret. Det finns emellertid exempel på att ansvar ej ålagts då den skadevällande varit förman, men det synes då ha gällt arbetsbefäl i de lägsta graderna, s. k. lagbasar och arbetande förmän. Så t. ex. ogillades i rättsfallet NJA 1914 s. 29 skadeståndstalan mot en gasledningsentreprenör för skada som uppkommit i följd av att arbetsförman — mot vederbörande verkmästares uttryckliga förbud — släppt på gasen i en fastighet för tidigt och en gasexplosion inträffat.⁴

Det antages numera, att under vissa förutsättningar principalansvar i rent utomobligatoriska förhållanden kan inträda även för skador som vållas av en arbetare utan förmansställning. Med stöd av ett par avgöranden i rättspraxis har det gjorts gällande, att om en arbetare anför trots en från risksynpunkt särskilt *ansvarsfull uppgift*, arbetsgivaren blir ansvarig för skada som vållas genom försummelse från arbetarens sida. I NJA 1947 s. 299 ansågs en förening ansvarig för skada som vållats en besökande på en festplats genom ovarsamhet av en person som av föreningen anlåtats såsom föreståndare för en skjutbana. I rättsfallet NJA 1945 s. 438 fördes en låda med släckt kalk upp med en byggnadshiss, som var anbragt utmed en husfasad; lådan stjälppte, och en fotgängare på gatan fick ögat skadat genom kalkstänk. Skadan ansågs orsakad genom fel av den arbetare som skötte hissen. Arbetsgivaren (byggmästare) ansågs med hänsyn till den med hissens användande förbundna faran för skada på personer som uppehöll sig på gatan utanför byggnaden ansvarig för hissens behöriga skötsel. Att det här var fråga om skada på en gatutrafikant och att hissen med hänsyn till sin placering erbjöd särskilda risker för trafiken på gatan kan ha spelat en viss roll för utgången.⁵ I NJA 1931 s. 246 ålades en stad ersättningsskyldighet för skada som under lossningsarbete i en hamn åsamkats en av arbetarna i lossningslaget till följd av felaktig manöver av en i stadens tjänst anställd kranskötare; lossningsarbetet bedrevs av en enskild arbetsgivare, hos vilken den skadade var anställd, men staden medverkade genom att tillhandahålla kranen. I HDs motivering uttalas bl. a., att när lossningsarbetet bedrivits i samarbete mellan staden och den skadades arbetsgivare, staden i förhållande till samtliga vid lossningsarbetet anställda stod i ansvar för felgrepp av kranskötaren som om staden varit deras arbetsgivare. Det kan möjligen med hänsyn till detta uttalande ifrågasättas, huruvida utgången skulle ha blivit densamma, om skadan drabbat en helt utomstående tredje man; i vart fall synes HD ha fäst avseende vid att mellan staden och den skadade rådde vad som kunde anses likställt med ett anställningsförhållande.

Principalansvar inträder icke för helt *självständiga medhjälpare*. *Alexanderson* har emellertid uttalat, att det icke kan vara av avgörande betydelse huruvida

³ NJSt 1926 s. 37, JFFT 1944 s. 94.

⁴ Jfr även nedan anmärkta rättsfall beträffande arbetsgivares principalansvar vid olycksfall i arbete. s. 160 ff.

⁵ Jfr kommentar till rättsfallet i TFR 1946 s. 471 f.

arbetskontrakt fått karaktär av arbetslega eller arbetsbeting; av större vikt var vem som bestämmer över arbetssätt och arbetsordning, i sista hand avgör beträffande antagande av biträden i arbetet, avlönar dem, tillsläpper material o. s. v.⁶

Ur rättspraxis må till belysning av frågorna om denna gränsdragning anföras följande rättsfall.⁷ I NJA 1901 s. 98 hade en byggmästare, under förbehåll att genom annan person få öva tillsyn över arbetets utförande, uppdragit åt en murareförman att på entreprenad utföra visst husbyggnadsarbete, till vilket byggmästaren tillsläppte material. Byggmästaren ansågs ej ansvarig för skada som till följd av förmannens culpa drabbade en av denne anställd arbetare. (Enahanda utgång i NJA 1926 s. 220, som avsåg kronans ansvar för skada som vid sprängningsarbete vållats av en arbetare till vilken kronan uppdragit att på ackord verkställa dikesgrävning; motiveringen är dock oklar.) I NJA 1947 s. 23 hade en stad anlitat ett fristående aktiebolag för skottning av snö och is från en staden tillhörig sjukhusbyggnad. En sjuksköterska träffades under skottningsarbetet av ett nedfallande isstycke. Staden ansågs ej ansvarig för skadan, som orsakats av försumelse av bolagets arbetare, enär snöskottningen på stadens uppdrag ombesörjts av bolaget såsom självständig företagare och det ej ens påståtts att staden visat vårdslöshet genom att anförtro arbetet åt bolaget.

I en del fall, där den skadevällande intagit en mera självständig ställning, har frågan om principalansvar ej ställts på sin spets, enär domstolarna funnit uppdragsgivaren i allt fall ha haft en viss övervaknings- och tillsynsplikt och genom åsidosättande av denna skyldighet själv ha vållat skadan. Se t. ex. NJA 1882 s. 449 (brandskada vid bränning av ris och torv som för markägarens räkning utförts på entreprenad av andra personer; markägaren ansågs utan avseende därå vållande till skadan genom att ha låtit bränningen äga rum, oaktat torka rådde); NJA 1910 s. 297 (byggherre hade åt en byggmästare uppdragit att utöva tillsyn och ledning av byggnadsarbete under omständigheter som medgav byggmästaren stor självständighet men ålades likväl ansvar för skada som orsakats tredje man, då en på bristfälligt sätt fastgjord läm fallit ned, enär han ej ansågs åt byggmästaren ha uppdragit en så självständig ledning att han därigenom befriats från skyldighet att själv övervaka arbetet); NJA 1932 s. 150 (en byggmästare som uppdragit åt en underentreprenör att utföra viss del av byggnadsarbete, gjordes ansvarig för skada som drabbade en tredje person till följd av att ett parti gipssäcker av underentreprenörens arbetare upplagts i portgången på sådant sätt att de rasade ned; byggmästaren ansågs pliktig övervaka, att byggnadsmaterialen upplades på ett ur säkerhetssynpunkt tillfredsställande sätt; enahanda bedömning i det ovan anmärkta rättsfallet NJA 1941 s. 281).

Regeln att principalansvar icke inträder vid anlåtande av självständig medhjälpare är dock icke helt undantagslös. Inom grannelagsrätten har sålunda ett utsträckt principalansvar tillämpats, när skada uppkommit på grannfastighet till följd av vissa grävning-, sprängnings- och schaktningsarbeten, se t. ex. NJA 1927 s. 72, 1938 not. A 372 och 1945 s. 666, jfr NJA 1942 s. 473 och 1947 s. 31. Vissa avgöranden i praxis kan möjligen anses tyda på att ansvar för vållande av självständig företagare också ålagts, när fråga varit om åsidosättande av särskilda, genom lag eller författning ålagda förpliktelser att vidtaga erforderliga åtgärder till förebyggande av skada. Se t. ex. NJA 1941 s. 89, där innehavare av ett bensinupplag och av därför erforderligt tillstånd, ett bolag, gjordes ansvarig

⁶ NJSt 1926 s. 27, jfr JFFT 1944 s. 97.

⁷ Till det följande se även Lejman, Skadeståndsansvar vid anlåtande av självständig företagare, Skadeståndsrättsliga spörsmål, 1953, s. 89 ff.

för skada på bil, vållad av ett lagerbiträde vid en till annan person uthyrd ben-sinstation. Det är dock ovisst, om grunden till ansvaret i detta fall är att söka i vållande hos den som förhyrt stationen i fråga om tillsyn över lagerbiträdet — i så fall skulle fallet utgöra ett klart exempel på ansvar för självständig företagare. Möjligen har culpa ansetts ligga bolaget självt till last, men tänkbart är också, att bolaget ansetts som lagerbitrådets arbetsgivare — man skulle då möjligen ha att göra med ett fall av ansvar för vanlig arbetare med ansvarsfull upp-gift. Jfr även det ovan s. 157 anmärkta NJA 1948 s. 303 ang. ansvar för skada genom sprängning. Rättsfallet NJA 1941 s. 560 rörde hyresvärd's ansvar mot hyres-gäst för skada uppkommen genom vållande av självständig företagare som värden anlitat för utrotande av ohyra, och ansvaret får här antagas hämta stöd ur kon-traktsförhållandet. NJA 1943 s. 201 slutligen gällde fastighetsägares ansvar mot tredje man i anledning av en halkningsolycka. Möjligen ansågs fastighetsägaren själv ha visat försumlighet, men vållande låg i vart fall en av fastighetsägaren an-litad gårdskarll till last. Denne åtog sig tydligen uppdrag för flera fastighetsägare. Han ansågs kunna ådömas straffansvar enligt ordningsstadgan för sin försummelse att sanda. I rättsfallsreferatet betecknas han som »anställd». Det är möjligt att dom-stolarna ansett gårdskarllen intaga en så ansvarig ställning, att fastighetsägaren kunde åläggas skadeståndsansvar enligt allmänna regler om principalansvar för drifts- eller arbetsledning.

För kontraktsrättens del gäller som regel att en avtalskontrahent svarar för den skada som genom *bristande uppfyllelse av kontraktsförpliktelse* åsamkas med-kontrahenten, även då skadan vållats av en anställd eller annan medhjälpare och oavsett dennes ställning. Principiellt gäller alltså för inomobligatoriska förhål-landen ett oinskränkt principalansvar. Men denna ansvarsregel hämtar, såsom *Alexanderson* påpekat, icke sitt mått ur någon abstrakt princip av typen »respon-deat superior» utan ur kontraktstypen själv, och ansvaret ställer sig sålunda olika vid olika arter av kontrakt.⁹

Ansvar i kontraktsförhållanden omfattar inte bara uppfyllandet av avtalets huvudförpliktelser utan vid flertalet avtalstyper även vissa biförpliktelser. Rätts-praxis uppvisar också åtskilliga exempel på tillämpning av ett oinskränkt prin-cipalansvar när en ur ett föreliggande avtalsförhållande härflytande biförpliktelse blivit åsidosatt.

Av särskilt intresse i detta sammanhang är frågan, i vad mån ur ett anställ-ningsavtal kan härledas förpliktelse för arbetsgivaren att svara för att den an-ställde icke kommer till skada i sitt arbete. Möjligen under inflytande av den s. k. *common-employment-doktrinen* har svenska domstolar hittills icke varit beredda att ålägga en arbetsgivare skadeståndsansvar gentemot de anställda i vidare omfattning än han svarar för skada som drabbar utomstående personer. Då en arbetare skadas i sitt arbete, bär sålunda arbetsgivaren — åtminstone i princip — ansvar endast om han själv eller någon som tillhör drifts- eller ar-betsledningen vållat skadan, men däremot icke om denna vållats av en vanlig arbetare. Ståndpunkten kommer till klart uttryck i ett flertal rättsfall och har närmare motiverats i ett uttalande av justitierådet *Stenbeck* i rättsfallet NJA 1929 s. 550: Arbetsavtalet kunde skäligen anses medföra skyldighet för ar-bets-givaren enligt tyst utfästelse att svara för att arbetslokal, maskiner och red-skap som tillhandahålls arbetaren ej är behäftade med fel samt att de anvis-ningar som under arbetets gång lämnas arbetaren är ändamålsenliga. I den mån

⁹ NJSt 1926 s. 24, se även Karlgren s. 151 med not 7.

arbetsgivaren vid uppfyllandet av dessa förpliktelser använder medhjälpare borde han vara ansvarig för dennes culpa, d. v. s. svara för förmäns tillsyn över arbetslokal, maskiner och arbetsredskap samt för deras ledning av arbetet. Ett antagande att arbetsavtalet innefattade garanti mot culpösa arbetskamrater var icke grundat. Arbetskamrats culpa måste, liksom i viss utsträckning den skadade arbetarens egen culpa, anses gå in under yrkesrisken. I förhållande till arbetaren syntes allenast arbetsförmannen framträda såsom arbetsgivarens medhjälpare eller ställföreträdare; och allenast för dennes vållande syntes därför arbetsgivaren böra svara såsom för eget vållande.

Principen om arbetsgivarens ansvar gentemot de anställda för drifts- eller arbetsledningens vållande har kommit till uttryck i en rad rättsfall, av vilka här blott må nämnas några: NJA 1902 s. 182 (ansvar för bolag för culpa hos bl. a. en förman vid skada å arbetare genom explosion); NJA 1917 s. 349 (arbetsgivare ansvarig för culpa hos en arbetsförman för skada å verkstadsarbetare); NJA 1923 s. 114 (bolag ansvarigt för vållande hos »personal som utövat ledningen» av visst experiment i sulfittfabrik, vid vilket två arbetare skadats till döds); NJA 1926 s. 44 (arbetsgivare dömdes ansvarig för skada som under ett brobygge åsamkats en arbetare genom arbetsledares vållande); NJA 1944 s. 498 (ansvar för bolag på grund av vållande hos »bolagets ledning» — culpa in instruendo — då en bergsrumskran vid tunnelarbete föll och skadade arbetare); NJA 1950 s. 177 (motsättningsvis; ej vållande hos »den för skyddsanordningarna på olycksplatsen ansvarige»); NJA 1957 s. 703 (arbetsledningen vid byggnadsarbete ansågs ha visat försummelse i avseende å vidtagande av säkerhetsåtgärder i samband med att virke kastades ut från byggnaden, och arbetsgivaren gjordes ansvarig gentemot en arbetare som därvid träffats i huvudet av en regel).

Att ansvar icke inträder för skada som vållats av en vanlig arbetare framgår klart av flera rättsfall, se t. ex. NJA 1920 s. 43 (den omständigheten att en vid ett bolags fabrik anställd arbetare genom oförsiktighet vållat skada å arbetskamrat föranledde icke i och för sig skadeståndsskyldighet för bolaget); NJA 1947 s. 597 (vid ett kraftstationsbygge skadades en arbetare av en nedfallande järnkil; olyckan konstaterades vara föranledd av att annan arbetare förfarit vårdslöst vid losstagnung av kilen, men när bolaget icke kunde göras ansvarigt på grund av bristfällighet hos skyddsanordningarna samt ej heller eljest visats någon omständighet på grund varav bolaget var skyldigt att gälda skadestånd ogillades arbetarens talan mot bolaget); NJA 1948 s. 170 (culpa torde ha förelegat hos en arbetskamrat till den skadade, men ersättningsanspråket ogillades under uttrycklig hänvisning till att arbetsledningen ej visat försummelse). Jfr även NJA 1958 s. 139.

Från senare tid föreligger ett par rättsfall som belyser gränsdragningen mellan arbetsledare och enkla arbetare. NJA 1962 s. 86 gällde en kvinnlig lagerarbetare, som under den ordinarie kvinnliga arbetsledarens frånvaro — även för semester och tjänstledighet — med arbetsgivarens goda minne brukade övertaga vissa av arbetsledarens löpande arbetsuppgifter. Hon hade timlön, som något översteg vad som utgick till övriga lagerarbetare, och lönen var bestämd med hänsyn till att hon togs i anspråk som vikarie för arbetsledaren under den- nas semester och tjänstledighet. Vid ett tillfälle, då arbetsledaren för en kort stund avlägsnat sig, hade vikarien rättat till en stege på ett bord, varvid stegen kommit att falla över en av arbetskamraterna, som skadades svårt. HDs majoritet ansåg vad i målet upplysts om den kvinnliga lagerarbetarens anställningsförhållanden och arbetsuppgifter eller vad i övrigt förekommit i målet icke föranleda till att hon kunde anses vid olyckstillfället ha intagit arbetsledande ställ-

ning i förhållande till den skadade. (En ledamot var skiljaktig beträffande motiveringen och fann väl, att vikarien i viss mån intagit arbetsledande ställning i förhållande till kamraterna, men ansåg att hennes förfarande vid olyckstillfället måste anses falla utanför denna svagt utbildade arbetsledarställning med dess begränsade uppgifter. En annan ledamot fann emellertid, att vederbörande måste anses ha intagit en arbetsledande ställning i förhållande till den skadade och att hon i det föreliggande fallet, för att undanröja risk för olyckshändelse, handlat och måhända även finge anses ha haft skyldighet att handla i sin angivna egen-skap av tillfällig arbetsledare.) — I NJA 1962 s. 683 ogillades i samtliga instan-ser utan dissens en mot kronan förd skadeståndstalan av en arbetare, vilken under anställning hos vägförvaltning lidit skada till följd av att ras inträffat i en uppschaktad rörgrav. Till grund för anspråket åberopades bl. a., att vållande till olycksfallet finge anses åvila den av arbetsledningen utsedde lagbasen i det arbetslag i vilket den skadade ingick, i det att lagbasen underlåtit efterkomma arbetsledares order om s. k. stämning, d. v. s. uppsättande av virke i graven som skydd mot ras, samt att lagbasen med hänsyn till det förtroende han åtnjöt borde anses ha intagit en ställning jämförlig med förman. HD fastställde i denna del underdomstolarnas domar, vari uttalades, att kronan ej kunde anses ansvar-ig för försummelse som möjligen kunde ligga någon i arbetslaget till last. (I sär-skilt yttrande till utveckling av sin mening anförde en ledamot bl. a., att särskild vikt måste tillmätas lagbasens ställning i förhållande till de övriga lagmedlem-marna och att om lagbasen icke anses hava någon som helst rätt att bestämma över lagets medlemmar i fråga om fördelningen av arbetet, detaljer i utförandet, arbetarskydd o. dyl., man svårligen torde beträffande arbetsgivaransvaret kunna nå längre än som framgår av rättsfallen NJA 1931 s. 246 — anmärkt i det före-gående — och 1943 s. 73; beträffande dessa avgöranden, se närmare i det föl-jande).

I vissa fall har skadeståndsskyldighet ålagts en arbetsgivare för skada som tillfogats arbetare genom vållande av annan arbetare, som utan att tillhöra ar-betsledningen betrotts med en från risksynpunkt särskilt ansvarsfull syssla. Av HDs motivering i det ovan anmärkta rättsfallet NJA 1931 s. 246 (angående stads ansvar för skada som åsamkats arbetare vid lossningsarbete genom fel av en i stadens tjänst anställd kranskötare) framgår detta visserligen icke med full tyd-lighet. Där utsågs endast, att eftersom lossningsarbetet bedrivits i samarbete mel-lan staden och den skadades arbetsgivare, staden i förhållande till samtliga vid lossningsarbetet anställda stod i ansvar för felgrepp av kranskötaren vid kranens manövrering, såsom om staden varit deras arbetsgivare vid tillfället. Men i rubri-ken till referatet framhålls, att kranskötaren utövade en ur risksynpunkt sär-skilt maktpåliggande befattning, och *Alexanderson*, vars votum blev HDs dom, har anförts fallet såsom exempel på den angivna principen.⁹ Från tiden före detta rättsfall kan anföras avgörandet i NJA 1909 s. 241, där arbetsgivaren ansetts an-svarig gentemot en skadad arbetare och grunden härtill sannolikt var försum-melse av en maskinförare; denne torde ej ha intagit förmansställning men har i allt fall varit betrodd med uppgifter av maktpåliggande art. Från senare tid föreligger NJA 1943 s. 73. Fallet gällde ansvar för en kranskötares försummelse, men anspråket ogillades, enär vållande av kranskötaren ej visats föreligga. Den skadade var emellertid i detta fall styrmannen på det fartyg från vilket loss-ning av last ägde rum, och denne synes ej ha direkt deltagit i lossningsarbetet; det är därför tveksamt, om kranägaren från här ifrågavarande synpunkter an-setts såsom arbetsgivare i förhållande till den skadade. Möjligen har man därför

⁹ JFFT 1944 s. 97 not 2.

här i stället ett exempel på att ansvar i princip ansetts föreligga även gentemot utomstående tredje man för culpa hos arbetare med ansvarsfull uppgift. Se även — från trafiklivets område — NJA 1943 not A 190 (stad ansågs ansvarig för skada åsamkad brandman genom försummelse av föraren av en brandbil med vilken den skadade färdades; skadefallet hade inträffat, innan reglerna i bilansvarighetslagen ändrats så att lagens särskilda skadeståndsregler blev tillämpliga även beträffande skada på passagerare).

Liksom i fråga om skador som tillfogas helt utomstående personer gäller i fråga om arbetsgivarens ansvar gentemot de egna arbetarna, att han icke svarar för fel och försummelse av sådana medhjälpare som har en helt självständig företagarställning. Belysande är rättsfallet NJA 1958 s. 695: En byggnadsentreprenör anlätade för sina sprängningsarbeten en underentreprenör. Denne erhöll själv alla erforderliga tillstånd, skulle själv hålla maskiner och andra förnödenheter (med visst undantag) samt anställa och avlöna arbetare. Underentreprenören ansågs med hänsyn till dessa förhållanden ha självständigt omhändertagit sprängningsarbetena såsom egen företagare. Huvudentreprenören ansågs därför ej kunna göras ansvarig för skada som genom underentreprenörens vållande tillskyndats hos huvudentreprenören anställda arbetare. (En ledamot i HD ansåg emellertid, att huvudentreprenören med hänsyn till de stora risker som var förbundna med sprängningsarbetet var gentemot arbetare som beordrats till arbete inom »farligt område» ansvarig som om vållande låg huvudentreprenörens egen arbetsledning till last.) Jfr även de ovan anmärkta rättsfallen NJA 1958 s. 139 och NJA 1947 s. 23. Det sistnämnda avgörandet torde dock få anses avse ett rent utomobligatoriskt förhållande.¹⁰

Rättspraxis erbjuder även exempel på att kontraktsrättsliga regler om (oin-skränkt) principalansvar tillämpats, när det mellan den ansvarige och den skadelidande förelegat ett *kontraktsförhållande av annan art än arbetsavtal* — t. ex. köp- eller låneavtal, depositionsavtal, hyresavtal, befraktningsavtal — och den timade skadan, utan att hänföra sig till ett åsidosättande av kontraktets huvudförpliktelser, dock ansetts innefatta åsidosättande av biförpliktelse, härflytande ur avtalet.

Som exempel på tillämpning av utsträckt principalansvar i kontraktsförhållanden har *Alexanderson* även anfört rättsfallet NJA 1890 s. 187, vilket rörde ansvarighet för trävarubolag för brandskada som vållats av kolare, vilka av bolaget anlätits för kolningsarbete på annans mark, där bolaget innehade skogsavverkningsrätt. Bestämmande för utgången förmodar *Alexanderson* ha varit en kontraktsmässig vårdnadsplikt, omfattande ansvarighet för dem som på bolagets särskilda föranledande uppehöll sig på området.¹¹ — Ytterligare må här anföras rättsfallet NJA 1943 s. 356, där en säljare av en saltsyredamejeanne gjordes ansvarig för skada som uppkommit genom culpa hos en hyrkusk, anställd hos det transportföretag som på säljarens uppdrag forslade damejeannen till köparens lokaler; damejeannen hade gått sönder varvid skada uppkommit i en trappupp-gång, och denna skada hade köparen nödgats ersätta sin hyresvärd.

Till en särskild grupp av hithörande fall kan sammanföras de som gäller s. k. *leverantörsansvar*, d. v. s. det ansvar som kan drabba en leverantör av en vara för »skadebringande egenskaper» hos det försålda godset. Praxis är rikhaltig. Se t. ex. NJA 1934 s. 682 (apotekare ansvarig för kroppsskada som tillskyndats

¹⁰ Se rubriken till referatet; jfr Karlgren s. 170 not 36.

¹¹ NJSt 1926 s. 27.

köpare av läkemedel på grund av att en på apoteket anställd farmacie kandidat expedierat fel; jfr NJA 1945 s. 676 — förväxling vid butiksköp, blysocker levererades i stället för alunpulver — där kontraktsrättsliga skadeståndsregler synes ha tillämpats; enahanda bedömning i SvJT 1931 rf s. 51); NJA 1943 s. 188 (ägare av elektrisk installationsfirma ansågs ansvarig för skada som uppkommit genom att fel förelupit vid reparation hos firman av en dit inlämnad lampa, vilket hade till följd att lampans ägare ådrog sig kroppsskada genom elektrisk ström); NJA 1951 s. 271 (leverantör av monteringsfärdig lagringskällare ansågs ansvarig för skada som drabbat köparen i samband med att källaren rasat, till den del skadan orsakats av att den montör som leverantören ställt till förfogande förfarit felaktigt vid monteringen); NJA 1961 s. 94 (tillverkare av bäddsoffa ansvarig gentemot den som förvärvat soffan från en detaljist för skada som uppkommit i följd av tillverkningsfel; vållande ansågs ligga »bolaget» till last).

En annan grupp utgörs av de fall, då en butiksinnehavare eller annan rörelseidkare gjorts ansvarig för *skada som drabbat kunder* under besök i butikslokal eller eljest i samband med att de trätt i förbindelse med affärsidkaren. Se NJA 1901 s. 216 (fråga om ansvar för ett ångkvarnsaktiebolag med anledning av skada som tillskyndats en person vilken infunnit sig vid bolagets varuhiss för att avhämta ett parti inköpt kli; en till hissen hörande rullstock brast och träffade kunden; stocken befanns utsliten, och vållande ansågs vid sådant förhållande ligga bolaget till last); NJA 1909 s. 549 (där ett spårvägsbolag ådömdes ansvar för kroppsskada å passagerare som i en spårvagn snubblat på en i golvet anbragt ring, vilken råkade stå uppfälld; HD åberopade ej culpa hos underlydande, t. ex. konduktören, men fann bolaget vara skyldigt tillse att dess material befann sig i sådant skick att ej fara uppstod för trafikanterna); NJA 1925 s. 119 (vedstapel i en vedgård var felaktigt upplagd och bristfälligt stöttad med påföljd att den rasade och skadade en kund som besökte vedgården för att avhämta ett inköpt parti ved; majoriteten i HD, två JustR, synes ha anlagt kontraktssynpunkter och ålade vedgårdens ägare ersättningsskyldighet, enär ägarna såsom innehavare av vedgårdsrörelsen hade gentemot kunder, som i anledning av vedinköp fått tillträde till vedgården, ansvara för att fara för dem inte uppstod genom fel vid vedstaplarnas uppläggning och nedtagning; en ledamot motiverade samma utgång med försummad tillsyn från innehavarnas sida, och två ledamöter ogillade anspråket, enär vållande inte låg innehavarna av vedgården till last och de genom att medge köparen rätt att övervaka lastningen ej kunde anses ha ådragit sig särskilt ansvar för skada som kunde komma att tillskyndas köparen inom vedgården). — Till belysning av att biförpliktelser av denna art dock icke ansetts sträcka sig hur långt som helst må anföras NJA 1940 s. 550 (kund i frisørsalong skadades av en nedfallande marmorskiva som troligen uppsatts av någon anlitad hantverkare; anspråk mot frisørsalongens innehavare ogillades emellertid, enär innehavaren ej ansågs vållande). Jfr även NJA 1918 s. 604 (hotellgäst anmodade portieren att postbefordra ett värdebrev innehållande en summa pengar; portieren sände en springpojke med brevet, ehuru hotellvärden meddelat förbud mot pojken anlitande för dylika värv, och pojken förskingrade medlen; HDs majoritet ansåg det åtagna uppdraget falla inom portierens sedvanliga uppdragsområde och vara åtaget i tjänsten samt gjorde hotellvärden ansvarig; en ledamot fann dock uppdraget falla utom tjänsten och hotellvärden ej ansvarig, och en annan ledamot ansåg hotellvärden ej ansvarig för skada som tillfogats gästen genom ett uppsåtligt brott).

I ett par rättsfall, där av en utomstående tredje man förd ersättningstalan

ogillats, framgår av domskälen, att ansvarighet för culpa hos en underlydande arbetare skolat inträda om skadan drabbat medkontrahenten i ett föreliggande avtalsförhållande. Se NJA 1935 s. 700, som gällde försäkringsbolags regresstalan mot en maskinleverantör i anledning av att en hos leverantören anställd montör visat försummelse och en arbetare hos beställaren skadats. Anspråket ogillades under motivering, att leverantören »med hänsyn till montörens ställning» icke svarade i förhållande till den skadade för montörens culpa. Jfr beträffande samma skadefall NJA 1932 not. A 130, där den skadade förde talan mot leverantörsbolaget och motiveringen var densamma; vad JustR *von Seth* här anförde till utveckling av sin mening är belysande. I NJA 1939 s. 196 blev utgången densamma: Genom försummelse av rörledningsentreprenörs arbetare vid arbete i ett hyreshus hade uppkommit skada i en hyreslägenhet; hyresgästens skadeståndstalan mot entreprenörsbolaget ogillades, enär avtalet mellan entreprenören och hyresvärden ej kunde medföra förpliktelse för entreprenören att i förhållande till hyresgästen svara för skada genom försummelse av arbetarna. Motsättningsvis synes även här kunna slutas, att entreprenören däremot skolat svara gentemot hyresvärden. (Se ang. detta rättsfall även ovan s. 157).

Kontraktförhållande läser sålunda i regel icke föranleda oinskränkt principalansvar annat än avtalskontrahenterna emellan. I vissa fall har ansvarighet ålagts i fråga om *skada som drabbat annan än medkontrahenten* i kontraktförhållande utan att det tydligt framgår vem som ansetts vållande. Se NJA 1948 s. 173 (en jordbruksarbetare hade skadats under arbete vid en hacksemaskin; skadan hade orsakats av ett fabrikationsfel och av bristande skyddsanordningar; i rättsfallsreferatet angives icke, om felet uppkommit till följd av försummelse av leverantörsbolagets organ, drifts- eller arbetsledning eller om vållande blott kunnat läggas en enkel arbetare till last). Se vidare NJA 1949 s. 460 (scenarbetare hade skadats av en exploderande fyrverkeripjäs; skadan ansågs orsakad av att fel förelupit vid tillverkningen eller vid pjäsens förseende med etikett och fabrikanten/leverantören ålades skadeståndsskyldighet; inte heller här angives, huruvida vållande ansetts ligga ledningen hos leverantörsbolaget till last; utredningen synes ej heller ha givit besked på den punkten). Ytterligare må nämnas rättsfallet SvJT 1942 rf s. 70 (leverantören av en kabel till en hängbro gjordes ansvarig för felaktigt utförande med avseende å fastsättning av vissa kabeltrådar vid ett s. k. slutstycke; bristen fick till följd att en vid brobygget sysselsatt arbetare skadades till döds och leverantörsbolaget ansågs ha varit skyldigt att före leveransens förvissa sig om att fastkilningen av bärplanen skett på sådant sätt att risk för olycksfall ej förefunnits).

I anslutning till dessa rättsfall må återgivas ett uttalande av *Alexanderson* vid kommenterande av rättsfallet NJA 1935 s. 700 (anmärkt ovan) vari *Alexanderson* förordar, att kontraktsrättens ansvarsregel utsträcks till att gälla till förmån för avtalskontrahentens folk i sådant arbete, att åsidosättande av avtalsförpliktelsen enligt förhållandenas natur direkt utsätter dem för risker.¹² Jfr det tidigare (s. 164) anmärkta rättsfallet NJA 1945 s. 676 (förväxling vid butiksköp; skadestånd tillerkändes även köparens familjemedlemmar, som till följd av förväxlingen drabbats av förgiftningsskador).

Här må vidare citeras ett uttalande av *Karlgren* rörande skada som drabbar annan än avtalskontrahenten: »Gränslinjen mellan skadeståndsansvar motiverat av hänsyn till kontraktförhållandet och det rent utomobligatoriska ansvaret gentemot tredje man utsuddas i viss mån för sådana fall då det ålagts, framför allt

¹² JFFT 1944 s. 96.

uttryckligen i lag ålagts, en part i ett kontraktsförhållande förpliktelser bottande i hänsyn till utomstående; det rör sig med andra ord om 'skyddsbestämmelser' till förmån för allmänheten eller eljest för tredje man. Om en sådan bestämmelse läderats, borde, kunde det tyckas, skadeståndsskyldighet drabba en part på samma sätt som om det bestode en kontraktsrelation gentemot den eller de skyddade intressenterna — oberoende av att den som handlat culpöst är en hos parten anställd person i helt underordnad ställning.»¹³ *Karlgren* har senare deltagit i ett avgörande där tankegången kommer till ganska klart uttryck, NJA 1958 s. 550 (blixtskott, som i strid mot särskilda bestämmelser till skydd för underåriga försålts till en minderårig, orsakade skada på tredje man; affärsinnehavaren ansågs ansvarig för varje anställds culpa som bestod i överträdelse av bestämmelserna). — I detta sammanhang må också erinras om det ovan (s. 159) anmärkta rättsfallet NJA 1941 s. 89.

Exempel på *analogisk tillämpning av kontraktsrättsliga regler* i kontraktsliknande förhållanden finns från många områden. I NJA 1946 s. 573 hade brand uppstått i en av kronan för militärt ändamål ianspråktagen byggnad. Hyresavtal ansågs ej föreligga. Kronan gjordes ansvarig för branden under motivering att denna uppkommit i följd av att byggnaden alltför häftigt uppeldats »med åsidosättande av den aktsamhet som ålegat det i byggnaden förlagda manskapet och dess befäl vid byggnadens nyttjande». Den allmänna formuleringen »manskapet och dess befäl» tyder på att man i och för sig ansett kronan bära ansvar även för manskapets handlingar. (Jfr NJA 1928 not. A 240, 1947 not. A 176 samt, beträffande rent hyresförhållande, SvJT 1944 rf s. 51. Se även NJA 1918 s. 229.) — Frågan om tullverkets ansvar för omhändertaget gods har några gånger prövats av domstolarna, som härvid synes ha anlagt kontraktsrättsliga synpunkter och tillämpat ett utsträckt principalansvar. I NJA 1925 s. 629 gjordes sålunda tullverket ansvarigt för skada som genom försummelse från »tullverkets personal» åsamkats gods som i avvaktan på tullbehandling omhändertagits av tullverket. Jfr även NJA 1920 s. 398, 1929 s. 253 (skada på fartyg som beslagtagits i anledning av att befälhavaren gjort sig skyldig till smuggling) och 1950 s. 5. — Från sjukhusväsendets område föreligger även ett flertal rättsfall av intresse i detta sammanhang. Se NJA 1925 s. 103 (patient på ett sjukhus i en stad hade på grund av misstag från en sjuksköterskelevs sida råkat intaga en sked natronlut i stället för medicin och kommit till skada; staden ansågs såsom »utövare av verksamheten på sjukhuset» ersättningsskyldig); NJA 1932 s. 572 (där landsting ålades ersättningsskyldighet för skada som genom försummelse av personalen å ett landstingets sjukhus tillskyndats en patient genom vållande av avdelningssköterska och elev vid sjukhuset eller endera av dem). Se även NJA 1938 s. 22, 1942 s. 718, 1945 s. 617 samt 1952 s. 270. Ytterligare må till exemplifiering av det anförda nämnas rättsfallen NJA 1923 s. 179 (färjhållningsskyldig — vägdistrikt — synes i princip ha ansetts ersättningsskyldig gentemot färjpassagerare för skada som uppkommit genom försummelse från färjkarlens sida); NJA 1930 s. 259 (stad ansvarig för skada på fartyg som uppkommit till följd av bristfällig konstruktion av en brygga i stadens hamn, vilken brygga av hamnbefälet anvisats fartyget för förtöjning).

I detta sammanhang bör särskilt nämnas den praxis som utbildat sig i fråga om *skador på trafiklivets område*.¹⁴ Ur rättspraxis må anmärkas rättsfallet NJA

¹³ *Karlgren* s. 155 f.

¹⁴ Jfr *Schmidt* i *Skadeståndsrättsliga* spörsmål s. 217, *Alexanderson* i *JFFT* 1944 s. 94 och *Karlgren* s. 169.

1960 s. 215. Till följd av försummelse av en vägarbetare, som fått i uppdrag att öva tillsyn över avspärrningsanordningar föranledda av vägarbete på allmän väg, hade en vägfärande skadats, och med hänsyn till den allvarliga fara för trafiken på vägen som försumlighet vid uppdragets fullgörande kunde medföra ansågs den entreprenör, hos vilken arbetaren var anställd och som för vederbörande vägförvaltnings räkning utförde arbetet, ansvarig för skadan, ehuru den försumlige arbetaren ej tillhörde arbetsledningen. I NJA 1961 s. 686 ansågs kronan såsom väghållare ansvarig för skada som i följd av felmanövrering av landsvägsfärja åsamkades en med färjan befordrad bil. Här bör vidare nämnas de ovan anmärkta rättsfallen NJA 1923 s. 179 och 1945 s. 438. Se även hovrättsfallen FFR 1938 s. 150, 1939 s. 187 och 1950 s. 276. Det är emellertid mera sällan som det i fall av denna art kommer till klart uttryck i domsmotiveringarna, att domstolarna tillämpat ett principalansvar. Ofta åberopas blott att en förpliktelse blivit åsidosatt, utan att det framgår vem som i verkligheten varit den försumlige. Aktsamhetskravet då det gäller åtgärder till skydd för trafiksäkerheten ställs högt, och blott det faktum att någon viss åtgärd uteblivit tages gärna till utgångspunkt för ett konstaterande av försummelse hos den som ytterst haft att svara för åtgärdens vidtagande, t. ex. en fastighetsägare eller en väghållare. Se t. ex. NJA 1940 s. 573, 1942 s. 580 och s. 634, 1945 s. 471, 1949 s. 357, 1953 s. 144, 1959 s. 545. Som exempel på en dylik rättstillämpning i fall där det åtminstone kan ifrågasättas, huruvida det icke legat närmast till hands att såsom i det nyss anmärkta rättsfallet NJA 1960 s. 215 uttryckligen tillämpa ett principalansvar må anföras rättsfallen NJA 1942 s. 580, jfr 1943 s. 201 (underlåten sandning på gångbana utanför fastighet); NJA 1946 s. 318 (försummad tillsyn av häck å stad tillhörig mark invid allmän väg; en gren från häcken trängde in genom förarhytten på en passerande lastbil och skadade en passagerare i bilen); NJA 1955 s. 89 II (dikeshörning p. g. a. överplogning; jfr NJA 1955 s. 89 I). I detta sammanhang bör även, från sjötrafikens område, nämnas rättsfallet NJA 1936 s. 141, där kronan gjordes ansvarig för skada som vållats å fartyg vilket grundstött till följd av att ett sjömärke blivit felaktigt utsatt (HD uttalade, att kronan, som genom lotsverket ombesörjde säkerhetsanstalterna för sjöfarten, var pliktig ersätta skada som för sjöfarande uppstod genom att sjömärke blivit på lotsverkets föranstaltande utsatt på sådant sätt, att det gav oriktig anvisning om rätta farleden). — Som exempel på fall då ansvarsgrundande culpa ej ansetts föreligga må nämnas NJA 1932 s. 493 (fastighetsägaren hade ej bort inse att viss anordning varit otillfredsställande ur trafiksäkerhetssynpunkt); NJA 1933 s. 441 (någon av hänsyn till vägfärandes säkerhet påkallad åtgärd kunde ej anses ha blivit försummad); NJA 1939 s. 333 (stad ansågs ej ha brustit i vad på staden skäligen ankommit till tryggnad av trafik); NJA 1943 s. 228 (vägdistrict ansågs ej genom underlåtenhet att bortskaffa isbildning på vägbana ha eftersatt sin skyldighet med avseende å vinterväghållning); NJA 1955 s. 89 I (mindre överplogning kunde ej tillräknas väghållaren — kronan — såsom försummelse; enahanda bedömning i fråga om sättet för utmärkande av vägbanan). I vilken mån dessa rättsfall har någon betydelse för frågan om principalansvarets utsträckning är tveksamt.

Ansvar för väghållare, fastighetsägare m. fl. i avseende å åtgärder till tryggnad av trafiksäkerheten har icke generellt utsträckts till att omfatta självständiga medhjälpare. Åtminstone under vissa förhållanden har t. ex. en fastighetsägare fritagits från ansvar för underlåten snöskottning eller sandning, när han genom avtal med ett i och för sig vederhäftigt företag, exempelvis en stads renhållningsverk, uppdragit åt detta att ombesörja dylika åtgärder. Se t. ex. NJA 1930 s. 225 och 1944 s. 585 ävensom ovan s. 159 anmärkta NJA 1947 s. 23.

Av intresse i detta sammanhang är även det av *Alexanderson* kommenterade rättsfallet NJA 1929 s. 520: Vid arbete på en telegrafledning utmed en landsväg hade en arbetare på vägbanan kvarglömt en rulle telegraftråd. En passerande bil fick hjulen insnärjda i tråden och körde i diket. Telegrafstyrelsen ålades skadeståndsansvar, »enär styrelsen, som bedrivit arbetet för ett för vägtrafiken främmande ändamål, måste anses ersättningsskyldig för skada som i följd härav oförskyllt drabbat vägfarande genom att vägbanan ej hållits klar». *Alexanderson*, som själv deltog i detta avgörande, avvisar tanken att det här skulle vara fråga om att för ett undantagsfall statuera ansvar för arbetares vållande; enligt honom hade det ansetts, att »trafiklivets intresse av att vägbanan å allmän väg inte bjuder på dolda risker är så starkt, att den vars verksamhet för helt andra ändamål än trafikens förorsakar intrång i detta intresse får finna sig i att det är han och icke trafikanten som anses närmast att bära skadan».¹⁵

Likartade, mera renodlade riskfördelningssynpunkter har kommit till uttryck i ett annat bekant rättsfall, NJA 1943 s. 177, som dock icke gällde trafikförhållanden. En byggnadsentreprenör gjordes här ansvarig för eldskada som orsakats av att, då en av entreprenören under en bro framdragen men sedermera tillfrusen vattenledning tinades upp med brinnande facklor, olja som flutit ut på vattnet under bron antändes. *Alexanderson* har i anslutning till detta rättsfall uttalat, att det kunde förhålla sig så, att de erkända ansvarighetsgrunderna i det konkreta fallet förefunnits jämte varandra, ehuru i så försvagad variant, att de icke var för sig utan endast i förening kunde bilda en hållbar ansvarsgrund och att det även kunde så vara, att andra moment måste tillerkännas en rätt att väga med eller rentav sammantagna för sig bilda en dylik grund.

För att principalansvar skall inträda måste föreligga ett samband mellan den skadegörande handlingen och anställnings- eller uppdragsförhållandet. Den skadevällande skall alltså ha *handlat i tjänsten*. Frågan om gränsdragningen mellan handlingar i och utom tjänsten har dock inte ofta kommit under prövning i praxis. Inte heller har problemet mera ingående behandlats i doktrinen. Några belysande domstolsavgöranden föreligger emellertid. I NJA 1938 s. 575 fördes skadeståndstalan mot kronan i anledning av skada som under en tjänsteresa i lotsbåt tillfogats en lotslärling genom ett skott från ett i båten medfört jaktgevär, tillhörigt båtens befälhavare. Olycksfallet ansågs ej vållat genom vårdslöshet eller försummelse i tjänsten från båtbefällets sida. I NJA 1948 s. 262 ålades ett spårvägsbolag (jämkad) ersättningsskyldighet gentemot en passagerare för skada som denne ådragit sig då han på grund av berusning blivit avförd från vagnen av en spårvagnsförare som utan att vara i tjänst medföljt samma spårvagn; spårvagnsföraren ansågs vållande till skadan. Av intresse är även några fall från kontraktsrättens område, eftersom samma gränsdragningsproblem möter även där. I NJA 1949 s. 46 var fråga om ansvar för ett hotellföretag gentemot en hotellgäst för skada som tillfogats denne genom hotellvaktmästarens försummelse. Gästen hade anmodat vaktmästaren att under natten starta bilmotorn och köra bilen en sträcka för att motorn inte skulle frysa sönder i den rådande stränga kylan. Under vaktmästarens fullgörande av uppdraget förstördes motorn. Domstolarna ansåg det lämnade uppdraget falla utanför vad hotellpersonal brukar åtaga sig för gästernas räkning och fann med hänsyn även till uppdragets beskaffenhet, att vaktmästaren ej kunde anses ha handlat på hotellföretagets vägnar. (Jfr det ovan s. 164 anmärkta rättsfallet NJA 1918 s. 604.) I NJA 1956 s. 656 ansågs däremot en kontrollvakt hos ett garageföretag ha handlat i tjänsten och på företa-

¹⁵ JFFT 1944 s. 109 f.

gets vägnar, när han av en kund, som ställt in sin bil i garaget, mottog en kamera till förvaring. För den förlust som drabbade kunden till följd av att kameran förkom (troligen genom stöld) ålades garageföretaget ersättningsskyldighet. I rättsfallet NJA 1960 s. 644 hade ett åkeri åtagit sig transport av papper för ett tidningsföretags räkning. För skada som tillfogats tidningsföretaget genom att åkeriets anställda i anslutning till transportererna stulit papper ansågs åkeriet med hänsyn till sambandet mellan tillgreppen och åkeriets åtagande vara ansvarigt. På gränsområdet mellan inom- och utomobligatoriska förhållanden rör sig rättsfallet NJA 1932 s. 373. Skada hade åsamkats en patient vid ett landstings sjukhus genom att en vid sjukhuset anställd läkare gjort sig skyldig till felaktigt förfarande vid behandling av patienten under mottagning för öppen sjukvård; förfarandet stod ej i omedelbart samband med patientens kort efter behandlingen skedda intagning på sjukhuset, och mot landstinget förord skadeståndstalan ogilades, enär skadan uppkommit vid sådan vård som var att anse som utövad av läkaren enskilt.

Av redogörelsen har framgått, att även *stat och kommun* i ganska stor omfattning ansetts skadeståndsskyldiga enligt samma regler som gäller för enskilda rättssubjekt. Så är fallet i fråga om verksamhet som är att jämställa med enskild verksamhet. Reglerna för principalansvar i enskild verksamhet tillämpas även mot det allmänna på t. ex. sjötrafikens område, i fråga om väghållning, inom tullväsendet och inom sjukvården samt på militärväsendets område. Särskilt på sistnämnda område finnes ett stort antal rättsfall angående kronans skadeståndsskyldighet. Regeln att principalansvar endast inträder för arbetsledningens culpa har här sin motsvarighet i ett krav på culpa hos det militära befälet såsom förutsättning för att kronan skall göras skadeståndsansvarig. Detta gäller såväl skador på utomstående som skador vilka drabbar den militära personalen, t. ex. de värnpliktiga. Utöver de i det föregående anmärkta rättsfallen från militärväsendets område må här till ytterligare belysning av vad nyss sagts anföras rättsfallet NJA 1944 s. 301 (culpa hos en vicekorpral, vilken tjänstgjorde som chef för ammunitionstross, grundade ansvar för kronan för skada i följd av försummelse vid lastning av ammunition), jfr SvJT 1923 rf s. 57 (kronan gjordes ansvarig för vållande som låg volontär till last vid ridning av kronan tillhörig häst). I ett liknande fall från senare tid blev i HD utgången den motsatta, se NJA 1960 s. 195 (en värnpliktig hade under ett cykelprov vållat annan vägtrafikant skada, men kronan ansågs ej ansvarig, enär culpa ej kunde läggas övningsledningen till last och ej heller annat förhållande förelåg som kunde grunda ansvar för kronan). Se vidare NJA 1945 s. 445 (skenolycka under hemmarsch från militärovnings; kronan ej ansvarig, då det ej styrkts att skadan orsakats genom vårdslöshet av befälhavaren för truppförbandet); motsvarande bedömning i NJA 1946 s. 257 och 1959 s. 393. — Att principerna om ansvar för culpa hos personal i befälsställning tillämpas även i fråga om skador som drabbar den militära personalen, t. ex. de värnpliktiga, framgår av flera rättsfall. Se t. ex. NJA 1928 s. 454 (värnpliktig åsamkades under brobyggnadsarbete kroppsskada genom vållande av en furir, vilken tjänstgjorde som arbetsledare, och kronan ålades ersättningsskyldighet); NJA 1936 s. 667 (kronan ansvarig för vållande av en fanjunkare, vilken såsom förare av ett militärflygplan vållade en störtning; här åberopades uttryckligen fanjunkarens förmansställning) och NJA 1955 s. 272 (kronan ålades skadeståndsansvar gentemot en värnpliktig för skada som denne ådragit sig vid lastning av kärror på en lastbilsläpavagn och som vållats genom bristande instruktion och tillsyn från »militärbefällets» sida).

För skada som uppkommer genom statlig eller kommunal *myndighetsutövning* har staten och kommunerna hittills ansetts i allmänhet icke bära något ansvar. Genom ett nyligen meddelat avgörande av HD har emellertid en stad gjorts ansvarig i egenskap av huvudman för polisväsendet för skada som polisman vållat på motorfordon i samband med en i tjänsten företagen flygande inspektion av fordonet, se NJA 1962 s. 674. HDs motivering ger icke utrymme för bestämda slutsatser om hur långt man ansett att det allmännas ansvarighet för skada uppkommen under myndighetsutövning sträcker sig. I vart fall synes rättsfallet ej berättiga till slutsatser utanför person- och sakskadornas område, d. v. s. då det gäller allmän förmögenhetsskada i följd av felaktiga beslut. I NJA 1961 s. 622 ålades en stad ersättningskyldighet för skada som genom försummelse av en åklagare i stadens tjänst åsamkats egendom som tagits i beslag i samband med brottsutredning. I underrättens av HD fastställda domsmotivering åberopades emellertid särskilt den i RB 27 kap. 10 § föreskrivna vårdnadsplikten, och ej heller detta avgörande medger vittgående slutsatser.

Frågan om skadestånd i offentlig verksamhet har som tidigare anmärkts varit föremål för särskild utredning i nordiskt samarbete, och för en närmare redogörelse för gällande svensk rätt hänvisas till framställningen i den svenska utredningens betänkande.¹⁶

¹⁶ SOU 1958: 43 s. 133 ff.

ÖVERSIKTER
av gällande rätt beträffande principalansvaret
och arbetstagares skadeståndsansvar
i vissa utomnordiska rättssystem

*Översikterna har utarbetats inom de danska och svenska
kommittéerna och har tryckts genom den svenska kommitténs försorg
för de nordiska kommittéernas gemensamma räkning*

STRENGTH

The following table shows the results of the tests conducted on the specimens of the material under consideration. The specimens were tested in accordance with the method described in the preceding section.

The results of the tests show that the material under consideration is of a high strength and is well adapted for the purpose for which it is intended. The material is also of a high ductility and is well adapted for the purpose for which it is intended.

Innehåll

Förkortningar	4
Om principalansvaret (arbejdsgiveres ansvar for ansattes handlinger) m. v. i angloamerikansk rett.	5
I. Den principielle anerkendelse af principalansvaret.	5
II. Den historiske udvikling og de reale grunde for reglen	5
III. »Master-Servant» over for »Independent Contractor»	7
IV. Adfærd hos den underordnede som principalen hæfter for.	11
V. Særlig tilfælde af ansvar for andens fejl	13
VI. Begrænsning i principalansvaret for skade overgået medansat.	14
VII. Det offentlige erstatningsansvar	15
VIII. Om principalens regresret mod den ansatte.	16
Om principalansvar (arbetsgivares ansvar för arbetstagares vållande) och ar- betstagares skadeståndsansvar i vissa kontinentala rättssystem	18
Förbundsrepubliken Tyskland	18
1. Allmänt om utomobligatoriskt skadeståndsansvar	18
2. Principalansvar	20
Presumtionsansvar enligt BGB § 831	20
Arbetsledningens ansvar enligt BGB § 831.	24
Implicerat principalansvar enligt BGB § 832.	25
Principalansvar enligt Reichshaftpflichtgesetz	25
Skador som arbetstagare vållar varandra	26
Förhållandet till inomobligatoriskt skadeståndsansvar	26
Passiv identifikation	28
3. Organansvar för juridiska personer	29
4. Statens skadeståndsansvar	30
5. Förslag till nya bestämmelser om principalansvar	31
6. Arbetstagares skadeståndsansvar	32
Frankrike	35
1. Allmänt om utomobligatoriskt skadeståndsansvar	35
2. Principalansvar enligt Code civil art. 1384.	37
Answarets förutsättningar.	38
Skador som arbetstagare vållar varandra	43
Förhållandet till inomobligatoriskt skadeståndsansvar.	43
Passiv identifikation	44
Förhållandet till ansvar för skada genom sak	45
3. Organansvar för juridiska personer	46
4. Statens skadeståndsansvar	46
5. Arbetstagares skadeståndsansvar	48
Schweiz	49
1. Allmänt om utomobligatoriskt skadeståndsansvar.	49
2. Principalansvar enligt OR art. 55	51
Answarets förutsättningar.	52
Skador som arbetstagare vållar varandra	57
Förhållandet till inomobligatoriskt skadeståndsansvar	57
Passiv identifikation	58
3. Organansvar.	58
4. Statens skadeståndsansvar	59
5. Arbetstagares skadeståndsansvar	61

Förkortningar

Litteratur:

- Bengtsson B. Bengtsson, Om ansvarsförsäkring i kontraktsförhållanden, I—II, 1960
Charlesworth Charlesworth, On Negligence, 3rd edition, London 1956 (4th edition 1962)
Clerk & Lindsell Clerk & Lindsell, On Torts, 12th edition, London 1964
Collin et Capitant Collin et Capitant, Traité de droit civil, refondu par L. Julliot de la Morandière, Tome II, 1959
Enn.-L. L. Enneccerus, Recht der Schuldverhältnisse, 15. Bearbeitung von H. Lehmann, 1958
Esmein M. Planiol et G. Ripert, Traité pratique de droit civil français, VI, Obligations, 1e partie, 2e éd. par P. Esmein, 1952
Esser J. Esser, Schuldrecht, 2. Aufl. 1960
Guhl T. Guhl, Das Schweizerische Obligationenrecht, 4. Aufl. 1948
Harper and James Harper and James, The Law of Torts, Boston & Toronto, 1956
Huprecht G. Huprecht, Notions essentielles de droit civil, 5e éd. 1960
Lalou H. Lalou, Traité pratique de la responsabilité civile, 5e éd. 1955
Larenz K. Larenz, Lehrbuch des Schuldrechts I.—II. Band, 1960 och 1959
Mazeaud-Tunc L. Mazeaud et A. Tunc, Traité théorique et pratique de la responsabilité civile, Tome II—III, 5e éd. 1957, 1958
Oftinger K. Oftinger, Schweizerisches Haftpflichtrecht, Bd. I, 2. Aufl. 1958, Bd II/1, 2. Aufl. 1960
Pollock Pollock, The Law of Torts, 15th edition, London 1951
Prosser Prosser, Law of Torts, 2nd edition, Sct. Paul, Minn. 1955
Rodière R. Rodière, La responsabilité civile, 2e éd. 1952
Salmond Salmond, On Torts, 11th edition, London 1953 (13th edition 1961)
Street Street, Law of Torts, London 1955 (2nd edition 1959)
Waline M. Waline, Droit administratif, 8e éd. 1959
Winfield Winfield, Textbook of the Law of Tort, 6th edition, London 1954 (7th edition 1963)
Williams CLJ Williams, Glanville, (1956) Cambridge Law Journal 180 ff
Williams LQR Williams, Glanville, (1956) 72 Law Quarterly Review 522 ff
Williams MLR Williams, Glanville, (1957) 20 Modern Law Review 220 ff, 437 ff

Övriga förkortningar:

- ARS Entscheidungen des Reichsarbeitsgerichts und des Landesarbeitsgerichts, verlegt bei Bensheimer
BAG (Entscheidungen der) Bundesarbeitsgericht(s)
BGB Bürgerliches Gesetzbuch
BGE Entscheidungen des Schweizerischen Bundesgerichts
BGHZ Entscheidungen des Bundesgerichtshofes in Zivilsachen
C. c. Code civil
D.H. Recueil hebdomadaire de jurisprudence Dalloz
GG Grundgesetz
HaftpflG Reichshaftpflichtgesetz
JW Juristische Wochenschrift
JZ Juristenzeitung
KUVG Kranken- und Unfallversicherungsgesetz
NJA Nytt Juridiskt Arkiv avd. I
ND Nordiske domme i sjöfartsanliggender
OR Bundesgesetz über das Obligationenrecht
RAG (Entscheidungen des)Reichsarbeitsgericht(s)
RG Reichsgericht
RGZ Entscheidungen des Reichsgerichts in Zivilsachen
RVO Reichsversicherungsordnung
SJZ Schweizerische Juristenzeitung
SOU Statens offentliga utredningar
TfR Tidsskrift for Rettsvitenskap
UfR Ugeskrift for Retsvesen
ZGB Zivilgesetzbuch

Om principalansvaret (arbejdsgiveres ansvar for ansattes handlinger) m. v. i angloamerikansk ret

Afgf. fuldmægtig i justitsministeriet Adam Vestberg

I. Den principielle anerkendelse af principalansvaret

Såvel i engelsk som i amerikansk ret anerkendes i almindelighed, at principalen (*the master/employer*) er ansvarlig for fejl begået af den underordnede (*the servant*). Man taler ofte om *vicarious liability*.

Forudsætningen for ansvaret er dels, at der består et overunderordningsforhold (*master-servant* eller *agency relation*) i modsætning navnlig til selvstændige arbejdsforhold (skadevolderen en såkaldt *independent contractor*), dels at den skadegørende adfærd foreligger som led i det arbejde, den underordnede skal udføre for den overordnede, altså en betingelse, der er beslægtet med den dansk-norske regels krav om »derudi» (*within the scope/course of the employment*). Derudover skal der foreligge en i sig selv erstatningspådragende (*tortious*) adfærd fra den underordnedes side, d. v. s. navnlig culpa.

Regeln opstilles i *common law* og bygger i dag på retspraksis.

I den amerikanske *Restatement of Agency*¹ chapter 7 er opstillet vejledende regler om spørgsmålet med grundlag i enkeltstaternes ret, navnlig deres *common law*. Hovedreglen om ansvaret har her følgende formulering, jfr section 219, (1):

»A master is subject to liability for the torts of his servants committed while acting in the scope of their employment.»

II. Den historiske udvikling og de reale grunde for reglen

Om reglens oprindelse kan det oplyses,² at reglen ikke kendtes i ældre engelsk ret, hvilket står i modsætning til romersk ret, der pålagde en fri mand ansvar for sine slaver og ting, og for sin familie (i sin egenskab af pater familias). I engelsk ret opstod den først fra omkring år 1700 i forbindelse med den voksende handel og industri. Den fik sin anerkendelse navnlig ved et dictum fra Lord Holt i sagen *Bosen v. Sandford* (1690):

»Whoever employs another is answerable for him, and undertakes for his care to all that make use of him.»

En omstændighed, der hos forfatterne³ i første række fremhæves som begrundelse for reglen, er *kontrolmuligheden*. Der er imidlertid forståelse for, at det

¹ Restatement of the Law, Second Edition, adopted and promulgated by the American Law Institute, St. Paul, Minn. 1958.

² Jfr Holmes 4 Harvard Law Review 345 (1891), 5 samme 1 (1892), Wigmore 7 Harvard Law Review 315 (1894), Holdsworth, 2 History of English Law, 46 og 47 (4 th 1936) 3 samme 382—87, 8 samme 472—79, Baty, Vicarious Liability, 1916, Pollock s. 58 ff., s. 61—62. Harper and James s. 1364—66, Prosser s. 350—51, Winfield, s. 137—38. Se endvidere Williams LQR s. 523—25, MLR s. 220 ff., 437 ff.

³ Harper and James s. 361—74, Williams MLR s. 228—235, Prosser s. 350—51.

ikke af denne betragtning følger, at det — herunder heller ikke som bevisbyrde-regel — alene er en culparegel eller en fiktion herom, der bygges på; således vil der ikke under en retssag blive lagt vægt på, om svigtende kontrol fra arbejdsgiverens side i det enkelte tilfælde kan påvises. Foreligger der iøvrigt en sådan, er man indstillet på at bedømme arbejdsgiverens ansvar som ansvar for egen culpa. *Harper and James* understreger imidlertid, at betydningen af kontrolmuligheden ikke skal underkendes, fordi der ikke i den enkelte sag konkret tages stilling til, om kontrolmulighed foreligger, idet netop et objektivt ansvar for den, der har kontrollen, er et incitament for denne til at forebygge ulykker ved en hensigtsmæssig arbejdstilrettelæggelse og gøre det, som ikke kan forlanges af den almindelige forsigtige mand. Det er endvidere utvivlsomt, at netop kontrolmyndigheden efter herskende retspraksis er et afgørende kriterium for afgørelsen af, om der foreligger et over-underordningsforhold eller blot et forhold til en *independent contractor*, for hvem arbejdsherren ikke hæfter.

Beslægtet med kontrolhensynet anføres den omstændighed, at principalen har *valgfrihed* med hensyn til, hvem han gør til sine underordnede.

Andre hensyn har dog formentlig større vægt. Allerede Lord Brougham udtalte i sagen *Duncan v. Findlater* (1839): »I am liable for what is done for me under my orders by the men I employ and the reason I am liable is this, that by employing them I set the whole thing in motion, and what he does, being done for my benefit...» Med andre ord, arbejdsgiveren er årsag til skadeforvoldelsen, og nyder fordelene af den underordnedes indsats. Endvidere fremhæves det hos nogle forfattere, at arbejdsgiverens ansvar også har sin grund i det faktum, at »the damages are taken from the deep pocket», altså en billighedsbetragtning om, at den med de største økonomiske resurser bør betale.

Harper and James og *Glanville Williams* føjer hertil, at andre og måske vigtigere hensyn gør sig gældende i nutiden. Først og fremmest anføres det nu, at der ligger en social interesse i at den skadelidte får erstatning. Dertil kommer at et skærpet ansvar for arbejdsgiveren ikke føles byrdefuldt, fordi han kan overvælge risikoen enten som en omkostning i sin virksomhed eller ved at tegne ansvarsforsikring.

Det sociale problem, der knytter sig til skader i arbejdsforhold kan løses på forskellig måde, bemærker *Harper and James*. Det kan dels ske gennem tilvejebringelse af en almindelig ulykkesforsikringsordning, hvilket man dog navnlig i U.S.A. ikke finder videre realistisk. En anden vej er den, der er fulgt ved arbejdsulykkesforsikringen (*Workmen's compensation*), der sikrer de ansatte erstatning for personskade. Udenfor denne forsikrings område, hvor en almindelig sikkerhedsordning ikke har kunnet tilvejebringes, er imidlertid tendensen, hvor det har været muligt, gået i retning af, at pålægge erhvervsvirksomheder risikoen for de skader, de forvolder. Culpareglen er ikke derved afskaffet, men gennem fiktioner og procedureregler er den i vidt omfang veget for en regel om »*enterprise liability*», der fyldestgør behovet for erstatning. Ansvar for trediemand er en hovedhjørnesten i denne nye bygning. Reglen refferdiggøres med andre ord ved det behov for *genoprettelse*, som den tilfredsstillende.

Harper and James bedømmer altialet reglen om principalansvar meget fordelagtigt, og mener at den navnlig i tre henseender er gunstig: 1. den ansporer arbejdsgiveren til at forebygge ulykker, 2. den tenderer mod, at der ydes de skadelidende større sikkerhed for genoprettelse, og 3. den virker med til, at skaderne bliver bredt og retfærdigt fordelt mellem dem, der nyder fordel af den pågældende virksomhed. En anerkendelse af principalansvaret har såvidt ses heller ikke lagt urimelige hindringer i vejen for udviklingen af forretnings- og industri-

virksomheder. Såvidt man kan forudse, mener forfatterne ikke, at der er udsigt til nogen alvorlig strømændring bort fra tendensen til at pålægge ansvar efter princippet om »enterprise liability».

Et særligt spørgsmål af teoretisk art er det, om husbondens ansvar for tjeneren principalt må betragtes som ansvar for en anden person, altså *sui generis*, eller som ansvar for egen culpa. Se herom *Glanville Williams* (1956) *Law Quarterly Review* s. 522 ff. Det indrømmes her, at det er en fiktion at betragte ansvaret som et ansvar for egen culpa, men det kan være af betydning at hævde konstruktionen, bl. a. for at give skadelidte, hvis han har udvist egen skyld, mulighed for, om end kun delvist, at rejse erstatningskrav mod skadevolderens husbond i medfør af den britiske *Contributory Negligence Act*, 1945. Teorien anses ikke nødvendig for at nå til, at husbonden hæfter for såkaldt *anonyme* fejl, hvilket antages. Teorien har endvidere, men uden held været forsøgt anvendt til at hjemle en begrænsning i husbondens regresret mod tjeneren. Principielt forkaster dog *Williams* teorien, jfr. navnlig s. 545—47.

III. »Master-Servant» over for »Independent Contractor»

Som anført er det en forudsætning for principalansvaret, at der eksisterer et over- og underordningsforhold. Navnlig skal skadevolderens stilling kunne betegnes som en *servant's*.⁴

Restatement of Agency §§ 2 (2), jfr 220 (1), definerer en »servant» som:

»a person employed by a master to perform service in his affairs whose physical conduct in the performance of the service is controlled or is subject to the right to control by the master».

Som modsætning til »servant» stilles som nævnt »independent contractor», for hvis adfærd der ikke gælder trediemandsansvar for hvervgiveren. Som typeeksempel herpå nævnes tilfælde, hvor man hyrer en taxa, tager med toget eller lejer en flyttemand. Vedkommende hæfter her ikke for fejl begået af chaufføren, respektive togpersonalet eller flyttefolkene. Denne begrænsning i trediemandsansvaret kendtes formentlig ikke oprindeligt, men har i hvert fald været anerkendt i engelsk ret siden begyndelsen af 1800-tallet, jfr herved bl. a. afgørelsen *Laugher v. Pointer* (1826), og er senere også godtaget i amerikansk ret.

Hovedkriteriet for bestemmelsen af, om et *servant*-forhold foreligger, er, hvorvidt hvervgiveren har kontrolmyndighed.

Denning, L. J. udtalte herom i sagen *Stevenson, Jordan & Harrison, Ltd. v. Macdonald and Evans* (1952): »It is often easy to recognise a contract of service when you see it, but difficult to say wherein the difference (between a contract of service and a contract for services) lies. A ship's master, a chauffeur and a reporter on the staff of a newspaper are all employed under a contract of service, but the ship's pilot, a taximan and a newspaper contributor are employed under a contract for services. One feature which seems to run through the instances is that, under a contract of services a man is employed as a part of the business and his work is done as an integral part of the business; whereas, under a contract for services, his work although done for business, is not integrated into it but is only accessory to it.»

⁴ Se til det følgende *Harper and James* s. 1395 ff, *Prosser* s. 357, *Clerk & Lindsell* s. 135 ff, *Pollock* s. 62—66, *Salmund* s. 97—105, *Winfield* s. 139 ff, *Street* s. 436 ff, *Williams CLJ* s. 180.

I sagen *Mersey Docks & Harboner Board v. Coggins Griffith (Liverpool), Ltd.* (1947) lagdes særlig vægt på »who is entitled to give the orders as to how the work should be done.»

Restatement § 220 (2) opregner en række faktorer, der »bl. a.» må tillægges betydning, således som: omfanget af kontrol, som kontrakten tilsikrer, om hvervtageren er engageret til et bestemt opdrag, som sædvanligtvis ikke i enkeltheder udføres under hvervgiverens opsyn, hvilken fagmæssig kvalifikation der er nødvendig, længden af hvervet og betalingsformen, om arbejdet er »a part of the regular business of the employer», og om parterne selv auser sig som herre og tjener.

I amerikansk ret er dog ingen af de i *Restatement* opregnede kriterier afgørende, men vel vejledende. En samlet bedømmelse anlægges i det enkelte tilfælde, og vægten af de enkelte kriterier, herunder også med hensyn til bedømmelsen af kontrolmuligheden kan svinge fra det ene livsforhold til det andet. I visse forhold vil parterne undertiden søge at give kontrakten karakter af at hjemle hvervtageren stor uafhængighed, uden at domstolene dog herved har ladet sig lede til nægtelse af trediemandsansvar, fordi en kontrolmyndighed i realiteten foreligger, således f. eks. med hensyn til bestyrere af tankstationer og avisforhandlere. Opdragsbedømmelsen er heller ikke altid afgørende. Mens der således næppe for hospitaler foreligger nogen egentlig opdragsgivelse til de på hospitalerne virkende »resident doctors» (d. v. s. selvstændigt virkende læger, der har klinikret for egne patienter på hospitalet, et forhold der vist ikke kendes i de nordiske lande), er det dog i amerikansk ret fastslået, at hospitalet er ansvarlig for fejl fra sådanne lægers side. I England er tendensen også klart den, at hospitalerne hæfter for fejl begået af de der virkende læger.⁵

Som eksempel på, at faglig kvalifikation tillægges betydning, nævner *Harper and James* gas- og vandmesteren, som husejeren kalder til sin ejendom, men nævner heroverfor som en underordnet person jernbaneselskabets præsident i forhold til sit selskab. I visse tilfælde vil det være af betydning, om hvervtageren benytter egne redskaber, herunder eget automobil. Spørgsmål om betalingsmåde, f. eks. med timeløn eller akkordløn, om opsigelsesbetingelserne og om hvervtageren under hvervet arbejder alene eller benytter egne folk er ligeledes faktorer af betydning.

Bevisbyrden for at hvervtageren ikke står i underordningsforhold, men er en *independent contractor* påhviler den, der gør denne regel gældende.⁶

Harper and James understreger, at der efter amerikansk ret med visse begrænsninger, som nedenfor skal omtales, principielt gælder frihed til delegation af ansvaret for den virksomhed, man udøver. Dette har i visse tilfælde fremkaldt kritik, således hvor der er tale om virksomhed, der almindeligvis udføres netop ved underordnet arbejdskraft. I sådanne tilfælde underkaster domstolene da også sagen en meget nøje bedømmelse, og det er i disse tilfælde, at der foreligger det store antal retssager. Men det betones i tilslutning hertil, at det i almindelighed er med fuld føje, at principalansvaret ikke pålægges, hvis hvervtageren er en *independent contractor*, idet det er rimeligt i typetilfældene netop at henføre skaderne til ham og ikke til hvervgiveren. Dette gælder således i de mange tilfælde i dagliglivet, herunder forretningslivet, hvor man modtager tjenesteydelser fra andre uden tanke på erstatningsansvaret for de pågældende. Publikum betaler her deres andel i skaderne gennem omkostningsniveauet for, hvad der ydes, og det er bedre netop at placere ansvaret her end at forsøge at

⁵ Jfr Salmond s. 100—101, Street s. 438, Winfield s. 143—44.

⁶ Jfr Harper and James s. 1399—1400.

føre det videre. Det kan indkalkuleres i prisen eller dækkes ved forsikring. En ansvarsregres vil i mange forhold være helt upraktisk, således f. eks. i tilfælde af, at en sporvogn eller lignende forvolder en ansvarsskade, og man ville forsøge at drage passagererne som arbejdsgivere for sporvejsselskabet til ansvar.

En interessant parallel drager *Harper and James* i sammenstillingen af begrebet *independent contractor* i læren om principalansvaret med det tilsvarende begreb, der begrænser personkredsen under *workmen's compensation*. Det hævdes, at fælles retspolitiske synspunkter gør sig gældende ved bedømmelsen af de to retsinstitutters struktur.

Et særligt problem opstår i tilfælde, hvor en arbejdsgiver (A) for kortere eller længere tid *udlåner* en ansat (B) til en anden arbejdsgiver (C). Det må heraf afgøres, om A eller C eller eventuelt begge hæfter for Bs fejl. Spørgsmålet var fremme i den engelske sag *Mersey Docks & Harbour Board v. Coggins & Griffith (Liverpool), Ltd.* (jfr ovenfor).⁷ Sagen angik et tilfælde, hvor en virksomhed for udlejning af kraner (A) udlejede en sådan med betjening (B) til en virksomhed (C), der påtog sig losning af skibe. Under losningsarbejdet led en trediemand skade ved Bs uforsigtighed. Det var herefter spørgsmålet, hvorvidt A eller C som principal var ansvarlig. På uheldstidspunktet havde C den umiddelbare ledelse og kontrol af de manøvrer B skulle udføre, d. v. s. myndighed til at beordre ham til at optage og losse et bestemt stykke gods, men C havde ikke ret til at give kranføreren ordre om, hvorledes han skulle betjene kranen eller dens styringsorganer. Ved dommen blev det statueret, at A var ansvarlig. Retten fandt, at A som den almindelige og varige arbejdsgiver for B, der lønnedes af A, havde bevisbyrden for, at ansvaret var gået over til C, og en sådan overførsel ville kun kunne godtages under særlige omstændigheder. — Alt må dog bero på omstændighederne. Formentlig gælder der en forskellig løsning i tilfælde, hvor et kompliceret maskineri med fører udlånes og hvor almindelig arbejdskraft, særlig ufaglært arbejdskraft udlånes. — Se til den anførte afgørelse den relativt tilsvarende afgørelse i dansk ret, UfR 1959 side 444 H, ND. 1959 s. 170, jfr også UfR 1955 side 472 H og 1960 side 145 H med Gjerulff, kommentar i TfR 1960 s. 227—29. De danske afgørelser er omtalt i den danske betænkning, 1. del, afsnit I.

Tre praktisk vigtige begrænsninger gælder i reglen om ansvarsfrihed for »*the independent contractor*».⁸

Den første er, at hvervgiveren uanset hvervtagerens selvstændighed kan drages til ansvar, hvis han selv har handlet *retsstridigt*, navnlig culpøst, således hvis det overhovedet at sætte det pågældende arbejde i gang involverer et retsbrud mod trediemand, hvis hvervgiveren har handlet uforvarsligt ved at overlade netop hvervtageren at udføre det pågældende arbejde, eller hvis han ikke fører fornødent tilsyn.

Den anden begrænsning er, at der påhviler hvervgiveren en selvstændig forpligtelse, som han ikke retmæssig kan delegere til hvervtageren (*nondelegable duty*).⁹ Hertil henhører navnlig forpligtelser pålagt i medfør af kontrakt eller positiv lovgivning (statutes). I sagen *Hole v. Sittingbourne & SR Co.*, (1861), blev således et jernbaneselskab, der ved en Act of Parliament havde fået tilladelse til at bygge en bro over et sejlbart vand, men således, at fremkaldelse af hindringer

⁷ Se om dommen Salmond s. 103—04, Winfield s. 141—42, Street s. 439—40, Clerk & Lindsell no 208 (s. 110—11). Se også Charlesworth s. 98 ff.

⁸ Jfr Prosser s. 358 ff, Harper and James s. 1405 ff, Clerk & Lindsell s. 137 ff, Salmond s. 133 ff, Winfield s. 1697 ff. Se hertil Restatement §§ 212—14. Se endvidere, Williams MLR s. 112—15.

⁹ Se hertil endvidere Charlesworth, On Negligence, 3rd edition, 1956, s. 80 ff og Glanville Williams (1956) Cambridge Law Journal s. 180 ff.

for sejladsen af længere varighed end nødvendigt for at tillade tog at passere over broen var forbudt, fundet ansvarligt, fordi broen som følge af entreprenørens fejl ikke kunne åbnes, og skadelidtes skib derfor ikke kunne passere. Hvis en arbejdsgiver f. eks. i medfør af fabrikslovgivningen er pligtig at afskærme maskiner, og hans entreprenør undlader dette, vil arbejdsgiveren også blive holdt ansvarlig. Men også forpligtelser efter *common law* kan være *nondelegable*, bl. a. grundejerens ansvarspligt overfor personer, der indfinder sig på ejendommen. Det samme er endelig også tilfældet i *kontraktsforhold*, hvis ret til delegation af forpligtelsen, herunder til udførelse af arbejde, ikke må anses at være forbeholdt.

En tredje begrænsning eller undtagelse, der dog undertiden henføres under gruppen af *nondelegable* forpligtelser, er hvervgiverens selvstændige ansvar for særlig farlige ting eller adfærd (*inherently dangerous instruments* eller *extra hazardous acts*), hvortil henregnes indretninger som damplokomotiver, sprængstoffer og farlige våben, farlige stoffer, herunder gift og ondskabsfulde dyr, samt i et vist omfang udførelser af vejarbejde. Retspraksis er dog endnu ikke afklaret og følger næppe rationelle synspunkter. I hvilket omfang sætningen rækker ud over ansvar for farlig bedrift (*extra hazardous activity*) eller andre regler om delvist objektivt ansvar (som for eksempel *nuisance* i naboforhold) er dog i mange jurisdiktioner uafklaret.

En begrænsning i de anførte undtagelser gøres der dog med hensyn til såkaldt tilfældig (*casual* eller *collateral*) culpa, d. v. s. hvor den indtrufne skade skyldes hvervtagerens culpa, uden at forholdet har nogen forbindelse med undtagelsesreglernes særlige omstændigheder, navnlig af *nondelegable* forpligtelse eller forholdets særlige farlighed, jfr således navnlig *Dalton v. Angus* (1881).¹⁰ Denne særlige regel viser formentlig, at de anførte undtagelser ikke i egentlig forstand kan betragtes som undtagelser fra reglen om hvervgiverens ansvarsfrihed for *independent contractors*, men blot er udtryk for, at den omstændighed, at skaden er hidført af en sådan person, ikke afskærer skadelidende fra att gøre ansvar gældende mod hvervgiveren, hvis denne er ansvarlig i kraft af retsordenens øvrige regler.

I forbindelse med behandlingen af persongrupperne *independent contractors* og *servants* er der grund til at nævne, at hvervgiveren endvidere efter omstændighederne kan pådrage sig ansvar i kraft af reglerne om *agency*, der nærmest svarer til nordisk rets regler om fuldmagt. En *agent* er en person, der har fuldmagt (*authorised*) til at handle på en andens vegne. Mens vi i nordisk ret reserverer begrebet fuldmagt til aftalelæren, er det formentlig således, at visse tilfælde af, hvad vi vil betegne som ansvar i kontrakt, og som derfor i dansk-norsk ret følger vor regel om husbondansvar, i anglo-amerikansk ret bedømmes efter de såkaldte *agencyregler*. Det antages således, at hvis en ejendoms-handler (*real estate agent*) handler svigagtigt (begår den særlige *tort of deceit*), og trediemand lider skade, kan trediemand søge hvervgiveren netop for *tort of deceit* og ikke blot for det mindre *tort of negligence*, hvilket sidste formentlig alene ville være muligt, hvis grundlaget for ansvaret var at finde i *vicarious liability*. I engelsk ret synes man også i forhold, hvor reglerne om *vicarious liability* skulle give fornødent grundlag for ansvar, at foretrække *agency*-konstruktionen, således navnlig i tilfælde, hvor en person fører en vogn for en anden tilhørende denne og under kørselen forvolder skade. Muligvis hænger dette sammen med en utilbøjelighed hos de engelske domstole til at godtage, at fornøden kontrolmulighed foreligger, således at man kan statuere *master-servant*-forhold.¹¹

¹⁰ Charlesworth s. 83, Prosser s. 361—62, Harper and James s. 1410, Street s. 446—47, Salmond s. 135 ff, Clerk & Lindsell no 248 (s. 134—35).

¹¹ Charlesworth s. 75—77, Street s. 440—42. Se også Clerk & Lindsell no 249 (s. 135—36).

For dansk rets vedkommende kan i denne forbindelse henvises til *Gomard*, Forholdet mellem Erstatningsregler i og udenfor Kontrakt, København 1958, s. 86 ff.

IV. Adfærden hos den underordnede som principalen hæfter for

Vender vi os herefter til tilfælde, hvori der foreligger det fornødne over- og underordningsforhold, bemærkes, at det som anført er en forudsætning, at *den underordnedes handling* ligger indenfor *området (the scope/course) af den pågældendes beskæftigelse som underordnet (employment)*,¹² et krav der minder stærkt om forudsætningen »derudi» i dansk-norsk ret.

Den overordnede hæfter her givetvis for den adfærd, der tilsigter at bringe det pålagte arbejde til udførelse. Herved kan henvises til *Restatement of Agency § 228 (c)*:

... »but only if ... (c) :

»Conduct of a servant is within the scope of the employment if it is actuated, at least in part, by the purpose to serve the master.»

Det bemærkes herved, at selv om den underordnedes adfærd kun *delvist* tjener til at opfylde hvervet, hæfter arbejdsgiveren alligevel. Der pålægges iøvrigt ansvar både for handlinger og undladelser.

Det er imidlertid efter anglo-amerikansk ret således, at arbejdsgiveren ikke hæfter for enhver *adfærd* hos den underordnede, der tilsigter hvervets udførelse. Som betingelse for hæftelse gælder, at den indtrufne skade i en vis forstand er forudseelig (*foreseeable*). Formuleringen af denne begrænsning har i følge *Harper and James* formentlig sin oprindelse i culpælæren, men begrebet bruges her i en bredere forstand med referens ikke til den enkeltes særlige adfærd, men til virksomheden i sin helhed. Der vil således være ansvar for risici, der er *typiske* for eller står i *rimelig sammenhæng* med den pågældende virksomhed (*typical or reasonably incidental to the enterprise*). Dette betyder bl. a., at der efter omstændighederne vil være ansvar, selv om arbejdsgiveren udtrykkelig har *forbudt* den underordnede en bestemt handlemåde, jfr herved *Limpus v. London General Omnibus Co.* (1862). I sagen *Rankin v. Western Union Telegraph Co.* (1946) holdtes selskabet ansvarlig for sit telegrafbud, uanset at han under sin skadevoldende kørsel trods forbud herom havde benyttet en racer-cykel i stedet for en almindelig cykel. Afgørelsen understreger forskellen mellem sagens omstændigheder og tilfælde, hvor budet måtte have benyttet et transportmiddel helt forskelligt fra det påbudte, i hvilke der formentlig ville foreligge ansvarsfrihed for arbejdsgiveren.

Foreseeability-kriteriet indeholder så vidt ses, en videregående begrænsning af arbejdsgiver-ansvaret end den, der gælder i dansk-norsk ret i medfør af forbeholdet for abnorm adfærd, som hos os formentlig kun anerkendes udenfor kontrakt. Det forhold, at den underordnede benytter vogn i stedet for påbudt cykel vil ikke hos os virke ansvarsfritagende.

Et spørgsmål, der også drøftes i anglo-amerikansk ret er, om arbejdsgiveren er ansvarlig, hvis hans chauffør overlader føringen til en uvedkommende person. Domme har her tidligere fritaget arbejdsgiveren for ansvar bl. a. ud fra synspunktet, at det som forudsætning for arbejdsgiverens ansvar må gælde, at han har *valgt* den pågældende. Dette resultat er formentlig stadigvæk gældende i England,¹³ hvor det dog fremhæves, at ofte vil den underordnede selv være med-

¹² Se til det følgende navnlig *Harper and James* s. 1374 ff, *Prosser* s. 351—52, *Clerk & Lindsell* no 219 ff (s. 117 ff), *Salmond* s. 105 ff, *Street* s. 447 ff, *Charlesworth* no 111 ff (s. 66 ff), *Winfield* s. 146 ff.

¹³ Jfr *Charlesworth* no 117 (s. 70) og *Street* s. 450, *Clerk & Lindsell* no 216 (s. 115—16).

ansvarlig, fordi det har været uforsvarligt at overlade føringen til trediemand. *Harper and James*¹⁴ tager afstand fra dette resultat ud fra synspunktet, at netop overladelsen af føringen til trediemand kan »fairly and reasonably be regarded as incidental to the work».

I denne henseende går amerikansk ret formentlig videre end DL 3—19—2 (NL 3—21—2), der ikke blot stiller krav om tilstedeværelsen af culpøs adfærd hos en eller anden person, der handler indenfor virksomhedens berøringsområde, men netop forudsætter, at den culpøse adfærd må foreligge hos den underordnede, for hvem der hæftes. I færdselsforhold vil dog efter dansk ret i medfør af færdselslovens § 65 følge et tilsvarende strengt ansvar som i amerikansk ret.

En konsekvens i amerikansk ret er det endvidere, at arbejdsgiveren ikke blot hæfter for adfærd, der primært tilsigter at opfylde hvervet, men også for accessorisk adfærd som f. eks., hvis en linoleumsmand under sit arbejde adskiller en gasforbindelse til et komfur, han må flytte under sit gulvarbejde, og der derefter opstår brand eller anden skade som følge af gasapparatets flytning. Dette må også være tilfælde i dansk-norsk ret.

Principalen hæfter også i et vist omfang for adfærd, der ikke i sig selv tjener til hvervets udførelse. For amerikansk rets vedkommende bemærkes herved, at *Restatements* regel, hvorefter handlingen skal være »actuated . . . by the purpose to serve the master» ikke har hindret domstolene i at nå til dette resultat. Et hovedeksempel er chaufførens afvigelse fra sin rute (detour). Det er her opfattelsen, at det må bero på omstændighederne, om principalen er ansvarlig. Ved mindre svinkeærinder og ruteafvigelser vil han således være det. Iøvrigt vil tiden og stedet for afvigelsen, dens omfang i forhold til den foreskrevne rute, formålet med afvigelsen, herunder hvorvidt den delvis sker af hensyn til arbejdsgiverens interesse, og sædvane være faktorer, der virker bestemmende. Der er således i vidt omfang tale om en risikoafvejning.¹⁵ Et noget lignende, måske lidt mere restriktivt standpunkt indtages af engelsk ret.¹⁶ I dansk-norsk ret vil dette spørgsmål ikke foreligge for motorkørsel. Iøvrigt adskiller resultatet sig næppe afgørende fra vor ret.

Et andet eksempel er rygning, der forvolder brandskade. *Harper and James*¹⁷ oplyser, at linien i retspraksis her ikke er klar. I *Kelly v. Louisiana Oil Refining Co.* (1934) er olieselskabet således frifundet for brandskade, dets chauffør forvoldte med en cigaret under ophold indendørs hos en kunde, mens et bredere synspunkt med hensyn til grundlaget for arbejdsgiverens ansvar er anlagt i afgørelsen *George v. Bekin Van & S Co.* (1949). Den sidste afgørelse er den, forfatterne er mest sympatiske indstillet overfor. Også i engelsk ret har reglen tidligere været den, at arbejdsgiveren ikke var ansvarlig, jfr *Charlesworth*,¹⁸ der anfører, at spørgsmålet i dag er tvilsomt, og at arbejdsgiveren i hvert fald vil være ansvarlig, hvis rygning er udtryk for uforsvarlig udførelse af det pålagte hverv, således f. eks., hvor en benzinvogets chauffør under afladning på tankstation tænder ild for at ryge. Efter dansk ret må det formentlig antages, at arbejdsgiveren principielt hæfter for rygning.

Et andet spørgsmål, der drøftes, er dette, at den underordnede uden tilladelse opfordrer trediemand til at være med under arbejdet, f. eks. i køretøjet der føres, og under kørselen eller på anden måde i forbindelse med hvervets udførelse kommer til skade. Det er her formentlig den herskende opfattelse hos domstolene,

¹⁴ S. 1379—80.

¹⁵ Jfr *Harper and James* s. 1382—86, *Prosser* s. 352—54.

¹⁶ *Charlesworth* no 112 (s. 67).

¹⁷ S. 1386—87.

¹⁸ No. 121 (s. 73), se tillige *Clerk & Lindsell* no 216 (s. 115—16).

at arbejdsgiveren ikke er ansvarlig. Nogle retsafgørelser begrundes resultatet med, at et sådant forhold ikke omfattes af, hvad arbejdsgiveren efter reglerne om *vicarious liability* hæfter for, hvilket *Harper and James* kritiserer, bl. a. som inkonsekvent fordi arbejdsgiveren vil hæfte for skade forvoldt f. eks. på anden trediemand under optagelsen af førstnævnte trediemand. Andre afgørelser begrundes resultatet med de særlige regler om *tresspass* og *invitation on land* eller egen skyld (med hvilken sidstnævnte tilfælde de to førstnævnte har noget slægtskab i systematisk henseende).

Også for den underordnedes forsætlige handlinger hæftes der principielt.¹⁹ Undertiden vil sådanne handlinger dog ligge udenfor, hvad der »kan forudses», og i så fald vil der ske frifindelse, medmindre principalen har en selvstændig pligt til at beskytte skadelidte, f. eks. et transportselskab sine passagerer eller en beværter sine kunder, overfor angreb o. lign. fra personalets side. I følge *Harper and James* er der imidlertid en tendens, der er ganske interessant, henmod et videre ansvar for arbejdsgiveren ud fra påvirkning fra begrebet om skader, der »arise out of and in the course of the employment», således som begrebet kendes indenfor området af *workmen's compensation*.

Efter anglo-amerikansk ret hæfter *selskaber* og andre juridiske personer for deres organers fejl, jfr således bl. a. *Mersey Docks Trustees v. Gibbs* (1864). Dette gælder også med hensyn til deltagere i interessentskab, uanset om den ene part ikke har kontrolmyndighed med den anden. Også for bedragerisk misbrug af betroede midler hæfter ledelsen eller øvrige deltagere.²⁰ Dette er iøvrigt også tilfældet i dansk og formentlig anden nordisk ret, men dog næppe i første række med støtte i regler om principalansvar, men derimod snarere ud fra reglerne om den enkelte deltagers kontraktlige forpligtelser overfor den skadelidende trediemand.

V. Særlige tilfælde af ansvar for andens fejl

Foruden i forholdet *master-servant* godkender amerikansk ret *vicarious liability* i visse andre forhold, der navnlig eller udelukkende angår motorkørsel.²¹

Således må først og fremmest nævnes »*Joint enterprise*» (fælles virksomhed). Er to eller flere personer engageret i en fælles aktivitet, og en af dem begår en fejl under denne, vil de andre deltagere kunne holdes ansvarlig herfor. Sætningen hviler på en analogi fra reglerne om »*partnership*» (interessentskab), i hvilke deltagerne hæfter solidarisk.

I en del amerikanske jurisdiktioner hæfter vognejerer endvidere for skader forvoldt, mens vognen føres af et medlem af hans familie til gavn for familien (»*family purpose*»), eller hvor ejeren befinder sig i vognen, mens denne føres af en anden person.²² Reglen om »*family purpose*» er navnlig vokset frem på baggrund af tilfælde, hvor børn forvoldte skade under kørsel med deres forældres køretøj. Børnene har i almindelighed ikke været formuende eller dækket af ejerens ansvarsforsikring.

Disse regler skal ikke nærmere forfølges her, fordi de næppe har interesse for nordisk ret, hvor særregler regulerer automobilansvaret, og hvor ansvarsforsikringen såvel udad- som indadtil i almindelighed vil dække denne form for skader, selv om ansvaret ikke formelt henføres til vognens ejer.

¹⁹ *Harper and James* s. 1389 ff, *Salmond* s. 110 ff, *Winfield* s. 150 ff.

²⁰ Jfr *Pollock* s. 74—76.

²¹ Jfr *Prosser* s. 363 og *Harper and James* s. 1414.

²² Jfr *Prosser* s. 368—72 og *Harper and James* s. 1419—24.

VI. Begrænsning i principalansvaret for skade overgået medansat²³

I principalansvaret for den underordnedes forvoldelse af skade overfor medansat har der navnlig tidligere foreligget nogle begrænsninger, som fortsat i dag i et vist omfang er af betydning. Først kan her nævnes det i almindelighed i engelsk-amerikansk ret gældende princip om nedsættelse eller bortfald af ansvaret som følge af *egen skyld (contributory negligence)* hos skadelidte. Denne regel har været af særlig praktisk betydning som ansvarsfrihedsgrund indenfor principalansvaret med hensyn til skader på arbejdspladsen. — Iøvrigt er forholdet det, at mens egen skyld tidligere i engelsk ret og fortsat i dag i amerikansk ret medfører fuldstændig ansvarsfrihed, gælder i engelsk ret i dag i henhold til *The Law Reform (Contributory Negligence) Act, 1945*, en regel ad modum den i Norden gældende, hvorefter skaden fordeles efter skyldgraden.²⁴

Endvidere må nævnes, at ansvarsfrihed kan følge i kraft af reglen om »*the assumption of risk*», der bygger på sætningen »*volenti non fit injuria*». Denne regel er ikke begrænset til skade på arbejdspladser, men det er navnlig her, at den finder anvendelse, og det var også her reglen voksede frem ud fra en liberalistisk opfattelse af, at det var en frivillig sag for arbejderens, om han ville tage ansættelse i en virksomhed, hvor skade kunne opstå. Allerede inden gennemførelsen af arbejdsforsikringslovgivningen kritiseredes reglen, og domstolene søgte at begrænse reglens anvendelse gennem strenge krav til beviset for arbejderens indforståelse i at være undergivet den skadevoldende risiko. Men reglen anerkendes principielt fortsat i dag, om end dens område er begrænset til, hvad der i hvert fald i amerikansk ret betegnes som »*ordinary risks*», d. v. s. risici, der er »so regularly and normally incident to the employment, that anyone who considers the matter at all must see that the liability to be injured by such an occurrence is an ever-present possibility».²⁵

En tredje begrænsning i principalansvaret for skade på arbejdspladser og specielt gældende herfor er den såkaldte *fellow servant (common employment) rule*, der imidlertid i dag er opgivet i England ved gennemførelsen af *The Law Reform (Personal Injuries) Act 1948*.²⁶ Reglen, der vandt frem allerede midt i sidste århundrede, jfr således afgørelserne *Priestley v. Fowler, 1837* (England), og *Farwell v. Boston and Worcester Railway, 1849* (Mass., U.S.A.), går slet og ret ud på, at arbejdsgiveren i kraft af sit principalansvar ikke hæfter for skade hos underordnet forvoldt af arbejdsfælle. Reglen støttede sig på de allerede omfattede to undtagelsesregler om egen skyld og indforståelse med hensyn til risiko, men opstilles dog som selvstændigt retsprincip. På baggrund af reglens recipering i dansk ret efter ulykkesforsikringslovgivningens gennemførelse og af reglens afskaffelse i England i forbindelse med den nye socialforsikrings gennemførelse efter 2. verdenskrig er der grund til at bemærke, at reglen i sin oprindelse ingen forbindelse har haft med tilvejebringelsen af arbejdsulykkesforsikringen. Reglen blev afskaffet i England efter en kritisk vurdering i lovkomiteen, der

²³ Anglo-amerikansk ret anvender for dette ansvarsforhold udtrykket *Employer's liability*, der således ikke benyttes som betegnelse for principalansvaret i almindelighed.

²⁴ Se om egen skyld i engelsk ret bl. a. Salmond s. 519 ff, Winfield s. 537 ff, Charlesworth no 865 ff (s. 531 ff), i amerikansk ret Harper and James s. 1193 ff og Prosser s. 283 ff sammenholdt med s. 378.

²⁵ Se om reglen »*assumption of risk*» i engelsk ret Salmond s. 38 ff, Winfield s. 26 ff, Charlesworth s. 536 ff, i amerikansk ret Harper and James s. 1193 ff, navnlig s. 1175—79.

²⁶ Jfr Final Report of the British Departmental Committee on Alternative Remedies (Cmd. 6860, July 1946) s. 152 ff.

forberedte den nye lovgivning.²⁷ Også i amerikansk ret er reglen blevet stærkt kritiseret og reglens anvendelse søgt begrænset, således ved krav om særligt arbejdsfællesskab og om, at skaden skulle være forvoldt af en ligestillet og ikke en overordnet medansat eller medansat, hvis opdrag det var at udføre arbejdsgiverens *common law duties* overfor skadelidende, således f. eks. en sikkerhedsinspektør. En sådan person må nemlig betragtes som såkaldt »*vice-principal*» og er derfor ikke en »*fellow*» af skadelidte.²⁸

På baggrund af den i England og i U.S.A. overalt gennemførte lovgivning om *workmen's compensation* (arbejdsulykkesforsikring) spiller de anførte begrænsninger i principalansvaret og overhovedet dette ansvar med grund i culpa hos medansat i dag en mindre rolle. De opstillede undtagelser i reglen om principalansvaret gælder dog principielt fortsat, for *fellow-servant*-reglens vedkommende som nævnt dog kun i U.S.A. Her er den endvidere ophævet indenfor et vigtigt område, nemlig hvor *The Federal Employer's Liability Act* er gældende, det vil navnlig sige for jernbanearbejdere i såkaldt »*interstate commerce*».²⁹

Forsåvidt angår den skadelidtes adgang til at gøre principalansvaret gældende uanset skadens henførelse under *workmen's compensation*, er der dog for engelsk ret grund til at bemærke, at efter den nye lovgivning i 1948 består der fuld mulighed for skadelidte til at søge arbejdsgiveren efter *common law*, d. v. s. den almindelige regel om principalansvar, og herunder uden anvendelse af den nævnte *fellow-servant-rule*. Forsåvidt angår skade, der er dækket ved den sociale forsikring, gælder endda det ejendommelige, at skadelidte delvist er berettiget til dobbeltdækning, idet han uanset ydelse fra forsikringen for det af denne dækkede tab kan rejse *halvt* erstatningskrav mod den ansvarlige. I denne regel ligger der et praktisk kompromis ud fra en betragtning af socialforsikringen på linie med enten skadeforsikring — som vi gør i Norden — eller summaforsikring.³⁰

I amerikansk ret er det den almindelige regel, at arbejdsgiveren ikke kan søges efter *common law* i tilfælde, hvor den underordnede kan opbære *workmen's compensation*.³¹ Iøvrigt tillader amerikansk ret, hvor *common-law*-retten måtte være bevaret, ikke dobbeltdækning, idet *workmen's compensation* ses på linie med skadeforsikring.³²

VII. Det offentliges erstatningsansvar

Forsåvidt angår det *offentliges erstatningsansvar* skal følgende bemærkes.

Efter den engelske *Crown Proceeding Act*, 1947, er kronen (staten) ansvarlig for dets »*servants or agents*», dels for »*torts*» disse personer begår, dels for »*duties*» iøvrigt, der i medfør af *common* eller *statutory law* påhviler disse personer over for underordnede eller ejendomsbesiddelse under kronen.³³ Det er

²⁷ Se herom bl. a. Salmond s. 129 ff, Munkman, *Employer's Liability*, 2nd. edition, London 1952 (5th edition 1962).

²⁸ Se bl. a. Prosser s. 380—382.

²⁹ Se bl. a. Prosser s. 382—388.

³⁰ Jfr Friedman 63 *Harvard Law Review* s. 252 ff, se endvidere Winfield s. 158—61.

I svensk ret har man været inde på at se socialforsikring på linie med summaforsikring, således at dobbeltdækning skal være tilladt, jfr således prop. nr 312 till höstsessionen 1946 s. 277 og Socialvårdskommitténs betänkande VII, Utredning och förslag angående lag om allmän sjukförsäkring, SOU 1944: 15. Men en regel i overensstemmelse hermed blev ikke gennemført ved den endelige yrkesskadeförsäkringslagen 1954.

³¹ Jfr bl. a. Prosser s. 384.

³² James 27 *New York University Law Review* (1952) s. 433 ff.

³³ Jfr Charlesworth no 109—110 (s. 64—66), Munkman s. 391—93, Pollock s. 66.

alene kronen, der hæfter, og overordnede embedsmænd er således ikke ansvarlige for underordnedes fejl.

En lignende regel gælder for den amerikanske unionsregering i henhold til *The Federal Tort Claims Act*, 1946. Efter denne lov er forbundsregeringen ansvarlig efter loven på det sted, hvor den skadegørende handling intræder, for uforsvarlige handlinger eller undladelser begået af forbundsembetsmænd (*employees*) indenfor »the scope of their employment», »in the same manner and to the same extent as a private individual under like circumstances». Fra reglen gælder dog en række undtagelser for særlig virksomhed, navnlig af militær art. For enkeltstaternes administration gælder i vidt omfang immunitet mod erstatningsansvar, idet tilsvarende lovgivning i almindelighed ikke er indført her.³⁴

Den engelske *Crown Proceeding Act* og den amerikanske *Federal Tort Claims Act* reciperer således i almindelighed den civilretlige regel om principalansvar.

VIII. Om principalens regresret mod den ansatte

Spørgsmålet om principalens regres mod den underordnede ses ikke i videre omfang drøftet i den anglo-amerikanske litteratur.

At ret til regres principielt haves, må antages at være en selvfølge, når det erindres, at hvervgiveren hæfter på objektivi grundlag, medens den underordnede har handlet culpøst, og at regres (subrogation) principielt godkendes i anglo-amerikansk ret. At hvervtageren endvidere principielt er ansvarlig direkte i forhold til trediemand er givet.³⁵ Med hensyn til amerikansk ret oplyses det hos *Harper and James*, at i langt den største del af skadestilfælde søger den skadelidte alene erstatning hos hvervgiveren (udhævet her). I de fleste jurisdiktioner kan hvervgiver og -tager søges under samme søgsmål. Hvor søgsmål også rettes mod den underordnede, har det ofte sin begrundelse i, at sagsøger af særlige grunde ønsker at få dækning for sit krav hos ham. Det kan således være tilfældet for at sikre, at sagen kan føres som statslig og ikke federalt søgsmål, eller undertiden af psykologiske grunde, der kan være rimelige, fordi sagen afgøres af en jury.

I engelsk ret har *Denning L. J.* i sagen *Jones v. Manchester Corporation* (1952), forsøgt men uden held at begrænse husbondens regresret ud fra opfattelsen, at husbondeansvaret måtte anses som ansvar for egen culpa, jfr herom foran under I in fine.

Om regressøgsmålene oplyser *James*,³⁶ at sådanne i amerikansk ret *praktisk talt aldrig finder sted*. At hvervgiveren således bærer det endelige tab, udtrykker *Harper and James* tilfredshed med, fordi tabet derved placeres, hvor det ud fra både økonomiske, preventive og billighedsmæssige synspunkter bør høre hjemme.

Ved spørgsmålet om regressen mod den underordnede kan der være grund til at være opmærksom på reglerne om regres indenfor området af *workmen's compensation*, jfr herved ovenfor under V. Som nævnt under dette punkt har forsikreren i engelsk ret ikke nogen regresret; den ansvarlige kan efter almindelige erstatningsregler søges for den halve skade. I amerikansk ret beror regresretten på bestemmelse i den enkelte lov om *workmen's compensation*, der varierer fra stat til stat. I de fleste systemer gælder der fuld regresret mod den ansvarlige arbejdsfælle,

³⁴ Se hertil Prosser s. 770—74, Harper and James s. 1607 ff.

³⁵ Jfr Harper and James s. 1363 med note 8.

³⁶ Jfr 57 Yale Law Journal 556—57 (1948).

idet loven alene beskytter arbejdsgiveren og i en del systemer endvidere hans funktionærer (*»persons who conduct his business»*), men ikke den medansatte.³⁷

Heller ikke i offentligretlige forhold, i hvert fald ikke i England, gennemføres ansvaret mod embedsmanden personligt.³⁸

³⁷ Se nærmere herom Reisenfeldt 42 California Law Review 563 ff (1954) og Larsson, The Law of Workmen's Compensation §§ 72 ff.

³⁸ Jfr Williams MLR s. 443—44.

Om principalansvar (arbetsgivares ansvar för arbetstagares vållande) och arbetstagares skadeståndsansvar i vissa kontinentala rättssystem

Av hovrättsassessor Ulf Nordenson

Förbundsrepubliken Tyskland

I. Allmänt om utomobligatoriskt skadeståndsansvar

De grundläggande bestämmelserna om utomobligatorisk skadeståndsskyldighet återfinns i BGB §§ 823—853 under rubriken »Unerlaubte Handlungen».

I § 823 lagfästes en allmän culpapregel. Enligt första stycket är envar, som uppsåtligen eller av vårdslöshet genom rättsstridigt förfarande skadar annans liv, kropp, hälsa, frihet eller egendom eller annan liknande rättighet (»sonstiges Recht») skyldig att ersätta skadan. Vad som är att hänföra till »annan liknande rättighet» är omstritt.¹ Hit torde emellertid räknas bl. a. begränsade sakrätter och rättigheter av immateriell art, såsom namnrätt och vissa rättigheter av familjerättslig natur, t. ex. föräldrars rätt att utöva föräldramyndighet över sina barn.² Fordringsrättigheter däremot hör ej hit, och ersättning för direkt tillfogad allmän förmögenhetsskada torde över huvud icke kunna ådömas med stöd av § 823 första stycket.

I lagrummet uppräknas fyra »Persönlichkeitsgüter» som åtnjuter skydd: rätt till liv, kropp, hälsa och frihet. Även den psykiska hälsan räknas hit.³ Personskada som tillfogas genom icke-fysiska medel är ersättningsgill.⁴ Till personlig frihet räknas i princip blott den kroppsliga rörelsefriheten men icke rätten till andlig frihet i olika hänseenden, »beslutsfrihet» (»Entschlussfreiheit»); rättigheter av denna art åtnjuter skydd enligt särskilda bestämmelser.⁵ Detsamma gäller den ekonomiska rörelsefriheten. Den personliga äran och rätten till privatliv (»Recht an der Geheimsphäre») anses numera åtnjuta privaträttsligt skydd enligt § 823; dylika rättigheter behandlas som »sonstiges Recht».⁶

Enligt § 823 andra stycket inträder skadeståndsansvar vid culpös (»schuldhaft») överträdelse av lagbestämmelser som syftar till att bereda annan skydd, bl. a. åtskilliga straffsanktionerade handlingsnormer och ordningsföreskrifter såsom t. ex. regler om skyldighet för fastighetsägare eller annan att sanda vid halka o. s. v. Endast bestämmelser till skydd för enskilda intressen avses med stadgandet. Också i administrativ ordning utfärdade föreskrifter omfattas av lagrummet, t. ex. »Polizeiverordnungen».⁷ För skadeståndsansvar förutsätts att skadevällaren handlat rättsstridigt, vilket objektivt sett torde vara fallet redan i och med att en positiv lagbestämmelse blivit eftersatt. Rättsstridigheten kan vara utesluten på grund av särskilda mothänsyn, såsom exempelvis nödvärn.⁸ En

¹ Se till det följande Enn.-L. s. 936 ff, Larenz II s. 350 ff, Esser s. 844 ff.

² RG, JW 13, 202; 25, 377. Larenz II s. 352.

³ Larenz II s. 352.

⁴ Enn.-L. s. 944; Larenz ib.

⁵ Enn.-L. s. 945 Larenz s. 353

⁶ Enn.-L. ib. Larenz II s. 355 f.

⁷ Larenz II s. 368.

⁸ Larenz II ib. jfr s. 365 f.

underlåtenhet att handla är rättsstridig endast då det förelegat en särskild förpliktelse att vara aktiv på ett eller annat sätt.⁹

I rättspraxis antager man förhandenvaron av särskilda »Verkehrssicherungspflichtigen». Härmed avses av den allmänna samfärdseln och sammanlevnaden betingade förpliktelser för den som tillskapar särskilda faror för allmänheten — t. ex. i trafiken, såsom ägare eller innehavare av fastighet, såsom butiksinnehavare o. s. v. — att vidtaga åtgärder till förebyggande av skador. Underlåtenhet härutinnan stämplas såsom rättsstridig och kan föranleda skadeståndsansvar enligt § 823 första stycket.¹⁰

Av generell räckvidd är även stadgandet i BGB § 826. Enligt detta lagrum inträder skadeståndsansvar för den som uppsåtligen tillfogar annan skada genom förfarande som strider mot goda seder. Ansvar kan inträda även för handlingar som enligt härskande doktrin icke är att anse som rättsstridiga.¹¹ Fråga kan vara om angrepp på bestämda subjektiva rättigheter eller vilka som helst förmögenhetstillgångar (»Güter») liksom även om intrång i någons allmänna förmögenhetsställning. Även skada genom att utsikt till framtida förvärv förringas är ersättningsgill.¹² Bland exempel på handlingar som kan medföra ansvar enligt detta stadgande nämns i doktrinen vissa fall av vägran att sluta avtal.¹³ För ansvar förutsätts direkt, indirekt eller eventuellt uppsåt, som skall omfatta skadans inträde. Huruvida handlandet strider mot goda seder, bedöms mot bakgrunden av allmänt vedertagna normer, det »allmänna folkmedvetandet».¹⁴

Av de »Sondertatbestände» för skadeståndsansvar varom stadgas i BGBs kapitel om »Unerlaubte Handlungen» må här nämnas »Kredit- und Erwerbsschädigung», som regleras i § 824. Enligt detta lagrum inträder ansvar för allmän förmögenhetsskada som någon culpöst tillfogar annan genom att sanningslöst göra uttalanden eller sprida rykten som är menliga för den andres kredit eller eljest medför menliga följder för dennes näringsverksamhet eller utkomst. Föreligger icke uppsåt i avseende å det sanningslösa i meddelandet, inträder icke ansvar, därest den som lämnade eller mottog meddelandet hade ett berättigat intresse därav.¹⁵

Härutöver innehåller BGB — utöver de i det följande berörda reglerna om ansvar för annans handlande — bl. a. bestämmelser om barns och sinnessjukas skadeståndsansvar, om ansvar i vissa fall för skada genom djur, om ansvar för skada från fastighet samt om ämbets- och tjänstemäns skadeståndsansvar.

Vid sidan av BGBs skadeståndsbestämmelser finns skadeståndsrättslig speciallagstiftning för vissa verksamhetsområden, innefattande regler om s. k. »Gefährdungshaftung», d. v. s. ansvar oberoende av (eget) vållande. De viktigaste bestämmelserna återfinns i Strassenverkehrsgesetz, Luftverkehrsgesetz, Reichshaftpflichtgesetz och Sachschädenhaftpflichtgesetz (ang. egendomsskador i vissa trafikförhållanden). I viss utsträckning innehåller dessa lagar bestämmelser om ansvar för annans handlande. I den mån fråga är om principalansvar i egentlig mening berörs bestämmelserna i det följande.

Skadestånd enligt reglerna för »Unerlaubte Handlungen» utgår i princip endast för ekonomisk skada. I vissa i lag angivna fall kan emellertid även utgå

⁹ Enn.-L. s. 945 f.

¹⁰ Ang. »Verkehrssicherungspflichtigen» se Enn.-L. s. 946 f, Esser s. 866 f, Larenz II s. 366 f

¹¹ Enn.-L. s. 954.

¹² Enn.-L. s. 955.

¹³ Enn.-L. ib.

¹⁴ Enn.-L. s. 956.

¹⁵ Ang. »Kredit- und Erwerbsschädigung» se närmare Enn.-L. s. 962 ff, Esser s. 856 f, Larenz II s. 371 ff.

ersättning för ideell (»immateriell») skada. Dylik ersättning, s. k. »Schmerzensgeld», kan enligt BGB § 847 utgå vid kroppsskada (även »Gesundheitsschädigung») och frihetsberövanden. I nyare praxis har ideellt skadestånd utdömts även vid andra än rent fysiska angrepp på den personliga integriteten; vägledande är rättsfallet BGHZ 26, 349 (»Herrenreiterfall»), där ersättning utgick för lidande som åsamkats en person vars bild utnyttjats för reklamändamål.¹⁶ »Schmerzensgeld» utmäts efter skälighetsprövning och kan även utgå i rater (»Rente»).¹⁷ Ersättning kan endast utgå vid culpöst tillfogad skada (och vid vissa fall av skada orsakad genom djur). Vid objektivt ansvar enligt regler om »Gefährdungshaftung» gäller bestämmelserna ej.¹⁸

BGB innehåller i § 254 en allmän regel om verkan av medvållande. Har den skadelidande genom eget vållande (»Verschulden») medverkat till skadan, kan skadeståndet nedsättas eller helt bortfalla. Härvid skall hänsyn tagas till »omständigheterna» och en bedömning ske, i vilken omfattning skadan kan anses orsakad av den skadevållande eller den skadelidande. Bestämmelsen vinner tillämpning även vid »Gefährdungshaftung». Regeln i § 254 tillämpas analogt, då den skadelidande själv bär objektivt ansvar, t. ex. då ett honom tillhörigt djur kommit till skada, för vilket han enligt BGB § 833 bär objektivt ansvar. Motsvarande gäller, då objektivt ansvar står mot objektivt ansvar.¹⁹

2. Principalansvar

Presumtionsansvar enligt BGB § 831

För inomobligatoriska förhållanden gäller enligt BGB § 278 ett oinskränkt principalansvar. Galdenären i ett kontraktsförhållande svarar för vållande av legal ställföreträdare och för vållande av envar som han anlitar för uppfyllande av sina kontraktsförpliktelser. Huvudmannen svarar såsom för eget vållande.

För utomobligatoriska förhållanden däremot erkänner den tyska rätten icke principalansvar i egentlig mening. Här gäller i stället en på culparegeln grundad bestämmelse om presumtionsansvar. Enligt BGB § 831 skall sålunda den som anlitat annan att för den förres räkning uträtta något svara för skada som medhjälparen vid utförande av uppdraget vållar tredje man, såvida icke uppdragsgivaren förmår visa, *antingen* att han visat all tillbörlig omsorg vid valet av medhjälpare eller i avseende å tillsyn av redskap eller anordningar, för vilka han har att sörja, eller vid honom åliggande ledning och övervakning av uppdragets utförande, *eller ock* att skadan skulle ha inträffat, även om han i dessa hänseenden iakttagit erforderlig omsorg.²⁰

»*Geschäftsherr-Verrichtungsgehilfe*». För ansvar förutsätts till en början, att någon anlitat annan för »eine Verrichtung». Uppdraget kan vara av faktisk eller rättslig art, det kan avse en enstaka handling eller en fortlöpande sysselsättning. Huruvida uppdraget avser ett mer eller mindre högt kvalificerat arbete, är utan betydelse. Ett uppdrag för en advokat eller sakkörare kan sålunda utgöra

¹⁶ Jfr Larenz II s. 395, Esser s. 920.

¹⁷ Esser s. 923.

¹⁸ Larenz II s. 395.

¹⁹ Esser s. 279 f.

²⁰ Stadgandet har följande lydelse: »Wer einen anderen zu einer Verrichtung bestellt, ist zum Ersatz des Schadens verpflichtet, den der andere in Ausführung der Verrichtung einem Dritten widerrechtlich zufügt. Die Ersatzpflicht tritt nicht ein, wenn der Geschäftsherr bei der Auswahl der bestellten Person, und sofern er Vorrichtungen oder Gerätschaften zu beschaffen oder die Ausführung der Verrichtung zu leiten hat, bei der Beschaffung oder der Leitung die im Verkehr erforderliche Sorgfalt beobachtet oder wenn der Schaden auch bei Anwendung dieser Sorgfalt entstanden sein würde.»

en »Verrichtung» i stadgandets mening, liksom ett uppdrag för en byggmästare att utföra visst byggnadsarbete o. s. v.²¹

Uppdragstagaren skall ha anlitat (»bestellt») annan person för uppdragets utförande. Härmed avses en viljeförklaring från huvudmannens sida som syftar till uppdragets fullgörande genom den anlitate. Uttryckligt avtal behöver icke föreligga; konkludent handlande från huvudmannens sida torde vara tillfyllest. Föreligger avtalsförhållande, t. ex. tjänsteavtal, är det icke nödvändigt, att avtalet är rättsligen bindande. Det är tillräckligt, att huvudmannen rent faktiskt anlitat den andre för uppdraget och att det råder orsakssammanhang mellan denna »Bestellungsakt» och skadan.²² Till de avtalstyper som kan ifrågakomma hör icke blott tjänsteavtal; även arbetsbeting och uppdragsavtal kan konstituera en »Bestellung». Avtalet kan vara benefikt eller oneröst.

Stadgandets tillämpningsområde begränsas genom kravet att mellan huvudmannen och den anlitate skall föreligga ett subordinationsförhållande (»Geschäftsherren-Verhältnis»). I lagtexten kommer detta indirekt till uttryck genom användningen av uttrycket »Geschäftsherr» och genom att stadgandet i det senare ledet bygger på förutsättningen att huvudmannen har att utöva viss ledning och övervakning av uppdragets utförande. Den anlitate måste alltså i viss grad vid utförande av arbetet vara beroende av huvudmannens vilja. Denne skall också ha full frihet beträffande valet av medhjälpare. Det förutsätts icke, att medhjälparen är i varje detalj underkastad huvudmannens anvisningar, men den senare skall när som helst kunna inskränka eller återkalla uppdraget och skall öva det bestämmande inflytandet i avseende å uppdragets omfattning i tiden och beträffande dess faktiska innehåll. Han skall ha befogenhet att skilja den anlitate från uppdraget.²³ Av det sagda följer, att i regel självständiga företagare icke är att anse som »Verrichtungsgehilfe», och vid arbetsbeting torde det erforderliga beroendeförhållandet i regel saknas. I praxis har lagens medhjälparbegrepp sträckts ganska långt — sålunda har t. ex. en av en läkare under dennes bortovaro anlita vikarie ansetts såsom »Verrichtungsgehilfe». Däremot har en sjukhusläkare, då han avger utlåtande inför domstol, ej ansetts handla såsom sjukhusets »Verrichtungsgehilfe», och en god man för bortovarande arvingar är icke att anse som dessas medhjälpare.²⁴ Droskföraren är att anse som droskägarens »Verrichtungsgehilfe» men i fråga om passagerare, som beställer en körning, saknas det erforderliga subordinationsförhållandet, och passageraren häftar icke enligt § 831 för vållande av droskföraren.²⁵

Bevisbördan med avseende å den skadevällande medhjälparens ställning av »Verrichtungsgehilfe» åvilar den skadelidande.

Medhjälparen skall ha handlat i tjänsten. Den skadegörande handlingen skall ha utförts under uppdragets utförande (»in Ausführung der Verrichtung»), d. v. s. »i tjänsten». Att uppdraget satt medhjälparen i tillfälle att föröva handlingen är i och för sig icke tillfyllest. Det skall föreligga ett »inre sammanhang» mellan handlingen och uppdraget. I doktrinen har man också talat om krav på adekvat kausalitet mellan »die Bestellung» och skadan.²⁶ Föreligger ett inre, orsaksmässigt sammanhang mellan uppdraget och den skadegörande handlingen, utsluts icke en tillämpning av § 831 därav, att medhjälparen tilläventyrs överträtt sina befogenheter eller eljest gått utanför uppdragets gränser eller av att hans hand-

²¹ Enn.-L. s. 980.

²² Enn.-L. ib.

²³ Esser s. 879, Larenz II s. 377 f.

²⁴ Se hos Esser s. 879 anmärkta rättsfall.

²⁵ Enn.-L. s. 980.

²⁶ Esser s. 879.

lande icke varit nödvändigt eller ändamålsenligt för uppdragets fullgörande. Om t. ex. ett bud under en färd i tjänsten gör en tillfällig avvikelse från färdvägen och därvid tar upp en tredje man såsom passagerare samt denne därefter kommer till skada genom budets vållande, kan i princip ansvar för principalen inträda enligt § 831.²⁷ Har däremot den skadegörande handlingen utförts »bei Gelegenheit der Verrichtung», saknas det erforderliga sambandet med uppdraget. Som exempel har anförts, att en berusad kusk under en färd råkar i dispyt med en utomstående, lämnar hästarna, vilka skenar och orsakar skada, samt själv ger sig i slagsmål med sin antagonist och skadar denne. Den skada som hästarna till följd av försummad tillsyn från kuskens sida orsakat anses härvid stå i sådant samband med kuskens uppdrag, att ansvar för arbetsgivaren kan inträda enligt § 831, under det att den skada kusken under slagsmålet vållar den utomstående uppkommit allenast »bei Gelegenheit der Verrichtung» och följaktligen icke medför ansvar för arbetsgivaren.²⁸ Skada som en arbetstagare vållar under väg till eller från sitt arbete anses icke stå i sådant samband med hans uppdrag för principalens räkning, att ansvar enligt § 831 kan ifrågakomma. Detsamma gäller skador som han vållar under det han olovligen brukar arbetsgivarens fordon (»Schwarzfahrten»). För uppsåtligt tillfogande av skada, t. ex. stöld, anses principalen icke vara ansvarig.²⁹

Handlingen skall vara rättsstridig. I objektivt hänseende skall föreligga en »unerlaubte Handlung». Däremot fordras icke i subjektivt hänseende culpa hos medhjälparen. Att denne på grund av minderårighet eller sinnessjukdom icke själv kan göras ansvarig för handlingen utgör ej hinder mot tillämpning av § 831.³⁰ Detta sammanhänger med att här icke är fråga om objektivt ansvar för annans vållande utan om ett ansvar för (presumerat) eget vållande hos principalen. Om medhjälparens handlande är skadestandsgrundande endast enligt § 826, d. v. s. då fråga är om handlande i strid mot goda seder, blir även det subjektiva momentet hos medhjälparen av betydelse, eftersom enligt nämnda lagrum förutsätts uppsåt.

Vid positiva handlingar anses typiskt sett rättsstridighet föreligga så snart handlingen adekvat orsakat en skada på en av rättsordningen — d. v. s. av skadestandsreglerna i BGB — skyddad rättighet. Principalen kan emellertid gå fri från ansvar om han visar, att handlingen likväl i det enskilda fallet är rättsenlig, exempelvis att vederbörande handlat i nödvärn. Såsom en särskild grund för rättsstridighetens bortfallande anses även att den som orsakat skada iakttagit »das im Verkehr erforderliche Mass an Sorgfalt zur Verhütung des Schadens», att han uppträtt »verkehrsrichtig». Denna grundsats har i praxis erkänts blott för järnvägs- och vägtrafikförhållanden men antages i doktrinen äga mer generell giltighet.³¹

Även s. k. anonym culpa ådrager principalen ansvar. Den skadelidande behöver således blott visa, att skadan vållats av någon av principalens »Verrichtungsgehilfe», men det är icke nödvändigt att han utpekar någon bestämd person.³²

Exculpation. Enligt § 831 första stycket andra punkten kan principalen (»der Geschäftsherr») gå fri från ansvar, om han visar att han själv är fri från vållande i vissa i lagen angivna hänseenden.

För det första har principalen att visa sig fri från vållande i avseende å valet av medhjälpare (*culpa in eligendo*). Kravet på omsorg i detta hänseende blir

²⁷ Enn.-L. s. 980.

²⁸ Enn.-L. ib.

²⁹ Se t. ex. BGHZ 11,151 och Esser s. 879 f.

³⁰ Enn.-L. s. 981, Esser s. 880, Larenz II s. 377.

³¹ Esser ib.

³² Se t. ex Esser s. 882 och där under p. 3 e) anmärkta rättsfall.

beroende av uppgiftens eller arbetets art och svårighet och den grad av fara som dess utförande medför. Bevisningen, som främst torde avse medhjälparens yrkeskvalifikationer och allmänna personliga egenskaper, kan exempelvis föras genom företeende av arbetsbetyg för medhjälparen eller genom sakkunnigbevisning. Dylik bevisning lär dock sällan vara tillfyllest. Principalen anses ha en skyldighet att fortlöpande öva kontroll av medhjälparens lämplighet. Visar det sig efter hand att denne inte fyller de krav som med hänsyn till arbetets art skäligen kan ställas på honom, måste principalen frantaga honom uppdraget, enär han eljest blir ansvarig på grund av culpa in eligendo.³³ Är statlig auktorisation för arbetet erforderlig, torde det dock vara tillfyllest att principalen visar att vederbörande innehade dylik auktorisation.³⁴

Vidare åligger det principalen att visa, att han iakttagit tillbörlig omsorg i avseende å tillhandahållande och tillsyn av redskap, verktyg och andra arbetsanordningar samt i fråga om instruktion och övervakning av medhjälparen, allt dock endast i den omfattning det ankommit på honom att sörja för dylika anordningar och att utöva dylik arbetsledning. I vilken utsträckning sådana förpliktelse åvilar honom beror på omständigheterna i det enskilda fallet, särskilt arbetets art och farlighet. Även arbetarens eller medhjälparens ålder, erfarenhet och kunskaper spelar här stor roll, särskilt då det gäller i vilken omfattning undervisning, instruktioner och anvisningar är påkallade. Det går måhända för sig att utan särskilda anvisningar låta en pojke köra traktor på landet, men det ställer sig annorlunda, om han skall färdas i en stad o. s. v.³⁵ Om och i vad mån principalen haft att utöva arbetsledning eller att sörja för och tillse arbetsanordningarna, ankommer det på den skadelidande att visa.

Från den skyldighet att utöva konkret arbetsledning varom här är fråga har man att skilja den allmänna övervakningsplikt som en företagare har även i förhållande till helt självständiga medhjälpare och vars åsidosättande kan medföra ansvar direkt enligt § 823 (t. ex. på grund av att principalen anses ha brustit åt en »Verkehrssicherungspflicht»). Här åvilar bevisbördan också i själva vållandefrågan den skadelidande.³⁶

I storföretag förekommer givetvis ofta, att befogenheten att anställa arbetare, utöva arbetsledning och öva tillsyn över redskap och anordningar delegeras till personal i drifts- eller arbetsledande ställning (»leitende Angestellte»). I praxis har det ansetts vara tillfyllest i dylika fall, att principalen, d. v. s. företagsledningen, visat sig fri från vållande i fråga om val av och övervakning av arbetsledare. Däremot har man icke velat tillräkna principalen vållande av arbetsledningen och sålunda icke krävt exculpationsbevisning beträffande vederbörande arbetsledares åtgöranden. Man talar här om »dezentralisierter Entlastungsbeweis».³⁷ Denna praxis har kritiserats i doktrinen. Man har menat, att själva konstruktionen med exculpationsbevisning passar endast i mindre förhållanden men ej för storföretag och att resultatet av inställningen i praxis lätt blir, att den skadelidande blir helt utan ersättning, eftersom arbetsledaren själv mera sällan kan betala skadeståndet.³⁸ Även i praxis har emellertid dessa olägenheter observerats, och man har försökt komma till rätta med problemet på andra vägar. I nyare praxis har man sålunda inom ramen för de allmänna »Verkehrssicher-

³³ Enn.-L. s. 982, Larenz II s. 377, Esser s. 881.

³⁴ Enn.-L. s. 981 f.

³⁵ Esser s. 882.

³⁶ Enn.-L. s. 982.

³⁷ Esser s. 881, Larenz II s. 378.

³⁸ Enn.-L. s. 982, Esser s. 881 samt Larenz II s. 378, som de lege lata avvisar tanken att tillämpa objektivet principalansvar beträffande arbetsledare.

ungspflichten» antagit en förpliktelse för företagaren att sörja för »ausreichende Organisation», d. v. s. en organisation av verksamheten som medger effektiv kontroll och övervakning av driften i dess helhet. Företagsledningen måste själv övertyga sig om att säkerheten inom företaget är tillfredsställande och att kontrollen av de underlydande fungerar. Ett åsidosättande av denna skyldighet medför ansvar direkt enligt den allmänna culparegeln i § 823.³⁹

Skulle principalen icke förmå visa, att han är fri från vållande i avseende å val av medhjälpare, tillsyn av anordningar samt övervakning och instruktion av skadevållaren, kan han ändock undgå ansvar, om han visar att skadan skulle ha inträffat även om han i alla dessa hänseenden iakttagit tillbörlig omsorg. Vad beträffar skadevållarens person kan principalen antingen visa, att även en med all omsorg utvald person i den konkreta situationen skulle ha betett sig på samma sätt eller ock att även en omsorgsfull principal skulle ha valt ifrågavarande medhjälpare för uppdraget.⁴⁰ Motsvarande bevisning står honom till buds i fråga om vidtagna anordningar, givna instruktioner etc. Däremot är det icke tillfyllest att föra bevisning om att skadan av annan, principalen ovidkommande orsak ändock skulle ha inträffat.⁴¹

Eftersom här i princip är fråga om ansvar för eget vållande från principalens sida förutsätts, att denne i subjektivt hänseende kan tillräknas vållande, är »deliktsfäbig». Barn under 7 år (BGB § 828) och sinnessjuka kan därför icke ådraga sig ansvar enligt § 831. Regeln i § 829 om »Billigkeitshaftung» för dessa kategorier — d. v. s. ansvar helt grundat på skälighetsprövning — kan emellertid tillämpas även i hithörande fall.

Har den skadelidande medverkat genom eget vållande, kan skadeståndet jämkas enligt den allmänna medvållanderegeln i BGB § 254. Vid avvägningen av graden av vållande på ömse sidor är det på principalens sida i första hand dennes (presumerade) vållande och icke medhjälparens culpa som skall tagas i betraktande.⁴²

Regressrätt. Har den skadevållande medhjälparen handlat culpöst (d. v. s. »schuldhafte» och icke blott »widerrechtlich»), drabbas även han personligen av ansvar, i regel enligt § 823 eller § 826. Är principalen ansvarig enligt § 831, skall enligt uttryckligt stadgande i § 840 första stycket medhjälparen och principalen svara solidariskt. I det inbördes förhållandet mellan de ansvariga har principalen enligt § 840 andra stycket full regressrätt mot medhjälparen.^{42 a}

Arbetsledningens ansvar enligt BGB § 831

Enligt § 831 andra stycket drabbar presumtionsansvaret även den som genom avtal åtagit sig att för principalens räkning ombesörja val av medhjälpare, sörja för redskap och arbetsanordningar eller leda och övervaka lägre befattningshavares arbete. Det kan röra sig antingen om helt självständig driftsledning eller om »Verrichtungsgehilfe» i arbetsledande ställning. Huruvida också principalen själv blir ansvarig i fall då presumtionsansvar åvilar hans arbetsledare, beror i första hand på om denne intager ställning av »Verrichtungsgehilfe» och om principalen kan visa sig fri från vållande vid valet av arbetsledaren och vid sin övervakning av denne. Skulle drifts- eller arbetsledaren vara att anse som organ för juridisk person, inträder s. k. organansvar enligt BGB § 31 (se härom nedan

³⁹ Se särskilt Esser s. 881 och där anmärkta rättsfall. Jfr äv. Enn.-L. s. 982 f.

⁴⁰ Enn.-L. s. 983, Esser s. 882.

⁴¹ Esser ib.

⁴² Enn.-L. ib. Jfr Reichsgerichtsräts-Kommentar zum BGB, 8. uppl. 1934, s. 666.

^{42a} Jfr dock nedan s. 33 ff.

s. 29). Som nyss nämnts kan principalen därjämte drabbas av ansvar omedelbart enligt § 823 på grund av att han anses ha åsidosatt sin skyldighet till »ausreichende Organisation» (ovan s. 24).

Implicerat principalansvar enligt BGB § 832

Principalansvar i presumtionsansvarets form kan härflyta även ur stadgandet i BGB § 832 angående skadeståndsansvar för den som har att öva tillsyn över personer, som på grund av minderårighet eller på grund av sitt andliga eller kroppsliga tillstånd är i behov av tillsyn. Enligt detta lagrum svarar den tillsynspliktige för skador som den minderårige eller sjuke rättsstridigt tillfogar tredje man, såvida han inte förmår visa, att han fullgjort sin tillsynsplikt eller att skadan skulle ha uppkommit även om behörig tillsyn utövats. Stadgandet gäller i första hand beträffande den vars tillsynsplikt grundar sig på lag, men enligt paragrafens andra stycke skall ansvaret även drabba den som genom avtal åtagit sig att utöva tillsynen. Främst gäller stadgandet beträffande föräldrar (förmyndare) i förhållande till deras barn, men också den som i näringsverksamhet sysselsätter en minderårig såsom lärling har skyldighet att öva tillsyn över denne.⁴³ Särskilt i det senare fallet kan ett mera vittgående presumtionsansvar inträda än enligt § 831, eftersom exculpationsbevisning här måste föras beträffande en allmän tillsynsplikt och icke blott i fråga om övervakning och arbetsledning i avseende å det speciella uppdrag under vars utförande skadan uppkommit. Också då föräldrar anlitar sina barn att utföra arbetsuppgifter för föräldrarnas räkning torde ansvar enligt detta lagrum kunna inträda. Till dem som på grund av avtalsmässigt åtagande kan drabbas av ansvar enligt förevarande lagrum hör t. ex. barnjungfru, personal vid barnträdgårdar och vårdanstalter etc.⁴⁴

Är i hithörande fall även den skadevällande skadeståndsansvarig på grund av egen culpa (betr. barn mellan 7 och 18 år enligt BGB § 827) inträder solidariskt ansvar enligt § 840, och den tillsynspliktige har full regressrätt mot skadevällaren. Om emellertid denne på grund av bristande tillräknelighet endast kan göras ansvarig enligt reglerna om »Billigkeitshaftung» i § 829, skall ansvaret slutligen drabba den tillsynspliktige (§ 840 andra stycket in fine).

Principalansvar enligt Reichshaftpflichtgesetz

För vissa industriella företag av större omfattning finns i Reichshaftpflichtgesetz (HaftpflG) § 2 ett stadgande om rent objektivt principalansvar av begränsad räckvidd. Enligt detta stadgande skall den som är innehavare av bergverk, stenbrott, »Gräberei», fabrik eller kraftverk svara för personskada som någon tillhörande arbetsledningen (»Aufsichtsperson») i tjänsten (»in Ausführung der Dienstverrichtungen») vållar tredje man. Med bergverk avses anläggningar för utvinning av underjordiska (»unterirdische») mineralfyndigheter. Till »Gräberei» hänförs anläggningar för tillgodogörande av i jordytan befintliga fossiler och jordarter, t. ex. torvmossar och sandtag. Begreppet »fabrik» kan inte skarpt avgränsas. Avgörandet får träffas med stöd av det allmänna språkbruket och den allmänna uppfattningen rörande begreppets innehåll, varvid särskilt kommer i betraktande verksamhetens omfattning, antalet sysselsatta personer, företagets organisation o. s. v. Ett byggnadsföretag räknas inte till fabrik men däremot t. ex. tegelbruk, gas-, el- och vattenverk, glasbruk, gjuterier o. l.⁴⁵

⁴³ Esser s. 884, Enn.-L. s. 984 f.

⁴⁴ Esser ib. Enn.-L. ib. Se i övrigt ang. föräldrars och andra vårdnadshavares skadeståndsansvar enl. tysk rätt SOU 1963: 33, bilaga 3, s. 73 f.

⁴⁵ Enn.-L. s. 990.

Bestämmelsen gäller endast beträffande personskada. Härmed avses blott kroppsskada. Ersättning för sveda och värk (»Schmerzensgeld») skall enligt uttryckligt stadgande ej utgå.

Skadan skall ha vållats av en »Aufsichtsperson». Härmed avses fullmäktig eller representant eller någon som arbetsgivaren anlitar för drifts- eller arbetsledning. Även en vanlig arbetare kan räknas hit, om han tillfälligt eller mera varaktigt anförtrots uppgiften att övervaka utförandet av visst arbete eller att eljest utöva arbetsledning.⁴⁶

Det måste bestå ett visst samband, faktiskt och orsaksmässigt, mellan skadan och verksamheten sådan denna beskrivits genom uppräknigen av berörda »Grossbetriebe». Så t. ex. hör verksamheten vid en utställning av tillverkade och saluförda maskiner till »die Betriebstätigkeit» endast om den sammanhänger med den tekniska verksamheten och står under företagets omedelbara ledning.⁴⁷

Till skillnad mot vad som gäller beträffande presumtionsansvaret enligt BGB § 831 fordras här, att skadevällaren själv kan göras ansvarig för skadan, d. v. s. att han handlat culpöst (»schuldhaft») och kan i subjektivt hänseende tillräknas sitt handlande såsom vållande. I princip kan emellertid ansvar för principalen inträda även vid s. k. anonym culpa (jfr ovan s. 22).⁴⁸

Endast arbetsgivaren drabbas av ansvar enligt dessa regler. Något mot § 831 andra stycket svarande stadgande om objektivt ansvar för arbetsledningen finns sålunda ej. Dennas eget ansvar följer allmänna regler (BGB § 823 ff).

Skador som arbetstagare vållar varandra

De regler om presumtionsansvar och principalansvar för vilka nu redogjorts äger i princip giltighet även i förhållandet mellan en arbetsgivare och hans egna arbetstagare, då dessa kommer till skada i tjänsten genom vållande av någon som är att anse som arbetsgivarens »Verrichtungsgehilfe» (BGB § 831) eller »leitender Angestellter» (HaftpflG § 2). I kraft av vissa bestämmelser i den tyska yrkesskadeförsäkringslagstiftningen gäller likväl vittgående begränsningar i arbetsgivarens ansvar med avseende å skador som arbetstagare vållar varandra. I den mån ett olycksfall i arbete grundar rätt till ersättning enligt »Reichsversicherungsordnung» (RVO) gäller nämligen enligt RVO § 636, att den skadelidande arbetstagaren kan rikta anspråk på supplerande skadestånd mot arbetsgivaren endast om denne uppsåtligt vållat skadan eller denna inträffat i den allmänna trafiken (»bei Teilnahme am allgemeinen Verkehr»).⁴⁹ Det är svårt att avgöra vad som faktiskt avses med det sistnämnda undantaget, men sannolikt är syftet i första hand att klargöra, att arbetsgivarens ansvarighet enligt speciallagstiftning rörande bil-, järnvägs- och sjötrafik lämnas oberörd av RVOs bestämmelser.

Förhållandet till inomobligatoriskt skadeståndsansvar

För kontraktsförhållanden gäller som nämnts regeln i BGB § 278 om oinskränkt principalansvar utan möjlighet till exculpationsbevisning. Även helt självständiga medhjälpare omfattas av principalansvaret enligt detta lagrum. Genom rättspraxis har tillämpningsområdet för detta stadgande kommit att utvidgas till att omfatta även vissa fall i gränsområdet till utomobligatoriska förhållanden.

⁴⁶ Enn.-L. s. 991.

⁴⁷ Enn.-L. ib.

⁴⁸ Enn.-L. ib.

⁴⁹ En lag den 30 april 1963 om ändring i RVO trädde såvitt nu är i fråga i kraft den 1 juli 1963 (Bundesgesetzblatt nr 23/1963). I sin äldre lydelse innehöll RVO mot stadgandena i § 636 svarande bestämmelser i § 898.

Till en början har § 278 tillämpats, då en av ena parten vid avtalsförhandlingar anlita medhjälpare gjort sig skyldig till culpa in contrahendo. Man antager förhandenvaron av vissa »vorvertragliche Pflichten», väsentligen viss upplysningsplikt och skyldighet att iakttaga omsorg (»Sorgfalt») i förhållande till den tänkta avtalsparten i avseende å det tillämnade avtalet. Dylika förpliktelser anses föreligga redan då möjligheten av ett blivande avtalsförhållande föreligger, och huruvida avtal verkligen kommer till stånd är i princip utan betydelse.⁵⁰ Så t. ex. uppkommer dylika »vorvertragliche Pflichten» för innehavaren av en butik eller annan för allmänhetens betjänande avsedd anläggning i och med att butiken eller anläggningen öppnas, och de består gentemot envar som tillhör den presumtiva »kundkretsen». Förpliktelserna omfattar i ett dylikt fall skyldighet att tillse, att skaderisker som är förbundna med anläggningens nyttjande avlägsnas. Alla som tillhör butikens eller anläggningens personal blir att anse som »Erfüllungsgehilfe» enligt § 278.⁵¹

I praxis har man också laborerat med »faktiska avtalsförhållanden» som grund för en tillämpning av § 278. Dessa skulle kännetecknas av en social kontakt mellan parterna som erinrar om kontraktförhållanden utan att fråga dock är om avtal i egentlig mening. Konstruktionen används framför allt beträffande nyttjande av offentliga inrättningar. Men det måste här vara fråga om åsidosättande av förpliktelser som konkretiserats till att avse en bestämd krets av personer och icke blott allmänheten. Som exempel kan nämnas, att en sjuk person gratis mottagits på en stads sjukhus för poliklinisk behandling och därvid lidit skada till följd av sjukhuspersonalens försummelser, att invånarna i en by lidit skada till sin hälsa, då till följd av en tjänstemans försummelse vattenledningsvattnet blivit blyhaltigt, eller att i kraft av statlig myndighetsutövning omhändertagen egendom kommit till skada eller ej kunnat återställas.⁵²

I viss omfattning har man i praxis funnit utrymme för en tillämpning av § 278 under antagande av avtal till förmån för tredje man. Framför allt har denna konstruktion kommit till användning i hyresförhållanden. Så t. ex. anses husägaren ansvarig enligt kontraktsrättsliga regler icke blott gentemot hyresgästen själv utan även mot dennes familje- och hushållsmedlemmar för skador som kan tillfogas dem genom bristfälligheter i lägenheten eller genom försummelser av en hantverkare som hyresvärden anlitar för reparationsarbeten etc. I praxis har även antagits, att en droskägare bär ansvar enligt § 278 icke blott gentemot den som beställt en resa med droskbilen utan även gentemot andra medföljande passagerare. Som ytterligare exempel må nämnas, att vid förhyrning av festlokal för en större tillställning lokalens innehavare ansetts enligt kontraktsrättsliga regler ansvarig gentemot envar av festdeltagarna för att lokalen befinner sig i sådant skick att gästerna icke kommer till skada.⁵³

Slutligen bör påpekas, att skada genom åsidosättande av biförpliktelser i kontrakt ersätts enligt kontraktsrättsliga regler (»Neben- und Treupflichten».)⁵⁴ Så t. ex. beträffande skada på förhyrda eller brukade saker, behandlings- och vårdskador etc. Också ansvar för skadebringande egenskaper hos försålt gods be-

⁵⁰ Esser s. 32 f. Jfr Enn.-L. s. 191, som synes anse, att »vorvertragliche Pflichten» uppkommer först i och med att verkliga avtalsförhandlingar inletts.

⁵¹ Esser s. 33. Jfr Bengtsson I s. 51 f och där anförda rättsfall.

⁵² Enn.-L. s. 197. Jfr Larenz I s. 195 f.

⁵³ Se Larenz I s. 163. Larenz kritiserar denna praxis från rättsteoretiska synpunkter och framhåller, att här icke är fråga om tredjemansavtal i egentlig mening (BGB § 328) utan avtal med skyddsverkan för tredje man. Jfr Bengtsson I s. 52.

⁵⁴ Esser s. 217.

handlas enligt kontraktsrättsliga regler, och ansvar för medhjälpare enligt § 278 kan alltså ifrågakomma.⁵⁵

Passiv identifikation

I BGB § 254, som behandlar frågan om skadelidandes medvållande, stadgas uttryckligen i andra stycket andra punkten, att bestämmelserna i § 278 skall äga motsvarande tillämpning. Obestriddigt är alltså, att i kontraktsförhållanden gäller en regel om passiv identifikation. Den skadelidande parten tillräknas m. a. o. vållande av sina »Erfüllungsgehilfen».

BGB § 254 gäller i princip även i utomobligatoriska förhållanden. Frågan om hänvisningen till § 278 också gäller med avseende å utomobligatorisk skadegörelse är emellertid omstridd. Med endast få undantag har praxis i princip intagit den ståndpunkten, att passiv identifikation i utomobligatoriska förhållanden endast kan ifrågakomma inom ramen för § 831, d. v. s. att den skadelidande principalen har möjlighet att exculpera sig och att m. a. o. en tillämpning av § 278 förutsätter ett mellan parterna bestående kontraktsförhållande.⁵⁶ Inom ramen för ett bestående avtalsförhållande har emellertid en tillämpning av § 278 ansetts kunna ifrågakomma icke blott när den medvållande medhjälparen handlat för uppfyllande av en principalen åvilande kontraktsförpliktelse gentemot skadevållande tredje man utan även då medhjälparens handlande blott avsett ett tillvaratagande av principalens egna intressen.⁵⁷ Vidare har man i praxis antagit, att i rent utomobligatoriska förhållanden genom själva den skadegörande handlingen etableras ett kontraktsrättsligt förhållande mellan den skadevållande och den skadelidande och att därmed uppkommer den skyldighet för den senare att vidtaga åtgärder för skadans avvärjande och mildrande varom stadgas i § 254 andra stycket. Med denna konstruktion har man funnit utrymme för en tillämpning av § 278, så att en skadelidande principal fått tåla identifikation med arbetstagare eller andra medhjälpare som medverkat till skadan genom att culpöst underlåta att vidtaga dylika åtgärder.⁵⁸ För att på denna väg nå ett tillfredsställande resultat har man dock nödgats förlägga uppkomsten av »kontraktsförhållandet» (»Schuldverhältnis») redan till den tidpunkt då skadan omedelbart hotar.⁵⁹

Inom doktrinen har man starkt kritiserat en praxis, enligt vilken man för tillämpning av passiv identifikation med stöd av § 254 och dess hänvisning till § 278 å ena sidan upprätthåller kravet på kontraktsförhållande mellan den skadevållande och den skadelidande principalen men å andra sidan genom en presad tolkning av själva avtalsbegreppet vidgat tillämpningsområdet för den passiva identifikationen utöver de egentliga kontraktsförhållandenas område. Flertalet författare är eniga om att kravet på bestående avtalsförhållande icke bör upprätthållas.⁶⁰ Larenz rekommenderar sålunda, att passiv identifikation utan vidare tillämpas, då den skadelidande anförtrött det skadade objektet åt annan person.⁶¹ Mot en tillämpning av passiv identifikation i utomobligatoriska förhållanden enbart med stöd av § 831 har anförts, att exculpationsbevisningen i hithörande fall mestadels lyckas — särskilt vid »Gefährdungshaftung» på den ansvariges sida —

⁵⁵ Enn.-L. s. 197 och Bengtson I s. 51 och där anförda rättsfall.

⁵⁶ Enn.-L. s. 79.

⁵⁷ Enn.-L. s. 80, Larenz I s. 148.

⁵⁸ Larenz I s. 147 f.

⁵⁹ Se NJW 53, 990.

⁶⁰ Larenz I s. 148, Enn.-L. s. 79, Esser s. 281 f.

⁶¹ Larenz ib; jfr Esser s. 281 f och Enn.-L. s. 79, se även JustR Walins yttrande för svensk rätts vidkommande i rättsfallet NJA 1955 s. 102.

och att den praktiska följderna därför i allmänhet blir, att den skadeståndsansvarige nödgas bära ansvaret för vållande hos den skadelidandes medhjälpare.⁶²

3. Organansvar för juridiska personer

Från de regler om presumtionsansvar och objektivt principalansvar för vilka här redogjorts är att skilja bestämmelser om s. k. organansvar, d. v. s. juridiska personers ansvar för handlingar av deras organ (»Organhaftung«). Enligt BGB § 31 häftar juridiska personer för skador som deras »verfassungsmässige berufene Vertreter« vållar tredje man under utförande av dem i denna egenskap anförtrodda uppdrag. Den juridiska personen svarar här såsom för eget vållande, och någon exculpationsmöjlighet föreligger icke.

Till »verfassungsmässige berufene Vertreter« hör i första hand de befattningshavare som enligt lag eller stadgar, bolagsordning etc. (»Satzung«) äger företräda den juridiska personen. Hit hör t. ex. i bolag verkställande direktör, styrelse och enskilda styrelseledamöter. Det krävs dock icke, att vederbörande har behörighet att rättsligen företräda den juridiska personen. Avgörande för ställningen av organ är vederbörandes faktiska ställning i organisationen, framför allt graden av självständighet med vilken han äger handla för den juridiska personens räkning. I senare praxis har t. ex. överläkaren vid ett sjukhus vid utövande av själva läkarverksamheten ansetts såsom organ för sjukhuset.⁶³ Det skall i princip vara fråga om befattningshavare som särskilt nämns i stadgar eller motsvarande, och vederbörande skall ha handlat inom ramen för sina befogenheter. Praxis har emellertid gått längre och såsom organ betraktat den som faktiskt anförtröts uppgifter vilka ankommer på »verfassungsmässige berufene Vertreter« i egentlig mening, även om han icke hör till dem som uttryckligen nämns i »die Satzung«. Fråga kan t. ex. vara om en självständig filialföreståndare. Att en dylik befattningshavare i sin verksamhet är underkastad anvisningar och kontroll av överordnade personer i organställning hindrar icke, att han själv kan vara att anse som organ.⁶⁴ Om i visst fall den juridiska personen saknar i lag eller stadgar föreskrivna befattningshavare i organställning och i stället låter sig företrädas av fullmäktig, inträder enligt praxis likväl ansvar enligt § 31. Man talar här om ansvar för bristande organisation.⁶⁵

För ansvar enligt § 31 förutsätts, att befattningshavaren handlat på ett sätt som enligt allmänna regler grundar skadeståndsansvar för honom själv. I princip inträder organansvar också då befattningshavaren själv ådrager sig ansvar oberoende av vållande.⁶⁶

Om enligt gällande ordning endast flera befattningshavare gemensamt kan företräda den juridiska personen såsom dennas organ, är det för inträde av organansvar tillfyllest, att någon av dessa varit vållande till skadan. Även då det gäller organansvar kan ansvarighet föreligga vid anonym culpa.⁶⁷

Frågan om tillämpning av § 31 beträffande den offentliga rättens juridiska personer behandlas i det följande.

⁶² Enn.-L. ib. Jfr av Esser, s. 282, anförda riskfördelningspunkter (»das Personalrisiko des Geschädigten«).

⁶³ Enn.-L. s. 986; jfr Esser s. 882.

⁶⁴ Se t. ex. RGZ 157, 228 samt 163, 21; jfr Staudinger, Kommentar zum BGB, 11 Aufl., 1957, anm. 15 c) till BGB § 31.

⁶⁵ Enn.-L. s. 987.

⁶⁶ Enn.-L. s. 986.

⁶⁷ Esser s. 883.

4. Statens skadeståndsansvar

Frågan om statens ansvar för skador som ämbets- och tjänstemän vållar regleras av särskilda bestämmelser.

En grundläggande bestämmelse i BGB § 839 rör tjänstemännens personliga ansvarighet. Enligt detta lagrum svarar en ämbets- eller tjänsteman (»Beamter«)⁶⁸ för skada som han uppsåtligen eller av vårdslöshet i tjänsten vållar tredje man genom åsidosättande av en honom gentemot tredje man åvilande ämbetsplikt. I motsats till § 823 förutsätter stadgandet för sin tillämpning icke skada på person eller egendom eller annan »subjektiv rättighet». Ansvar för allmän förmögenhetsskada kan sålunda i princip inträda, och härför förutsätts icke, att förfarandet strider mot goda seder (§ 826). Andra stycket i § 839 upptager en specialregel för domare som vid meddelande av en dom åsidosätter sin ämbetsplikt. För skada som härigenom kan uppkomma blir domaren ansvarig endast om han gjort sig skyldig till straffbart förfarande.

Generellt gäller, att om en ämbets- eller tjänsteman blott gjort sig skyldig till vårdslöshet (»Fahrlässigkeit»), han kan ådraga sig skadeståndsansvar endast om den skadelidande icke kan erhålla ersättning på annat sätt, t. ex. av staten (§ 839 första stycket andra punkten). Slutligen begränsas den skadelidandes rätt att göra skadeståndsansvaret gällande av § 839 tredje stycket, enligt vilket stadgande skadeståndsskyldighet ej inträder, om den skadelidande uppsåtligen eller av vårdslöshet underlåtit att söka rättelse genom användande av rättsmedel.

BGB § 839 innefattar en exklusiv reglering av ämbets- och tjänstemäns skadeståndsansvar i de fall som avses med bestämmelsen. Är däremot fråga om handlingar som icke innefattar åsidosättande av tjänsteplikt, regleras ämbetsmannens skadeståndsansvar av de allmänna skadeståndsreglerna (§ 823 ff).

Enligt art. 34 i den västtyska grundlagen (Grundgesetz, GG) skall, då fråga är om tredje man tillfogad skada som en tjänsteman vållat genom åsidosättande av sin ämbetsplikt under utövande av offentligt ämbete, staten eller den offentliga rättsliga korporation i vars tjänst vederbörande är, övertaga det ansvar som må åvila tjänstemannen (»Hoheitshaftung»). Då denne svarar endast enligt § 839, regleras de facto statens ansvar av detta lagrum; statsansvar inträder blott om och i den mån tjänstemannen själv skulle ha blivit ansvarig, om anspråket riktats mot honom personligen.

En viktig förutsättning för statsansvar enligt GG art. 34 är, att skadan vållats vid utövning av offentligt ämbete. Tidigare talades i lagrummet om »öffentliche Gewalt», d. v. s. offentlig myndighetsutövning. Ändringen anses vara av rent redaktionell natur och icke betyda någon ändring i sak.⁶⁹ Detta innebär, att principalansvar för staten icke inträder enligt art. 34, då tjänstemannen handlar inom ramen för en av staten bedriven verksamhet av privaträttslig karaktär, som icke innefattar någon myndighetsutövning. Här gäller i stället den allmänna skadeståndsrättens regler, och principalansvar för staten kan blott inträda jämlikt § 831. I den mån en ämbets- eller tjänsteman i verksamhet som sålunda är att jämställa med enskild verksamhet⁷⁰ åsidosätter en honom mot tredje man åvilande ämbetsplikt — i verksamhet av denna art kan det ifrågasättas, huruvida en dylik ämbetsplikt över huvud kan föreligga — regleras i stället statens ansvar av privaträttens regler, d. v. s. § 831 (i kombination med § 823 el. 826).⁷¹

⁶⁸ Betr. den närmare innebörden av begreppet »Beamter», se Enn.-L. s. 971.

⁶⁹ Enn.-L. s. 970, Esser s. 888.

⁷⁰ Till frågan om avgränsningen av »offentligrättslig» och »privaträttslig» verksamhet, se Esser s. 888 ff, jfr Enn.-L. s. 989.

⁷¹ Jfr SOU 1958: 43 s. 147.

Begränsningen i § 839 till de fall, då en i förhållande till tredje man föreliggande ämbetsplikt blivit åsidosatt, är betydelsefull och har givit upphov till åtskilliga tolkningsproblem. Praxis tenderar att utvidga tillämpningsområdet för art. 34 genom att ge förevarande rekvisit en extensiv tolkning.⁷² Tjänsteåligganden, som blott tjänar till skydd för ett offentligt intresse, t. ex. upprätthållande av allmän ordning, eller blott ett allmänt samhälleligt intresse av en korrekt ämbetsutövning, avses emellertid ej. Föreligger en »unerlaubte Handlung» enligt § 823, är ifrågavarande rekvisit dock regelmässigt uppfyllt.⁷³

Enligt BGB § 89 första stycket skall bestämmelserna i § 31 om organansvar äga motsvarande tillämpning beträffande staten och offentligrättsliga korporationer samt stiftelser och anstalter. Detta gäller dock endast såvitt fråga är om av staten bedriven verksamhet inom näringslivet (»wirtschaftliche» och »fiskalische Betätigung»)⁷⁴. Detta följer av hänvisningen till § 31, som endast rör de enskilda juridiska personernas privaträttsliga verksamhet. För bestämmande av kretsen av de befattningshavare som enligt § 89 skall räknas till organ för de offentligrättsliga subjekten har man att hålla sig till de bestämmelser i lag eller författning som reglerar vederbörande myndighets, institutions eller inrättnings förvaltningsorganisation och vilka här således motsvarar det privaträttsliga begreppet »Satzung».⁷⁵ Vid avgörande, huruvida viss verksamhet är att anse såsom »wirtschaftlich» (»fiskalisch»), kommer det enligt praxis i första hand an på hur verksamheten är organiserad och om vederbörande verk, institution etc. kan uppfattas som »übergeordnet» eller »gleichgeordnet» i förhållande till de enskilda som åtnjuter tjänster el. dyl.⁷⁶ Det tyska postverkets verksamhet t. ex. uppfattas i princip såsom »hoheitlich» — med hänsyn till dess legala monopolställning — under det att de statliga järnvägarnas verksamhet anses såsom privaträttslig affärsdrift. Ett statligt sjukhus anses i förevarande hänseende bedriva privaträttslig verksamhet.

5. Förslag till nya bestämmelser om principalansvar

Inom det västtyska Bundesjustizministerium har nyligen utarbetats förslag till vissa ändringar av bl. a. bestämmelserna om principalansvar i BGB § 831. Förslaget går i huvudsak ut på att ersätta presumtionsansvaret med ett rent objektivt principalansvar av den typ som gäller i t. ex. angloamerikansk, fransk, dansk och norsk rätt. En arbetsgivare skall sålunda enligt förslaget svara på objektiv grund för skada som hans »Verrichtungsgehilfe» i tjänsten vållar tredje man, och principalen berövas möjligheten att föra exculpationsbevisning. Till skillnad mot vad f. n. gäller förutsätts emellertid enligt förslaget — såsom fallet är i övriga här nämnda rättssystem där objektivt principalansvar utan exculpationsmöjlighet gäller — att den skadevällande arbetstagaren handlat culpöst (»schuldhaft»); hans handlande skall m. a. o. i subjektivt hänseende kunna tillräknas honom såsom vållande. Förslaget har remissbehandlats men synes ännu ej ha förelagts Bundestag.⁷⁷

⁷² Se Esser s. 893 ff.

⁷³ Enn.-L. s. 972.

⁷⁴ Enn.-L. s. 987, Larenz II s. 382, Esser s. 882.

⁷⁵ För närmare exemplifiering, se Esser s. 883. Jfr även Larenz II s. 383, enligt vilken vederbörande skall äga viss självständighet och hans ställning skall vara reglerad i förvaltningsrättsliga bestämmelser eller, då det gäller offentligrättslig »Körperschaft», i dettas »Satzung». Så t. ex. anses en järnvägsstationsföreståndare men icke en banvakt (»Schrankenwärter») såsom organ för järnvägsförvaltningen.

⁷⁶ Larenz II s. 383.

⁷⁷ Uppgifterna om förslaget hämtade ur en artikel av Ministerialrat H. Weitnauer i Karlsruher Forum 1962, Beiheft zum Versicherungsrecht, s. 3 ff.

I detta sammanhang må anmärkas, att i Västtyskland arbetsgivarna i stor utsträckning redan nu i praktiken bär objektivt principalansvar för samtliga arbetstagare. De tyska ansvarighetsförsäkringarna — företagarförsäkringarna — avser nämligen icke blott skador för vilka arbetsgivaren själv är lagligen ansvarig utan täcker jämväl de anställda arbetstagarnas personliga skadeståndsansvar för skador som de vållar i tjänsten.⁷⁸

Det finns icke f. n. någon möjlighet för en arbetsgivare att erhålla jämkning av sitt skadeståndsansvar, vare sig fråga är om ansvar för eget vållande eller om principalansvar i någon form enligt här återgivna regler. I det nyss berörda lagförslaget har emellertid upptagits en bestämmelse avsedd att införas i BGB såsom § 255 a, enligt vilken domstolen, därest skadan i anseende till grunden för skadeståndsansvaret (»die die Ersatzpflicht begründenden Umstände») är osedvanligt stor, kan nedsätta skadeståndet, i den mån detta under beaktande jämväl av den skadelidandes berättigade intresse skulle medföra betungande obilighet (första stycket). Nedsättning skall dock icke kunna ifrågakomma, därest den skadeståndsskyldige eller, om denne är en juridisk person, en befattningshavare i organställning eller, då fråga är om skada genom åsidosättande av ämbetsplikt (BGB § 839), vederbörande ämbets- eller tjänsteman låtit allvarigare fel eller försummelse komma sig till last (andra stycket). Enligt tredje stycket slutligen skall vid tillämpning av första stycket i fall av ansvar för annans handlande graden av skuld (»Verschulden») hos den skadevållande tagas i betraktande.⁷⁹ Stadgandet avses av allt att döma bli tillämpligt såväl i kontraktsförhållanden som i utomobligatoriska förhållanden. Förslaget har i denna del bl. a. givit upphov till diskussion av frågan, om eller i vad mån jämkning skall kunna äga rum inom ramen för en föreliggande (obligatorisk eller frivillig) ansvarsförsäkring, liksom frågan, huruvida även föreliggande försäkringsmöjligheter och -praxis bör beaktas. Förslagets tillskyndare synes vara av den uppfattningen, att en föreliggande ansvarsförsäkring i princip bör utesluta jämkning inom försäkringens ram och att även försäkringsmöjligheter och -praxis bör tillmätas betydelse vid jämningsreglens tillämpning.⁸⁰

6. Arbetstagares skadeståndsansvar

Såsom i det föregående anmärkts finns i den tyska Reichsversicherungsordnung (RVO) § 636 bestämmelser som gör väsentliga inskränkningar i en arbetsgivares skadeståndsansvar gentemot de egna arbetstagarna med avseende å olycksfall i arbete (»Arbeitsunfälle») som grundar rätt till ersättning (yrkesskadeersättning) enligt RVOs bestämmelser. Enligt RVO § 637 gäller motsvarande inskränkning i skadeståndsansvaret för arbetstagare (»Betriebsangehörige») som är sysselsatt i samma företag eller verksamhet (»Betrieb») som den skadade. Har en arbetskamrat till den skadelidande vållat arbetsolycksfallet genom handlande i tjänsten

⁷⁸ Se härom Weitnauer, op.cit. s. 6 sp. 2.

⁷⁹ Stadgandet har i förslaget följande lydelse:

”Ist der Schaden im Hinblick auf die die Ersatzpflicht begründenden Umstände aussergewöhnlich hoch, so kann der Richter die Ersatzpflicht insoweit einschränken, als sie für den Ersatzpflichtigen auch unter Berücksichtigung der berechtigten Interessen des Gläubigers zu einer schweren Unbilligkeit führen würde.

”Eine Einschränkung der Ersatzpflicht ist ausgeschlossen, wenn den Ersatzpflichtigen oder einen verfassungsmässig berufenen Vertreter des Ersatzpflichtigen oder im Falle des § 839 denjenigen, der die Amtspflicht verletzt hat, hinsichtlich des Schadens ein schwerer Vorwurf trifft.

”Im übrigen ist das Verschulden von Personen, für die der Ersatzpflichtige einzustehen hat, bei Anwendung des Abs. 1 in angemessener Weise zu berücksichtigen.”

⁸⁰ Se Weitnauer, op.cit. s. 3 f.

(»durch eine betriebliche Tätigkeit») kan sålunda den skadelidande rikta ersättningsanspråk mot den skadevällande personligen (beträffande den del av skadan som icke täcks av försäkringsersättningen), endast om den skadevällande handlat uppsåtligt eller skadan uppkommit i den allmänna trafiken (jfr ovan s. 26). Även efterlevandes rätt till ersättning för minskat underhåll och den rätt till skadestånd som eljest kan tillkomma tredje man (BGB §§ 844, 845) är underkastad inskränkning enligt förevarande stadgande i RVO.

Huruvida även i fråga om RVO § 637 gäller, att stadgandet äger tillämpning å förhållandet mellan arbetstagare hos olika arbetsgivare i fall då arbetsgivarna bedriver verksamhet för gemensam räkning eller då en arbetare utlånats från en arbetsgivare till en annan, framgår inte klart av tillgängliga förarbeten.^{80a} I dessa hänvisas emellertid till att redan tidigare i praxis gjorts väsentliga inskränkningar i arbetstagares personliga ansvarighet för olycksfall i arbete och att begränsningen av RVOs skyddsbestämmelser till arbetsledare och likställda därför icke vidare kan upprätthållas. Det finns sålunda anledning förmoda, att lagstiftaren nu velat kodifiera denna praxis. Föreliggande avgöranden talar emellertid blott om »Arbeitnehmer desselben Betriebes oder Unternehmens», och frågan synes ej ha ställts på sin spets.⁸¹ Då det i förarbetena uttryckligen förutsätts, att inskränkningen av arbetsgivaransvaret skall gälla även vid utlåning av arbetare och vid av flera arbetsgivare gemensamt bedriven verksamhet, finns det dock anledning räkna med att motsvarande princip avsetts skola gälla beträffande arbetstagares skydd mot personligt skadeståndsansvar i anledning av olycksfall i arbete.

Yrkesskadeersättning utgår icke för ideell skada, t. ex. sveda och värk. Huruvida även rätten till dylik ersättning likväl avskärs av bestämmelserna i RVO §§ 636 och 637 (förutvarande §§ 898 och 899) är ovisst.⁸²

Vid sidan av de inskränkningar i arbetstagares personliga skadeståndsansvar som gjorts genom berörda stadgande i RVO har i praxis skadeståndsansvaret för arbetstagare i allmänhet ansetts kunna bortfalla eller jämkas, såvitt gäller det interna förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare.⁸³ Detta gäller såväl med avseende å skador som arbetstagare i tjänsten direkt vållar arbetsgivaren, t. ex. skador på maskiner och verktyg, som beträffande regressansvaret gentemot arbetsgivaren, då denne jämlikt BGB § 278 eller § 831 nödgats utgiva ersättning till tredje man för skada som hans arbetstagare vållat. Vänder sig tredje man mot arbetstagaren, anses denne under vissa förhållanden ha ett »Freistellungsanspruch» mot arbetsgivaren, som alltså har att bära skadan i den mån arbetstagarens regressansvar skulle ha jämkats, därest arbetsgivaren själv gjorts ansvarig (t. ex. enligt BGB § 831) och gottgjort den skadelidande. Har arbetstagare gottgjort skadelidande tredje man, äger han i motsvarande mån återkravs rätt gentemot arbetsgivaren.⁸⁴

Jämkning av arbetstagares skadeståndsansvar kan i enlighet med det sagda inträda, när skadan vållats av vårdslöshet och uppkommit vid utförande av ar-

^{80a} Deutscher Bundestag, 3. Wahlperiode, Drucksache 758, 4. Wahlperiode, Drucks. 120 och 938, samt Deutscher Bundestag, 62. Sitzung, Bonn 6/3 1963.

⁸¹ Rörande rättspraxis före 1963 års lagändring beträffande arbetstagares skadeståndsansvar vid olycksfall i arbete, se JZ 1958, 254, BGHZ 27, 62, Steindorf JZ 1959 s. 1 ff, Klein JZ 1959 s. 748 ff.

⁸² Betr. äldre rätt, se Enn.-L. s. 929, JZ 1952 s. 272 (BGHZ 3, 298), samt Rietschel JZ 1955 s. 35, Erhardt, Zeitschrift für Versicherungsrecht 56, 11; Sieg, JZ 1960, s. 436 f.

⁸³ Till det följande, se Enn.-L. s. 928 ff, Larenz II s. 169 ff, Esser s. 590 f, Steindorf, op.cit., Knorr, JZ 1959 s. 137 ff, Klein op.cit. och Sieg, JZ 1960 s. 436 ff.

⁸⁴ Steindorf, op. cit. s. 1.

bete som är särskilt farligt eller medför speciella skaderisker (»gefahrbehaftete oder schadensgeneigte Arbeiten«).⁸⁵ Bundesarbeitsgericht har i ett ledande rättsfall uttalat, att dylik begränsning av ansvarigheten kan ifrågakomma, »wenn die Eigenart der vom Arbeitnehmer zu leistenden Dienste es mit grosser Wahrscheinlichkeit mit sich bringt, dass auch dem sorgfältigen Arbeitnehmer gelegentlich Fehler unterlaufen, die — für sich allein betrachtet — zwar jedesmal vermeidbar waren, also fahrlässig herbeigeführt worden sind, mit denen aber angesichts der menschlichen Unzulänglichkeit als mit einem typischen Abirren der Dienstleistung erfahrungsgemäss zu rechnen ist.«⁸⁶ Bland de omständigheter som beaktas i jämningsfrågan kan nämnas graden av arbetstagarens vållande,⁸⁷ hans lönevillkor samt övriga ekonomiska och personliga förhållanden, däribland anställningstidens längd, levnadsålder, familjeförhållanden och tidigare vandel. På arbetsgivarens sida beaktas bl. a. i vad mån skadan varit förutsebar och huruvida försäkring bort tecknas (»die Zumutbarkeit einer Versicherung«). Vidare beaktas skadans storlek och i vilken grad arbetet varit riskfyllt och ägnat att ge upphov till skador. Såsom arbetstagare med riskfyllda arbetsuppgifter har bl. a. ansetts bilförare, maskinmästare, spårvägsförare, kranskötare, filialföreståndare, kassörer, vissa ackordsarbetare etc. Ätminstone i litteraturen har man på vissa håll ansett, att jämkning kan ifrågakomma även då grova fel förelupit — enligt vissa författare skulle jämkning kunna ifrågakomma även vid grov vårdslöshet eller uppsåt.⁸⁸

Både full befrielse från skadeståndsansvar och jämkning av skadeståndet kan ifrågakomma.⁸⁹ I fråga om bevisbördan har ibland hävdats, att det skulle krävas bevisning — från arbetstagarens sida — om särskilda grunder för jämkning.⁹⁰ I praxis har det å andra sidan ansetts åligga arbetsgivaren att visa särskilda omständigheter till stöd för att arbetstagaren skulle åläggas skadeståndsansvar, då denne blott visat ringa oaktsamhet.⁹¹

Det sagda gäller endast arbetstagarens ansvar gentemot arbetsgivaren. I förhållande till tredje man bär arbetstagaren fullt skadeståndsansvar enligt allmänna regler (BGB § 823 ff) för skador som han vållar i tjänsten.⁹² Härutinnan gällde dock redan före 1963 års ändringar i RVO undantag för skada genom olycksfall i arbete, som vållats av arbetskamrat till den skadelidande. I ett avgörande från 1957 fastslog BAG, att en arbetstagare icke svarar för skada som han av vårdslöshet tillfogat en arbetskamrat i samma företag, om och i den mån man icke kan belasta honom med bördan av ett skadestånd, enär hans vållande med hänsyn till de med arbetet förbundna farorna efter omständigheterna icke kan anses allvarligt.⁹³ Beslutet hade åtminstone delvis sin grund i en önskan att und-

⁸⁵ Steindorf, ib; Enn.-L. s. 620 f, Larenz II s. 170, Esser s. 520.

⁸⁶ BAG 5, 1 (7) i anslutning till RAG, ARS 41, 55 (58). -

⁸⁷ Enligt Enn.-L s. 620 ifrågakommer jämkning blott vid ringa vårdslöshet; jfr dock Steindorf s. 1, särsk. not 20 och 21.

⁸⁸ Steindorf s. 1 och där gjorda hänvisningar. Jfr dock Larenz II s. 717.

⁸⁹ Steindorf ib., som dock för egen del hävdar, att frågan om begränsning av arbetstagares skadeståndsansvar bör besvaras inom ramen för en till de speciella arbetsförhållandena anpassad culpabedömning och att följaktligen valet endast kan stå mellan fullt ansvar och full ansvarsbefrielse; enligt Steindorf står senare rättspraxis i överensstämmelse med ett dylikt betraktelsesätt (se särsk. s. 6 f).

⁹⁰ Se Steindorf s. 1 not 24.

⁹¹ Steindorf s. 2 not 25.

⁹² Klein, JZ 1959 s. 748.

⁹³ JZ 1958, 254. Domskålen i denna del lyder: »Ein Arbeitnehmer, der fahrlässig den Arbeitsunfall eines anderen Arbeitnehmers desselben Betriebes oder Unternehmens verursacht, haftet dem Geschädigten nicht, wenn und soweit ihm eine Belastung mit solchen Schadenersatzansprüchen nicht zugemutet werden kann, weil seine Schuld im Hinblick auf die besondere Gefahr der ihm übertragenen Arbeit nach den Umständen des Falles nicht schwer ist«. Jfr även BGZH 27, 62.

vika konflikt med de då gällande bestämmelserna i RVO § 898. Därest arbetstagaren vore ansvarig för olycksfall i arbete som han vållade en arbetskamrat, skulle han enligt tidigare angivna grundsatser erhålla ett »Freistellungsanspruch» gentemot arbetsgivaren, vilket dock skulle stå i strid med stadgandet i RVO § 898, enligt vilket arbetsgivaren i princip icke var ansvarig för dylika olycksfall.⁹⁴ I allt väsentligt torde i övrigt ha tillämpats enahanda bedömningsgrunder som beträffande arbetstagares ansvar gentemot arbetsgivaren. BAGs beslut rörde personskada och härutinnan gäller numera i stället RVO § 637. Det framgår ej av motiveringen till BAGs beslut, huruvida principen anses äga giltighet även vid saksador. I doktrinen har antagits, att så icke är fallet.⁹⁵

I BAGs domskäl till 1957 års avgörande antyds, att förhandenvaron av ansvarsförsäkring kunde medföra att jämkning ej borde äga rum. I senare praxis har också nedsättning eller bortfall av skadeståndet ansetts icke böra ske inom ramen för en i lag föreskriven, obligatorisk ansvarsförsäkring, t. ex. trafikförsäkring.⁹⁶ Däremot har i ett (Landgerichts-)fall från 1958 fastslagits, att förhandenvaron av frivillig ansvarsförsäkring icke skall tilläggas denna verkan och att nedsättning av arbetstagares skadeståndsansvar gentemot arbetskamrat vid olycksfall i arbete kan ifrågakomma inom ramen för exempelvis en av arbetsgivaren tecknad dylik försäkring.⁹⁷ Såvitt gäller personskada har frågan numera icke någon praktisk betydelse med hänsyn till stadgandet i RVO § 637, men problemet kan få aktualitet vid egendomsskada, om och i den mån den av BAG knä-satta principen överhuvud anses böra vinna tillämpning vid dylika skador.

Beträffande ämbets- och tjänstemäns personliga skadeståndsansvar gäller som nämnts enligt BGB § 839, att i fråga om skada, som en tjänsteman av vårdslöshet men icke uppsåtligen i tjänsten tillfogar tredje man, personlig skadeståndsskyldighet för tjänstemannen icke inträder, därest den skadelidande kan få ersättning på annat sätt. Av praktisk betydelse är denna regel framför allt, då det allmänna svarar för skadan enligt GG art. 34 eller enligt BGB § 278 eller § 831. Regressrätt för det allmänna föreligger enligt GG art. 34 — d. v. s. då skadan uppkommit under myndighetsutövning — endast om tjänstemannen handlat uppsåtligen eller grovt vårdslöst. Är fråga om av staten bedriven privaträttslig verksamhet och svarar det allmänna enligt BGB § 831, gäller den allmänna regressbestämmelsen i BGB § 840 (se ovan s. 24).

Det må slutligen erinras, att den tidigare berörda föreslagna allmänna jämningsregeln (avsedd att införas i BGB såsom § 255 a, se ovan s. 32) givetvis kommer att kunna tillämpas även då det gäller arbetstagares skadeståndsansvar. Det föreslagna stadgandets formulering med dess hänvisning till »die die Ersatzpflicht begründenden Umstände» och till »(schwere) Unbilligkeit», synes kunna ge utrymme för särskilt hänsynstagande i det enskilda fallet till att en skada vållats under utövande av tjänst hos annan.

Frankrike

1. Allmänt om utomobligatoriskt skadeståndsansvar

Den franska Code civil (C. c.) innehåller i artiklarna 1382—1386 under rubriken »les délits et quasi-délits» regler om utomobligatoriskt skadeståndsansvar. Grundläggande är den allmänna culparegeln, lagfäst i art. 1382—1383.

⁹⁴ Steindorf s. 3 (under II).

⁹⁵ Klein, JZ 1959 s. 749 f (under III). Jfr dock Steindorf s. 8, som med sin utgångspunkt, att frågan om arbetstagares skadeståndsansvar bör lösas inom ramen för culpabedömningen (enligt BGB § 276), kommer till att befrielse från ansvar gentemot arbetskamrater bör ifrågakomma även vid saksador.

⁹⁶ Se hos Steindorf s. 2 i not 35 anmärkta rättsfall; jfr s. 7.

⁹⁷ JZ 1959 s. 224.

Art. 1382 lyder:

»Tout fait quelconque de l'homme, qui cause à autrui un dommage, oblige celui par la faute duquel il est arrivé, à le réparer».

I art. 1382 upptages en bestämmelse om att skadeståndsskyldighet inträder även för den som vållar skada »par sa negligence ou par son imprudence».¹

Art. 1384—1386 innehåller bestämmelser om olika former av objektivt ansvar och presumtionsansvar. Enligt art. 1384 första stycket är envar ansvarig icke blott för skada som han själv vållar utan jämväl för skada som orsakas av personer för vilka han bör svara (»personnes dont on doit répondre»), d. v. s. enligt de följande specialreglerna i art. 1384, eller av saker (»choses») som han har i sin vård (»sous sa garde»). Uttrycket »personnes dont on doit répondre» torde blott innefatta en hänvisning till de följande bestämmelserna i art. 1384 om ansvar för annans vållande. Stadgandet om ansvar för skada genom sak berörs närmare nedan under 2 (s. 45).

De följande styckena i art. 1384 innehåller — förutom vissa undantagsregler beträffande eldskador samt ansvar i hyresförhållanden — bestämmelser om ansvar för annans vållande. Ett presumtionsansvar, i form av ansvar för eget vållande med omvänd bevisbörda, stadgas för föräldrar beträffande skadegörande handlingar av deras barn, för lärare beträffande skada som vållas av elever samt för hantverkare (»artisans») beträffande skador som vållas av deras lärlingar (fjärde, sjätte och sjunde styckena).² Genom en lag av år 1899 har ett åttonde stycke tillagts, enligt vilket det ansvar för elever som enligt nyssnämnda bestämmelse åvilar lärare i allmän tjänst (»membres de l'enseignement publique») skall bäras av staten (genom lagstiftning år 1937 har lärare helt befriats från den skärpning av ansvaret för skador vållade av elever som den omkastade bevisbördan innebar, och de svarar därför numera blott enligt den allmänna culparegeln).³

Art. 1384 femte stycket innehåller en bestämmelse om principalansvar. Stadgandet ålägger »maitres et commettants» att svara för skador som deras »domestiques et préposés» vållar i tjänsten (»dans les fonctions»).

Art. 1385 och 1386 slutligen innehåller regler om objektivt ansvar för skada genom djur och skada som orsakas av nedfallande delar av byggnad.

Vid sidan av de allmänna skadeståndsbestämmelserna i C. c. finns skadeståndsrättslig speciallagstiftning på särskilda områden, bl. a. beträffande skada i följd av luftfart. Behovet av speciallagstiftning är emellertid mindre än i flertalet andra länder, eftersom åtskilliga problem har kunnat lösas inom ramen för stadgandet i art. 1384 första stycket om ansvar för skada genom sak. Man har sålunda hittills icke behövt införa någon särskild bilansvarighetslag.

Lagstadgande om verkan av medvållande finns ej, men enligt fast praxis kan medvållande på den skadelidandes sida både vid culpaansvar och objektivt ansvar leda till jämkning eller bortfall av skadeståndsansvaret.⁴

Culparegeln vinner tillämpning i vid omfattning även utanför integritetskränkningarnas område. Ersättning för ekonomisk skada — även direkt tillfogad allmän förmögenhetsskada — utgår utan andra begränsningar än som följer av kravet på adekvat kausalitet.^{4a} Även medelbart tillfogad ekonomisk skada är i princip ersättningsgill.⁵ Ersättning till efterlevande utgår i större omfattning än enligt svensk

¹ Om culpaansvaret, se Esmein s. 689 ff, Rodière s. 80 ff.

² Betr. föräldrars skadeståndsansvar, se Esmein s. 887 ff; jfr äv. SOU 1963: 33 s. 69; betr. lärare och hantverkare, se Esmein s. 893 ff.

³ Rodière s. 82 f.

⁴ Esmein s. 787 ff, Rodière s. 244 ff.

^{4a} Rodière s. 219 ff och 230 ff. Se även Esmein s. 745 ff, särskilt s. 748 anmärkta rättsfall.

⁵ Esmein s. 762 f.

rätt; underhållsskyldighet för den avlidne utgör ej förutsättning för dylik ersättning.⁶ Ideell skada gottgörs icke blott i form av ersättning för sveda och värk o. l. vid personskada och ersättning för psykiskt lidande vid direkta angrepp på den personliga integriteten. Även andra personliga olägenheter av icke ekonomisk natur kan i många fall grunda rätt till ersättning för ideell skada.⁷ Också förlust av rent estetiska värden har i praxis ansetts ersättningsgill.⁸

Icke blott positiva handlingar utan även underlåtenhet kan grunda skadeståndsskyldighet, om det nämligen kan sägas ha förelegat en skyldighet att handla.⁹ Uppmärksammas må i detta sammanhang en år 1945 införd lagstiftning, som vid straffansvar ålägger den enskilde att under vissa förhållanden lämna hjälp åt nödställda personer eller ingripa, då någon hotas av brottsligt angrepp på den personliga integriteten.¹⁰ Tidigare har domstolarna tvekat att anse ansvarsgrundande culpa föreligga i dylika fall.¹¹

Liksom i nordisk rätt förutsätts för personligt skadeståndsansvar imputabilitet hos den skadevällande.¹²

2. Principalansvar enligt Code civil art. 1384

Regeln i C. c. art. 1384 femte stycket om principalansvar har följande lydelse:

»Les maîtres et les commettants [sont responsables] du dommage causé par leurs domestiques et préposés dans les fonctions auxquelles ils les ont employés».

Stadgandet skiljer sig såtillvida från övriga bestämmelser i art. 1384 om ansvar för annans handlande, att det icke utformats såsom en bestämmelse om presumtionsansvar, d. s. v. »le maître» eller »le commettant» kan icke undgå ansvar genom att föra exculpationsbevisning i avseende å sitt eget handlande. Detta oaktat har det åtminstone i äldre doktrin varit den härskande uppfattningen, att principalansvaret för »maîtres et commettants» grundade sig på antagande om egen culpa hos principalen i form av culpa »in eligendo vel vigilando» (faute de surveillance) »vel instruendo».¹³ Industrialiseringen och utvecklingen mot stordrift med stora företagenheter har dock medfört att man icke kunnat helt stå kvar vid denna uppfattning — att presumera egen culpa hos principalen skulle innebära ren fiktion. Vissa författare hävdar dock alltjämt, att regeln grundar sig på antagande om »faute» hos principalen.¹⁴ Ofta laborerar man emellertid med identifikationsgrundsatser (»la doctrine de la représentation»), enligt vilka den anställde (arbetstagaren) uppfattas såsom »représentant» för principalen och hans culpa omedelbart tillräknas denne; den anställde »prolonge son (principalens) acti-

⁶ Esmein s. 760 f.

⁷ Esmein s. 756 f. Huprecht s. 111.

⁸ Huprecht ib. Det är att märka, att i många fall anspråk på ersättning för ideell skada reses i form av ett blott symboliskt skadestånd på t. ex. 1 franc, se Esmein s. 769. Principiellt synes dock icke föreligga hinder för domstolarna att medge högre ersättningsbelopp. Ofta särskiljes ej ekonomisk och ideell skada, se härom Esmein s. 757 not 2.

⁹ Rodière s. 774, Esmein s. 692 f. Av intresse är det hos Esmein s. 693 anmärkta rättsfallet från 1951, där författaren till en bok om radions historia ådömdes skadeståndsansvar för underlåtenhet att i boken nämna Branly som en av uppfinnarna och i vilket Court de cassation lämnat en intressant principmotivering rörande rättsstridighetsrekvisitet vid underlåtenhet.

¹⁰ Esmein s. 693.

¹¹ Esmein ib.

¹² Se närmare Rodière s. 39 ff och Esmein s. 653 ff samt 678 ff. Enligt Esmein s. 683 kan den som på grund av ålder eller sinnessjukdom icke är ansvarig för egna handlingar ej heller ådraga sig objektivt ansvar enligt bestämmelserna i art. 1384. Se vidare ang. barns skadeståndsansvar SOU 1963: 33 s. 68.

¹³ Rodière s. 97, Esmein s. 897.

¹⁴ Se t. ex. Colin-Capitant s. 661, jfr dock Rodière s. 98.

vité».¹⁵ Vanligare är dock i modern doktrin att anföra risksynpunkter (»*théorie de risque*») såsom principalansvarets grund. Även dessa risksynpunkter har emellertid utsatts för kritik från flera håll och utifrån skilda synpunkter.¹⁶ Bl. a. har framhållits, att risksynpunkter icke tillfredsställande förklarar en tillämpning av principalansvarsreglerna i icke-ekonomisk verksamhet, t. ex. då det gäller »*domestiques*», och att man inom ramen för dessa teorier svårligen kan rättfärdiga en regressrätt från principalens sida gentemot en skadevällande arbetstagare. Vissa författare har därför i stället velat anlägga sociala och ekonomiska aspekter samt rättvisesynpunkter på problemet. Man pekar på att den anställde ofta saknar ekonomiska resurser som står i proportion till de skador hans arbete sätter honom i tillfälle att vålla. Den skadelidande har därför i hithörande fall ett särskilt intresse av att kunna vända sig mot någon som står bakom den anställde. Principalen bör ikläda sig en garanti, ett slags borgen (»*cautionnement*»), gentemot tredje man för skador som hans arbetstagare vållar.¹⁷ Men man har i modern teori också åberopat preventionssynpunkter. Lagstiftaren har genom ett objektivt principalansvar velat ålägga arbetsgivaren särskild försiktighet vid val av arbetstagare samt tillsyn, instruktion och övervakning av dessa.¹⁸

Answarets förutsättningar

»*Committant-préposé*». I art. 1384 talas dels om »*maitre*» och »*domestique*», dels om »*committant*» och »*préposé*». De båda sistnämnda begreppen torde vara mer vidsträckt och vart för sig omfatta »*maitre*» resp. »*domestique*». Dessa ålderdomligare termer tar närmast sikte på förhållanden i privata hushåll och svarar sålunda ungefärligen mot »*husbonde*» och »*tjänare*». De har numera knappast självständig betydelse; då i det följande talas om »*committant*» och »*préposé*» avses därmed också »*maitre*» och »*domestique*».

En första förutsättning för principalansvar enligt förevarande stadgande i art. 1384 är sålunda, att den skadevällande intager ställning såsom »*préposé*» i förhållande till någon som å sin sida är att anse som »*committant*» i förhållande till skadevällaren. Det krävs icke, att det föreligger ett formligt avtal mellan de båda, vare sig tjänsteavtal eller uppdragsavtal.¹⁹ De faktiska förhållandena är avgörande. Det väsentligaste kriteriet är, att det föreligger ett subordinationsförhållande. Arbets- eller uppdragsgivaren skall ha anlitat annan att utföra något för hans räkning och skall i avseende å detta arbete äga faktiska och rättsliga möjligheter att öva kontroll, ledning och tillsyn av den andres arbete. Man talar om att den är »*committant*» som i avseende å visst arbete har »*autorité*» över den som utför arbetet och sålunda kan ge order åt arbetstagaren.²⁰ »*Préposition*» uppfattas såsom ett rättsligt förhållande (»*état de droit*») konstituerat av vissa faktiska omständigheter.²¹

Att formligt avtal icke krävs innebär bl. a. att »*préposition*» kan föreligga i kraft av konkludenta handlingar, exempelvis då någon överlämnar åt sin make eller en god vän att köra hans bil samt själv medföljer såsom passagerare och därvid är i tillfälle att övervaka körningen.²² Det är icke nödvändigt, att »*le com-*

¹⁵ Rodière s. 99, Colin-Capitant s. 660.

¹⁶ Se härom närmare Rodière s. 100 ff.

¹⁷ Rodière s. 103 f. Jfr Esmein s. 899 och Colin-Capitant s. 661.

¹⁸ Colin-Capitant ib.

¹⁹ Rodière s. 105.

²⁰ Esmein s. 899, se särskilt domsmotiveringarna i de i not 1 anmärkta rättsfallen. Jfr även Rodière s. 106 f.

²¹ Esmein s. 900, Rodière s. 105.

²² Rodière ib., Esmein s. 900 f.

mettant» faktiskt utövar kontroll och ledning av arbetet. Avgörande är hans faktiska möjligheter och rättsliga befogenheter att leda arbetet. Saknar principalen helt de insikter och kvalifikationer som på grund av arbetets särskilda beskaffenhet krävs för att kunna utöva arbetsledning och ge instruktioner, har detta ibland i praxis ansetts utesluta subordinationsförhållande. Detta gäller bl. a. beträffande förhållandet mellan sjukhusläkare och sjukhuset, såvitt avser den rent medicinska verksamheten.²³

Att det faktiska subordinationsförhållandet är avgörande innebär, att den rättsliga karaktären av föreliggande avtal icke är av avgörande betydelse. Uppdragsavtal likaväl som tjänsteavtal kan ge upphov till »préposition». Egentliga entreprenadavtal däremot lärer i regel utesluta, att sådana kontrollbefogenheter tillkommer huvudmannen som utgör en förutsättning för tillämpning av principalansvar, och detsamma gäller arbetsbeting.²⁴ Då domstolarna fäster avgörande vikt vid de faktiska förhållandena, är det å andra sidan icke möjligt att kringgå principalansvarsreglerna genom att beteckna avtalet såsom entreprenadavtal, om det i verkligheten har karaktären av ett tjänsteavtal.²⁵ Huruvida föreliggande avtal är rättsligen bindande för parterna, är icke av betydelse.²⁶ Också i vissa offentlig-rättsliga förhållanden, som ej grundar sig på avtal, kan »préposition» föreligga. Så t. ex. kan fängvårdsmyndighet intaga ställning av »commettant» i förhållande till interner på fängvårdsanstalt.²⁷

Kravet på subordinationsförhållande upprätthålls ganska strängt i praxis. Handelsagenter och handelsresande (»commis voyageurs») har t. ex. ej ansetts såsom »préposés», då de vållat skador under resor som de företagit för huvudmannens räkning men som de helt självständigt haft att bestämma om.²⁸ Tvekan har också rätt, huruvida självständigt arbetande skogshuggare och kolare kunnat behandlas såsom »préposés» enligt art. 1384.²⁹ Praxis synes vara vacklande. Vidare har den, som haft i uppdrag att för annans räkning sälja en bil, icke ansetts som uppdragsgivarens »préposé» med avseende å skador han vållat i samband med uppdragets utförande,³⁰ under det att utgången blivit den motsatta, då skada vållats av den som åtagit sig att föra annans hund till en presumtiv köpare.³¹ Möjligen kan skönjas en tendens hos domstolarna att i enskilda fall, för att nå ett socialt önskvärt resultat eller möjliggöra för den skadelidande att komma i åtnjutande av ett försäkringsskydd, tillämpa en extensiv tolkning av begreppet »préposition».³²

Till skillnad mot vad som gäller exempelvis i sociallagstiftningen spelar de sociala och ekonomiska relationerna mellan uppdragsgivare och uppdragstagare icke någon självständig roll. Att någon såsom arbetstagare eller jämställd kommer i åtnjutande t. ex. av yrkesskadeersättning innebär därför icke med nödvändighet, att han också är att anse som »préposé» enligt art. 1384 (t. ex. handelsresande).³³

²³ Esmein s. 906 och i not 1 anmärkta rättsfall. Praxis ståndpunkt i detta hänseende har emellertid också kritiserats i doktrinen, bl. a. av Rodière, s. 108, som anser att den som anställer en läkare väl kan vara att anse som dennes »commettant», även om han själv helt saknar medicinska kunskaper. Se äv. D. H. 1950, 82.

²⁴ Rodière s. 107.

²⁵ Esmein s. 901.

²⁶ Rodière s. 108, Esmein s. 900.

²⁷ Rodière s. 105. Betr. statens ansvar i övrigt, se nedan under 4.

²⁸ Esmein s. 900 ff.

²⁹ Esmein ib. Enligt Esmein betraktas s. k. hemarbetare (»travailleurs à domicile») ej ss »préposés».

³⁰ Esmein s. 904 not 1.

³¹ Esmein s. 902.

³² Esmein s. 901.

³³ Esmein s. 900 not 1. Jfr Rodière s. 107 f.

Huruvida betalning utgår för arbetet eller ej, saknar betydelse. Att någon gratis och helt tillfälligt utför arbete åt annan hindrar icke, att »préposition» kan föreligga, om nämligen ett subordinationsförhållande är för handen.³⁴ En man kan sålunda väl vara att anse som »commettant» i förhållande till sin hustru eller sina barn med avseende å speciella arbetsuppgifter som han anförtror henne eller barnen. Däremot antages det, att en fader icke kan vara »préposé» i förhållande till sina barn.³⁵ — Skall ersättning för arbetet utgå, spelar betalningssättet icke någon roll. Att arbetet i sin helhet avlönas t. ex. genom drickspengar som tredje man förutsätts tillhandahålla, utgör icke hinder mot att anse »préposition» föreligga.

Det är icke nödvändigt, att principalen själv valt sin »préposé» (i äldre doktrin ansågs detta utgöra en nödvändig förutsättning). Praxis i detta hänseende är numera entydig. Sålunda har exempelvis en frivillig försvarsorganisation ansetts som »commettant» i förhållande till instruktörer, som utan valmöjlighet för organisationen ställts till förfogande av de militära myndigheterna.³⁶

Det sagda innebär också, att en företagare, som delegerar rätten att anställa arbetare till personer i drifts- eller arbetsledande ställning, icke därmed upphör att vara »commettant» i förhållande till de anställda arbetstagarna (»sous-préposés»). Detta gäller även, därest den som haft i uppdrag att anställa arbetskraft handlar helt självständigt och icke själv är att anse som »préposé». Den som i egenskap av drifts- eller arbetsledare självständigt men för sin arbetsgivares räkning utövar kontroll och övervakning m. m. av underlydande arbetare är icke själv att anse som »commettant» och kan icke ådraga sig principalansvar.³⁷

Förhållandena kan vara sådana, att det visserligen är uppenbart, att skadevållaren är att anse som »préposé», men samtidigt är tveksamt, vem som skall i egenskap av »commettant» svara för skadan. Det kan t. ex. vara fråga om en hem- eller städhjälp som successivt under dagen tjänstgör i olika familjer. Av praktisk betydelse är också de fall, då en företagare tillfälligt ställer en eller flera av sina arbetare till annan arbetsgivares förfogande. Avgörande är i hithörande fall vem av de berörda arbetsgivarna som vid skadetillfället ägde utöva kontroll och övervakning av skadevållaren.³⁸ Vid lån av arbetare kan givetvis villkoren i »låneavtalet» vara av betydelse för bedömningen av detta spörsmål, t. ex. vilken av arbetsgivarna som främst drar ekonomisk nytta av arbetstagarens verksamhet och huruvida avtalet även avser hyra av egendom, t. ex. en bil, en kran eller liknande, som skall skötas eller omhänderhavas av den utlånade arbetaren. (Att märka är att i dylika fall även en tillämpning av reglerna om ansvar för sak kan ifrågakomma).³⁹ Att tjänsteavtalet med den ursprunglige arbetsgivaren formellt består under utlåningstiden medför icke någon presumtion för att denne är att anse som »commettant». Det faktiska subordinationsförhållandet är ensamt avgörande. Ätminstone i princip synes man utgå från att i hithörande fall endast den ene av arbetsgivarna skall vara ansvarig, och solidariskt ansvar för båda torde icke ifrågakomma.⁴⁰

Liknande problemställningar kan uppkomma även i vissa andra situationer. I doktrinen har man bl. a. diskuterat frågan, huruvida en läkare (kirurg), som utför operation på en sjukhusklinik, skall svara såsom »commettant» för skador som kli-

³⁴ Esmein s. 900 f.

³⁵ Rodière s. 108, Esmein s. 907, som med hänsyn till den äkta mannens ställning också anser det uteslutet att en man kan vara sin hustrus »préposé» annat än i sådana undantagsfall då mannen är anställd i en av hustrun driven rörelse.

³⁶ Rodière s. 106.

³⁷ Esmein s. 904.

³⁸ Esmein s. 907 f, Rodière s. 109 ff.

³⁹ Rodière s. 110, Esmein s. 908.

⁴⁰ Rodière s. 111 not 6, Esmein s. 907.

nikens sköterskor vållar under eller i anslutning till operationen eller om i dylika fall kliniken som sådan skall bära ansvaret. Även här blir det avgörande vem som i det konkreta fallet haft »autorité» över den skadevållande.⁴¹

Av det sagda torde framgå, att ett fullmaktsförhållande icke i och för sig konstituerar »préposition». Men om undantagsvis råder faktiskt subordinationsförhållande mellan mandant och mandatarie finns utrymme för tillämpning av principalansvar enligt art. 1384 i avseende å mandariens faktiska handlande (»actes matérielles»)⁴². Om återigen en arbetstagare, som står i subordinationsförhållande till sin arbetsgivare och således i princip är att anse som »préposé», befullmäktigas att företaga rättshandlingar för arbetsgivarens räkning såsom dennes »représentant», är han även i detta avseende att betrakta såsom »préposé». Här anses då emellertid icke föreligga »mandat» i egentlig mening.⁴³

Legal ställföreträdare anses icke kunna intaga ställning av »préposé» i förhållande till den han företräder, enär subordinationsförhållande redan med hänsyn till rättsförhållandets natur saknas. Förmyndaren är således icke i denna egenskap att anse som myndlingens »préposé», och detsamma gäller exempelvis beträffande förhållandet mellan konkursförvaltare och konkursbo eller likvidator i aktiebolag och bolaget.⁴⁴

Handlande i tjänsten. Den skadegörande handlingen skall ha utförts »dans [l'exercice de] les fonctions». I första hand avses handlingar som direkt syftar till fullgörande av förelagda arbetsuppgifter. I vart fall krävs ett visst orsaksmässigt samband mellan tjänste- eller uppdragsförhållandet och den skadegörande handlingen. I praxis har man emellertid ofta nöjt sig med ett ganska löst samband mellan handlingen och »les fonctions». Vissa avgöranden ger vid handen, att domstolarna blott kräver, att handlingen begåtts på arbetsplatsen och under arbetstid, men icke därutöver gör några begränsningar i avseende å handlingens art. Att den skadevållande handlat utan instruktioner eller i strid mot givna instruktioner utesluter icke ansvar för principalen.⁴⁵ Även handlingar som den anställde begått »à l'occasion des fonctions», d. v. s. handlingar som visserligen icke faller inom ramen för tjänsteåliggandena men vilkas utförande möjliggjorts eller underlättats genom tjänste- eller uppdragsförhållandet, har av domstolarna ansetts kunna ådraga principalen ansvar, t. ex. då en chaufför under tjänsteresa medfört ett jaktgevär och vållat skada genom att utöva olaga jakt.⁴⁶ Principalansvar har t. o. m. ålagts arbetsgivaren till en chaufför, som utan tillstånd gjort en färd med arbetsgivarens bil och därunder vållat en olycka,⁴⁷ och då i ett fall några arbetare under takläggning på ett hus begått stöld i en angränsande fastighet fick deras arbetsgivare svara för skadan.⁴⁸ I domsmotiveringarna i fall av denna art anförs ibland, att principalen även är ansvarig för handlingar som innefattar »abus des fonctions».⁴⁹

Man nöjer sig m. a. o. med ett ganska avlägset orsakssammanhang mellan handlingen och »l'exercice des fonctions» utan nämnvärd hänsyn till handlingens art eller ändamål. Sålunda kan ansvar ådömas principalen även för handlingar som

⁴¹ Rodière s. 111; jfr ovan s. 39 med not 23.

⁴² Esmein s. 904.

⁴³ Esmein s. 905.

⁴⁴ Esmein ib.

⁴⁵ Esmein s. 910.

⁴⁶ Esmein ib. med not 4, Rodière s. 115 not 6.

⁴⁷ D.H. 1934, 37; jfr Rodière s. 116, som starkt kritiserar denna praxis och anser att handlingar »à l'occasion des fonctions» ej bör omfattas av principalansvaret. Praxis synes ej fullt enhetlig, se t. ex. Esmein s. 912 not 1.

⁴⁸ Esmein s. 910 not 4.

⁴⁹ Esmein s. 912.

den anställde begår helt i sitt eget eller i tredje mans intresse.⁵⁰ Saknas det tidsmässiga och rumsliga sambandet med tjänsten, inträder däremot icke ansvar för handlingar av detta slag ens om ett orsaksmässigt samband med tjänsteförhållandet kan påvisas. Så t. ex. har skada, som arbetare under slagsmål efter arbetstidens slut tillfogat varandra, icke ansetts medföra ansvar för arbetsgivaren.⁵¹

Praxis i förevarande hänseende är emellertid oenhetlig. Det finns sålunda avgöranden, där den skadegörande handlingen ansetts i sådan grad »étranger aux fonctions», att ansvar på denna grund funnits ej böra åläggas principalen; detta gäller främst vissa uppsåtliga handlingar (t. ex. mord), men även då den anställde förfarit blott culpöst har i vissa fall erforderligt samband med tjänsten ej ansetts vara förhanden.⁵² Det kan dock med ledning av föreliggande praxis knappast sägas, att domstolarna generellt gör undantag för s. k. abnormhandlingar. Över huvud är det knappast möjligt att ange några säkra kriterier för gränsdragningen mellan handlingar »dans l'exercice des fonctions» och handlingar »étrangers aux fonctions».

Vid avgörande, huruvida sambandet med tjänsten är sådant att principalansvar bör åläggas, tages även hänsyn till hur situationen tett sig utåt, gentemot skadelidande tredje man. Även om den anställde gått helt utanför ramen för tjänsteförhållandet, åsidosatt givna instruktioner och handlat helt för egen räkning, inträder ansvar, om den skadelidande haft grundad anledning räkna med att den skadevällande handlade i tjänsten. Man menar, att det är principalen som skapat själva situationen och får bära ansvaret för hur det hela ter sig för den utomstående. Är det objektivt sett fråga om en handling som är »étranger aux fonctions» ankommer det dock på den skadelidande att visa, att han p. g. a. omständigheterna likväl hade skäl räkna med att handlingen ägde samband med eller företogs i tjänsten.⁵³ Om den anställde handlat helt för egen räkning — låt vara att handlingen företagits under tjänstetid och på arbetsplatsen — undgår principalen ansvar, om han visar att den skadelidande hade eller bort ha klart för sig att handlingen icke företogs för arbetsgivarens räkning. Som exempel kan nämnas, att en banktjänsteman inlätit sig på aktiespekulationer för en kunds räkning eller att en chaufför under en tjänsteresa såsom passagerare tagit med en utomstående, vilken kände till att den anställde härvid överskred sina befogenheter.⁵⁴

Medhjälparen skall ha handlat culpöst. För att principalansvar skall inträda fordras, att den skadevällande själv är ansvarig för skadan. Hans handlande skall kunna tillräknas honom som vållande, han skall ha begått en »délit» eller »quasi-délit». Är den skadevällande ett barn eller en sinnessjuk person som på grund av sin ålder eller sitt sinnestillstånd helt eller delvis går fri från skadeståndsansvar, bortfaller eller reduceras principalens ansvarighet i motsvarande mån.⁵⁵

Principalansvar enligt art. 1384 kan icke inträda, då den som orsakat skadan icke varit vållande utan svarar endast på objektiv grund, t. ex. såsom »gardien de la chose» eller »gardien d'un animal».⁵⁶

Medvällande hos den skadelidande leder till jämkning av principalens ansvar på

⁵⁰ Esmein s. 911, särskilt i not 1 anmärkta rättsfall. Jfr äv. Huprecht s. 117 not 1 och Rodière s. 116.

⁵¹ Esmein s. 912 i not 3 anmärkta rättsfall.

⁵² Esmein s. 912 i not 5 anmärkta rättsfall.

⁵³ Esmein s. 913, Rodière s. 116.

⁵⁴ Esmein ib. Rodière s. 117. Ett flertal exempel ägnade att belysa gränsdragningen i praxis mellan handlingar »dans les fonctions» och »étrangers aux fonctions» återfinns hos Lundstedt, Grundlinjer i skadeståndsrätten, senare delen, Bd 1, Strikt ansvar, 1944, s. 7 ff.

⁵⁵ Esmein s. 914 f, Rodière s. 112.

⁵⁶ Rodière s. 113. Jfr även nedan s. 45 f.

samma sätt som vid det allmänna culpaansvaret. Det blir härvid fråga om en avvägning mellan graden av vållande å ömse sidor, d. v. s. arbets- eller uppdragstagarens respektive den skadelidandes vållande. Principalens ansvarighet sträcker sig aldrig längre än den skadevällande arbetstagarens personliga ansvar.⁵⁷

Bevisbördan. Det åligger den skadelidande att visa, att rekvisiten för principalansvar föreligger. Denne skall alltså visa, att »préposition» föreligger, att »le préposé» handlat »dans l'exercice des fonctions» samt att han varit vållande till skadan och på den grund är personligen ansvarig för denna.⁵⁸

Regressrätt. Principalen och den skadevällande är solidariskt ansvariga gentemot den skadelidande.⁵⁹ Principalen har i princip full regressrätt mot den skadevällande arbetstagaren, under förutsättning att han icke själv varit vållande, vilket det givetvis ankommer på den skadevällande arbetstagaren att visa. I praxis har principalen ansetts skola ensam bära hela skadan, om skadevällaren visar att han handlat på principalens uttryckliga order.⁶⁰ Att märka är, att å andra sidan principalen icke behöver visa att arbetstagaren varit vållande till skadan, om detta redan blivit lagligen fastslaget genom en dom mot principalen i mål mellan denne och den skadelidande.⁶¹

Skador som arbetstagare vållar varandra

Regeln i art. 1384 om principalansvar är i princip tillämplig även då principalens arbetstagare vållar varandra skador.⁶² Lagstiftningen om olycksfall i arbete (»accidents du travail») av år 1946 gör emellertid vittgående inskränkningar i arbetsgivares ansvarighet för skador som drabbar hans arbetstagare och grundar rätt till ersättning — på försäkringsmässiga grunder — enligt denna lagstiftning. Enligt art. 66—67 i 1946 års lag kan sålunda den skadelidande arbetstagaren rikta ersättningsanspråk mot sin arbetsgivare för den del av skadan som ej gottgörs genom försäkringsersättningen endast under förutsättning att arbetsgivaren uppsåtligen vållat skadan. I praxis har undantagsbestämmelsen ansetts omfatta även det fall att en arbetskamrat, för vilken arbetsgivaren bär principalansvar, varit uppsåtligen vållande till skadan.⁶³ Vid utlåning av arbetskraft betraktas i regel den tillfällige arbetsgivaren såsom »employeur» vid tillämpning av art. 67 i 1946 års lag, och denne blir alltså ansvarig endast vid uppsåtligt vållande, även om det icke är han utan arbetstagarens ordinarie arbetsgivare som betalar försäkringspremierna för olycksfallsförsäkringen.

Förhållandet till inomobligatoriskt skadeståndsansvar

Det finns icke några lagregler om allmänt principalansvar i inomobligatoriska förhållanden.⁶⁴ Det antages dock, att en part i ett avtalsförhållande i princip svarar för bristande uppfyllelse av kontraktsförpliktelseerna icke blott då han själv varit vållande härtill utan även då vållande ligger någon till last som parten anlitat såsom medhjälpare. Grunden för det kontraktsrättsliga principalansvaret torde i princip vara densamma som uppstår stadgandet om utomobligatoriskt principal-

⁵⁷ Esmein s. 916.

⁵⁸ Rodière s. 118.

⁵⁹ Esmein s. 919.

⁶⁰ Rodière s. 119.

⁶¹ Rodière ib.

⁶² Esmein s. 914.

⁶³ Lalou s. 833, Mazeaud-Tunc I s. 314 not 13.

⁶⁴ Däremot finns specialregler för vissa kontraktstyper, se t. ex. C. c. art 1245 (betr. »le débiteur d'un corps certain et déterminé»), 1735 (ang. hyresgästs ansvar) och 1797 (ang. byggnadsentreprenörer).

ansvar i C. c. art. 1384, och i äldre doktrin ansåg man detta stadgande tillämpligt även i kontraktsförhållanden.⁶⁵ Numera gör man emellertid en klar distinktion, och det erkänns allmänt, att åsidosättande av kontraktsförpliktelser icke kan medföra ansvar enligt utomobligatoriska regler utan blott enligt de ansvarighetsregler som gäller för kontraktstypen i fråga.⁶⁶ Såvitt gäller principalansvaret är den praktiska betydelsen härav emellertid ringa, eftersom inom båda områdena gäller ett oinskränkt principalansvar. Det inomobligatoriska principalansvaret går visserligen längre, i det att i kontraktsförhållanden ansvar i princip inträder för alla medhjälpare som en avtalspart begagnar sig av i avtalsförhållandet och icke blott för dem som är att anse som »préposés» enligt art. 1384 femte stycket. Även självständiga medhjälpare kan sálunda i kontraktsförhållanden ådraga huvudmannen skadeståndsansvar.⁶⁷ Även i vissa andra hänseenden råder skillnader mellan det inomobligatoriska och det utomobligatoriska skadeståndsansvaret (t. ex. i avseende å bevisbördan för att skada uppkommit genom vållande, beträffande själva culpabedömningen, i fråga om vad som är ersättningsgill skada o. s. v.). Från dessa synpunkter kunde det i och för sig vara av intresse att närmare precisera gränserna för det kontraktsrättsliga resp. det utomobligatoriska skadeståndsansvaret. Inom ramen för en framställning av principalansvaret synes emellertid en analys av detta spörsmål knappast påkallad. Den skillnad mellan det kontraktsrättsliga resp. det utomobligatoriska principalansvaret som ligger i att ansvar för självständiga medhjälpare förutsätter ett avtalsförhållande har föga uppmärksamrats i doktrinen.⁶⁸ Icke heller synes förhållandet ha influerat på domstolarna, när det gällt att bestämma tillämpningsområdet för kontraktsansvaret. Huvudregeln torde vara, att inomobligatoriska regler tillämpas endast inom ramen för ett bestående avtal.⁶⁹ I icke obetydlig omfattning vinner visserligen kontraktsrättsliga regler tillämpning vid åsidosättande av biförpliktelser, t. ex. vid vård- och behandlingsskador,⁷⁰ men detta förhållande förefaller på intet sätt stå i samband med en önskan att vidga tillämpningsområdet för det inomobligatoriska principalansvaret. Ej heller synes såsom exempelvis i tysk och svensk rätt kontraktsanalogier ha kommit till användning för att uppnå ett dylikt resultat.

Passiv identifikation

Frågan, om en arbetsgivare, som av tredje man tillfogas en skada till vilken hans arbetstagare (»préposé») varit medvållande genom handlande i tjänsten, skall tillräknas arbetstagarens medvållande och nödgas tåla jämkning av skadeståndet, har icke ägnats nämnvärd uppmärksamhet i doktrinen. *Mazeaud-Tunc* diskuterar i korthet problemet och avvisar kategoriskt tanken på passiv identifikation i fall då den för skadan ansvarige tredje man svarar för eget vållande enligt culparegeln. En motsatt lösning skulle enligt dessa författare stå i strid med grunderna för reglerna om principalansvar. (De avvisar också tillämpning av grunderna för objektivt ansvar och presumtionsansvar i motsvarande situationer.)⁷¹ Däremot synes *Mazeaud-Tunc* utgå från att passiv identifikation skall tillämpas, då tredje man svarar på objektiv grund, t. ex. enligt reglerna om principalansvar.⁷²

⁶⁵ *Mazeaud-Tunc* I s. 1019 ff, *Colin-Capitant* s. 526.

⁶⁶ *Mazeaud-Tunc* I s. 1019.

⁶⁷ *Bengtsson* I s. 86.

⁶⁸ *Bengtsson* I s. 89.

⁶⁹ *Mazeaud-Tunc* I s. 137 ff; jfr s. 1021.

⁷⁰ Se härom *Mazeaud-Tunc* I s. 190 ff; jfr *Bengtsson* I s. 95 ff.

⁷¹ *Mazeaud-Tunc* II s. 523 f samt not 4, där vissa rättsfall åberopas till stöd för författarnas åsikt.

⁷² *Mazeaud-Tunc* ib.

Förhållandet till ansvar för skada genom sak

Stadgandet i C. c. art. 1384 första stycket om ansvar för den som har ett fysiskt föremål, en sak, i sin vård (»sous sa garde») har i praxis erhållit ett vidsträckt tillämpningsområde.⁷³ Detta innebär, att reglerna om principalansvar fått minskad betydelse. En arbetsgivare kan nämligen enligt detta stadgande bli ansvarig på objektiv grund — helt oberoende av vållande — för skada som orsakas genom användning av maskiner, verktyg, fordon etc. Förutsättningen är, att han kan betraktas som »gardien de la chose» och att det föreligger ett orsakssammanhang mellan »la garde de la chose» och skadan.⁷⁴ (Åtminstone i äldre doktrin utgick man från att art. 1384 första stycket endast statuerade ett ansvar för presumerad culpa. Någon exculpationsmöjlighet föreligger dock ej. I modern fransk praxis har domstolarna talat om »presomption de responsabilité».⁷⁵) I princip förutsätts, att endast den kan göras ansvarig som har den omedelbara kontrollen över föremålet. Praxis talar om det effektiva utövandet av »direction et surveillance»⁷⁶. I praxis har emellertid fastslagits, att den som exempelvis i egenskap av arbetstagare (»préposé») innehar och nyttjar ett föremål för annans (arbetsgivarens) räkning, icke är att anse som »gardien». Som sådan betraktas i stället den för vars räkning föremålet nyttjas. Detta innebär, att en arbetsgivare betraktas som »gardien» även med avseende å föremål som används av hans arbetstagare i deras tjänst (»dans les fonctions») och är under dessas vård (»garde»), och detta även om arbetstagaren skulle vara ägare till föremålet. Arbetsgivaren drabbas följaktligen av det objektiva ansvaret för skador som orsakas genom dylika föremål.⁷⁷ Han kan befria sig från detta ansvar endast genom att visa »une cause étrangère», d. v. s. att skadan uteslutande orsakats av någon av arbetsgivaren oberoende omständighet — t. ex. ingripande av tredje man eller av den skadelidande själv — som har karaktären av force majeure eller »cas fortuit» och icke kan tillräknas arbetsgivaren; det skall vara fråga om en »cause étrangère à la garde de la chose».⁷⁸ Medvållande hos den skadelidande befriar helt från ansvar endast om »le gardien» visar, att den skadelidandes handlande ensamt orsakat skadan och att dennes vållande varit oförutsebart och omöjligt att avvärja (»imprévisible et irrésistible».⁷⁹ Jämkning av ansvaret på grund av medvållande kan däremot ske, även om den skadelidandes handlande ej framstår som »cause étrangère». Här tillämpas allmänna grundsatser rörande verkan av medvållande.⁸⁰ Vissa inskränkningar i ansvarigheten inträder gentemot skadelidande som själv betjänar sig av det skadeorsakande föremålet, i vart fall då så icke skett i innehavarens (»le gardien») eget intresse, t. ex. då det gäller passagerare som gratis fått medfölja i en bil.⁸¹ Slutligen bör nämnas, att ansvaret för skada genom sak numera anses tillämpligt i fråga om såväl lös som fast egendom.⁸² Beträffande vissa skador genom byggnad inträder dock objektivt ansvar för ägaren redan på grund av stadgandet i C. c. art. 1386 (ovan s. 36).

Vad här sagts om ansvar för skada genom sak enligt art. 1384 första stycket gäller mutatis mutandis beträffande stadgandet i art. 1385 om objektivt ansvar för skada genom djur.⁸³

⁷³ Till det följande se Esmein s. 833 ff, Rodière s. 122 ff.

⁷⁴ Rodière s. 145 ff.

⁷⁵ Esmein s. 854 f, Rodière s. 127 f.

⁷⁶ Rodière s. 129, 163.

⁷⁷ Esmein s. 857 f, Rodière s. 166.

⁷⁸ Esmein s. 868, Rodière s. 173 ff.

⁷⁹ Esmein s. 870.

⁸⁰ Rodière s. 183.

⁸¹ Rodière s. 168 ff, Esmein s. 876 f.

⁸² Esmein s. 864.

⁸³ Se härom Esmein s. 834 f.

3. Organansvar för juridiska personer

Organteorien, enligt vilken en juridisk person svarar omedelbart enligt den allmänna culparegeln för skador som vållas av fysiska personer, vilka intager ställning av organ för den juridiska personen — t. ex. verkställande direktör i aktiebolag, delägare i handelsbolag, styrelsen i en förening etc. — synes icke ha spelat någon framträdande roll i fransk doktrin och judikatur. Detta torde främst sammanhånga med att man sedan länge haft ett oinskränkt principalansvar. De flesta författare synes dock vara eniga om att man har att göra åtskillnad mellan organansvar och principalansvar och att följaktligen en juridisk person svarar för vållande av sina organ direkt enligt den allmänna culparegeln i art. 1382—1383 i Code civil och icke enligt reglerna om principalansvar i art. 1384.⁸⁴ I rättspraxis synes man däremot i regel icke ha gjort någon klar distinktion mellan organansvar och principalansvar.⁸⁵ Det är därför knappast möjligt att med bestämdhet uttala sig om vilka befattningshavare som bör räknas som organ. I doktrinen synes denna fråga icke ha ägnats ingående uppmärksamhet.⁸⁶

Det må nämnas, att organteoriens berättigande — åtminstone från praktiska synpunkter — har ifrågasatts av vissa författare. Enligt *Esmein* t. ex. når man tillfredsställande resultat genom att tillämpa principalansvarsreglerna i art. 1384 även beträffande vållande av organ.⁸⁷

Den praktiska betydelsen av att den ena eller andra lösningen väljs synes vara ringa. Även de som hyllar organteorien erkänner, att den skadevällande befattningshavaren i organställning i likhet med en enkel »préposé» ådrager sig personligt skadeståndsansvar och att den juridiska personen och dess organ är solidariskt ansvariga gentemot tredje man.⁸⁸ Såväl doktrin som praxis erkänner också att den juridiska personen i princip har full regressrätt mot den skadevällande i organställning.⁸⁹ I dessa hänseenden råder sålunda full kongruens mellan organansvar och principalansvar. Icke heller i övrigt synes man från något håll hävda, att det skulle föreligga någon praktiskt betydelsefull skillnad mellan organansvar och principalansvar.

4. Statens skadeståndsansvar

Staten ansågs tidigare över huvud icke vara ansvarig för sina ämbets- och tjänstemäns handlingar inom ramen för dessas myndighetsutövning. Numera anses emellertid staten i princip bära principalansvar.⁹⁰ De allmänna civilrättsliga reglerna i C. c. är dock icke direkt tillämpliga, då det gäller statens ansvarighet i den offentlighetsverksamheten. De regler som härutinnan tillämpas av de administrativa domstolarna avviker i vissa hänseenden från de privaträttsliga reglerna. Grundläggande är ett avgörande av Tribunal des conflits från 1873, vari uttalades, att statens ansvar för fel och försummelser av dess »agents» icke regleras av de principer som lagfästas i Code civil för förhållandet enskilda emellan, att dess ansvarighet icke är vare sig generell eller absolut och att denna ansvarighet följer särskilda regler som varierar alltefter verksamhetens behov (>les besoins

⁸⁴ Mazeaud-Tunc II s. 960 ff, Colin-Capitant s. 637 ff.

⁸⁵ Colin-Capitant s. 638 och där anförda rättsfall.

⁸⁶ Jfr Colin-Capitant s. 639.

⁸⁷ Esmein s. 686, som hävdar att praxis ofta intagit denna ståndpunkt och åberopat art. 1384 då det gällt vållande av organ.

⁸⁸ Mazeaud-Tunc II s. 965 ff.

⁸⁹ Mazeaud-Tunc II s. 968; jfr Esmein s. 686 och där i not 1 anmärkta rättsfall; enligt Esmein är dock en dylik regressrätt oförenlig med den av honom kritiserade organteorien, som ju bygger på full identifikation mellan den juridiska personen och dess organ.

⁹⁰ Esmein s. 1012, Mazeaud-Tunc III s. 39.

du service») och nödvändigheten att sammanjämka statens och enskildas rättigheter (»de concilier les droits de l'Etat avec les droits privés»). Statens ansvar för ämbets- och tjänstemän och andra som utövar offentligrättslig verksamhet är endast i begränsad utsträckning legislativt reglerad och vilar i huvudsak på oskriven rätt. De regler som tillämpas av domstolarna vilar emellertid på grundsatser som i allt väsentligt är analoga med de privaträttsliga principer som gäller för enskilda personer.⁹¹

Enligt den rättspraxis som utbildats av Conseil d'Etat svarar staten för ämbets- och tjänstemäns fel och försummelse i tjänsten (»fautes de service») men däremot icke för deras »privata» handlingar (»fautes personnelles»). Det är här fråga om en distinktion motsvarande den som för det allmänna principalansvarets del följer av kravet att handlingen skall ha företagits »dans l'exercice des fonctions». I doktrinen brukar man tala om »faute détachable ou non détachable de l'exercice des fonctions» eller »de l'acte administrative».⁹² Väsentligen tillämpas samma kriterier för gränsdragningen som då det gäller det privaträttsliga principalansvaret.⁹³ Att tjänstemannen överskridit sina befogenheter, åsidosatt instruktioner, handlat mot givna order eller missbrukat de maktbefogenheter som tjänsten ger honom utesluter icke att »faute de service» kan anses föreligga. Handlingar som har ett i förhållande till tjänsteutövningen helt ovidkommande syfte, t. ex. misshandel av personligt hämdbegär o. l., anses däremot som »fautes personnelles». Enligt nutida praxis kan ansvar inträda även för handlingar som begåtts »à l'occasion du service», därest det föreligger ett närmare orsaksmässigt samband med tjänsten. I princip omfattas dock dylika handlingar icke av statens ansvarighet.^{93a}

I vissa fall krävs enligt praxis att grov oaktsamhet skall ha förelupit (»faute lourde») för att ansvar för staten skall inträda. Detta är bl. a. fallet beträffande polisverksamhet i allmänhet, brandväsen och sjukvård vid allmänna sjukhus.⁹⁴

Det krävs icke, att den skadelidande kan påvisa culpa hos viss bestämd tjänsteman, även anonyma fel — »fautes du service» till skillnad från »fautes de service» — kan medföra skadeståndsansvar för det allmänna.

Skadeståndsansvar inträder icke för s. k. »actes de gouvernement». Hit räknas den lagstiftande verksamheten, diplomatiska handlingar, krigshandlingar och åtgärder i allmänna krissituationer, t. ex. ingripanden mot epidemier. Fel i den dömande verksamheten — vartill i detta hänseende räknas även verksamhet som handhaves av »la police judiciaire» — kan i princip icke heller ge upphov till ansvar för det allmänna. Genom lagstiftning år 1933 infördes emellertid speciella procedurregler (»prise à partie») enligt vilka den enskilde kunde rikta ersättningsanspråk mot vissa domare (»magistrats») för grövre fel i den dömande verksamheten, och genom denna lagstiftning infördes också ett subsidiärt ansvar för staten.

Speciallagstiftning gäller även för bl. a. post- och telegrafverksamheten, enligt vilken statens ansvar för skador som vållas i dylik verksamhet är starkt inskränkt.

Vad ovan sagts har avseende å statens ansvar för skador uppkomna i den offentligrättsliga verksamheten i allmänhet (»service administratif», vartill dock icke räknas rättskipningen). Skadeståndstalan mot staten skall i hithörande fall föras inför de administrativa domstolarna. Högsta instans är Conseil d'Etat.

I icke ringa utsträckning regleras emellertid statens ansvarighet av de allmänna

⁹¹ Esmein s. 1012.

⁹² Esmein s. 1023, Waline s. 655.

⁹³ Betr. den omfattande judikatur som utbildats kring begreppen »faute de service» och »faute personnelle», se Waline s. 655 ff; jfr även Esmein s. 1023 ff.

^{93a} Esmein s. 1027 f.

⁹⁴ Mazeaud-Tunc III s. 42.

privaträttsliga reglerna i Code civil, och jurisdiktion tillkommer då de allmänna domstolarna (»tribunaux judiciaires«). Detta gäller i första hand anspråk på ersättning för skador som uppkommit i statens rent privaträttsliga, affärsdrivande verksamhet (»gestion du domaine privé«), d. v. s. verksamhet som kan anses jämställd med enskild.⁹⁵ Vissa mål om expropriation och rekvisition skall även handläggas av allmän domstol. Detsamma gäller generellt beträffande flertalet fall av besittningskränkningar eller intrång i grundläggande enskilda fri- och rättigheter (»libertés publiques«) såsom pressfrihet, yttrandefrihet, frihet att arbeta etc. (»voie de fait«).⁹⁶ Talan om ansvar på grund av fel i den dömande verksamheten (»erreurs judiciaires«) enligt reglerna om »prise à partie« skall också handläggas av allmän domstol. Numera har genom en lag av år 1957 fastslagits, att anspråk på ersättning för skador som uppkommit genom bruk av varje slag av fordon i offentlig verksamhet alltid skall väckas vid de allmänna domstolarna, som härvid har att tillämpa allmänna privaträttsliga regler.

5. Arbetstagares skadeståndsansvar

Det finns icke några lagregler som generellt reglerar arbetstagares skadeståndsansvar. Inom doktrinen synes råda enighet om att en arbetstagare, som i sin tjänst vållar skada, utan inskränkning svarar för skadan enligt den allmänna culparegeln. Detta gäller såväl ansvaret gentemot skadelidande tredje man som regressansvaret gentemot arbetsgivaren, då denne enligt reglerna om principalansvar nödgats utgiva ersättning till tredje man. Rättspraxis ansluter sig även till denna uppfattning.⁹⁷ Det sagda gäller även då fråga är om skada som arbetstagaren direkt tillfogat arbetsgivaren.⁹⁸ I doktrinen har visserligen den uppfattningen blivit företrädd, att regressrätt från arbetsgivaren skulle vara utesluten eller blott skulle kunna utövas i fall av grov vårdslöshet, då skadan i tjänsten vållats av »ouvriers« eller »employés«. Ståndpunkten har dock icke vunnit anslutning i praxis och har av *Mazeaud-Tunc* betecknats som »purement fantaisistes«.⁹⁹

Det må dock anmärkas, att enligt den franska försäkringsavtalslagen av år 1930 (art. 36 tredje stycket) försäkringsgivare som meddelat en arbetsgivare ansvarsförsäkring icke äger utöva regressrätt mot skadevällande arbetstagare (bortsett från fall av »malveillance«).¹⁰⁰

Vidare bör erinras, att enligt art. 66—67 i 1946 års lag om olycksfall i arbete en arbetstagare, som drabbats av olycksfall i arbete genom vållande av arbetskamrat, ej av den skadevällande kan kräva ersättning för skadan, med mindre denne handlat uppsåtligt. Detta skydd har i praxis även utsträcks att gälla arbetstagare hos annan arbetsgivare, då de båda arbetsgivarna driver en verksamhet för gemensam räkning och under enhetlig ledning samt skadan uppkommit i dylik verksamhet.¹⁰¹

Slutligen gäller ett vittgående skydd mot personligt skadeståndsansvar för ämbets- och tjänstemän med avseende å skador som de vållar i tjänsten och för vilka det allmänna bär skadeståndsansvar enligt de regler för vilka redogjorts i det föregående (skada genom »faute de service«). Den skadelidande har i dylikt fall icke möjlighet att rikta ersättningstalan mot den skadevällande. Icke heller kan det allmänna utöva regressrätt mot tjänstemannen, med mindre denne också

⁹⁵ Mazeaud-Tunc III s. 45.

⁹⁶ Mazeaud-Tunc III s. 45 f.

⁹⁷ Esmein s. 920 f, Rodière s. 118 f, Mazeaud-Tunc I s. 988 f och av dessa författare angivna rättsfall.

⁹⁸ Mazeaud-Tunc I s. 962 f och där anmärkta rättsfall.

⁹⁹ Mazeaud-Tunc I s. 989 och i not 4 och 4bis anförda rättsfall.

¹⁰⁰ Mazeaud-Tunc I s. 840, särsk. not 1, och III s. 986 ff.

¹⁰¹ Lalou s. 840.

gjort sig skyldig till »faute personnelle».¹⁰² Skulle en skadelidande s. a. s. av misstag få dom mot tjänstemannen vid allmän domstol (som t. ex. felaktigt bedömt handlingen såsom »faute personnelle») har tjänstemannen återkravs rätt mot det allmänna.¹⁰³ I vissa särskilt reglerade fall bär dock ämbetsmän personligt skadeståndsansvar även för »faute de service». Bl. a. gäller detta domare, som enligt reglerna om »prise à partie» kan göras ansvariga för vissa grövre fel i den dömande verksamheten.¹⁰⁴ Generellt gäller i övrigt, att i de fall då staten på grund av särskilda undantagsbestämmelser icke bär ansvar för »faute de service» av ämbets- eller tjänstemän — såsom beträffande rättsväsendet i allmänhet — vederbörande ämbets- eller tjänsteman icke åtnjuter skydd mot personligt skadeståndsansvar, och i dylika fall kan den skadelidande i allmänhet föra ersättningstalan inför allmän domstol.

Schweiz

1. Allmänt om utomobligatoriskt skadeståndsansvar

De grundläggande bestämmelserna om utomobligatoriskt skadeståndsansvar återfinns i Bundesgesetz über das Obligationenrecht (OR) art. 41—61.

Det inledande stadgandet i art. 41 första stycket innehåller en allmän culpapregel enligt vilken envar som rättsstridigt tillfogar annan skada, vare sig uppsåtligen eller av vårdslöshet, är skyldig att ersätta skadan. I andra stycket stadgas skyldighet för den som uppsåtligen tillfogar annan skada genom förfarande som strider mot goda seder att utge ersättning härför (jfr BGB § 826). Culpaansvar kan inträda även vid underlåtenhet. Det förutsätts härvid ha förelegat en plikt att handla, som dock icke behöver ha kommit till uttryck i skriven lag utan kan härledas ur allmänna grundsatser.

Härjämte innehåller OR vissa bestämmelser om skärpt skadeståndsansvar i form av s. k. »Kausalhaftung». I art. 55 upptages en bestämmelse om principalansvar, enligt vilken en principal (»Geschäftsherr») svarar för skador som hans anställda eller arbetare orsakar i tjänsten, såframt han ej visar att han iakttagit all av omständigheterna påkallad aktsamhet till avvärjande av skada av ifrågavarande art eller att skadan skulle ha inträffat, även om han iakttagit dylik aktsamhet. Liknande ersättningsskyldighet stadgas i art. 56 för innehavare av djur med avseende å skada som djuret orsakar. En betydelsefull regel om objektivi ansvar återfinns i art. 58 som stadgar ansvar, s. k. »Werkhaftung», för ägare av byggnad eller annan anläggning (»Werk») med avseende å skada som uppkommer till följd av byggnadens eller anläggningens felaktiga uppförande eller konstruktion eller dess bristfälliga underhåll. En art av objektivi ansvar representerar även bestämmelsen i art. 54, enligt vilken otillräkneliga (»urteilsunfähige») personer kan efter skälighetsprövning åläggas att helt eller delvis ersätta skada som de orsakar, ehuru de enligt stadgandet i Zivilgesetzbuch (ZGB) art. 18 i princip icke är rättsligt ansvariga för sina handlingar.¹

I övrigt innehåller kapitlet delvis detaljerade regler om uppskattning av skadan och om skadeståndets beräkning, om verkan av skadelidandes medverkan, om ersättningsgill skada i vissa fall, om solidariskt ansvar för flera ansvariga och om

¹⁰² Mazeaud-Tunc III s. 13 ff. Mazeaud kritiserar dock detta system och framhåller de olägenheter i skilda hänseenden det medför för den skadelidande.

¹⁰³ Mazeaud-Tunc III ss. 14 och 27.

¹⁰⁴ Mazeaud-Tunc III s. 27; jfr ovan s. 47.

¹ Se ang. barns skadeståndsansvar SOU 1963: 33 s. 70 f.

den inbördes fördelningen av ansvaret dem emellan samt om ämbets- och tjänstemäns skadeståndsansvar (se härom nedan under 4. och 5.).

Av särskilt intresse är bestämmelsen i OR 43, enligt vilken det skall ankomma på domaren att i det särskilda fallet utmäta skadeståndets storlek på grundval av en diskretionär prövning under hänsynstagande till såväl omständigheterna i allmänhet (»die Umstände») som graden av den skadeståndsskyldiges vållande (»die Grösse des Verschuldens»). Detta stadgande ger en vidsträckt möjlighet för domstolarna att jämka betungande skadestånd — bl. a. tages i praxis hänsyn till parternas ekonomiska och sociala förhållanden.² Bestämmelsen kompletteras av ett stadgande i OR 44 andra stycket, enligt vilket rätten, därest den skadeståndsskyldige skulle försättas i nödläge genom utgivande av fullt skadestånd och icke handlat uppsåtligen eller grovt vårdslöst, kan nedsätta skadeståndet. Detta stadgande kan tillämpas även vid olika former av »Kausalhaftung». Även jämkningsregeln i art. 43 torde kunna vinna tillämpning vid »Kausalhaftung», men härvid ifrågakommer icke direkt hänsynstagande till graden av vållande, eftersom vållande icke utgör någon förutsättning för dylikt ansvar. En nedsättning av ansvaret under hänsynstagande till omständigheterna i övrigt torde däremot kunna ifrågakomma, och härvid lär exempelvis vid principalansvar enl. OR 55 graden av vållande hos den skadevällande kunna beaktas vid bestämmande av jämkningsgraden.³

Medvållande på den skadelidandes sida kan enligt art. 44 första stycket vid såväl culpaansvar som »Kausalhaftung» föranleda jämkning av skadeståndet. Helt bortfall av skadeståndsansvaret på grund av medvållande (»jämkning till noll») anses emellertid liksom i fransk rätt kunna ifrågakomma endast därest den skadelidandes eget handlande är att uppfatta som den exklusiva skadeorsaken och sålunda bryter kausalsammanhanget mellan den »skadevällandes» handlande och skadan.⁴

I princip är all ekonomisk skada ersättningsgill, således även direkt tillfogad allmän förmögenhetsskada.⁵ Ersättning utgår dock endast till den som omedelbart drabbats av skadan, och s. k. medelbart tillfogad skada ersätts ej annat än i vissa i lagen angivna undantagsfall, t. ex. då det gäller efterlevandes krav på ersättning för minskat underhåll (OR 45 tredje stycket).⁶

Ideell skada ersätts endast i de fall lagen anger (ZGB 28), och ersättning utgår då i form av s. k. »Genugtuung». Ersättning kan utgå exempelvis vid intrång i namnrätt (ZGB 29). Det viktigaste stadgandet återfinns i OR 47, enligt vilket »Genugtuung» kan tillerkännas den som lidit kroppsskada eller vid dödsfall den dödades anhöriga.⁷ Ersättning för personligt lidande i form av »Genugtuung» kan även utgå vid intrång i rättigheter av personlig natur (»persönliche Verhältnisse») — exempelvis vid ärekränkning — enligt uttryckligt stadgande i OR 49. Ersättning för ideell skada torde enligt modern praxis kunna utgå vid såväl culpaansvar som objektivt ansvar, utom i fall då avvikande reglering skett genom speciallagstiftning.⁸

Vid sidan av skadeståndsbestämmelserna i OR finns skadeståndsrättslig speciallagstiftning om objektivt ansvar, s. k. »Gefährdungshaftung», för särskilda verksamhetsområden. Dylik lagstiftning finns bl. a. beträffande järnvägs- och biltrafiken, sjö- och luftfarten samt för elektriska anläggningar och atomenergianläggningar. Utmärkande för dessa olika former av »Gefährdungshaftung» är att

² Se närmare Oftinger I s. 245 ff.

³ Oftinger I s. 235 f; Guhl s. 73.

⁴ Oftinger I s. 137 ff.

⁵ Oftinger I s. 40 f.

⁶ Se härom närmare Oftinger I s. 205 ff.

⁷ Ang. begreppet »Angehörige», se Oftinger I s. 259 f.

⁸ Oftinger I s. 262.

reglerna om skärpt ansvar på dessa områden anknyter till de speciella faror och risker som är förbundna med verksamheten; det är m. a. o. fråga om ansvar för farlig verksamhet. Endast såtillvida intager denna lagstiftning en särställning i förhållande till »gewöhnliche Kausalhaftung». Det föreligger icke i övrigt generellt sådana principiella skillnader i avseende å ansvarsreglernas utformning vid »Kausalhaftung», resp. »Gefährdungshaftung», att det i systematiskt hänseende finns skäl att göra skillnad mellan dessa båda typer av objektivt ansvar.⁹

Utöver speciella regressregler i de olika bestämmelserna om »Kausalhaftung» innehåller OR en allmän bestämmelse i art. 50 om att, då flera svarar solidariskt för samma skada på grund av vållande, ansvaret dem emellan skall slutligen fördelas på grundval av en skälighetsprövning (enligt ZGB art. 4 efter »rätt och billighet»). Vidare skall enligt art. 51 vid sammanträffande av culpaansvar och objektivt ansvar den som svarar på grund av vållande i regel slutligen bära hela skadan i förhållande till den som svarar oberoende av eget vållande.

Slutligen må nämnas, att även ZGB innehåller vissa regler om utomobligatoriskt skadeståndsansvar. Här må blott nämnas stadgandet i art. 333 om ansvar i vissa fall för »familjeöverhuvud» (»Familienhaupt») med avseende å skador som orsakas av omyndig eller sinnessjuk medlem av hans hushåll (»Hausgenosse»).

2. Principalansvar enligt OR art. 55

Stadgandet i OR 55 första stycket har följande lydelse:

»Der Geschäftsherr haftet für den Schaden, den seine Angestellten oder Arbeiter in Ausübung ihrer dienstlichen oder geschäftlichen Verrichtungen verursacht haben, wenn er nicht nachweist, dass er alle nach den Umständen gebotene Sorgfalt angewendet habe, um einen Schaden dieser Art zu verhüten, oder dass der Schaden auch bei Anwendung dieser Sorgfalt eingetreten wäre».

Bestämmelsen uppfattades tidigare såsom ett på culpa-regeln byggt presumtionsansvar, d. v. s. ett ansvar för eget vållande med omkastad bevisbörda. Numera uppfattas stadgandet emellertid såsom en form av »Kausalhaftung», d. v. s. ett objektivt ansvar för annans handlande med särskilda »Befreiungsgründe». Dessa är dock icke på sådant sätt anknutna till det allmänna culpabegreppet, att man kan tala om exculpationsmöjlighet i vanlig mening. Under det att vid presumtionsansvar — sådant det framträder t. ex. i den tyska rätten i BGB § 831 — grunden till ansvaret är egen culpa och den presumerat ansvarige går fri från ansvar, om han visar sig ej ha varit vållande till skadan, kan vid »Kausalhaftung» enligt OR 55 vederbörande ådraga sig ansvar även om han fullgjort exculpationsbevisning i denna mening. OR 55 rör sig nämligen med en aktsamhetsnorm som är strängare än den allmänna culpa-regeln och som har ett mer objektiviserat innehåll. Ansvar enligt OR 55 kan således inträda inom gränsområdet mellan »icke-vållande» (»Un-Schuld») och »objektivt bristande aktsamhet» (»objektive Un-Sorgfalt»)¹⁰ Det sagda innebär bl. a. att — till skillnad mot vad som gäller beträffande presumtionsansvaret i tysk rätt enligt BGB § 831 — även en otillräknelig person i princip kan drabbas av principalansvar enligt OR 55. Uppfattningen om ansvarets karaktär av »Kausalhaftung» i denna mening synes ha brutit igenom i schweizisk doktrin och praxis i början av detta århundrade. Tidigare uppfattade man principalansvaret som ett på culpa byggt presumtionsansvar i traditionell mening.¹¹

⁹ Oftinger I s. 12 ff samt II s. 1 ff. Oftinger använder beteckningen »Kausalhaftung» för alla former av objektivt ansvar men skiljer inom detta område terminologiskt mellan »gewöhnliche Kausalhaftung» och »Gefährdungshaftung».

¹⁰ Oftinger II s. 97.

¹¹ Oftinger ib.

Ansvarets förutsättningar

För att principalansvar enligt OR 55 skall inträda uppställs till en början tre förutsättningar: 1:o den ansvarige principalen skall intaga ställning såsom »Geschäftsherr» i förhållande till annan person, vilken i sin tur skall vara att anse såsom principalens medhjälpare, »Hilfsperson»; 2:o skadan skall ha orsakats av medhjälparen; 3:o denne skall därvid ha handlat »i tjänsten».

»Geschäftsherr-Hilfsperson». Stadgandet i art. 1384 i den franska Code civil om ansvar för »maitres et commettants» för skador vållade av deras »domestiques et préposés» har stått som mönster för OR 55 (förutvarande OR 62). I princip gäller också samma kriterier som i fransk rätt för avgörande av om »Geschäftsherr-Hilfsperson»-förhållande föreligger.¹² Varje tillfälligt eller bestående förhållande mellan två personer, så beskaffat att det ger den ene rätt och möjlighet att utnyttja den andre för tillgodoseende av sina egna syften (»Zwecke») och att den förre därvid är överordnad den senare, konstituerar i princip ett dylikt förhållande.¹³ Subordinationsförhållandet är liksom i fransk rätt det avgörande kriteriet. Detta sägs i doktrinen sammanhånga med att grunden till ansvaret väsentligen utgör antagandet, att principalen åsidosatt en aktsamhetsplikt, vilken framförallt består i en skyldighet att undervisa, kontrollera och övervaka den han anlitat att fullgöra uppgifter för sin egen räkning, och en dylik övervakning kan komma till stånd endast om ett faktiskt subordinationsförhållande föreligger.¹⁴

Det ankommer i enlighet härmed icke på arten av rättsförhållandet mellan principalen och medhjälparen, huruvida stadgandet kan tillämpas. I första hand ifrågakommer att tillämpa OR 55 vid tjänsteavtal, men även i uppdragsförhållanden kan bestämmelsen bli tillämplig, om ett subordinationsförhållande faktiskt råder. Kravet på subordination upprätthålls emellertid strängt, och vid t. ex. agenturförhållande eller arbetsbeting antages principalansvar i regel ej kunna inträda. Självständiga företagare faller utanför tillämpningsområdet. Så t. ex. kan — till skillnad mot vad som gäller enligt tysk rätt — den som anlitar en advokat regelmässigt icke drabbas av principalansvar för skada som advokaten orsakar under uppdragets utförande. Likaledes saknas det erforderliga subordinationsförhållandet mellan en byggherre och byggmästaren eller arkitekten. Detsamma gäller beträffande förhållandet mellan mäklare och kommissionär samt deras huvudmän, och i det inbördes förhållandet mellan delägare i handelsbolag och enkla bolag föreligger ej heller erforderlig subordination.¹⁵ Även i ett tjänsteavtal kan det erforderliga subordinationsförhållandet saknas, om nämligen beroendeförhållandet mellan avtalsparterna är rent formellt. Det antages på dessa grunder att vid s. k. »Freie Dienste» varom talas i OR 361 — dvs. då någon anlitar annan för utförande av uppgifter som förutsätter särskild vetenskaplig eller konstnärlig utbildning — principalansvar enligt OR 55 icke kan inträda. Härutinnan är man sålunda i schweizisk rätt mer restriktiv än t. ex. i fransk rätt.¹⁶ Som exempel på gränsfall, där det torde bli beroende på omständigheterna i det enskilda fallet huruvida erforderligt subordinationsförhållande föreligger, kan nämnas att skada orsakas av s. k. hemarbetare eller handelsagenter (»Handelsvertreter») eller av (amatör-)idrottsmän som engageras inom ramen för en affärsmässig verksamhet att göra en uppvisning o. s. v. Finnes principalansvar i hithörande fall kunna inträda, har dock domstolen att, vid bedömande av vilka krav som kan ställas på principalen, taga tillbörlig hänsyn

¹² Oftinger II s. 100 och 131 not 152.

¹³ Oftinger II s. 132.

¹⁴ Oftinger ib.

¹⁵ Oftinger II s. 135.

¹⁶ Oftinger II s. 134 med not 163 och där anmärkta rättsfall.

till den relativa självständighet, med vilken den anlitade haft att fullgöra sitt uppdrag. Spörsmålet blir aktuellt, när det gäller bedömningen av principalens »Entlastungsbeweis», d. v. s. bevisning om att han visat tillbörlig aktsamhet.¹⁷

Det är icke nödvändigt, att avtal föreligger mellan principalen och medhjälparen eller att ett föreliggande avtal är giltigt. Även i rent familjerättsliga förhållanden kan stadgandet bli tillämpligt, t. ex. då föräldrar använder sina barn att fullgöra uppgifter för deras räkning. Dock antages det, att en hustru icke kan vara »Hilfsperson» i förhållande till sin man, såvida hon icke direkt anställts i hans verksamhet. Detta anses följa av den nutida uppfattningen om den äktenskapliga gemenskapens väsen.¹⁸ Vad här i övrigt sagts om stadgandets tillämpning i förhållandet mellan familjemedlemmar innebär, att OR 55 och det tidigare berörda stadgandet i ZGB 333 kan bli på en gång tillämpliga. Konkurrens torde vara tillåten, och den skadelidande kan grunda sitt anspråk på vilketdera av stadgandena han finner förmånligast.

I förekommande gränsfall kan det vara av betydelse, huruvida uppdragsgivaren besitter erforderliga kvalifikationer att utöva den ledning och uppsikt över arbetet som karakteriserar subordinationsförhållandet. Är fråga om uppgifter som kräver speciella kvalifikationer vilka huvudmannen själv ej besitter, kan detta bli ett indicium på att subordinationsförhållande icke föreligger. Inom ramen för ett bestående tjänsteavtal spelar synpunkten likväl icke någon roll, eftersom principalen i kraft av avtalet dock har rättsliga befogenheter att leda och övervaka arbetet. Det är överhuvud fråga om ett subordinationsförhållande i allmän bemärkelse, och det förutsätts icke, att principalen skall ha rätt eller faktiska möjligheter att övervaka medhjälparen i varje detalj.¹⁹

Liksom i fransk rätt anses subordinationsförhållande bestå även om principalen för utövande av övervakning och kontroll använder sig av medhjälpare, d. v. s. drifts- och arbetsledare. Man talar här om »Hierarchie von Unterordnungsverhältnissen».²⁰ Även dessa befattningshavare i högre ställning anses i princip såsom »Hilfspersonen» och kan ådraga principalen ansvar enligt OR 55. De kan där emot icke själva drabbas av principalansvar. Någon motsvarighet till BGB § 831 andra stycket finns ej.

Vid utlåning av arbetskraft gäller på samma sätt som i fransk och tysk rätt, att avgörande för vilkendera av arbetsgivarna som drabbas av ansvaret blir, vilken av dem som vid skadetillfället faktiskt ägde rätt och möjlighet att utöva arbetsledning och kontroll. Det torde emellertid icke vara uteslutet, att de båda behandlas som Geschäftsherr och ådrager sig solidariskt ansvar.²¹

Arten av de uppgifter som anförtrotts medhjälparen är i princip utan betydelse. Det kan vara fråga om faktiskt handlande eller rättsligt. Även då medhjälparen handlar i kraft av uttrycklig fullmakt kan principalansvar inträda. Det behöver icke vara fråga om yrkesmässig eller över huvud affärsmässig (»geschäftlich») verksamhet. Ansvar inträder även i rent privata förhållanden, t. ex. då skada uppkommit under husligt arbete eller orsakats av någon som man anlitat för rena förströelseändamål.²² Huruvida betalning skall utgå för arbetet eller icke, saknar ävenledes betydelse.²³

Skadan skall ha orsakats av medhjälparen. Lagen föreskriver blott, att »die

¹⁷ Se härom nedan s. 55 f.

¹⁸ Oftinger II s. 138.

¹⁹ Oftinger II s. 138 f.

²⁰ Oftinger II s. 139.

²¹ Oftinger II s. 140 f.

²² Oftinger ib.

²³ Oftinger II s. 134 f.

Hilfsperson» skall ha orsakat (»verursacht») skadan. Det förutsätts dock, att handlandet varit rättsstridigt.²⁴ Det skall m. a. o. i objektiv mening föreligga en »unerlaubte Handlung». Det krävs däremot icke, att medhjälparens handlande — eller underlåtenhet — kan tillräknas honom såsom vållande (»Verschulden»).²⁵ Härutinnan råder överensstämmelse med den tyska rätten (varemot i fransk rätt vållande av medhjälparen är en förutsättning för ansvar). Att medhjälparen på grund av omyndighet eller sinnessjukdom ej själv kan göras ansvarig för skadan hindrar således ej, att principalen ådrager sig ansvar. Föreligger vållande hos medhjälparen, röner principalens ansvarighet icke i och för sig inverkan av huruvida vållandet är grovt eller om medhjälparen t. o. m. handlat uppsåtligen.²⁶ Däremot kan principalen erhålla jämkning av ansvaret enligt OR 43 under hänsynstagande till graden av vållande hos medhjälparen (jfr ovan s. 50). Frågan om medhjälparens vållande blir också av betydelse för principalens regressrätt (se härom i det följande). Indirekt kan spörsmålet också få betydelse för principalens möjligheter att föra »Entlastungsbeweis». Har medhjälparen förfarit grovt vårdslöst eller uppsåtligen, ligger det närmare till hands att antaga, att principalen icke brustit i sin aktsambetsplikt.

Det hör i detta sammanhang anmärkas, att även anonymt orsakande av skada kan medföra ansvar för principalen. Att någon bestämd medhjälpare icke kan utpekas är icke av betydelse, därest det står klart att skadan måste ha orsakats av någon av principalens »Hilfspersonen».²⁷

Handlande i tjänsten. Ansvar inträder blott för skador som medhjälparna vållat »in Ausübung ihrer dienstlichen oder geschäftlichen Verrichtungen». Det krävs ett funktionellt samband mellan den skadegörande handlingen och tjänste- eller uppdragsförhållandet — eller rättare sagt de uppgifter för vilka medhjälparen anlitas. Handlingar som denne utför helt för egen räkning medför icke ansvar för principalen, även om de skett under arbetstid och också i övrigt står i orsaksmässigt samband med tjänsten. Man talar i dylikt fall om handlingar »bei Gelegenheit (i motsats till Ausübung) — — — der Verrichtungen» (jfr för den franska rättens del uttrycket »à l'occasion des fonctions»). I princip förutsätts, att medhjälparen vid skadetillfället var verksam för principalens räkning, men det är icke nödvändigt, att själva den skadegörande handlingen utgjorde ett led i sådan verksamhet. Så t. ex. har i praxis ansvar ålagts, då en arbetare genom rökning under arbetstid orsakat eldsvåda. Skada som vållas under arbetspauser har däremot i regel icke medfört ansvar för arbetsgivaren.²⁸ Kravet på funktionellt samband med tjänsten — som synes gå betydligt längre än i fransk rätt — medför vidare, att exempelvis stöld eller förfalskning som arbetstagaren begår under sin tjänsteutövning åtminstone i vissa fall i praxis ansetts icke kunna ådraga principalen ansvarighet. Och givetvis inträder icke principalansvar för skador uppkomna under s. k. »Schwarzfahrten» med arbetsgivaren tillhörigt fordon.²⁹

Att medhjälparen går utöver sina åligganden eller att han utför dessa på ett oriktigt sätt eller överskrider sina befogenheter innebär icke, att han ej anses ha handlat i tjänsten. Tvärtom är det just för dylika fall av felaktigt handlande från medhjälparens sida om principalansvaret har sin största praktiska betydelse.

²⁴ Oftinger II s. 149.

²⁵ Oftinger II s. 147 f.

²⁶ Oftinger II s. 148. Kravet att handlingen skall ha skett i tjänsten medför dock begränsningar i detta hänseende, se vidare i det följande.

²⁷ Oftinger II s. 142.

²⁸ Oftinger II s. 145 not 231.

²⁹ Oftinger II s. 145. Se vidare i not 231 anmärkta rättsfall.

Men sambandet mellan den skadegörande handlingen och principalens verksamhet skall vara så beskaffat, att medhjälparens åtgöranden framstår som »das Geschäft des Geschäftsherrn», medhjälparens felaktiga handlande (»Ver-sagen») skall framstå som en brist i själva verksamheten (»Mangel des Betriebs».³⁰

Bevisbördan för att nu angivna ansvarighetsrekvisit är uppfyllda åvilar den skadelidande.

»Befreiungsgründe». Även om nu angivna förutsättningar är uppfyllda kan principalen undgå ansvar om han lyckas föra »Entlastungsbeweis» i något av de av lagen föreskrivna hänseendena.

Lagen nämner först det fallet att principalen visar att han iakttagit all efter omständigheterna påkallad aktsamhet till avvärjande av skada av ifrågavarande art.

I första hand gäller det för principalen att visa, att han icke brustit åt tillbörlig aktsamhet genom underlåtenhet att vidtaga förebyggande åtgärder, t. ex. genom att ge medhjälparen erforderliga anvisningar beträffande dennes åligganden. Men i praxis tillämpas OR 55 också i de likväl mera sällsynta fall, då principalen genom en positiv handling bidragit till skadan och hans handlande måste anses innefatta ett åsidosättande av erforderlig aktsamhet.³¹ Så kan vara fallet, då en arbetsgivare organiserat verksamheten på ett icke ändamålsenligt sätt — t. ex. genom en felaktig kompetensfördelning, då materiel och verktyg som principalen ställt till förfogande icke är beskaffade på lämpligt sätt eller då principalen anlitar en arbetare för uppgifter som denne uppenbarligen icke är vuxen eller föranleder att en arbetare blir överansträngd. I flertalet hithörande fall torde emellertid principalen bli ansvarig på grund av eget vållande. Som tidigare nämnts är emellertid aktsamhetskravet i OR 55 strängare än enligt den allmänna culpa-regeln, och i vissa fall av medverkan genom positivt handlande från principalens sida kan således en tillämpning av OR 55 ifrågakomma, ehuru principalens handlande icke kan stämpas såsom vållande.³²

Lagen förutsätter, att kraven kan variera från fall till fall — principalen skall ha iakttagit en »efter omständigheterna» påkallad aktsamhet. Att närmare ange, vilka omständigheter som kommer i betraktande, låter sig ej göra. Allmänt kan sägas, att ju viktigare eller farligare de medhjälparen anförtrodda uppgifterna är, desto mer kräver man av principalen.³³ I främsta rummet har principalen att visa tillbörlig omsorg i tre hänseenden: ifråga om val av medhjälpare (cura in eligendo), i fråga om instruktion och undervisning av denne (cura in instruendo) samt beträffande övervakning av medhjälparen (cura in custodiendo). Det är härvid fråga om en rent objektiv bedömning. Subjektiva förhållanden på principalens sida kommer ej i betraktande. Icke heller är det tillfyllest, att principalen iakttagit vad som är allmänt brukligt i liknande fall eller att i offentlighetslig ordning meddelade föreskrifter följts.³⁴ I fråga om kravet på instruktion och övervakning blir det helt beroende på arbetets art i det enskilda fallet och medhjälparens erfarenhet och kvalifikationer hur långt man skall sträcka sig, i vad mån skriftliga anvisningar varit erforderliga och fortgående övervakning varit påkallad o. s. v.

I detta sammanhang bör anmärkas, att då en arbetsgivare för instruktion och övervakning använder sig av medhjälpare, d. v. s. drifts- och arbetsledare, dessas (presumerade) försummelse i detta hänseende strikt tillräknas principalen. Denne går ej fri från ansvar genom att visa, att han själv iakttagit erforderlig

³⁰ Oftinger II s. 146 f.

³¹ Oftinger II s. 153 f.

³² Oftinger II s. 156.

³³ Oftinger II s. 158.

³⁴ Oftinger II s. 164, jfr s. 46 f.

omsorg vid val, instruktion och övervakning av arbetsledaren. Han måste även visa, att denne i sin tur visat tillbörlig aktsamhet i avseende å ledningen och övervakningen av den underordnade arbetare som orsakat skadan. (Här möter det från tysk rätt kända problemet rörande »dezentralisierter Entlastungsbeweis», som sålunda i schweizisk rätt synes ha fått en generell och entydig lösning.)³⁵

Ehuru aktsamhetskravet sätts högt och principalen i princip skall visa att han i alla avseenden iakttagit tillbörlig omsorg, uppvisar praxis åtskilliga exempel på att principalen gått fri från ansvar. Man håller trots allt kraven inom rimliga gränser och räknar endast med åtgärder som principalen förnuftigtvis bort vidtaga (eller underlåta).³⁶ Ur praxis må nämnas, att en lantbrukare som använt en 13-åring som kyrkarl ej ansågs ha åsidosatt nödig aktsamhet genom att överlämna en dylik syssla åt en så ung person (BGE 55 II 434). Och i ett fall gick en målarmästare fri från ansvar för brandskada, som en av hans medhjälpare orsakat under det han var sysselsatt med att avlägsna gammal färg med blåslampa. Det rörde sig om en erfaren arbetare och en »anspruchlose Aufgabe» (BGE 80 II 251).³⁷

I andra hand kan principalen undgå ansvar, om han visar att den bristande aktsamhet han må ha ådagalagt likväl icke stått i orsaksmässigt samband med skadan, d. v. s. att skadan skulle ha inträffat, även om han iakttagit erforderlig omsorg. Som exempel på fall då motbevisning i detta hänseende kan nämnas, att principalen anlitat en allför ung person att föra ett fordon och föraren vållat en skada. Även om principalen ej kan göra gällande, att han visat »cura in eligendo» kan han gå fri från ansvar, om han kan visa att olyckan med säkerhet skulle ha inträffat även därest han anlitat en äldre och erfaren person såsom förare. Däremot är det icke tillfyllest, att principalen påvisar att skadan skulle ha inträffat av honom ovidkommande orsaker. Man rör sig s. a. s. endast inom ramen för det förutsatta orsakssammanhanget mellan medhjälparens handlande och skadan.³⁸

Regressrätt. I OR 55 andra stycket upptages en regressbestämmelse, enligt vilken principalen har full regressrätt mot medhjälparen, därest denne själv är ansvarig för skadan (»Schadenersatzpflichtig»). För att regressrätt skall kunna utövas förutsätts m. a. o., att medhjälparens handlande kan tillräknas honom såsom vållande och att han kan göras ansvarig enligt den allmänna culparegeln i OR 41. Regressrätten anses ha karaktären av subrogationsrätt,³⁹ vilket sannolikt innebär, att medhjälparen kan komma i åtnjutande av reduktion av skadeståndet enligt OR 43 i samma utsträckning som han kunnat få en dylik nedsättning i förhållande till den skadelidande. Givetvis kan medhjälparen åberopa eget vållande hos principalen och därigenom helt eller delvis undgå regressansvar men han måste själv styrka vållande. I dylikt fall blir den allmänna fördelningsregeln i OR 50 andra stycket tillämplig.

³⁵ Oftinger II s. 158 f med not 303. Jfr ovan s. 23 f.

³⁶ Oftinger II s. 156 och i not 288 anslutna rättsfall.

³⁷ Rättsfallen återgivna av Oftinger II s. 167 och 170.

³⁸ Oftinger II s. 175. — Oftinger kritiserar den ifrågavarande bestämmelsen, som han icke anser ha något utrymme vid sidan av den första »Befreiungsgrund». Stadgandet synes emellertid ha sin väsentliga betydelse i processuellt hänseende, i det att bevisbördan för kausalsammanhanget mellan skadan och (det presumerade) vållandet på principalens sida, som utgör grunden för hans ansvarighet, genom stadgandet överflyttas på principalen. Att i materiellt hänseende ett orsakssammanhang skall föreligga för att ansvar skall inträda förutsätter även Oftinger, men han behandlar denna fråga i samband med den första »Befreiungsgrund» utan att beröra det rent processuella bevisbördeproblemet, se s. 158.

³⁹ Oftinger II s. 177.

Skador som arbetstagare vållar varandra

OR 55 är i princip tillämplig även i avseende å skada som drabbar principalens egna arbetstagare. Arbetsgivarens ansvarighet i dessa fall är emellertid underkastad väsentliga begränsningar i kraft av den schweiziska »Kranken- und Unfallversicherungsgesetz» av år 1911, KUVG, vilken närmast motsvarar vår yrkesskadeförsäkring och ålägger arbetsgivare inom vissa verksamhetsområden obligatorisk försäkringsplikt beträffande olycksfall i arbete och vissa yrkessjukdomar. Lagen reglerar även viss frivillig olycksfallsförsäkring. Enligt KUVG art. 129 andra stycket kan en skadelidande arbetstagare som äger rätt till försäkringsersättning — vid dödsfall dennes anhöriga — väcka talan mot arbetsgivaren om supplerande ersättning enligt skadeståndsrättsliga regler endast om arbetsgivaren själv vållat skadan uppsåtligen eller av grov vårdslöshet. Vållande hos arbetstagare tillräknas icke arbetsgivaren; denne skall personligen — när det gäller juridiska personer befattningshavare som intager organställning — ha handlat uppsåtligen eller grovt vårdslöst. Bevisbördan härutinnan åvilar den skadelidande arbetstagaren; regeln i OR 55 om omkastad bevisbördan gäller ej. Begränsningen av arbetsgivaransvaret gäller endast sådan skada som omfattas av KUVGs ersättningsbestämmelser, vilket främst innebär att den skadelidandes anspråk på »Genugtuung» för icke-ekonomisk skada följer allmänna regler. Här kan alltså arbetsgivaren ådraga sig ansvar enligt OR 55. Arbetsgivaren är skyddad enligt berörda regler även då han är ansvarig för skadan på objektiv grund enligt speciallagstiftning om »Gefährdungshaftung». Arbetsgivaren åtnjuter slutligen skydd enligt enahanda regler jämväl mot regressanspråk från försäkringsanstalten (som eljest i princip har full regressrätt mot den som svarar för skadan; beträffande arbetstagares ansvarighet i hithörande fall, se nedan under 5).

En förutsättning för att arbetsgivaren skall komma i åtnjutande av dessa begränsningar i ansvarigheten är, att han till fullo eller, vid frivillig olycksfallsförsäkring, till minst hälften erlagt premierna för försäkringen.

Förhållandet till inomobligatoriskt skadeståndsansvar

För kontraktförhållanden stadgas i OR 101 ett i princip oinskränkt principalansvar. En kontraktspart svarar sålunda gentemot sin medpart för skador som orsakas av medhjälpare vilka han anlitar vid uppfyllande av kontraktet eller vid utövande av sina kontraktsenliga befogenheter. Ansvar antages inträda även för självständiga medhjälpare.⁴⁰ Principalen kan ej undgå ansvar genom att föra »Entlastungsbeweis». I princip förutsätts culpa hos medhjälparen. Principalen svarar för varje handlande av medhjälparen, som skolat ådraga honom ansvarighet — enligt de allmänna kontraktsrättsliga ansvarsreglerna i OR 97 ff — därest han själv utfört handlingen.⁴¹

Det kontraktsrättsliga principalansvaret har i schweizisk rätt ett mera begränsat tillämpningsområde i gränsområdet till utomobligatoriska förhållanden än i tysk rätt. Sålunda antages kontraktregler bli tillämpliga vid åsidosättande av biförpliktelse endast om det råder ett närmare samband mellan huvudförpliktelsen och skadan.⁴² Kontraktсанalogier av den typ som både i svensk och tysk rätt (>faktische Vertragsverhältnisse») utnyttjats för att utvidga området för inomobligatoriskt principalansvar synes icke ifrågakomma. Icke heller tillämpas inomobligatoriska regler vid culpa in contrahendo.

⁴⁰ Bengtsson I s. 72 och i not 2 gjorda hänvisningar.

⁴¹ Oftinger II s. 112 och särsk. not 71.

⁴² Bengtsson I s. 75.

I princip anses inom det kontraktsrättsliga området råda konkurrens mellan inom- och utomobligatoriska ansvarsregler.⁴³ En tillämpning av utomobligatoriska regler anses utesluten blott om det är uppenbart att lagstiftaren avsett att de kontraktsrättsliga reglerna skall vara exklusivt tillämpliga. I praxis föreligger också exempel på att man i kontraktsförhållanden tillämpat OR 55.⁴⁴

Läget i Schweiz synes sålunda vara ungefärligen detsamma som i Frankrike, såvitt gäller frågan om förhållandet mellan kontraktsrättsligt och utomobligatoriskt principalansvar. Att man icke känt större behov av att, på sätt som skett i Tyskland, utvidga området för det inomobligatoriska ansvaret, torde främst sammanhånga med att OR 55 i allmänhet erbjuder den skadelidande minst lika stora fördelar som de kontraktsrättsliga reglerna.⁴⁵

Passiv identifikation

Schweizisk rätt erkänner passiv identifikation i samma omfattning som aktiv identifikation. Det innebär, att en skadelidande »Geschäftsberr» genom analogisk tillämpning av OR 55 får tåla jämkning av sin rätt till skadestånd av en skadevällande tredje man, därest någon hans medhjälpare, för vars skadegörande handlingar han svarar jämlikt nämnda lagrum, medverkat till skadan genom rättsstridigt handlande i tjänsten. Den skadelidande principalen underkastas presumtionsregeln i OR 55 och kan undgå jämkning av skadeståndet endast genom att föra »Entlastungsbeweis» i de hänseenden som anges i lagrummet.⁴⁶ Intager den skadevällande medhjälparen ställning av organ föreligger däremot ingen exculpationsmöjlighet. Reglerna om ansvar för organ i ZGB 55 resp. specialbestämmelserna i OR för vissa juridiska personer (se härom nedan under 3) vinner analogisk tillämpning.

3. Organansvar

Den schweiziska rätten hyllar liksom tysk och fransk rätt organteorien. Enligt ZGB 55 förpliktar en juridisk persons organ omedelbart den juridiska personen icke blott genom rättshandlingar utan också genom faktiskt handlande. Detta innebär i skadeståndsrättsligt hänseende, att den juridiska personen blir direkt ansvarig för skada som vållas av befattningshavare i organställning och för vilken denne själv är ansvarig, under förutsättning att vederbörande handlar inom ramen för sin organställning, i tjänsten. Uttryckliga skadestandsregler av denna innebörd finns i de delar av OR som reglerar associationsrätten, t. ex. OR 718 tredje stycket beträffande »Aktiengesellschaft», OR 814 fjärde stycket för »Gesellschaft mit beschränkter Haftung», OR 899 tredje stycket för »Genossenschaft» och OR 563 tredje stycket för »Kollektiv- und Kommanditgesellschaft».

I dessa specialbestämmelser talas om skada som vållas (»aus unerlaubten Handlungen») av »eine zur Geschäftsführung oder zur Vertretung befugte Person in Ausübung ihrer geschäftlichen Verrichtungen». Såsom organ uppfattas i första hand den som enligt lag, statuter eller därpå grundade reglementen har att uppfylla »Korporative oder stiftungsmässige Aufgaben», men envar som rent faktiskt utför dylika uppgifter anses intaga organställning.⁴⁷ Det skall dock vara fråga om mera generella befogenheter att företräda den juridiska personen och handla

⁴³ Oftinger I s. 433 ff, Bengtsson I s. 77 ff.

⁴⁴ Bengtsson I s. 77 och det i not 7 anmärkta rättsfallet BGE 26 II 106.

⁴⁵ Bengtsson I s. 75.

⁴⁶ Oftinger I s. 142 f.

⁴⁷ Oftinger II s. 104 f.

för dennas räkning. Att någon erhållit fullmakt att företräda denna inom blott ett starkt begränsat verksamhetsområde är icke tillfyllest.⁴⁸ Reglerna om organansvar äger i princip tillämpning jämväl inom det offentligrättsliga området. Härvid blir de förvaltningsrättsliga organisationsreglerna avgörande för bestämmande av vilka personer som faller inom kretsen av »organ».

För att en befattningshavare skall anses som organ är ej nödvändigt, att han tillhör den högsta ledningen och deltar i den juridiska personens »innere Willensbildung». Även »Geschäftsführer» av olika slag har i praxis räknats hit.⁴⁹

Den som är att anse som organ kan icke samtidigt vara »Hilfsperson» i den meningen att ansvar för den juridiska personen alternativt kan göras gällande enligt regeln om principalansvar i OR 55.⁵⁰

För att ansvar för den juridiska personen skall inträda fordras, att vederbörandes handlande kan tillräknas honom som vållande och att han sålunda personligen kan göras ansvarig för skadan.⁵¹ Härutinnan föreligger en skillnad i förhållande till principalansvaret enligt OR 55, som blott förutsätter objektivt rättsstridigt handlande hos medhjälparen (»Hilfsperson»).

Kravet att befattningshavaren skall ha handlat i tjänsten har i princip samma innebörd som motsvarande rekvisit då det gäller principalansvar enligt OR 55.⁵²

Har befattningshavare i organställning vållat skada i tjänsten, är han personligen ansvarig för skadan och häftar solidariskt med den juridiska personen (ZGB 55 tredje stycket). Den juridiska personen antages ha full regressrätt mot den skadevållande.⁵³

Om skada orsakats gemensamt av organ och »Hilfsperson», anses OR 55 exklusivt tillämplig och konkurrens mellan detta lagrum och OR 41 icke kunna ifrågakomma. OR 55 betraktas som *lex specialis* i förhållande till den allmänna culparegeln.⁵⁴ Den juridiska personens eget vållande — genom dess organ — blir blott att beakta inom ramen för OR 55, d. v. s. som »Zusätzliches Verschulden». Den praktiska betydelsen av att anse konkurrens utesluten i hithörande fall skulle bl. a. kunna ligga däri, att vid en eventuell tillämpning av den allmänna jämningsregeln i OR 43 hänsyn inte kan tagas till graden av vållande hos organmedlemmen. Det har dock icke påträffats belägg för att detta skulle vara rättspraxis ståndpunkt.

4. Statens skadeståndsansvar

De privaträttsliga skadeståndsreglerna kan i princip tillämpas även då det gäller det allmännas skadeståndsansvar. Detta gäller dock endast, såvitt fråga är om av staten (kanton, kommun) bedriven verksamhet som är att jämställa med enskild verksamhet (»gewerbliche Verrichtung»). I dylik verksamhet ådrager sig det allmänna sålunda principalansvar enligt OR 55. Då fråga är om myndig-

⁴⁸ Oftinger II s. 105.

⁴⁹ Såsom organ har i praxis ansetts t. ex. kassör och bokhållare i en mindre bank (BGE 44 II 136/37), flyglärare i en segelflygskola, tillhörig en förening (SJZ 51, 143) och i ett fall t. o. m. chefsmontören vid ett elektricitetsverk (BGE 59 II 431; jfr dock BGE 49 II 94 och BGE 20, 1124 som gällde chefsmaskinisten i ett ångfartygsrederi). Däremot har t. ex. en verkmästare (»Werkführer») vid en fabrik icke ansetts intaga organställning (BGE 56 II 34). — Jfr Oftinger II s. 105.

⁵⁰ Oftinger II s. 104.

⁵¹ Oftinger II s. 108.

⁵² Oftinger II s. 107 f.

⁵³ Oftinger II s. 108.

⁵⁴ Oftinger II s. 109.

hetsutövning — »hoheitliche Befugnisse» — regleras frågan om statens ansvar av offentlighetsregler. Den grundläggande principen är, att det allmänna ådrager sig ansvar för skador som uppkommit vid offentlighetsutövning endast om och i den mån ansvar kan grundas på skriven lag eller sedvanerättsliga normer i edsförbunds- eller kantonalrätten.⁵⁵

Såvitt gäller statlig verksamhet, d. v. s. verksamhet som utövas av edsförbundet som sådant, gäller sedan 1958 en särskild lag om edsförbundets ansvarighet för skada uppkommen under myndighetsutövning.⁵⁶ Enligt denna lag svarar edsförbundet (staten) gentemot skadelidande tredje man för skador som tjänstemännen orsakar i tjänsten, med motsvarande ansvarsbefrielse för den enskilde ämbets- eller tjänstemannen (se nedan under 5). Statens ansvar omfattar varje skada som rättsstridigt tillfogas annan, vare sig vållande kan läggas tjänstemannen till last eller ej. Specialbestämmelser om statsansvar inom särskilda verksamhetsområden tar emellertid över de generella reglerna. Så t. ex. gäller för skador uppkomna i militär verksamhet speciella bestämmelser i kraft av »Militärorganisation der schweizerischen Eidgenossenschaft» (MO).⁵⁷

De kantonala reglerna rörande kantonernas ansvarighet varierar från bestämmelser om generellt »statsansvar» till regler som helt befriar kantonen från allt ansvar för skada uppkommen under myndighetsutövning.⁵⁸ Om och i den mån kantonen icke genom uttryckliga regler påtagit sig ansvarighet, har den skadelidande att hålla sig till den skadevällande ämbets- eller tjänstemannen personligen, vilkens ansvarighet regleras av allmänna regler. Enligt OR 61 kan emellertid tjänstemännens personliga ansvarighet genom kantonalt lagstiftning göras till föremål för specialreglering som avviker från de privaträttsliga skadestandsreglerna.⁵⁹ Möjligheterna att införa dylika specialbestämmelser består oberoende av om kantonen själv påtagit sig ansvar eller ej.

I statlig eller kantonalt (kommunal) verksamhet, som är att jämställa med enskild verksamhet, är som nämnts det allmänna omedelbart underkastat de privaträttsliga skadestandsreglerna. I OR 61 andra stycket stadgas uttryckligen, att tjänstemännens personliga ansvarighet för skador som de orsakar i dylik verksamhet icke kan inskränkas genom kantonalt lagstiftning, och stadgandet anses analogiskt tillämpligt beträffande det allmännas eget ansvar, exempelvis principalansvaret enligt OR 55, som således icke kan inskränkas genom dylik lagstiftning.⁶⁰

Gränsdragningen mellan myndighetsutövning och »privaträttslig» verksamhet synes icke ge upphov till problem i praxis. Området för myndighetsutövning förefaller jämförelsevis vidsträckt. Nämnas må, att verksamheten vid allmänt sjukhus ansetts hänförlig till »hoheitliche Befugnisse» liksom gatubyggnad och gatuunderhåll samt brandväsen.⁶¹ Detsamma gäller det allmänna skolväsendet. Till privaträttslig verksamhet har å andra sidan hänförts driften av gas-, elektricitets- och vattenverk. Äldre praxis har beträffande dylik »blandad verksamhet» varit vacklande, men tendensen har gått i riktning mot att vidga området för »gewerbliche Verrichtung».⁶² Bestämmande för gränsdragningen är i första

⁵⁵ Oftinger II s. 117.

⁵⁶ »Bundesgesetz über die Verantwortlichkeit des Bundes sowie seiner Behördenmitglieder und Beamten vom 14. März 1958.»

⁵⁷ Oftinger II s. 118.

⁵⁸ Oftinger II s. 119 f.

⁵⁹ I kantonen Zürich t. ex. har genom lagstiftning den enskilde tjänstemännens ansvarighet inskränkts, så att han svarar endast för uppsåt och grov culpa. Se härom Oftinger II s. 127.

⁶⁰ Oftinger II s. 121.

⁶¹ Se av Oftinger II s. 129 f anmärkta rättsfall.

⁶² Oftinger II s. 124.

hand verksamhetens art och ändamål och icke under vilka former den bedrivs. Att avgifter upptages för nyttjande av allmän inrättning medför sålunda icke i och för sig, att verksamheten blir att hänföra till »gewerbliche Verrichtung». Å andra sidan blir verksamheten vid ett statligt affärsföretag icke att räkna till myndighetsutövning enbart därför att företaget organiserats och drivs enligt förvaltningsrättsliga grundsatsar.⁶³ Om myndighetsutövning anförtros ett enskilt rättssubjekt, blir verksamheten underkastad offentlighetsrättsliga regler. Bestämmelserna i 1958 års lag har i dylikt fall i praxis ansetts omedelbart tillämpliga på det enskilda organet. Staten (edsförbundet) häftar blott subsidiärt för den händelse ersättning inte står att få hos det enskilda företaget eller organet.⁶⁴ Finnes en verksamhet vara att hänföra till offentlig myndighetsutövning, spelar det i överensstämmelse härmed inte heller någon roll, huruvida i det särskilda fallet den skadevällande är tjänsteman eller kontraktsanställd. Tilläggas må, att den osäkerhet för allmänheten, som följt av de varierande ansvarsreglerna i skilda kantoner beträffande skador vilka uppkommer under myndighetsutövning, lett till att man i praxis i största möjliga omfattning utsträckt tillämpningsområdet för reglerna om »Werkhaftung» i OR 58 och därunder inrymt även anläggningar som nyttjas för utslutande allmänna (»öffentliche») ändamål, t. ex. gator och vägar.⁶⁵

5. Arbetstagares skadeståndsansvar

Icke heller i schweizisk rätt finns några generella bestämmelser om arbetstagares skadeståndsansvar. Behovet av dylika regler är också mindre framträdande än i många andra rättssystem, eftersom de allmänna jämningsreglerna i OR 43 och 44 andra stycket lämnar utrymme för hänsynstagande till omständigheterna i det enskilda fallet vid bestämmande av det personliga skadeståndsansvarets omfattning. I första hand synes graden av vållande beaktas som grund för en lindring av ansvaret, men som tidigare nämnts tar domstolarna även hänsyn till den skadevällandes och den skadelidandes ekonomiska och sociala förhållanden.⁶⁶ Inom denna ram synes den omständigheten att skadan vållats av en arbetstagare i tjänsten kunna vinna beaktande. I litteraturen har dock icke påträffats belägg för att sådana omständigheter uttryckligen åberopats av domstolarna.

I de tidigare berörda fall då arbetstagare vållar varandra skador åtnjuter den skadevällande arbetstagaren ett vittgående skydd mot personligt skadeståndsansvar. Vid olycksfall i arbete som ger rätt till ersättning enligt KUVG och som vållats av arbetstagare (»Angestellte oder Arbeiter») hos den skadades arbetsgivare kan skadeståndsanspråk riktas mot den skadevällande endast om denne handlat uppsåtligen eller grovt vårdslöst (KUVG art. 129). Motsvarande gäller med avseende å försäkringsanstaltens regressrätt gentemot den skadevällande. Arbetstagare åtnjuter sålunda här samma skydd som arbetsgivaren. En förutsättning är dock även i hithörande fall, att arbetsgivaren fullgjort premiebetalningen för olycksfallsförsäkringen (jfr ovan s. 57). Anspråk på ersättning (»Genugtuung») för ideell skada är ej underkastat i KUVG föreskrivna ansvarsbegränsningar. Det samma gäller givetvis också beträffande egendomsskada.

Slutligen må erinras, att 1958 års tidigare berörda lagstiftning om ansvar för edsförbundet för skada som orsakas i statlig verksamhet innebär, att ämbets- och tjänstemännens personliga skadeståndsansvar helt bortfaller i samma mån som

⁶³ Oftinger II s. 123.

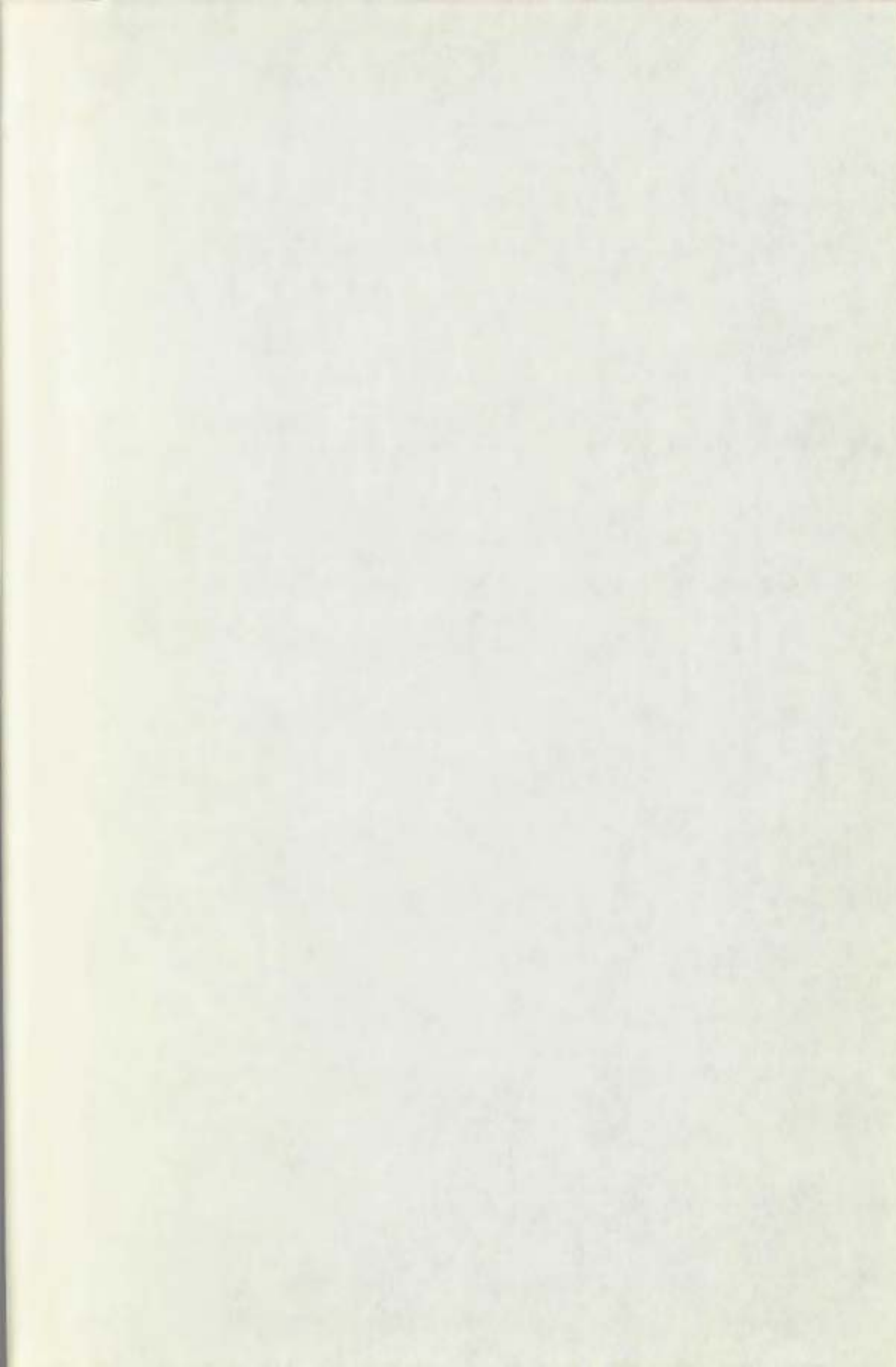
⁶⁴ Oftinger II ib.

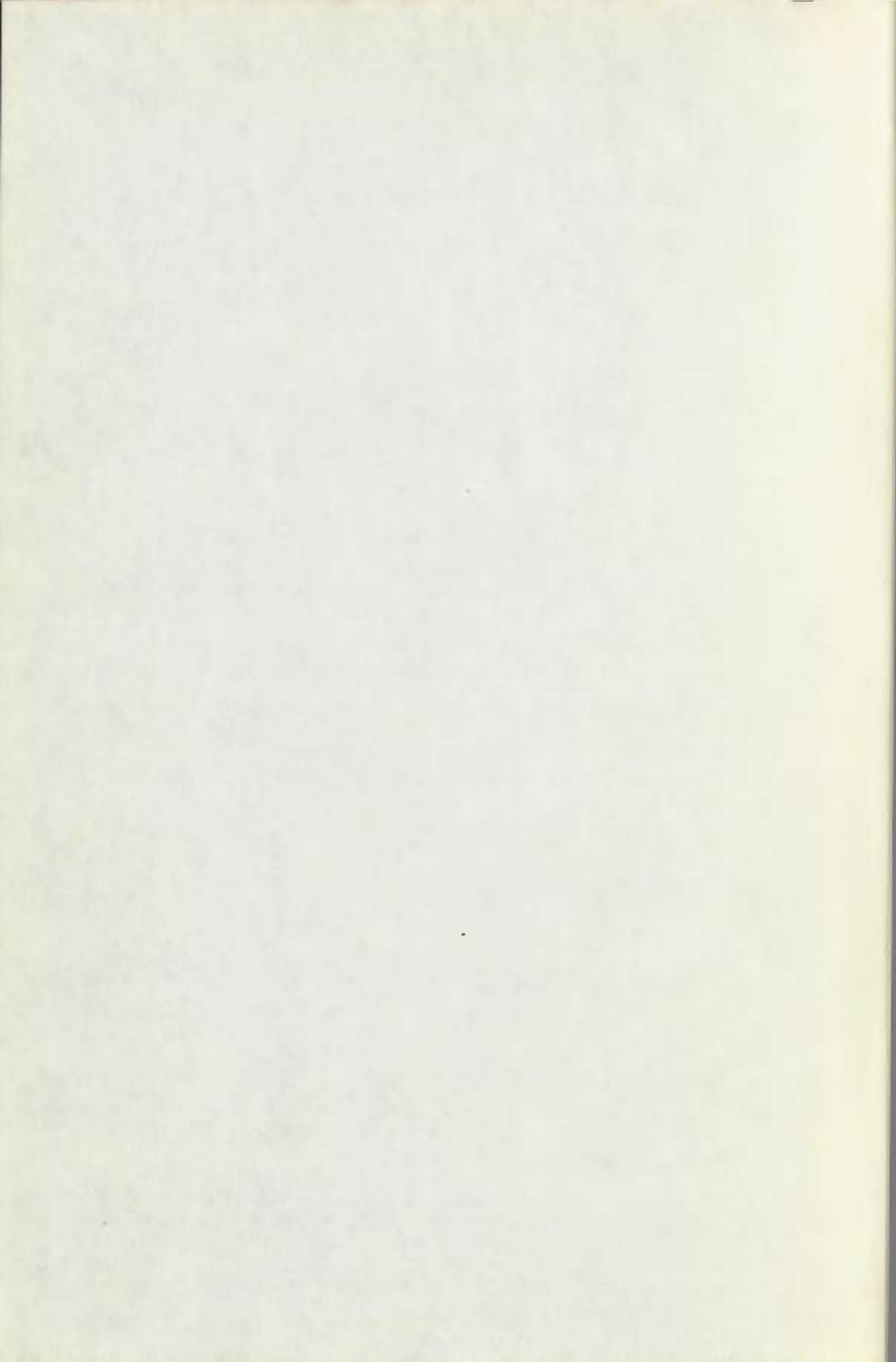
⁶⁵ Oftinger II s. 124 f.

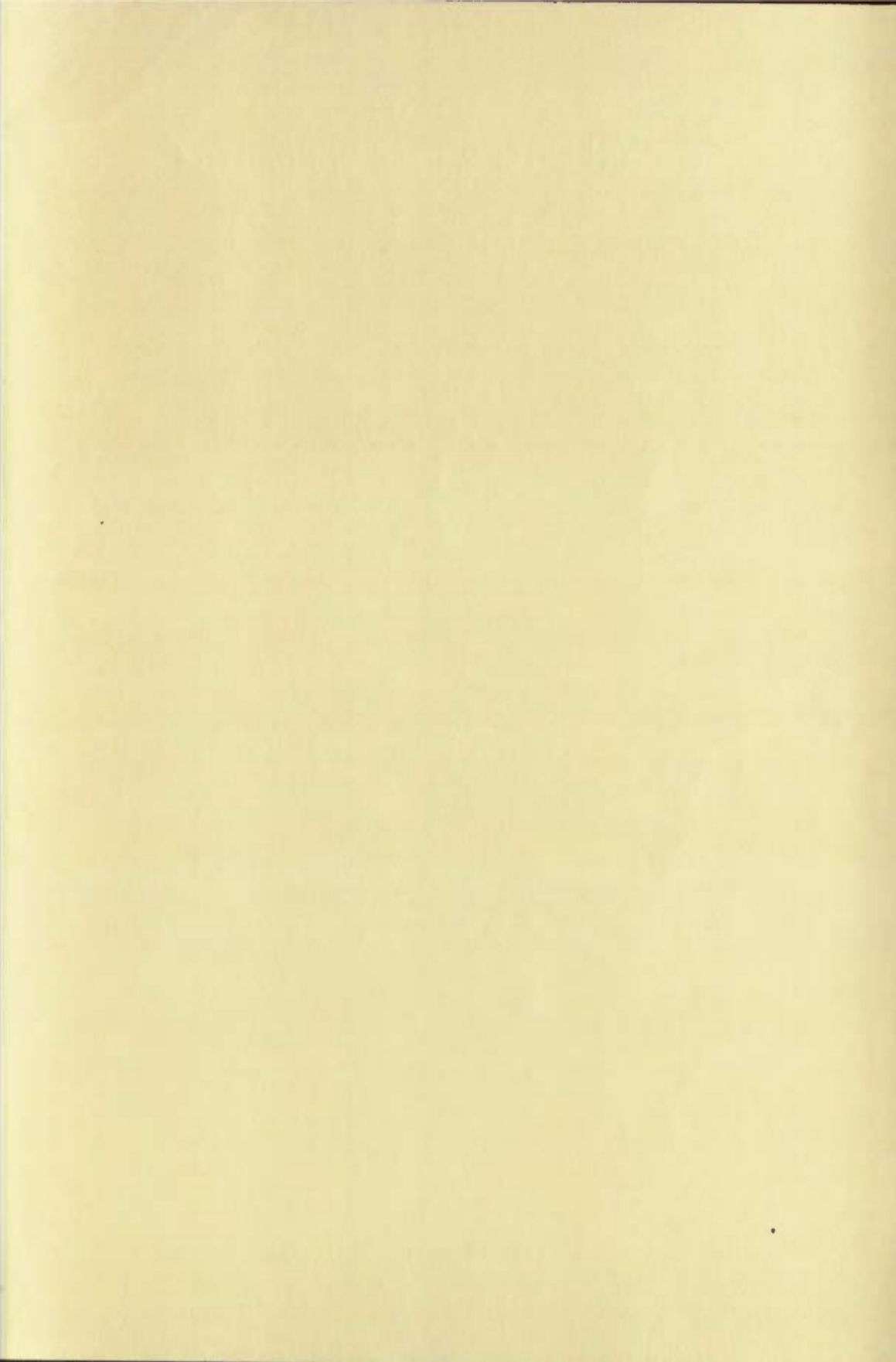
⁶⁶ Se ovan s. 50 och not 2.

staten är ansvarig gentemot den skadelidande. Detta gäller icke blott beträffande skador uppkomna under myndighetsutövning, för vilka staten svarar direkt enligt 1958 års lag, utan jämväl i fråga om skador uppkomna »in gewerblicher Verrichtung», för vilka staten svarar enligt privaträttsliga regler (Art. 11 andra stycket i 1958 års lag).⁶⁷ Även i vissa kantoner gäller regler om begränsning av de enskilda tjänstemännens personliga ansvarighet, men dylika bestämmelser kan på grund av stadgandet i OR 61 andra stycket endast ha avseende å skador uppkomna under myndighetsutövning (jfr ovan s. 60).

⁶⁷ Oftinger II s. 178.

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1964

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen)

Justitiedepartementet

Företagsinteckning. [10]
Svensk namnbok 1964. [14]
Utlåtande av Juristkommissionen i Wennerström-
affären. [15]
Rapport av parlamentariska nämnden i Wenner-
strömaffären. [17]
Lag om förvaltningsförfarandet. [27]
Beräkning av pensionsreserv i pensionsstiftelse. [28]
Skadestånd II. [31]

Försvarsdepartementet

Krigsmaktens förbandssjukvård. [20]

Socialdepartementet

Bättre åldringsvård. [5]
Arbetstidsförkortningens verkningar. [9]
Behandlingsforskning vid ungdomsvårdsskolorna.
[24]

Kommunikationsdepartementet

Bilskrotning. [21]
Statens byggnadsbesparingsutredning 3. Offentliga
byggnader. Ekonomiskt byggande. [26]

Finansdepartementet

Värdeskringskommittén 1. Indexlån. Del I. [1]
2. Indexlån. Del II. [2]

Alkoholreklamen. [6]
Statens skogar och skogsindustrier. [7]
Kommunal skatteutjämning. [19]
Nytt skattesystem. [26]
Koncernbidrag m. m. [29]

Ecklesiastikdepartementet

1958 Års utredning kyrka-stat III. Religionsfrihet
[13] IV. Historisk översikt. Kyrkobegrepp. [16]
V. Kristendomsundervisningen. [30]
Förbud mot utförelse av kulturföremål. [22]

Jordbruksdepartementet

Kapitalutvecklingen i det svenska lanthuset. [8]
Ålgfrågan. [11]
Veterinärmedicinsk forskning och undervisning
Del II. [12]
Kronhjortsreservat m. m. [23]

Handelsdepartementet

Effektivare konsumentupplysning. [4]
Översättning av fördrag angående upprättande
av Europeiska atomenergigemenskapen (Euratom)
och tillhörande dokument. [18]

Inrikesdepartementet

Konsumtionsmönster på bostadsmarknaden. [3]

